
UTL AT DOWNSVIEW
D RANGE BAY SHLF POS ITEM C
39 13 16 18 12 012 3

ספר

שמחת הרגל

והוא פירוש נחמד על

הגדה של פסח

מהרב הגאון האמיתי המפורסם צדיק יסוד עולם מקובל אלקי קדוש ה׳ מכובד מרנא ורבנא **חיים יוסף דוד אזולאי** זצוקלה״ה

אשר כבר נודע על פני תבל בחיבוריו הנחמדים מזהב ומסולאים בפז. ורבים ישוטטו לבקש דבר ה׳ ולא מצאו. לכן קמנו ונתעודד לרוות נפש הצמאים לתורת רבינו זצ״ל והבאנו פירוש היקר הזה פעם רביעית לבית הדפוס ברוב יופי והדר וזכות רבינו המחבר הקדוש הזה יעמוד לנו לדור דורים:

הובא לבית הדפוס ע״י בית מסחר הספרים של הר״ר **מרדכי קנאסטער**
בווארשא פראנציסקאנער 39 №

פיעטרקוב

בדפוס של הרבני וכו׳ מו״ה **מרדכי צעדערבוים** נ״י.

שנת **תרס״ט** לפ״ק

ГАГАДА ШЕЛЪ ПЕСАХЪ

Съ коментарiемъ СИМХАСЪ ГАРЕГЕЛЬ.

Соч. Х. I. Д. ОЗОЛУЕ.

Печ. въ Тип. Г. Пимента и Я. Швабе,
Варшава Шераковская 4. — 1914 г.

הסכמת

כבוד הגאון הגדול המפורסם נ"י פ"ה עה"י כש"ת מוה' ישראל ראפאפורט נ"י אבדק"ק טארני והגליל יצ"ו:

זה ספר **שמחת הרגל** להגאון הגדול מוה' **חיד"א** זללה"ה זי"ע מלא ברכת ד'. חופס חכנית מחכמה ומדע בנגלה ונסתר ומשגיב בכח עוז להראות מפלאות חז"ל אשר הכינו וגם חקרו מזכרת לצדקת ד' אשר עשה ע~ ישראל וחסדיו הרבים הנגלות והנסתרות וגם לעורר מחשבות אדם ורעיוניו אל הניסים והנפלאות אשר נעשה והנעשים ואשר יֵעָשׂוּ עמנו. מראה בשטחיית מלות ההגדה תפוחי זהב במשכיות חכמות ראמות ובתוכם כוונות רצויות משמחי לב ומראות דרכי ד' ומדותיו. ומשכיל על דבר ימצא לפי מדתו איש איש לפי חכמתו וכשרונו לתורה ולתעודה. ועתה כי עלה על רוח הרבני המופלג החסיד הישיש מוה' צבי הירש וויים נ"י מפה לזכות בספר הזה את הרבים ולהעלותו במכבש הדפוס. יהי ד' עמו ויברך את מעשה ידיו. וידעתי כי כל איש איש ישים לקראת הספר הגדול והקדוש הזה. ובכפיו יקחו ויבואו אל ביתו. והמאמינים בתורת ד' לא ירעו ולא ישחיתו בגבול הרבני מוהר"ל הנזכר ולא ידפסו הספר הזה במשך חמשה שנים מיום ההדפסה לבלתי יכשלו ויפלו בחרם אשר פרשו חז"ל לרגלי מסיגי גבול. והשומע ישבע ברכות ויעלה על במתי ההללות כברכת עבד לעבדי ד'. טארנא יום ו' עש"ק י"ב כסליו לסדר ויברך אותו שם **ברכ"ת** לפ"ק:

ישראל כ"ץ ראפאפורט. אבדק"ק טארני והגליל יצ"ו:

אמר המלבה"ד אם כי לא כלה עוד הזמן הנקצב אמנם הן ידענו בבירור כי כבר נמכרו כולם ואין עוד להמלבה"ד הנ"ל אף אחד מהם כי גם אנחנו היינו אז שותפים להההדפסה. ע"כ חזרנו והדפסנו אותו מחדש.



השמטות

דף י"א ע"א טעמי לקיחת [illegible] שכתבתי משם רבינו מנוח קן כתב ג"כ בס' ארחות חיים:

שם ע"ב ד"ה ודע שהנשים חייבות בהגדה ודלא כהרב בית דוד. ומדברי ס' מנהגי מהרי"ל דף כ"ב שכ' דמהר"ש הורה ללכת אצל אשת הקוסי"ת וליתן לה ד' כוסות וירקות הכל כסדר ואין צריך לומר הגדה ע"ש לכאורה אתי כסברת הרב בית דוד. אמנם יען התו' בסוכה דף ל"ח כתבו בפירוש דנשים חייבות בהגדה ונעלמו דבריהם מהרב בית דוד. נראה להשוות דעת מהר"ש דסבר דנפטרה בקדוש ובהלל ולעולם דחייבת בהגדה אך סדר זה של הגדה שאנו קורין אינו חיוב. ומהרי"ל שם דף כ"ב כתב משם רבינו שמחה דחייבות בהלל ולפי זה אומרים הודו ע"ש ודוק:

דף י"ג ע"א מ"ש בשם הרב גאואל עתה ראיתי בס' שבלי הלקט כ"י שרך בתחילת דרך זה ומטי בה משם אחיו הרב בנימין:

דף י"ז ע"ב אמירה לגבוה ולפי משו"ל בשוחר טוב מזמור ל"ב דאדה"ר במ"ש שהתחיל החושך לבא התחיל אדם טופח על פניו וכו' שנאמר אך חושך ישופני. אפשר שזה כוונת אדה"ר באומרו אך חושך ישופני ונתן טעם למה נתיראתי לפי שידעתי שגם חושך לא יחשיך ממך. וגם ליל שבת נלילה כיום יאיר כחשכה כאורה דליל שבת בראשית היתה מאירה כמשו"ל שם בשוחר טוב וזהו טעם שנתפחדתי שכבר עברו יום הששי וליל שבת ויום שבת ולא ראיתי חושך וסברתי שהחשיך העולם בעבור שחטאתי עד שנשתלח לו עמוד האש כמז"ל שם בש"ט:

דף כ"א ע"ב ומ"ת מה שפירש הרב ז"ל וכו' עתה ראיתי בשבלי הלקט כ"י שפירש כן בשאלת חכם משם רבינו קלונימוס ועלה קאמר וכ"כ רבינו ישעיה. ונראה דר' ישעיה גופיה בפירושו להגדה הדר מר מת"ש בנימוקי החומש וכתבה בשאלת חכם:

דף ל"א ע"ב ערום וצריך לממון אע"ג דכמ"א פירשנו דהיו עשירים ידוע דשתי הסברות יש להם סמך מרז"ל והמפרשים והדרשא תדרש לכל צד לפי הענין ואתיא כחד מאן דאמר הכי:

דף מ"ב ע"ב והביא משם רבינו ישעיה וכו' וזה נ"כ כוונת מהרח"ו בסוף דבריו וכן ראיתי בנימוקי רבינו ישעיה לחומש כ"י שכ' כתחילת דברי מהרח"ו הבאתי דבריו בקונטרים פני דוד פ' בא בס"ד:

דף מ"ז ע"א ובפ' פותח את ידך יש לכוין וכו' וכיוצא בזה פירש בס' עמק המלך מש"ה הנני יוסיף על ימיך ועמ"ש בענייותנו בספרי הקטן ראש דוד פ' תולדות בס"ד:

אור לארבעה עשר בודקין את החמץ לאור הנר. ואין בודקין לא לאור החמה. ולא לאור הלבנה. ולא לאור האבוקה אלא בנר של שעוה ובודקין בכל המקומות שדרכן להשתמש שם. ולא יתחיל שום מלאכה עד שיבדוק ואפי׳ בתלמוד וקודם שיתחיל לבדוק יטול ידיו ויברך:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְצִוָּנוּ עַל בִּעוּר חָמֵץ:

ואחר הבדיקה יאמר זה:

כָּל חֲמִירָא וַחֲמִיעָא דְּאִיכָּא בִרְשׁוּתִי דְּלָא חֲמִתֵּהּ וּדְלָא בִעַרְתֵּהּ לִבְטִיל וְלֶהֱוֵי כְּעַפְרָא דְאַרְעָא:

ביום י״ד קודם ו׳ שעות שורפין החמץ וטוב לומר זה בשעת שריפת החמץ

יהי רצון מלפניך יי אלהינו ואלהי אבותינו כשם שאני מבער חמץ מביתי ומרשותי כך יי אלהינו ואלהי אבותינו תבער כל החיצונים ואת רוח הטומאה מן הארץ ואת יצרנו הרע טאתנו ונתת לנו לב בשר וכל הסטרא אחרא וכל הקליפות וכל הרשעה כעשן תכלה ותעביר זדון מן הארץ והמעיקים לשכינה תבערם ברוח בער וברוח משפט כשם שבערת את מצרים ואת אלהיהם בימים ההם בזמן הזה אמן:

ואחר שריפת החמץ יאמר זה

כָּל־חֲמִירָא וַחֲמִיעָא דְּאִיכָּא בִרְשׁוּתִי דַּחֲמִתֵּהּ וּדְלָא חֲמִתֵּהּ דְּבַעַרְתֵּהּ וּדְלָא בִעַרְתֵּהּ לִבְטִיל וְלֶהֱוֵי כְּעַפְרָא דְאַרְעָא:

דיני עירובי חצרות וסדר עירובי תבשילין

עירובי חצירות

נוהגין לגבות בע״פ מעט קמח מכל בני העיר ועושין ממנו חלת מצה לעירוב חצירות. ואם השמש עשהו מקמח שלו יתן העירוב להרב והוא יזכהו לכל הקהל ומברכין עליו בבה״כ סמוך לחשיכה קודם תפלת ערבית. מנהג בק״ק מיץ להניח עירוב בשבת שלפני פסח מחמץ ואח״כ בע״פ כנ״ל ממצה:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְצִוָּנוּ עַל מִצְוַת עֵרוּב:

בְּהָדֵין עֵרוּבָא יְהֵא שָׁרָא לָנָא לְאַפּוּקֵי וּלְעַיּוּלֵי וּלְטַלְטוּלֵי. מִבַּיִת לְבַיִת. וּמֵחָצֵר לְחָצֵר. וּמִבַּיִת לְחָצֵר. וּמֵחָצֵר לְבַיִת. וּמִבַּיִת לַבּוֹר. וּמִבּוֹר לְבַיִת. וּמִגַּג לְגַג. וּמֵעֲלִיּת לְתַחְתִּית. וּמִתַּחְתִּית לַעֲלִית. וּמִזָּוִית לְזָוִית. וּמֵרְשׁוּת לִרְשׁוּת. כָּל מַאי דִּצְרִיךְ לָן בְּכָל שַׁבְּתוֹת הַשָּׁנָה. (וְיָמִים טוֹבִים). לָנוּ וּלְכָל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל הַדָּרִים בָּעִיר הַזֹּאת

עירוב תבשילין

כשחל יו״ט ביום ה׳ ו׳ יקח בערב יו״ט מצה המוכן לסעודת שחרית של שבת או לסעודה שלישית הואיל והוזמן למצוה א׳ יעשה בו מצוה אחרת. וגם יקח תבשיל חשוב עמו כגון בשר או דג ויתן ביד אחר לזכות על ידו לכל הקהל ויאמר אני מזכה לכל מי שירצה לזכות ולסמוך על עירוב זה ומי שזוכה נוטל בידו ויגביה טפח כי זכין לאדם שלא בפניו. ויודיע המערב לרבים שעירב עליהם. וטוב שיערב כל אחד לעצמו ואח״כ יקח המזכה ויברך זו הברכה:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְצִוָּנוּ עַל מִצְוַת עֵרוּב:

בְּדֵין יְהֵא שָׁרָא לָנָא לַאֲפוּיֵי וּלְבַשּׁוּלֵי וּלְאַטְמוּנֵי וּלְאַדְלוּקֵי שְׁרָגָא וּלְתַקָּנָא וּלְמֶעְבַּד כָּל צָרְכָּנָא מִיּוֹמָא טָבָא לְשַׁבְּתָא לָנָא וּלְכָל יִשְׂרָאֵל הַדָּרִים בָּעִיר הַזֹּאת:

על ראש שמחת"י ליתו תלתא דמרחמי ג' לימודים עד הג"ר הזה בו תרמו"ז מוסר השכל בהלכות הפסח ג' לשונות. לשון כל חמירא. לשון משנת אלו ירקות שאדם יוצא בהם י"ח בפסח. לשון קדש ורחץ והיו לאחדים. ג' לשונות בה"ר ד"ל ויפה על הכא"ר דרך רמז לבר כי רב יעיר קנ"ו ויעד כחו ולבבו הנעלמות והנגידים. מעי"ר לג"ל יעיר אזן לשמוע כלימודים:

לימוד א'. אור לארבעה עשר לאחר הבדיקה יאמר נא ישראל נוסח כל חמירא וביום י"ד אחר הביעור אז יאמרו הנוסח השני:

יסוד הפסח ודיניו הן הם עיקרים ושרשים גדולים ארזי הלבנון הרמים והנשאים לסעי' לב האיש הישראלי לעזוב ארחות רשע וחשב מחשבות לבלתי ידח ממחיצתו והשליך מעליו טומאת חלאת זוהמת היצר הצורר היצר הרע אשר בתועבותיו ועלילותיו מרמותיו ותחבולותיו דכא לארץ חיתו כי נכר אויב אחז שמורות עיניו פרש רשת לרגליו להעבירו על דעת קונו מעט מעט זעיר שם זעיר שם לאט לאט ומרא' לו פנים מפנים כי אשר נתרשל בעבוד' ה' או שחטא הלא מזער הוא וכמעט אינו איסור ויצא לטעון טענון טענות ותואנות דקות צנומות שדופות נאחז בסבך קורי עכבים וזה כל פרי למעט חטאתו וכמו שפירשו בת הקודמין כונת הכתוב וכל יצר מחשבות לבו רק רע כל היום הכונ' דעצת היצר הוא להמעיט לחוטא חטאו ולהראות לו כאלו דהיתרא ואם תמצא לומר שהוא חטא אינכו כי אם כל שהוא ומעט אשר היה ח"ש וכל יצר מחשבות לבו רק רע רק היא מיעוט כלומר כי תוקף מרמת היצר לומר לו שלא חטא ואם חטא הוא דבר מועט וזהו וכל יצר מחשבות לבו רק רע למעט הרע כל היום היא שיחתו עד אשר מעט מעט מפילו לבאר שחת שוחה עמוקה:

וזה אצלי ההדיוט כונת אומרם ז"ל כיון שעבר אדם עבירה ושנה בה נעשית לו כהתר דבתחילה אחר שעבר הנה היצה"ר מגלה פנים בתורה שלא כהלכה להורות כי חטאו הוא דבר קל מאד שכמעט אינו בסוג חטא ואף אם הוא חטא דבר קל מאד הוא וכאשר החוטא סכל וכסיל ולבו נטה לעצותיו ודמיונותיו הכוזבות ונתאמת לעניות דעתו כי החטא קל שבקלים. אז יתגבר עליו היצר באמור אליו כמה גדלה נפשך אשר לעולם דקות מחשבותיך הטהורות נכנסת בספק וחשבת כי היה סרך חטא באשר עשית האמנם לפי האמת אין כאן חטא כלל כי הוא מותר וכשה לטבח יובל המאמין לו יתים לעשות כמעשהו ממנו והטיבו אשר דברו העובר עבירה ושנה בה נעשית לו כהתר כי לרוב התגברות יצרו ונטיית לבו לעצותיו ידמה כי העבירה כהיתר בכמה וכמה אופני פסקי הרו"ש ולענה ופסקי תוספות יום יום באופן כי מדבר קל יביאהו לחמור ממנו והולך ומתגבר לאט לאט:

על כן כל האלהים בצאת ישראל ממצרים ובאהבתו ובחמלתו קדשנו במצותיו וצונו להרחיק החמץ בבל יראה ובל ימצא ואסור בכל שהוא כי החמץ רמז ליצה"ר והגאוה וצריך להתרחק מאוד מאד ממנו עד כי בל יראה ובל ימצא וכל שהוא ממנו פשע רב כי כן היצה"ר אפילו בכל שהוא מטמא ומדמע ומקעקע כל הבירה וכאשר כל זה מפורסם שנוי ומשולש בפרקי דחסידי מוס"ר מלכים. ואם כל התורה בכללה יש בה רמזים ותוכחות מוסר כאשר עין אדם רואה בספרן של צדיקים כמה פנים לפנים. עוד בה במצות חמץ יותר על כל המצות כי בשאר מצות יש בכל אחד טעם כעיקר לפי הפשט. אבל במצות חמץ הפשט שלה הוא הרמז:

וכבר נשאל הרדב"ז ז"ל בתשובות הנדפסות חדשות מעתה באשכנז סי' תקע"ו יחוה דעת על אשר החמירו בחמץ כל כך ומה נשתנה חמץ משאר איסורין שהחמירה עליו תורה להצריכו בדיקה שרוף וכלה וביטול והוסיפו חכמים להצריכו בדיקה בחורין ובסדקין ולחפש אחריו ולשרש אותו מכל גבוליו ועבר עליו בבל יראה ובל ימצא ואסרוהו בכל שהוא ואינו מתבטל כלל. וחומרות כאלו לא נמצאו בכל איסורין שבתורה דאי משום דאית ביה כרת הרי חלב ודם ואי משום דאסור בהנאה הרי כלאי הכרם ושור הנסקל וכמה איסורי הנאה שלא החמירה תורה בהם כל כך ואי משום דלא בדילי מיניה אינשי טובא שתא הרי יין לנזיר דלא בדיל מיניה וחדש דלא בדילי מיניה כוליה שתא ולא חמירי כולי האי:

והשיב הרב ז"ל כלשון הזה שני דברים נאמרו בתשובת דבר זה אחת שלא נמצאו בכל איסורין שבתורה שיצטרפו כל ג' תנאים הללו שהוא איסורי הנאה והוא בכרת ולא בדילי אינשי מיניה כולי שתא אלא חמץ בלבד וכיון שיש בו חומרות הללו החמירה עליו תורה חומרות אחרות ובאו חכמים והוסיפו חומרות. ותו דחמץ בפסח הוי כדבר שיש לו מתירין שהרי איסורו תלוי בזמן וכו' וק"ל עליה דהאי טעמא נהי דסגי האי טעמא לענין דאפי' באלף לא בטיל כדבר שיש לו מתירין אבל לחפש אחריו ולשרפו ולשרשו ולהוציאו מרשותו לא ידענא למה. גם על טעם הראשון יש לי קצת גמגום ומי עדיף מע"ז דאמרה תורה ולא ידבק בידך מאומה מן החרם וכל המודה בה ככופר בכל התורה כולה ולא מצינו שהצריכה תורה בדיקה וביטול וכו' מ"מ הרי אתה רואה שלא החמירה בע"ז כמו בחמץ הלכך עדיין צריך טעם ועל כן אני סומך על מה שאמרו רז"ל במדרשות כי חמץ בפסח רמז ליצה"ר והוא שאור שבעיסה ולכן כלה גרש יגרש אותו האדם מעליו ויחפש עליו בכל מבואות מחבואות מחשבותיו ואפי' כל שהוא

לא

לא בטיל והרי זה אמת ונכון עכ"ל:

עיניך לנכח יביטו שהרב ז"ל פשפש ולא מצא טעם לחומרות חמץ אשר החמירה תורה ורז"ל טפי משאר איסורין על פי הפשט והדין והוצרך לסמוך עצמו על הרמז כי החמץ רמז ליצה"ר כמבואר היטב בדבריו ונמצא שהרמז של החמץ הוא הפשט כי כל החומרות האלו לעורר האדם שצריך להתרחק מאד מאד מן היצה"ר ולחפש בחורי וסדקי חדרי לבו אם שמץ דבר נמצא בו למהר לבערו ולשרפו באש התורה ולהזהר מאד בבל יראה ובל ימצא כולי האי ואולי ינצל ממנו:

ואפשר שזה רמזו רז"ל באומרם אין ביעור חמץ אלא שריפה כלומר אין לו תקנה ליצה"ר אלא לשורפו באש התורה וכמו שאמרו רז"ל שאמר הקב"ה בראתי יצה"ר בראתי לו תורה תבלין וכיון שהבורא יתברך לא מצא תקון ליצה"ר אלא התורה והוא גילה שביטולו בתורה א"כ ודאי שבלעדי התורה לא בטיל וז"ש אין ביטול (ביעור) חמץ אלא שרפה בלשון שלילה לאפוקי הסוברים שמוסרי הפלוסופים יועילו לבטל היצה"ר לכן אמר אין ביעור חמץ אלא שריפה כי לא משכחת ביעור יצה"ר אלא באש התורה ותו לא וכמו שהאריך רבינו יצחק דמן עכו ז"ל בס' מאירת עינים כ"י פ' וישלח והביא דברי רבינו האיי גאון זצ"ל ושאר גאוני רבני הדורות והאריך מאד בכמה דפין על זה אף הראה במופת שפלוסוף גדול בדורו הפרוש מכל וכל העם עונים אחריו מקודש מסר עצמו לדבר עבירה באשת המלך ע"ש באורך:

ואחשבה לדעת הני חומרי דאיתנהו באיסור חמץ ומצא אני כי הם שבעה חומרו' ואפשר לכוונם עם ז' שמות שיש ליצה"ר כאשר חכמי' הגידו פ' החליל דרש רב עוירא ואי תימא ריב"ל ז' שמות יש לו ליצה"ר הקב"ה קראו רע משה קראו ערל דוד קראו טמא שלמה קראו שונא ישעיה קראו מכשול יחזקאל קראו אבן יואל קראו צפוני וכלהו מייתי לה מקראי ע"ש. ויש להעיר מאי איפכת לן בשמות הללו ומה טעם יש בהם: ואם אמרו ברשיעי דלא מסקינן בשמייהו א"כ מה בצע למען רבות שבע שמות נקראו לו ואפשר כי הנה נודע דאין מלחמה גדולה וחזקה כמלחמת' האדם עם יצרו כי כבדה מאד וכאשר סופר כי חיל המלך בשובם מהמלחמה שמחים וטובי לב אשר נצחו האויבים להומם ולאבדם לשלול שלל ולבוז בז הנה כי כן באו בששון ושמחה להפליא ועמד זקן אחד לקראתם מה ברכה ברכם יה"ר כשם שנצחתם המלחמה קטנה כן תנצחו המלחמה גדולה אז נבהלו אלופי ושרי החיילים המה ראו כן תמהו כי היה מפורסם היות מלחמתם מלחמה גדולה הרבה מאד. וכה ענם הזקן הלא תדעו כי בכל עז ותעצומות המלחמה חזקה הזו היא כאין נגד מלחמת היצר והטיב אשר דיבר הזקן ההוא והיה טעמו טעם זקנים:

וכאשר נדקדק עין בעין נחזה כי כל שונא ואויב שבעולם הוא קטן מאד מהיצה"ר ובשבעה דרכים גדול היצה"ר על כל שונא ויאסרהו בשבעה יתרי"ם ואפשר כי לעומתן נקרא היצה"ר בשבע שמות האמורים. ראשון הוא כי שנאת היצה"ר מעת באתו לאויר העולם לפתח חטאת רובץ מיום הולדו משא"כ שונא דעלמא אשר שנאה מימי הבחרות וכיוצא ולא משכחת לאיש שונא מיום הלידה כי אם היצה"ר ועל כן זה שמו אשר יקראו רע מנעוריו משנכנס לצאת מבטן אמו. ושניה לפי מעשיו כי שונא דעלמא הרחק מאד ואפי' שהוא בן עיר כל אחד במקומו ובביתו ואף שיהיה השונא בביתו הנה בצאתו שער עלי קרת ובשוכבו נפרד ממנו משא"כ היצה"ר אינו נפרד כלל והוא דבוק עמו ויאמר הנ"מד ולעומת זה נקרא ערל לומר שהוא כערלה הדבוקה בגוף אבר מאבריו כן היצה"ר חלק מחלקי גופו כי המות יפריד ביניהם לבד. וע"ז משולשת כי דיבוקו מטמא משא"כ שונא דעלמא דאף כי יהיה עמו במחיצ.זו אין הרעה נדבקת באחר אבל היצה"ר מטמא במגע ולכן נקרא טמא. ועת רב"ע כי שונא דעלמא אפשר שיעשה שלום ברוב הימים או אם ינוצח יהפוך שנאתו לאהבה אבל היצה"ר אין עמו שלום כלל בשום פנים ולזה נקרא שונא כי הוא השונא האמיתי אשר מעולם ועד עולם איבה ישית פתח בבראשית על אודות האשה הקושית ועברתו שמרה נצח והוא ברשעו מכה איש בדופן החמש"י כי שונא דעלמא אפשר ואפשר לינצל מידו בשגם הוא איש מלחמות גבור בארץ זמנין דמשכחת לא יוכל להזיק לשונאו כלל אמנם היצה"ר אין איש נמלט מידו לחטוא לעשות קטנה או גדולה. וכתיב כי אין אדם צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא. על כן שמו נאה לו מכשול דלא סגי בלאו הכי לבלתי תחטאו כי הוא על כל פנים יכשילנו. ואם הששי כי שונא דעלמא אפשר לשוחדו בממון או להרבות עליו רעים או להכנע תחתיו ובעבור אחת מהנה יכול להיות שהשונא ישלים עמו אבל היצה"ר נקרא אבן קשה כאבן דלא ימצא פיוס ומיתוק שימתקנו והוא היה לאבן ושבע תועבת נפשו כי שונא אחר הרי הוא ניכר ואפשר לינצל ממנו משא"כ היצה"ר בחדרי חדרים אסור מופלא ומכוסה ולכן נקרא צפוני. ונמצא דהשמות הללו להעיר און ששמעה לקול מורים כמה תקיף חיליה דאילנא עץ אר"ס עץ הרדופני מר ממות הוא שטן הוא יצה"ר וסדר הבדלות הוא מונה מה יתרון ליצה"ר על אויבו ומבקש רעתו בשבעה הבדלים כי השב"ע השני"ע שבעה ברעות נפשו:

ולעומתן אפשר להקביל חומרות שהחמירה תורה באיסור חמץ כי הנה הם שבעה מלקות ונרות להאיר עיני האדם להתרחק משבעה רעות היצה"ר הרומז לחמץ כי הנה החומרות הנה הנם שבעה. בדיקה. חיפוש בחורין וסדקים. ביטול. שריפה. אוסר בכל שהוא. בל יראה. בל ימצא. והם כנגד שבע שמות היצה"ר המודיעים רעותיו. וכלפי אשר הוא רע מנעוריו אשר בצאתו מרחם קדמיה רשיעא צריך בדיקה לפני המועד כשם שהוא

שהוא בא זאת לפנים. וכנגד אשר נקרא ערל שהוא דבק כערל' בגוף לכן בל יראה ולא יועיל כלום בדבוקו כאלו לא היה ועשה ישנו אינו ולהיות שנקרא טמא כי דיבוקו מטמא על כן בל ימלא כי עסק התורה מפריד טומאתו ולא ימלא במכיתתו. ולפי העלות שמו שונא כי לא יש שלום עמו כלל טעון שריפה לבערו מן העולם ולשורפו באש דת. ויען זה שמו מכשול דלא סגי אם לא יריע ונגלה שנתו אם לא יכשיל. לכן אסור החמץ בכל שהוא דיש לחוש כי כל שהוא שבו יהיה לפוקה ולמכשול ואשר הוא היה לאבן הכי קרא שמו אבן הטועי"ס קשה כאבן על כן לריך ביטול לבטיל וליהוי כעפרא אבנים שחקו מים חיים מי באר התורה. ולעומת שבא דרך הלפון בדיק בשמיה לפוני ומסתרים שמו על זאת טעון חיפוש מחיפוש חופש כל חדרי חורי סדקי הבית והעליה ולשרש אחריו. והנה כי כן בחומרות הללו כלה גרש יגרש ואבד שמו כל שום שיש לו והכל הערה ואזהרה לישראל עיניהם ישיתו בכל פתגם אשר נעשה בחמץ אליו ישגיחו אליו יתבוננו לערוך מלחמתם דרכו קשתם נגד השונא האמיתי כל השנה. באופן כי כל כללי ופרטי רבויי ומעוטי הלכות הפסח ואיסורי החמץ והשאור אינהו ואביזרייהו וכל אגפי ענפי עניניהם הם רמז להתרחק מהילה"ר ולישמר ממנו שמירה מעולה ואם חטא אז יכנע לבבו וימהר לשוב ולטהר רעיוניו ועניניו וכל מעייניו לשמור משמרת הבית מסח בכל חוקות הפסח:

הבט ימין וראה כי בתיקוני הכלים והכשרן יש רמז נאה לתשובה אשר בהכשר הכלים זאת מלאכו ד' מינים אשר הכלים הנקחים מיד הגוי טעונים טבילה ואשר נשתמש בהם בחמין בחמץ אפי' פעם אחת לריכים הגעלה ברותחין להפליט טעם החמץ אשר בכלים. ואשר נשתמש בהם על ידי האור לריכים ליבון שיהי' נלולות ניתזין מהן כי בערה בהם האש ובתוקף שליטת האש מפיק ודחיק לטעם החמץ אשר בקרבם. ואם הם כלי חרש אין להם תקנ' בין לחמץ בין לשאר איסורין וטעונים שבירה ושבירתן היא טהרתן גם לענין טומאה. ואופני ההכשר על ארבעת רבעיהם מכוונים לארבעה חלוקי כפרה שהיה ר' ישמעאל דורש עבר על מ"ע לא זז משם עד שמוחלין לו עבר על ל"ת תשובה ויום הכפורים מכפרים עבר על כריתות ומיתות ב"ד תשובה ויום הכפורים ויסורין ממרקים עבר על חילול ה' מיתה מכפרת והנה כלהו גופי דרופתקי נינהו והגוף כלי לנשמה וכמ"ש בס' אמרי נועם פ' טהרה שהגוף כלי לנשמה ולריך לה כל ימי התלותה לגוף ע"ש וכשם שבכלים הנקחים מיד גוי והם חדשים שאין בהם איסור אלא דבר שמן טומאה דהיו ביד גוי ולכן בטבילה שהוא טהרה מועט' סגי להו כן הדבר באדם שאם עבר על מלות עשה לא זז משם עד שמוחלין לו ובחרטה ותשובה לבד סגי ומסגי כי היכי דסגי הטבילה לכלים חדשים שלקחם מגוי וה"נ כלי הנשמה שהוא הגוף שהיה בו מגע גוי הסט"א בחרטה ותשובה על שעבר מ"ע שגלט בו הסט"א סגי: ואם הכלי נשתמש באיסור חמץ או שאר איסורין אפילו פעם אחת לריך הגעלה ברותחין להפליט האסור וכן כלי הנשמה שהוא הגוף אם עבר על ל"ת והוא נשתמש בחמין מים הזדוני' מזפת וגפרית עלות הילה"ר לריך תשובה ויה"כ דהוי כהגעלה ברותחין דאש התענית של יה"כ ותשובה מפליט הזוהמא אשר בכלי שהוא הגוף מאשר חטא ועבר על ל"ת ושב ורפא לו. ואם נלכד בעלת ילרו ליפול בשוחה עמוקה ועבר על כריתות ומיתות ב"ד בעריות וכיולא דומה לכלי שנשתמש בחמץ או איסור על ידי האור שלריך ליבון באש עד שיהיו נילולות מנתזין מהם. וכן הדבר בגוף כלי הנשמה שאם נשתמש על ידי האור אש ילרו ושלט בו כל כך עד עוברו על כריתות ומיתות ב"ד לריך ליבון ביסורין עד שיהיו נילולו' נתזין ממנו רשפי אש היסורין אשר כח בהם להפליט מה שנשתמש על ידי אור הילר ופועלו לנילון ובערו שניהם יחדיו הכלי שהוא הגוף ווזהמת האיסור שבו עד אשר תלא הזוהמא וישאר הכלי נקי. ואם עבר על חילול ה' אז דומה לכלי אין חפץ בו כלי חרש שאינו יולא מידי דופיו ולריך שבירה הנה מיתת"ו ושבירתו טהרתו:

ואפשר שאל זה רמז הכתוב בני ליון היקרים המסולאים בפז איכה נחשבו לנבלי חרש מעשה ידי יולר כי הן בעון כאשר גברו עונות ישראל לעבור על כריתות ומיתות ב"ד וחילול ה' אין להם עוד תקנה עד ימותון ונדמו לכלי חרס שנשתמש בו איסור שאין לו תקנה אלא שבירה וז"ש בני ליון היקרים המסולאים בפז שהיו כלים טהורים וחשובים שאין בהם שום דופי איכה נחשבו לנבלי חרס כי בעון חילול ה' נדמו לכלי חרס שאין להם תקנה אלא שבירה:

הוא הדבר אשר דברו הנביא ירמיה סי' י"ט אשר נלטוה בלקיחת הבקבוק ושם נאמר ככה אשבר את העם הזה ואת העיר הזאת כאשר ישבור את כלי היולר אשר לא יוכל להרפא עוד וכו' הכונה כי עתה בתוקף חטאתם בכריתות ומיתות ב"ד וחילול ה' אין עוד תקנה רק חפץ ה' להמיתם כי נדמו לכלי חרס שנשתמש בו איסור בחמין שאינו יולא מידי דופיו וטעון שבירה וזהו המשל לבקבוק וז"ש ככה אשבור את העם הזה ואת העיר הזאת שנעשו כלים שנשתמש בהם איסור והם של חרס דלריך לשברם כאשר ישבור את כלי היולר אשר לא יוכל להרפא עוד כי אין מועיל לו שום תיקון לא הגעלה ולא ליבון כלל והוא הדבר הקשה להנהו אינשי אמנת חרש את חרשי:

עלה בידינו דכשם שהכלים לריכים טהרה ותקון בהגעלה וליבון כן הגוף שהוא כלי הנשמה לריך טהרה ותיקון מאשר נשתמש באיסור על ידי האור שגלט בו אור הילה"ר ולהט אותו או אפילו לא היה עון חזק רק שנשתמש קלת באיסור בחמין חמימות הילר על הכל לריך תקון בסגופים ותעניות עד שיהיו נילולות נתזין וטהר טהר נברא

גברא מבית ומחוץ כהכשר כלים. ולא עוד אלא שפגם גם בנשמתו אשר בקרבו. ואף גם זאת בשרשי נשמתו אשר למעלה אפשר שפגם כי גבר אויב וטרף ואין מציל כי עונותיו הטו אלה מפני היד שנשתלחה יד לאמ"ה סט"א לאחוז בסנסני נשמתו כי הוא שטן הוא היצה"ר וכל חלק הסט"א התאוו תאוה לטרוף טרף ולעשוק ניצוצי הקדושה: וכן השרים של מעלה שרי עם ועם מדינה ומדינה השר של מעלה מכנים בלב האומה אשר תחת ממשלתו לרעו"ת ביעקב גלות ישראל אשר בארצם להחטיאם ולענותם וכמ"ש בזהר הקדוש פ' שמות דף י"ז ויאמר אל עמו הנה עם בני ישראל א"ר שמעון הא חזי דהא על כל פנים מלאכ' שלטונא דממנא על מצראי הוה והכי הוא דרובא דפרשתא לא אתמר אלא מלך מצרים סתם והיינו ממנא רברבא על מצראי פרעה מלך מצרים פרעה ממש וכו' ע"ש למדנו דהשר של האומה אשר ישראל גלו בארץ ההוא נותן בלב האומה להרע לישראל וכמ"ש עוד שם בזהר ויאמר אל עמו: יהב לון עיטא למעבד עמהון בישא ע"ש והעיקר הוא כי כל השרים מהסט"א עיניהם ישיתו להחטיא ישראל ולכן השרים נותנין עצה ומכניסים בלב אומתם להרע להם לישראל ולשעבדם ולהעבירם על דת כי בזה יש לסט"א ריו"ח גדול לעשוק נפשות ישראל ושפע קדושתם כי הוא חיותם וזה כל מגמתם כמ"ש בזהר וגורי האר"י זצ"ל:

ואפשר לפרש בזה פסוקי ישעיה סימן מ"ט כה אמר ה' גואל ישראל קדושו לבזה נפש למתעב גוי לעבד מושלים מלכים יראו וקמו שרים וישתחוו למען ה' אשר נאמן קדוש ישראל ויבחרך. הכונה כה אמר ה' גואל ישראל והגאולה העיקרית להוציא ממסגר אסיר ניצוצי הקדושה אשר טרפו הסט"א גם גנבו גם כחשו והיא הגאולה אמיתית וז"ש גואל ישראל קדושו כי הוא גואל קדושת ישראל אשר נפולו בין הקליפות לבזה נפש דייקא כלפי השר של מעלה כי כל ישעו וכל חפצו לבוז בז נפש ישראל ומכניס בלב אומתו לרעות לבלע ולהשחית זרע ישראל וז"ש לבזה נפש לאותו הבוזז הנפש הוא השר שהוא מתעב עכו"ם שמכניס בלב האומה לתעב ולשקץ ח"ו ישראל וז"ש למתעב עכו"ם. ועל ידי זה העבד ישראל מושלים בגופו ונפשו השר והאומה וזהו לעבד מושלים: הנה יום בא לה' חיל בלע ויקיאנו ויצאו לאור ניצוצות הקדושה בהתגברות תוקף הרחמים כמו שהיה ביציאת מצרים וז"ש מלכים יראו וקמו כי עיקר הניצוצות הם מז' מלכים כמ"ש גורי האר"י זצ"ל ואלה המלכים יראו המאורות הגדולים וקמו מעמקי הקליפות שרים הם שרי האומות וישתחוו למען ה' אשר נאמן בהבטחותיו לגאול נפשנו קדוש ישראל ויבחרך לעבוד עבודתו:

ועתה נבא לבאר דרך רמז לשון כל חמירא וכו' כי הנה החמץ והמחמצת השאור והמשארת הן הם הסט"א וגונדא דיליה ולכן האיש הישראלי לפני בא יום הגדול ליל התקדש חג ובכבר טרח ותקן כליו מכלים שונים ראה והתקין טהרת הבית וכליו ונתעורר בתשובה כראותו כמה צריך להרחקת האיסור טעמו וממשו לכן בביטול החמץ תקון רבנן נוסח שיח כל חמירא הרומז גם כן על ביטול שאור שבעיסה הוא שטן הוא יצה"ר וז"ש כל חמירא כל מין שאור ועלת היצה"ר דאיכא ברשותי בין הבא מחמת שר האומה אשר אנכי בקרבו בין מתערובת העכו"ם ושעבודם בין מחמת החומר העכור או אשר חטאתי בגלגול זה ובגלגולים אחרים ונשאר הרושם של הסט"א ברשותי שכולל בגוף ונפש ושרשיה בשמים דחזיתיה שהרגשתי בכבר בחטא ולא דחיתיו או הרגשתי באיזה מדה כגון גאוה וכעס וכיוצא ולא בקשתי לדחותה ולהשליכה מעלי ודלא חזיתיה שלא הרגשתי כלל: דביערתיה החטא אשר שבתי בתשובה והאיכא שירייס שיורי קוצו"ת. ודלא ביערתיה דעדיין לא שבתי בתשובה על הפרט ההוא ליבטיל וליהוי כעפרא דארעא אשר לא יהיה סיבה להחטיאני בטל הוא ובטל ואני נקי ובר לבב לעבוד ה':

לימוד ב תנן

פ' כל שעה ואלו ירקות שאדם יוצא בהן ידי חובתו בפסח בחזרת ובעולשין ובתמכא ובחרחבינא ובמרור יוצאין בהן בין לחים בין יבשים אבל לא כבושים ולא שלוקין ולא מבושלין ומצטרפין לכזית ובערס אקרב עלי בא"ר משנה שלימה שלנו אמרתי אעלה על אר"ש סדרן של כתובי"ס פ' לך לך לבארם דרך רמז וכה תוארם. ויצא מלך סדום לקראתו אחרי שובו מהכות את כדרלעמר ואת המלכים אשר אתו אל עמק שוה הוא עמק המלך ומלכי צדק מלך שלם הוציא לחם ויין והוא כהן לאל עליון ויברכהו ויאמר ברוך אברם לאל עליון קונה שמים וארץ וברוך אל עליון אשר מגן צריך בידך ויתן לו מעשר מכל ויאמר אברם אל מלך סדום הרמותי ידי אל ה' אל עליון קונה שמים וארץ אם מחוט ועד שרוך נעל ואם אקח מכל אשר לך ולא תאמר אני העשרתי את אברם בלעדי רק אשר אכלו הנערים וחלק האנשים אשר הלכו אתי ענר אשכול וממרא הם יקחו חלקם אחר הדברים האלה היה דבר ה' אל אברם במחזה לאמר אל תירא אברם שכרך הרבה מאד ואפשר לפרש רמז הרומז על האר"ש כי הנה ר"ת מלך סדום לקראתו גימטרי' ס"מ עם הכולל כי הוא שטן הוא יצה"ר הנה הוא יוצא לקראתו של אברם היא הנשמ' של הצדיק כמ"ש במדרש הנעלם בזהר הקדוש אחרי שובו היצה"ר מהכות את הרשע גי' כדרלעמר [בוי"ו על דרך שכתב רבינו האר"י זצ"ל בגימטריא של תיבת לפנה] והמלכים אשר אתו כלומר אותם המפונקים המתנהגים בשלחן מלכים ולבושי מכלול המתלוים עם הרשע כי אף דלא היו רשעים בהתחברם לרשע והנהגתם בתפנוקי מלכים שלט עליהם היצה"ר להכשילם מעט מעט עד שהמית לרשע וכל גונדא דיליה יחד כולם אל עמק שוה אזיל לחצר מות כי שם עמק שוה יחד עשיר ואביון קטן וגדול שם הוא

אל

אל עמק המלך מלכו של עולם עלה עמוקה מאתו יתברך כי הילודים למות ונקל זאת בעיני היצה"ר להמית לרשע וכל סיעתו אך צופה רשע לצדיק ומבקש להמיתו כי אם צדיק וחסיד יכשילהו ועשה עול זהו שמחת היצר הרע לשלוט בצדיק ושקול זה בעיניו כהמון רשעים רבים. זאת היתה לו ליצה"ר אחרי שובו מהכות הרשע וכל הסמוכים לו ורבו חלליו אך יצא יצא לפתות הצדיק בכל מיני פתויים ומרמות. ויען הבטיחנו ה' אשר לא יעזוב חסידיו לעולם נשמרו על כן ומלכי צדק מלך גימ' שכינה עם הכולל שלם בהבטחותיו והנה ה' נצב עליו לשומרו הוציא לחם ויין כמ"ש לכו לחמו בלחמי ושתו ביין מסכתי ופירשו המפרשים תורה ומושכלו' והנה כי כן הקב"ה מעורר לצדיק ונותן בלבו לעסוק בתורה ובמושכלו' ולהעמיק עיונו ובזה מסתלק היצה"ר מעליו דרחמנא אמר בראתי יצה"ר בראתי לו תורה תבלין ומה גם אם יעסוק בתורה בעיון נמרץ אז יסיר כל מחשבת פגול וכל עלות היצה"ר תזרם ורוח תשאם: והוא כהן לאל עליון שיאר הצדיק בקדושתו כהן משרת לאל עליון ויברכהו ויאמר ברוך אברם נשמת הצדיק לאל עליון קונה שמים וארץ כלומר שהצדיק בתורתו ומצותיו קנה לעצמו וכמשז"ל ועשיתם אותם ועשיתם אתם מעלה עליהם כביכול כאלו עשו עצמם והז"ל פי' חלק יקרא אל השמים מעל זו הנשמה ואל הארץ לדין עמו זה הגוף וז"ש קונה שמים וארץ כי הצדיק קונה נשמתו וגופו כי. בצדקתו גם גופו עשאו חו"מר בקדש כנשמה כי זה כל שרי לצדיק להוסיף מחול על הקדש היאמר חו"מר והוא דרך חול הוחזק לקדש בשגם הוא בשר: וברוך אל עליון אשר מגן צריך היצה"ר וכחותיו בידך כי הצדיק מתחיל דהכל בידי שמים חוץ מיראת שמים וז"ש בידך כי כאשר נתעלם הצדיק והתעורר לצחוס עם יצרו הקב"ה עוזרו ומשליטו ביצרו. ויתן לו מעשר מכל שהשרה הקב"ה שכינתו עליו וכמ"ש בילקוט ראובני משם הזוהר הקדוש מעשר מכל זו השכינה כי הצדיק מרכבה לשכינה כביכול. ויאמר מלך סדום אל אברם עתה מגיד משא ומתן של היצה"ר עם נשמת הצדיק אשר הוא דל והלך עני ואביון ובדלותו ושפלותו זריז קדים לעבוד עבודתו. וכלפי עוניו מכניס היצה"ר בלבו כאלו פנים בפנים דיבר תן לי הנפש כלו' תן לי חלק בנפש והרכוש קח לך שתתברך בנכסים אם תניח מהעבודה והשמע לקול סט"א כי דרך רשעים צלחה. ויאמר אברם אל מלך סדום הנה הצדיק כשנכנס בלבו מחשבת פגול הלזו קפץ ונשבע אל ה' אל עליון קונה שמים וארץ כי הצדיק אינו מחזיק עצמו שהוא בכח תורתו ומעשיו קנה גופו ונפשו רק הוא אומר כי כל אשר הוא עושה ה' מצליח בידו והכל ממנו יתברך והוא קונה שמים וארץ הגוף והנשמה כמ"ש הנשמה לך והגוף פעלך ומטובו חיינו והוא הכל. אם מחוט כלומר אף בדבר קל כחוט כנגד התורה ואשר נהג בסדר קדושה לא יאבה לו ולא ישמע אליו. ועד שרוך נעל זו אשה כמשחז"ל על של נעלך באשתו אמרו דגם עם אשתו בת זוגו שהקנו לו מן השמים כל מעשיו לשם שמים לקיים מצותיו יתברך והנ"אה זו איני יודע מה היא בלתי לה' לבדו כי הוא אמר ויהי זו אשה הוא ליוה ויעמוד אלו הבנים. ונקט דבר קטון ודבר גדול אם מחוט אף דבר קל כמדובר כי היצה"ר תחילת דיבר לצדיק אינו אלא כדבר קל מאד ואינו שומע בקולו וניצול לא כן הרשעים דלא מיבעיא בדבר קל מקדימין עשיה לשמיעה אלא אף בדבר גדול מאוד סופן לילכד ברשתו אשר טמן אמר למהו"מן פרע למזומן לבאר שחת:

וזה אלי ההדיוט טעם אומרם ז"ל פ"ה דסוכה דלעתיד היצה"ר נדמה לצדיקים כהר גבוה ולרשעים כחוט השערה הללו בוכים והללו בוכים צדיקים בוכים ואומרים היאך יכולנו לכבוש את ההר הגבוה הזה רשעים בוכים ואומרים איך לא יכולנו לכבוש את חוט השערה הזה הכונה דלרוב צדיקים כשבא להם היצה"ר אינו אלא כדבר קל ואינם שומעים לו ולכן כשרואים אותו כהר הם בוכים כי לא בא אליהם כהר ולא שאל מהם ולא פיתם אלא כדבר קל ולכן בוכים דסוברים דהם לא עשו כלום והכל מאת ה' כי הוא עשה שלא בא אליהם כהר שאם היה בא בתייהם כהר ודאי לא יכלו לו וא"כ האלהים עשה והם לא עשו כלום ולרשעים נדמה להם כחוט בתחילת ביאה שהחטיאם בדבר קל ולא יכלו לכובשו אף בדבר קל והם בוכים שמרגישים ברעתם:

והוא אומרו אם מחוט אף בדבר קל לעשות קטנה או גדולה עד שרוך נעל דגם עם אשתו לא יהנה כלל ואם אקח מכל אשר לך כלל אף באכילה ושתיה ולרכי הגוף יהיה הכל לשם שמים ובצמצום גדול כדי חייו שאין זו הנאה וכמ"ש פ' הנושא דאמר רבינו הקדוש שלא נהנה מהעה"ז כלל כי אם מעט אשר היה לקיום הנפש והכל לשם שמים ובכונות עליונות לברר נצוצות הקדושה וליחד הדודים ונמצא שלא נהנה מעה"ז כלל וז"ש ואם אקח מכל אשר לך ואם יעשרני ה' בחסדו הגדול לא תאמר אני העשרתי את אברם ומכאן מודעא בפירושא אתמר שאיני רוצה ממך ומחלק סט"א שום דבר ולא ידבק בידי מאומה מן החרם. בלעדי רק מיעוט אשר מיעטתי בעבודתו יתברך אשר אכלו הנערים כלומר בימי הנעורים עד אשר לא העיר ממזרח היצר הטוב ופניתי אני בעסקי אכילה בלא כונה לברר ניצוצי הקדושה ולשם שמים וחלק האנשים אשר הלכו אתי כלומר האברים וכמשז"ל ואנשים בה מעט אלו האברים אשר הלכו אברים קודמין למנחת שוא עסקי העה"ז בהליכה ואכילה והטעם עבר אותיות נער מעשה נערות. אם כל כלומר ביצה"ר לבד בלי יצה"ט וזהו אם כל כלו אש היצה"ר. וממרא אשר בקטנות מה אני באותם הימים ממרא לעלת אבותי ורבותי. הם יקחו חלקם יסורין בעה"ז ואהיה נקי לעה"ב גם מחטאת נעורים. אחר הדברים האלה ויכוח היצה"ר עם הצדיק אשר הצדיק עביד פרישה פרוש מרובה שלא ליהנות מהעה"ז. ולא

עוד

עוד אלא ברעות נפשיה סבר וקביל יסורין על אשר בנעוריו לא התנהג בפרישות וחסידות. היה דבר ה׳ רח״ס רחמתי״ס לראש לדיק במדת רחמים כי הוא שם המיוחד אל אברם נשמת הצדיק. במחזה לאמר כלומר הבן יקיר לי אין צורך ליסורין רק למוד תורה באהבה וז״ש במחזה שהוא כינוי לתורה על דרך שאז״ל בשיר השירים רבה ומראיך נאוה זה התלמוד. וגם כתב מז״ה זלה״ה בפירוש המשנה כ״י שהתורה היא כמראה אשר לכל אחד מראה לו כצורתו וזאת התור׳ מראה לכל העוסק בה כפי מדרגתו והיא אומרו ובה תחזי זהו תורף דבריו וז״ש במחזה לאמר כלומר אין לך צורך כי אם במחזה שהיא התורה לאמר אמירה לגבוה והיא מכפרים כקרבנות כמשז״ל אל תירא מיסורין אנכי מגן לך בעה״ז שכרך הרבה מאד לעה״ב:

ועי״ט לכל חפץ ע״ט הזמיר הגיע לבאר קצת רמזי משנתנו והנה תסובינה על קוטב מרכז דברינו אך הן קדם קסתי בידי תחליף יביע אומר אשר זה שנים כרגע נראה לי ס׳ מדרש בחידוש להרב החסיד מהר״ר אליעזר נחמן פואה זלה״ה ויהי מאז רשום אצלי שהרב ז״ל דיבר בקדשו ברמז משנתנו משום ירקא ומשום מתיא אומות ומלכיות ששעבדו בישראל מרור נגד מצרים אשר ענונו בעבודה קשה וימררו את חייהם של ישראל חרחבינא כלפי בבל הרשעה שהחריבה את בתינו תמכא כל קבל מדי אשר תמכה בימיננו לבנות בית שני ותמכנו ה׳ גם שלא ליפול ביד המן עולשין עול יון הרשעה דגזרו שלא ללמוד וזהו עול שין לשון שנון. חזרת כנגד הגלות הזה שהקב״ה עתיד להחזירנו ולהחזיר מלכותנו כבראשונה הן הם הדברים הרשומים אצלי ואין הספר הנז׳ מצוי כעת. ולפי דבריו אפשר לרמוז תחילת דיבר התנא אלו ירקות שאדם יוצא בהן ידי חובתו בפסח והוא ע״פ הקדמת המפרשים כי יען אצטריכא ליה שעתא לישראל לצאת ממצרים כי באו בעמקי הקליפות ואם לא עכשו אוס נבחרה להוצאה ניתנה לא יזכר שם ישראל עוד לכן להשלים גזרת בין הבתרים נחנו נעבור חלושים ביד אדונים קשים והיו לארבעה ראשים הנה ימים באי״ם בבל אדום יון מדי והן הן דברי התנא אלו ירקות רמז לגליות אשר ישראל פניהם מוריקות ונהפכו כל פנים לירקון שאדם מישראל כי כל ישראל אחד בארץ והמה כאדם שה פזורה ישראל יוצא בהן בגליות י״ה אשר נתחייב בגזרת בין הבתרים בפסח בעבור הפסח מועד לאתנו ממצרים שדלג על הקן ולכן נקרא פסח ידלג אשר עבר בין הגזרי״ם ויהי אך יצא יצא נתחייב בד׳ גליו׳:

ואפשר לרמוז בפ׳ ואלה שמות בני ישראל הבאים מצרימה במה שחקרו כת הקודמין שהקב״ה הראה לאברהם אע״ה ארבעה גליות כמשז״ל והנה אימה חשכה גדולה נופלת אלו ד׳ גליות והרי במעמד הר סיני הלוחות הראשונות היו חירות ממלאך המות חירות משעבוד מלכיות. ואיך יתקיימו ד׳ גליות וניחא להו כי ע״י הרעב נקבלו באו מצרימה מכל האומות ונשארו שם וכלם שעבדו בישראל ואלמלא לא חטאנו בעגל כבר ניצולנו מד׳ גליות כי כל אלה היו במצרים ושעבדו בנו. אמנם כאשר עונינו ענו בנו יעשו עגל בחורב הוצרכו ד׳ גליות בזה אחר זה ובמספר שנים שנות דור ודור. וזה שמעתי משם הרב מהר״ר יעקב ן׳ נעים ז״ל כונת הפסוק יאמרו גאולי ה׳ אשר גאלם מיד צר ומארצות קבלם ממזרח וממערב מצפון ומים תעו במדבר וכו׳ הכונה דישראל גאולי ה׳ סוברים שגאולתם אינה אלא מיד מצרים וז״ש אשר גאלם מיד צר אחד היה: ולא ידעו כי יציאת מצרים חשוב כאלו מארצות קבלם ממזרח וכו׳ ובארץ מצרים לבד אלו זכו יצאו י״ח ד׳ גליות וחשוב כאלו קבלם מד׳ רוחות לפי שכל האומות היו במצרים ושעבדום. אך תעו במדבר ועשו העגל וזה היה סבה שהיו ד׳ גליות בפועל עכ״ד:

וליבא מידי דלא רמיזא באורייתא וזה רמז באומרו ואלה שמות בני ישראל הבאים מצרימה כי בבואם מצרים אם זכו שם היו ה׳ גליות וזה רמז הבאים מצרימה ה׳ בבל אדום יון מדי (ר״ת באים) מצרימה הם חמשה והיא אות ה׳ דתיבת הבאים כי הכל היו במצרים ומשם הרב המפורסם מהר״ם זכות׳ ז״ל שמעתי כי בתיבת מצרים שם רמוז ה׳ גליות דר״ת מצרים הוא מצרים צולה [היא בבל] רומי יון מדי שאלו לא נעשה העגל שעבוד מצרים יעלה לנו במקום כל הגליות:

ומעתה נבא לבאר רמז משנתינו לפי דרכנו כי הנה נודע תוקף סגולת העשבים והשרשים לרפואת כל חולי וכל מכה והיא נעלמה מעיני רופאי אליל אולי קראו בשמותם רופאים בקהל רפאים ינוחו והדבר מבואר בספר הזוהר הקדוש כי בכל עש״ב יהיה מוחר אגר נטר והן עוד היום שמענו כי הערביים השכוני באהלים במדברות וגם יושבי האיים באמריק״א יודעים היו קצת סגולת העשבים אשר חולי קשה שהרופאים ילאו בכמה רפואות ולא עלתה להם הם רפאי״ם יחשבו בעשב אחד רפואה שלימה. ולעומת שבא רפואות הגוף בעשב השדה. להכי התנא המשיל רפואות הנפש כמו עשב בשדה אשר ברכו ה׳ ואמר ואלו ירקות עשביה״ם כסף וזהב להעלות ארוכה לעובד ה׳ ואשר נשאו לבו לידבק ליצר הטוב אשר אליו רומז הפסח וז״ש שאדם יוצא בהן ידי חובתו בפסח כלומר ברצות האדם לידבק בעבודת ה׳ ולקיים דברי יצר הטוב הרומז לפסח. חזרת יחזור על לימודו לא פסיק גרסא מפומיה שהוא עקר גדול לינצל מיצה״ר וכמ״ש הקב״ה בראתי יצה״ר בראתי לו תורה תבלין. וזה אצלינו טעם אחד מהטעמים אשר זאת לפנים התנאים והמוראים היו קדושים וריח נור היצה״ר לא עדת בהון כי אז היה תורה שבעל פה סוגר״ת ומסוגר״ת לפום רבנן כי לא ניתנה רשות לכתוב תורה שבעל פה ואף כי נכתבה המשנה כל הבריתות והתלמוד היה על פה ואשר נשאו לבו ללמוד היה מוכרח יום ולילה לחזור על לימודו תדיר ולא פסיק שלא ישכח: ועסק התורה ללמוד בפה תדיר היה להם לעזר ולהועיל

והיו קדושים ממש כמפורסם בתלמוד. וכבר כ' מהר"ש די ליזאנו ז"ל בדרך חיים שכל היראה ושמירת המצות תלויים בעסק התורה ולפי רוב עסקו בתורה כן ירבה יראתו ודבקותו ע"ש באורך ואי לזאת חזל' נשנית בראשונה לראש פינה קרי"ה כאמנה לחזור לימודו כאשר היתה באמנ' עולשין כמש"ל משם הרב הנז' לדרכו עול שינון שיקבל עליו עול שינון וכמה שפירשו הראשונים עשה תורתך קבע כך וכך דפין ליום כך וכך שעות בלילה כך וכך לערב ועול יתבול ולא יבול וזהו עול שין עול שינון. תמכא חרחבינא שם רמז לזכות לחייבא לתמוך באשר החריב ביתו במעשיו הרעים להוכיחו בדברים הקשים כגידים וזהו מרור ולהחזירו למוטב כי הוא מעלה גדולה כמו שהפליגו בזוהר למרדף בתר חייבא כמאן דרדיף בתר חייוי ואלו הן ירקות ועשב מורי"ח זר"ח מרפא לנפש לידבק עם ה':

ובסגנון אחר אפשר לרמוז כלפי בעל תשובה הרוצ' לנוס מתוך ההפכה עמק הבכה ולא ידע כילד סדר עליית נשמתו אליו ירמוז התנא ואלו ירקות עשבות הרים הררי אל המסוגלות להעלות נדחיו ולקבץ פזוריו אשר אדם יוצא בהן ידי חובתו בפסח בדילוגו כאיל מעמק רפאים לבא אל הקדושה: חזרת כלומר ראשית כל בכורי כל בחר"ע אגום חרט"ה גדולה עד מאד שכן ראוי להיות חוזר מאשר חטא על הנפש: עולשין עול מדת הדין כי שם אלהים במילוי גימט' ש' וזהו עול ש"ן עול אלהים שיקבל יסורין וכל דינים הראוים לבא על חטאותיו ממדת הדין שם אלהים מלא וכמו שפירשו כת הקודמים שז"ש דוד הע"ה שויתי ה' לנגדי תמיד כלומר שאני מעריך ה' מדת רחמים לנגדי כלומר הפך ממני על דרך שאמרו לא זכה כנגדו וכיוצא בזה פירשו רז"ל והיה ה' לי לאלהים מדת רחמים אשוה לקבלי לדינא כמ"ש בזוהר הקדוש וזה רמז עול שין עול אלהים מדה"ד תמכא חרחבינא יזהר לתמוך אשר החריב בתי הנפש והלחשים פרוץ גדרו והיה למרמס ועלה שמיר ושית אך שם הרגיעה לילית עתה ישוב ויבנה חרבות למעבד תמכין וסמכין עד שלא יהיה חרב הכל. ורמז שיהיה הכל בשיעור וסדר המדרגה בתחילה יתמוך ויוסיף יום יום להחזיק לבנות ולנטוע: והכל ע"י סגופין וזהו מרור במרירות יאנח: ויוצאין בהם בין לחים בין יבשים כלו' בין שמוריד דמעות על עונותיו כי שערי דמעה לא ננעלו וזהו בין לחים. בין יבשים שעושה תעניו' עד שיבשו עצמותיו. אבל לא כבושים כלומר אין התשובה מועלת אם אחרים כובשין אותו באונס ומפני היראה הוא עושה ולבו בל עמו. ולא שלוקין ולא מבושלין כלומר שניטל טעמן שאינו בלב שלם הן כל אלה אין יוצא בהן ידי חובתו לא באונס ולא בתשובה ומעשים חלושים שאין בהן טעם ורפואי מרפיין ודין לא הניין. ומצטרפין לכזית כל הסיגופים לרו"ח יצרפ"ו להפסיק בינו ובין הסט"א על דרך שכתב בס' מגיד משרים פ' בראשית דבעינן כזית במקום מרה לאגנא עליה ממקטריגים דליהוי האי כזית חוצץ באפייהו וכד לא אשתייר כזית כיון דליכא מאן דחייץ באפה דסטרא מסאבא ההי סטרא שלטא עליה עכ"ד ואל זה ירמוז מאי דקתני ומצטרפין לכזית כלומר כל הסיגופים ומיני עלב"י בשמי"ם רוש ולענה אלו הן המצרפין לכזית לחוץ ולהפסיק בינו ובין הסט"א לבלתי היות שם ערוב וזר לא יבא להעבידו מסדר קדושה כי בוחן לבות אלהים לא ימנע טוב להולכים בתמים והוא מרומים:

ומדי דברי זכור אזכרנו למאי דפירש בדברי ס' המגיד הרב פנים מאירות בספרו הנחמד על התורה זה שמו כתנות אור הנדפס מקרוב פ' בהר במ"ש בחולין דמ"ו ההוא פולמוסא דאתא לפומבדית' ערקו רבה ורב יוסף פגע בהו ר' זירא א"ל ערוקאי כזית שאמרו במקום מרה. ואיברא כי באתרא הדין הדבר קרוב דטעין דרשה שישנו בנותן טעם לבריתתם עם הדין דכזית במקום מרה דנראין הדברים מילי דמסתמן תבנית כל רמ"ז. והרב הנז' האיר וזרח לפרשה בדברי המגיד הנז' והוא הדבר אשר דיבר ערוקאי נהאי פולמוסא שהם מהסט"א כדי שלא ישלוט עליכם וסוד ה' דכזית שאמרו במקום מרה דלא ישלוט סט"א וצריך כזית לחוץ ולהפסיק מפני המקטרגים כך אתם צריכים שלא ישלוט סט"א בכם וצריכי למערק שלא יראו אתכם ויריעו לכם ולדעתי זה דרך אמת עד כאן לשונו הרב כתנות אור ז"ל:

ואני בעניי כמתלמד מדברי הרב ז"ל נראה לפי קצורי לפרש דאדרבא כונת ר' זירא לעורר דלא יפה עשו לברוח והענין דאמרינן פ"ק דבתרא דף ח' דאמר רבי אין פורעניות בא לעולם אלא בשביל עמי הארץ כההוא דמי כלילא דשדו אטבריא אמרו ליתבו רבנן בהדן אמר לאו לא אמרו ליה ערוקינן אמר להו ערוקו ערוק פלגא דלייה פלגא וכו' פש ההוא כובס שדייהו אההוא כובס ערק כובס פקע כלילא אמר רבי ראיתם שאין פורעניות בא לעולם אלא בשביל עמי הארץ: ושם דף ו' אמרו על פסוק מחול ירבון ומה חול מועט מגין על הים מעשיהם של צדיקים שהם מרובים עאכ"ו ואמר ר"י התם אני חומה זו תורה ושדי כמגדלות אלו ת"ח. והיינו דר' זירא נטה ללו"ן על רבה ורב יוסף גדולי הדור שפחדו וברחו ואמר להו ערוקאי כלומר שהוצרכתם לברוח כזית שאמרו במקום מרה דכזית חוצץ בפני המרה שלא תתפשט כמ"ש המגיד והיה לכם לישא ק"ו שאתם עוסקים בתורה דהיא חומה ואתם כמגדלות וגם אתם בתוספת מחו"ל שמגין על הים וכ"ש שלא ישלטו בכם ותיתי בק"ו דכזית לבד יש בו כח לחוץ ולהפסיק כ"ש חומה נשגבה מהתורה ואתם עדיפי מחול הים ודאי אין לכם לברוח כי אין פורעניות בא אלא מפני עמי הארץ והיו דבריו ברמז מגלה טפח להודיעם שלדעתו לא יפה עשו:

ובזה אין אנו צריכים לדברי רבותנו בעלי התוספות שם והר"ן בחידושיו דקשיא להו דרבי זירא מאי טעם לא ערק כמי וניחא להו דר' זירא אביו גבאי של

מלך

מלך היה כמ"ש פ' זה בורר ע"ש ולדרכנו ניחא טובא דבלאו הכי ר' זירא סבר שלא היה להם לברוח והיינו דאמר אבוה דר' זירא פ' זה בורר דף כ"ה כי הוה אתי ריש נהרא וחזי לרבנן אמר לך עמי בא בחדריך השם היינו שלא יתראו בשוק כדי דריש נהרא לא ליתא דאיכא אינשי טובא. אבל למערק סבר ר' זירא שאין להם לברוח מן העיר דרבנן לא צריכי נטירותא וה' עליהם יראה יהי' עליה' סתרה צנה וסוחרה:

לימוד ג' והוא רמזים ציצים ופרחים בסימן קדום לסדר פסח השגור בפי כל ישראל מאיש ועד אשה מעולל. ואפשר לרמוז בתיבות סימן זה כמה טעמים ליציאת מצרים לפני זמנם בתוקף הגלות בסער מתחולל. ברם עיקר שרשם מרבותינו ז"ל והמפרשים. ואמרתי לסומכם דרך אסמכתא בפרק בא סימן להודות ולהלל:

בט"ו מצות אלו הבאות לפניך נכלל כל סדר של פסח כל אחד ואחד במקומו:

קַדֵּשׁ. וּרְחַץ. כַּרְפַּס. יַחַץ. מַגִּיד. רָחְצָה. מוֹצִיא. מַצָּה. מָרוֹר. כּוֹרֵךְ. שֻׁלְחָן עוֹרֵךְ. צָפוּן. בָּרֵךְ. הַלֵּל. נִרְצָה:

קדש ירמוז טעם כעיקר ראשון הוא שכתבו ז"ל דהקדש מפקיע מידי שעבוד וה' ברחמיו קדשנו במצותיו בפסח ומילה והדמי"ם מודיעים כי קדש ישראל לה' כי דם פסח הוא עיקר שהכל תלוי בו לפרוש מע"ז לזבוח את תועבות מצרים ולדונו בשריפה אינו אלא צלי ודינא דגרמ"י ועצם לא ישברו בחוצות ישליכו וכדי בזיון לאלוה של מצרים וכמו שהאריכו בזוהר הקדוש וכל הכופר בע"ז כמודה בכל התורה כלה. ושבתא דאתיא ממיל"ה הנה דם הברית חותמא דמלכא נחתמין למלכות שמים הוי"ה מלגאו שד"י מלבר והיו קדש וזה טעם יציאת מצרים לפני הפרק דהקדש מפקיע מידי שעבוד וזה רמוז בתיבת קדש כי ישראל קדושים ויקדשו ולהיותם מקראי קודש זכר ליציאת מצרים כי הקדש מתיר אף מפקיע שעבודם:

ורחץ שם רמז טעם **שני** הנה אמת נכון שכתבו המפורשים ז"ל דאותה שאמרו אין אבא מזכי ברא היינו היכא דאיכא עון ע"ז אבל כשהבן נקי מעון ע"ז אבא מזכי ברא וכיון שישראל פירשו מע"ז בלקיחת הפסח כמו שנצטוו משכו וקחו לכם צאן ואמרו רז"ל משכו ידיכם מע"ז וקחו לכם צאן של מצוה בהאי שעתא נתעורר זכות אבותינו הקדושים וכדאי הוא זכות אבות העולם ושאר צדיקים שבטי יה ותולדותם להוציאם תכף ומיד כי רב מאד זכותם ואל זה יש רמז בתיבת ורחץ לומר דכבר רחצנו מצואת ע"ז גלולי מצרים וממילא תחון זכות אבות להוציאם ברגע לפני זמנם בהונם ואונם בכל אוות נפשם ורצונם:

כרפס עוד בה שלישיה טעם **שלישי** והיתה לבא"ר טעם לשבח שאמרו ז"ל שלא שלמו ה' שנה כי קושי השעבוד אשר מצרים מעבידים וימררו את חייהם הנה כל היתר על עבודת עבד ועינוי פשוט אלהים חשב"ה לטובה ובא חשבון להשלים ת' שנה וזה רמוז בתיבת כרפס שכתבו ז"ל שהוא אותיות ס' פרך כלו' ס' רבוא ישראל שנשתעבדו בעבודת פרך הנה כי כן שם רמז אשר נשתעבדו בעבודת פרך והיינו קושי השעבוד אשר הוא היה סיבה לצאת ברד"ו שנה ואומה שלימה מפקנא אית לה:

יחץ רמוז טעם **רביעי** שאמרו בפרק ר' אליעזר דלהיות שעבדום גם בלילות נחשוב הלילות כימים ולכן ישבו רט"ו שנה מלידת בני יוסף ורט"ו שנה אחרים השלימו הלילות ונתבאר אצלנו שלכן מכת בכורות בחצות הלילה לרמוז דיציאתם בחצי זמנם וזהו בחצות הלילה. כלו' הטעם משום הלילות. וזה רמז לחצות המצה הרומזת לשעבוד לחם עוני לרמז דחצי השעבוד חלף הלך ויצאו בחצי זמנם והיינו מטעם שנשתעבדו בהם לילות כימים. ורמוז הטעם הזה בתיבת יחץ כי לא נשארו בגלות כי אם חצי שני הגזרה מטעם הלילות:

מגיד גם היום מגיד משכ"י גלותם וטעמא טעים טעם **חמישי** על יציאתם לפני זמנם והוא שנגאלו בזכות התורה שעתידין לקבל והוא דבר ה' אל משה רבינו ע"ה בהוציאך את העם ממצרים תעבדון את האלהים על ההר הזה וכמשז"ל וזה אצלנו פשט הכתוב פ' בא והיה לאות על ידיך ולזכרון בין עיניך למען תהיה תורת ה' בפיך כי ביד חזקה הוציאך ה' ממצרים וכאשר ירדוף הקור"א אינו מובן דאמר דהתפילין לאות למען תהיה תורת ה' בפיך ומה נתינת טעם הוא לתורה כי ביד חזקה וכו' אבל עם הקודם מבואר דקאי בענין פסח ואמר שיהיה לאות למען תהיה תורת ה' וכו' והכתו' עצמו נרגש דמה ענין התורה ליציאת מצרים לז"א כי ביד חזקה וכו' ומאומרו ביד חזקה מובן שהיה קודם זמנם ולזה הוצרך יד חזקה ומה טעם יצאו לפני זמן תשלום שעבודם ומוכרח שהטעם שנגאלו בזכות התורה וא"כ מכאן אתה למד כמה גדול עסק התורה ועל כן בא האות למען תהיה תורת ה' וכו'. וכתיב מפי עוללים ויונקים יסדת עוז למען צורריך להשבית אויב ומתנקם כי בזכות התו' שבת אויב כי כשהקול קול יעקב אין הידים ידי עשו ולכן נגאלו בזכות התורה ורמוז בתיבת מגיד כי הגדת התורה היה סיבה לצאת לפני זמנם:

רחצה

רחצה טעמו וסימנו טעם **הששי** לצאת בנ"י ממצרים קודם זמן השלום הגזרה והיא מרז"ל פ"ק דסוטה בשכר נשים צדקניות יצאו ישראל ממצרים וגם נאמר שהיו משתדלות עם בעליהם עד שהיו נזקקות לבעליהן וזה רמז בתיבת רחצה לשון נקיה שנשי ישראל היו רוחצות ומוכנות לפרות ולרבות וכן הנה היתה יציאת מצרים לפני זמנם ובזכות נשים צדקניות נגאלו ועל כי הני נשי לנטעות מאד בא בהעלם נמרץ:

מוציא רמוז בו טעם **שביעי** כי הקב"ה הבטיח לאברהם אע"ה ואחרי כן יצאו ואלו שהי עוד מעט היו נשקעים בנ' שערי טומאה ושוב לא היה כביכול שומר הבטחתו ואחרי כן יצאו ולכן יצאו קודם זמנם למען תתקיי' הבטחתו יתברך להוציאם ומבלעדי זה ח"ו לא היתה מתקיימת ודבר אלהינו יקום לעולם וזה רמז בתיבת מוצי' כי הוא המוצי' ברוך שומר הבטחתו לישראל חבל נחלתו:

מצה מלא חיים לרמוז טעם **שמיני** על צאתם ברד"ו שנה דאיכא למ"ד שגלות מצרים היה בחטא מכירת יוסף שמכרוהו בעשרים כסף ולכן נגזרה גזרת גלות על עשרה שבטים עשרים שנה לכל אחד ועשר' שנים כנגד יוסף עצמו שהוא היה הגורם בהביאו דבתם והם במספר רד"ו שנה ונמצא כי יצאו בזמנם ואפשר שזה רמז יוסף לאביו באומרו שמני אלהים לאדון לכל מצרים רדה אלי אל תעמוד רמז רמז לו כי הגלות היה במצרים יען כי הגלות בחטא מכירתו ואינו אלא רד"ו שנה בחשבון שאמור ומחי' שמחיב באומרו שמני אלהים לאדון לכל מצרים וא"כ זאת היתה לגלות שתהיה תחת ממשלתי וחשבון רד"ה אלי לשיבתי. וא"כ אל תעמוד ויצא לאור ישראל מהגלות דהא ברדת יעקב מצרימה היה מתחיל גזרת בין הבתרים לא היתה תקומה דהיו נכנסים בנ' שערי טומאה ושוב לא היה תקנה לצאת אבל מאחר כי רד"ה אלי על הודותי אל תעמוד במצרים ויש תקוה לישראל על זה ואולם בשביל זאת יש רמז בתיבת מצה מלשון מצותא כלומר הגלות מטעם מחלוק' יוסף ואחיו והם כן בא מועד לצאתם:

מרור מר למתוק להמתיק טעם **תשיעי** לצאתם בפרק הזה כי לא שלם מספר ת"ל שנה יען שבמצריים סבלו בישראל נזקין וחבלות שהיו כמה בעלי מומין מעבודת פרך ורוב דוחקם כבנין פתום וכו' ושוקו בניהם אוכלת ביניהו שמוי' מן המי"ן הסר עינו או שבר יד או שבר רגל ונגד פניהם ושאר הגוף הוכו בתמרור העבודה קשה ונתחייבו המצרים לישראל בושת צער ריפוי נזק ואמרו להכי הם יקחו חלקם ונגרע מעבודת' ארבעה חלקי השעבוד כל קבל צער ריפוי בשת נזק וחומש מת"ל שהם פ"ו שנה נשתעבדו מלידת מרים וארבע ידות הנשארות נוכו משעבודם. וזהו רמז מרור שמררו חיינו ולדידן הבי"ל לן וחבלו בנו בשימו' אברים ומכות ובמרורות נאנח והוא הדבר שהוציאנו ממצרים בעת ההיא:

כורך כריך ותני ישמן ברמ"ז טעם **עשירי** לצאת בזמן ההיא כי בני הגלות לא היו בארץ מצרים לבד אלא מזמן האבות התחיל הגלות כמו שפינו הזקנים לתלמי שכתבו בארץ מצ. יש ובשאר ארצות מושב בני ישראל ת"ל שנה וזהו רמז כורך כי למנין הספ"ר חשבון הגלות כורך כלומר תהיה כורך שאר ארצות אשר גרו וגלטערו ולך תמצא חשבון נקי ובר:

שלחן כמכין אוכל טעם **י"א** זכר ליציאת מצרים שלא זמנם להיות כי עשו אותם בפרישות דרך ארץ וגם תפסו השימה ועבדום ועשו אותם בשינוי דרך ארץ וא"כ אינם בשנוי עבודת פרך דהוי שינוי אמר רחמנא ולא הוי שינויי וכן כשבשן נקטי תרתי עבוד פרישות ד"א והפליאו בעלילותם ובתועבותם שמים אפרושי וכל מגמתם לדרוש מישוע אחר מישוע ובמה שצדקו עבוד גזרת המילדות גזרת כל הבן הילוד לשבכם אין לביתם שימהרו להשכים לעבודת' וגזרו על הנשים שלא ירחצו ונהגו על שעבודם על הנשים והגה רבות אשר עולם מחשבתם להפרישם מנשותיהם ולא הני להו בשינוי זה עניי"ן נשי וגברי. אלא עוד יוסיפו סרה בשינוי קושי השעבוד וזהו בקשה כשיבד אבן מטמטה נתן יעקב למשיבה וימררו את חייהם בחומר ובלבנים וכו' ומאחר שעשו שני שינויים בתים שלא כהלכתן ומוספין שלא כסדרן א"כ שני גלותם יחשבו אף הם לכפל שנים וכל זה רמוז בתיבת שלחן כינוי לאשה כמ"ש שלחן ערכתי לו. כלומר אל תתמה על שחשב בצאת ישראל ממצרים בו בפרק ומנגד ימי הגלות פעמים להוציאן לז"א שלחן זו אשה הוא הגורם נוטל את המבלא לענות נפש וזה שינוי אחד שסבלו ועל כן כל יום מהגלות חשוב כאלו יומי' יעמוד ויושע ה' את ישראל:

עורך היב"ה כנית העמדה והערכה טעם **י"ב** על צאתם לפני מלאת מספר שני גירתם. והוא כמ"ש בת הקודמין כי חק נתן אדוני הארץ מעטס המלך וגדוליו ויעש אותו יוסף לחק שהחמישית למלך והארבע ידות להם וכפי נימוס וחק הזה עדות ביהוסף שמו אשר כלכלם והחיים היה להם להשתעבד בישראל חמישית היום והארבעת רבעיהם יהיה להם לכל צרכיהם אבל פרעה הרשע לא ידע את יוסף ושמו הרשעים כונוו כלן לרעה לשעבדם תדיר כל היום וגם בלילה על כן את עניים ויגיע כפם ראה אלהים ויכח לנכות שני שעבודם וכן נגרע ד' חלקים משעבודם ולא עבדו אלא פ"ו שנה חומש מת"ל שנה כי באותם השנים אשר היה להם לעבוד חמישית היום ועבדו כל חמשת חלקי היום א"כ לפי חק יוסף עבדו חמשה פעמים פ"ו שנה והם ת"ל. וזה רמז עורך כל שבערכין נדון לפי כבודו של יוסף השליט ומחיה את כולם ואחר פרשת ערכין להעריך שנות השעבוד ולחלקם לה' חלקים אז המלא קורא רות ושנות מספר יאתיו ונודעה יד ה' את עבדיו וזעם את אויביו ובני ישראל יוצאים ביד רמה:

צפון מסתרים שמו צפנת פענח וטעמו טעם לשבת טעם **י"ג** על יציאתם השנה מהרה עד שלא השלימו ולא מעת גזרת עליהם לשבת ת"ל שנה וגם דברי הגאון

הגאון הרמ"ע זלה"ה ושאר מפרשים כי יען אלו נתעכבו במצרים המה יאבדו כי יפול הנופל במצולת הקליפות שעריה שוממים ולא יזכר שם ישראל עוד ח"ו לכן הוציאנו ממצרים ושארית הגלות אלו הן הגולין בד' גליות אשר יוציאם ואשר יבי"אם (ר"ת יגלו בבל יון אדום מדי) וזה רמז המצה האמצעית הרומזת לשעבוד לחם עוני שאנו חולקין אותה וחציה יותן בין שתי המצות וחציה שומרים אותה לחכינייא ברמיזא כי חצי הגלות היה במצרים ויען כי לא שהינו עוד שם זכינו לעבוד ה' משא משך האבות אשר אליהם ירמזו הג' מצות בכללן ולכן אנו מניחין חציה בין השתים לרמוז כי מה שלא ישבנו שם אלא חצי הזמן היה לסיבת שנמשך לעבוד ה' כאבות: וחצי המצה לחם עוני הרומזת לשעבוד אנו שומרין אותה לומר כי החצי גלות נשמר לימים עוד הולך על ארבע גליות וזה רמז בתיבת צפון לומר אל יקשה בעיניך על שארית שני הגלות הנשארים כי הדבר שמור וצפון לדור אחרון בנים יולדו העתידים עורר לווי"תן בגלותן לארבעתן לעומתן שלא הוציאו שנתן במצרים להוציאן מטומאתן כהלכתן:

ועוד יש לרמוז טעם י"ד בפרוס המצה האמצעית ולשמור חציה כי הני תלתא מצות רמז לאבות זה אמצעית רומזת ליצחק ואמרו רז"ל הביאו בספר אמרי נועם פ' וארא כי בזכות יצחק נגאלנו ממצרים שנתרצה לתת אות ש' משמו ישחק ולקח תמורתה לד"י ולכן ישבנו רד"ו שנה לבד כהפרש שיש בין אות שין לאות צדי וזה רמוז בתיבת וארא"א גי' יצחק שבזכותו נגאלנו עכ"ד ואמרו בשבת דלעתיד יצחק אבינו ימליץ טוב בעדנו והיינו דכתיב כי אברהם לא ידענו וישראל לא יכירנו ע"ש באורך ולרמוז זה לחלק יצאת המצה האמצעית הרומזת ליצחק וחציה נתון בין השלמות להורות דמה שלא ישבנו כי אם חצי הזמן היה בזכות יצחק שנתרצה לתת אות שי"ן משמו וחצי המצה לפונה ומשומרת לרמוז כי זכות יצחק עומדת לנו לעתיד ותשחק ליום אחרון שהוא יעמוד מלאך מליץ טוב בעדנו להפיך ולהדיח חטאתנו כמשז"ל וטעם זה יש לו יחס לתיבת יחץ:

ברך יש לרמוז טעם ט"ן על אשר זריז קדים אלהינו מרחם לדלג על הקץ והוא דאמרו פ' ג' שאכלו רבי אליעזר שחרר עבדו בשביל שילטרף לעשרה ואע"ג דאיכא לעולם בהם תעבודו אתיא מצוה דרבים להתפלל ולברך לה' ודחי לעולם בהם תעבודו. וה"ה הכא בשגם יש ועבדום וענו אותם ת' שנה נו"מ לזכות ישראל רבים לעבוד ולברך שם ה' נדחה ועבדום וכו' כי אלו שהינו עוד מעט שוב לא היה מקום לברך לה' כי היו נטמעים ח"ו והוא רמז ברך כי מטעם ברך לברך ולעבוד ה' הוציאנו ממצרים טרם הזמן:

הלל השבח השבית ורמז טעם ט"ז והאחרון הכביד לפליטת בית ישראל. לכבוד ולהפארת כמשז"ל שהשכינה כביכול אתם עמם והיא השלימות המנין וזה רמוז בתיבת ה"לל גימטריא אדנ"י שכינת עוזנו מלכות שמים היא שעמדה לאבותינו ולנו כמ"ש רבינו האר"י זל"ל:

נרצה שם רמז ט"ב טעם מ"ש המפרשים שהיה צריכים לישב ת"ל שנה כמנין ה' פעמים שם אלהי"ם וישבו פ"ו שנה כמנין שם אחד של אלהים והארבע שמות נהפכו לרחמים והם ד' לשונות של גאולה וכנגדן אנו אוכלים ד' זתים של מצה ואנו שותים ארבעה כוסות ונשארו שמ"ד מת"ל כי כאשר נוציא פ"ו מחשבון ת"ל ישארו שמ"ד וזה כוונת אומרם ז"ל שאמר הקב"ה למשה אם אין אתה גואלם אין אחר גואלם כי עדיין נשארו שמ"ד שני גלות ואתה מש"ה בתוספת אות מהקדושה ולכן אתה דוקא גואלם וז"ש וזה לך האו"ת כי אנכי שלחתיך הכונה האות היתר על שמ"ד והרב לב אריה פ' וארא הביא הקדמה זו באורך וברוחב ע"ש. גם הרב תורת חיים בחידושי חולין דף צ"א האריך בזה אך הוא ז"ל כתב כי השמ"ד שנים הנשארים יהיו בד' מלכיות וזה וכי השמ"ד השמדון שנשארו שמ"ד שנים מגזרת ת"ל שנה ע"ש באורך וברוחב:

ולפי האמור יש לרמוז כי תיבת שמ"ד ר"ת שעבוד ד' מלכיות כי באו להשלים חסרון שמ"ד שני הגלות וס"ת שעבוד ארבע מלכיות תדע לרמוז מ"ש הקב"ה לאברהם אע"ה ידוע תדע שאני גואלם כמשז"ל. ובזה יש לתת טעם למשז"ל פ"ק דבתרא אין פורענות באה לעולם אלא בשביל עמי הארץ ורבנן צלולים והענין כי כל ת"ח מופלא בדורו יש בו ניצוץ משה רבינו ע"ה וז"ש משה שפיר קאמר וכמ"ש רבינו האר"י זל"ל: ומכאן תוכחת מוסר לשרי ישראל אשר איזה מהם לא אכפת להו אף מחכם גדול בדורו וידעו כי אם החכם ההוא גדול בתורה ובמעשי' טובים פורש מתענוגות בני אדם והיה אף עסו"ק בתורת ה' חפצו ידעו נאמנה כי ניצוץ משה רבינו ע"ה בקרבו אורבו אליו ישגיחו אליו יתבוננו להטות אזן לדברי תוכחתו וכאשר היינו עם משה נהיה עמו. ונחזור לכונתנו כי הפורענות הוא שמ"ד משני הגלות הנותרים כמנין שמ"ד והחכם יש בו ניצוץ מש"ה אחד יותר לבטל ולינצל מן השמ"ד והטיבו אשר דברו אין פורענות באה אלא בשביל עמי הארץ. ובחון לשון הזהב שאמרו במציעא דף פ"ו רבה ב"נ אגב שמדא נח נפשיה כלומר דלא נח נפשיה מהשמ"ד רק אגב שמדא נח נפשיה מסיבה אחרת דאצטריכו ליה במתיבתא דרקיעא ומיהו מצליה חזי דבשמד תנוח נפשו ומש"ה ערק רבה בהדי רב יוסף מפולמוסא בחולין דף נ"ו כמש"ל בלימוד ב' אבל לפי האמת משום שמ"ד לא נח נפשיה כי היה בו ניצוץ משה רבינו המתלבש בכל חכם מופלא שלומד תורה לשמ"ה אותיות למש"ה:

ולדעת הרבנים שהביא הרב לב אריה שד' פעמי' אלהים נהפכו לרחמים בזכות מש"ה רבינו ע"ה אשר לו אחד יותר על שמ"ד והוא היה צריך שיגאלם דוקא כי זכותו אלים לאפקועי ולמתק ד' אלהים גי' שמ"ד

בכח

בכח שמו הקדוש הוי"ה על שמ"ד אחד כאמור הנה מה טוב רמז נכון בתיבת נרצה כי כבר רצה האלהים כלומר שנתמתקו שמות אלהים בשפע הרצון והיו לד' שמות הוי"ה שמות רחמים וכן נרצה גימטריא רצו"ן עם הכולל. ועוד כי נרצ"ה גימטריא מש"ה אחד יתר על שמ"ד שהם ד' אלהים אשר נתמתקו ועלו רצו"ן רחמים גדולים בזכות

מש"ה גימטריא **נרצ"ה:**

עוד יש לרמוז בתיבת נרצה הגאולה העתידה אשר ברחמיו יגאלנו גאולת עולם לכבוד שמו היא שכינת עוזו אשר בעון פשענו שולחה אמנו והיא יחיש הגאולה ועמה נפוק לשלם וירחמנו עושנו. וכמ"ש בזהר הקדוש על פסוק לא מאסתים ולא געלתים לכלתם ובכמה דוכתי וזה רמז הגלל נרצה כי בעבור השכינה נ' הגלל שהוא שם אדני כמש"ל נרצה עון עדת ישראל נושע בה' תשועת עולמים. גם נרצה נימ' נוצ"ר כי הוא נוצר חסד וזוכר חסדי אבות וכן הן יצא משיח לישראל ויצא חוטר מגזע ישי **ונצר** [הגימטריא נרצ"ה עם הכולל] משרשיו יפרה ובא לציון גואל במהרה בימינו אמן וכן יהי רצו"ן גימטריא **נרצה:**

רמז שני חזינא בהאי סימנא טבא. קדש ורחץ הנה זה בא. רמז לסדר בעל תשובה. יראה וירצה בסוד קדושים רבה:

קדש יחוה דע' אשר השריש הקדוש רבינו יונה ז"ל בשערי תשובה הן הן שערי צדק לפקוח עינים עורות והיו למאורות ושם נאמר כי הבעל תשובה לא ימהר יחיש לקבל סיגופים ותעניות ביום טהרתו אשר נשאו לבו לעשות תשובה כי לא זו הדרך הנכון רק ראשית בכורי כל יעזוב רשע דרכו ויפרוש ממעשיו הרעים ויתנהג בזה זמן רב עד אשר יראה בעיניו כי שלט ביצרו ופירש פרישות גמורה מחטאתו אשר חטא ואחר זה יתקן אשר עוות זאת לפנים בסיגופים ותעניות כאשר יוכל שאת וה' יגמור בעדו ע"ש באורך. ודבריו הקדושים הם קילורית לעין הלא תראה כמה בני אדם עושים הפסקו' של ששת ימים ולילותן והוא דבר מפורס' ובפרט בימי השובבי' רבו הפוסקי"ם למאות ובמשך ההפסקה יום ולילה לא יחשו לקרות ולשנות ויש מהם בשק ואפר וטבילות וכיוצא משפ"ר חסידים אשריהם ואשרי חלקם. ואולם לאשר קודם ההפסקה לא נתנו לב לחפש ולפשפש בחטאתיו ומדותיו ומשאו ומתנו והרהורי לבו ולפרוש מהן זמן רב. לכן יש איזה מהם שתכף ביום ש"ק אחר ההפסקה או ביום ראשון באחריו ראשון לחשבון עונות חוזר להנהגתו ומדותיו וכיוצא כאשר היה לפני ההפסקה. ולא עוד אלא אשר סמוך לבו לא יירא לומר כבר נתכפרו עונותי בהפסקה כי קדוש אני וכקטן שנולד. ואם אחטא עתה לתקופת השנה הנה אנכי מגדולי הפוסקים לכלה הפשע ולהתם החטאת ולא ידעו ולא יבינו כי ההפסקה והסיגופים אין בם מועיל לעבירות שבין אדם לחבירו ואם גזל בידו גם תפלתו תועבה ואפילו בדברים אם חטא לחבירו אינו נמחל עד שפייסנו. ואשר ישען בגלולי אשמותיו כל השנה ונסמך על ההפסקה הרי זה כאומר אחטא ואשוב וכו'. ושמעתי ממגידי אמת כי יש אשר נכשל אחר ההפסקה בעבירה חמורה שהיה עושה קודם. וגם ביום הששי של ההפסקה יש אשר נתכעס כעס גדול שכמעט טרפה נפשו באפו וח"ו אין דברינו על השרידים אשר ה' קורא שלמים וכן רבים לא תהא כזאת חלילה וחס רק על איזה פרטי מהמון העם אשר נפשו חשקה לטוב ונמכר למיתה על ידי ההפסקה. אך למחסור כי לא ידע דרכי התשובה כי צדקו מאד דברי רבינו יונה ז"ל שהיה צריך אשר נשאו לבו לשוב לחפש ולפשפש בחטאות שבו אם בינו לבין המקום כהתרשלות בתפלה וברכות או בכונתם. וכן בקביעות עתים לתורה. וכעס וגאוה והקפדה אם בעבירות שבינו לבין חברו כגזל וענפיו הרבים והחמורים וזלזול חכמים ולשון הרע. ושנאה וקנאה ונקימה ונטירה ושקר וליצנות וחנופה וכהנה רבות. והן בעון בדור היתום הזה אין כאן טרחת פשפוש מעשים כי תכף ומיד המלא ימלא כמה וכמה חטאים ועונות כקורת בית הבד ואחרי שיראה בעיניו רוע מעלליו יתחרט וישתדל לפרוש מעט מעט ויתמיד זמן רב להיות פרוש ואז יחפש אם עוד טומאתו בו ממדות הרעות ואסורו' ודיבור אסור וגזל ואונאה ואביזרייהו ויפרוש פרש על פני פרש. ואחר אשר עבר עידן ועידנין ומוצא עצמו כי עשה והצליח ויפרו"ש לרוב אז ישים אליו לבו לתקן אשר עותו זאת לפנים כפי משת ידו בסיגופים וכדברי רבינו יונה ז"ל וזהו שרמז קדש כלומר פרוש כמשז"ל קדושים תהיו פרושים תהיו כי טרם כל ריש מילין ראשית כל פרוש טעון פרישה הן מחטאות הצבור והיחיד והן מפגם ברית העינים והלשון והמאור והן מהונאת ריע וגזל ועושק וביטול תורה וכיוצא ומדות הרעות הגאוה והכעס והקנאה והתאוה ובקשת הכבוד הן וכיוצא בהן וקדש אותיות שקד כי צריך לפרוש ולשקוד בפרישות זמן רב עד שימצא עצמו פרוש מאהבת ויראת ה' כדחזי. ונמצא כי רמז גדול הוא קד"ש פרוש שק"ד בשקידה והתמדה:

ורחץ אחר שישקוד ויתמיד בפרישות כדאמרן אז ורחץ ירצה לרחוץ כתמי גלוליו אשר פגם בשרשי נשמתו למעלה ואשר בקרבו ויקבל על עצמו סיגופים ותעניות ככל אשר יוכל שאת וגם רמז שירחץ בדמעות עיניו על מצחו לטהר רשומי חטאתיו אשר נחקקו שם. עוד רמז ורחץ בו"ו יתירה לומר שאם עבר עבירה ושנה בה לא די בסיגוף ותקון פעם אחת על כל הפעמים שעבר אלא יעשה התקון פעם אחרת על אשר שנה בחטא ואם

ואם עבר כמה פעמים אותה עבירה כתבו חכמי המוסר שיעשה התקון ג' פעמים ושגי אף שעבר כמה פעמים ובשו"ת נודע ביהודה א"ח סי' ל"ה השיג על זה מדין מלקות ששנינו אמרו לו אל תשתה אל תשתה והוא שותה כל היום חייב על כל אחת ואחת ומשמע אף על פעמים רבות וכו' ע"ש ואין הנדון דומה לראיה דודאי חייב מלקות על כל אחת ואחת כיון דהתרו בו בכל פעם אבל בדורות הללו ודאי איירו בחוטא בלי עדים והתראה ובהא איכא למימר דכשיעשה התקון תלתא זימני סגי ונסלח לו :

ושוב כתב הרב שם דאין התעניות מעכבין ואינם עיקר לתשובה ואין ספק בזמן סנהדרין אף אם שב ועשה תשובת המשקל בדבר הנראה לעינים ואח"כ באו עדים מלקין או ממיתים אותו אלמא אין התעניות עיקר ולדד בזה והאריך ע"ש בספרו ומ"ש דאין ספק וכו' כן הוא מפורש בש"ס במכות דף י"ג ע"ב ובתוספות יבמות סוף דף כ"ב : ועיקר הטעם והוא דאף דאנו רואים שמקבל עליו סיגופים קשים הושחרו שיניו מפני התעניות מ"מ כיון שעיקר התשובה הוא בלב דאפשר שהאדם יראה לעינים פרישותו וקדושתו וסיגופיו וזמנין דלבו לא נכון עמו ומעשיו משום יוהרא ובפרט בזמן סנהדרין כשהעדים התרו בו יש לחוש דמיראה עבד לכן מלקין וממיתין אותו כי בוחן לבות אלהים ומי עלה שמים לדעת אם תשובתו אמיתית ולכן אין מועלת תשובה לחייבי מיתות ומלקיות ואינו גזרת הכתוב כמו שלדד הרב הנזכר רק טעם גדול יש בדבר ואין להאריך כאן בדברי הרב הנזכר . וכבר במקום אחר עמדנו בעניותנו על חקירה זו דמהש"ס והרמב"ם מוכח דבחרטה ועזיבת החטא סגי : ומדברי רבינו האר"י ז"ל שקבל מאליהו הנביא זכור לטוב מוכח דצריך כמה תעניות במספר שמות וכו' ואין כאן מקום לזה ועמ"ש בקונט' דברים אחדים דרוש ו' ודרוש ז' בס"ד :

ועוד ירמוז תיבת ורחץ בוי"ו יתירה דיהיה מושך עליו ואחרים עמו ויהיה זוכה ומזכה כי תקון גדול יתר מאד הוא מאן דמזכי לחייבא כמו שהאריכו בזהר על כן נאמר ורחץ וי"ו מוסיף לרבות אחרים עמו :

כרפס הנה זה בא ללמד דעת עיקר גדול ונורא להיות עניו ושפל בעיניו ענוה אמיתית ואשריו למי שזוכה למעלה זו בשלימות מבית ומחוץ תצפנו כי אז"ל דהוי כמקריב כל הקרבנות ונעשה מרכבה לשכינה והבעל תשובה מאד מאד ירויח אם יקנה הענוה בשלימות שתמיד הוא מקריב קרבנות ואותה הוא מבקש לכפר עונותיו ואם יהיה לו ענוה בעצם בלב ודאי יעביר על מדותיו וכל המעביר על מדותיו מעבירין לו על פשעיו וזו סגולה נפלאה ובזול גדול בלי טורח והפסד ממון וצער בגופו והאיש הנלבב ישתדל מאד לקנות מדה זו יקרה היא מפנינים להעביר על מדותיו ואל אלהינו ירבה לסלוח פשעיו וביותר צריך הבעל תשובה ליזהר בזה ונסלח לו : ובכלל הדבר שלא ידקדק על בני ביתו ומשרתיו כל כך שאם ככה יעשה לדקדק על משרתיו שלא לוותר להם על מעט שעשו שלא כרצונו מה יעשה כי יקום אל שהוא עבדו הגמור בגופו ונפשו והוא הבורא הוא היוצר והשפיע לו עושר וכבוד והוא מתרשל מאד מאד בעבודתו אז יאמרו בשמים הלא אתה הפלאת לדקדק על משרתיך אף כי מעט הם חייבים לך ואין אתה אדון עליהם תדיר רק אם שכיר הוא בא בשכרו . ומה תענה אתה אשר השלכת אחרי גווך אדונך באמת ואדוני האדונים אדון ורבון כל העולמים : ובמשפטך אתה תרצה כי אף כי יש הבדל בינך וחיובך לבורא לבין משרתך וחיובו אליך הבדל עצום ורב מה שאין הפה יכולה לדבר מ"מ כפי דקדוקי עניות אשר דקדקת על משרתיך כה יעשה לך . ולכן יתעורר מי שיש לו לב להעביר על מדותיו עם בני ביתו ומשרתיו ולא יהיה לו לפוקה ולמכשול בדיני שמים ובפרט הבעל תשובה צריך שיקבע הענו' והשפלות באמת בלבבו וזה רמז כרפס שהוא ירק רך ללמד שיחשיב עצמו כירק עשב שפל ואפל דבזמן מועט הלא הוא כמ"ש יבש חציר ועוד כרפס קרי ביה כרפש שיהיה נבזה בעיניו נמאס כרפש וטיט וזוכה לכל המעלות האמורות ויותר מהמ' כמפורש בדברי רז"ל וספרי המוסר מלאים זיו מפיקים האירו ברקים :

ועוד יש לרמוז כי תיבת כרפס הוא אות רי"ש ואותיות כסף רמז כי עם ריש שהוא עני ורש יתן לו כסף שיעשה צדקה לעני כי הוא תקון גדול לבעל תשובה כי הצדקה מכפרת גם על המזיד כמשז"ל ועוד שבכל פרוטה ופרוטה מיחד השם המיוחד הוי"ה כמ"ש גורי האר"י ז"ל וצדקה תציל ממות נפשו ואין הסט"א שולט במצות הצדקה ורבו כמו רבו מעלותיה נכבדות מדובר בה כמפורסם וכאשר אף אנן בעניותין אתרחי"ש לן בקונטרסינו בס"ד :

יחץ ירמוז לקום בחצות לילה להתאונן על חרבן הבית ולעסוק בתורה וכנודע ספר הזוהר הקדוש מלא מאד מזה להגדיל ענין זה והתועליות הנמשכות לעושה מצוה זו וכבר הרב הקדוש מהר"ר אליהו די וידאש ז"ל בספריו הקדושים ראשית חכמה ותוצאות חיים האריך מאד מאד בזה ובספר חדש שפקפק בזה אין להשגיח בו . ואל זה רמז יחץ ליזהר בקימת חצות אחרי כל חוצ"י ה' אמר אליו בני אתה וכאב את בן ירצה :

מגיד רמוז על האד"ם להזהיר על עסק התורה כי היא בית חיינו וזהו מגיד בהוה כי בעל תשובה יגיד יחזה בתורה תדיר ועל ידי התורה מתבטל היצה"ר כמשז"ל והיא מכפרת כקרבנות והתורה אגוני מגנא ואצולי מצלא ומי ימלל גבורות לימודי ה' ואשריו לעוסק בתורה לשמה וכבר מפורש בפרק קנין תורה נפלאות מתורתינו הקדושה ואין הפה גומר שאין גדולי האד"ם מביאין את המוגמ"ר :

ועוד אפשר לרמוז כי תיבת מגיד פירושה כמו נהר די נור נגד ונפק ונגד לשון המשכה והכונה להזהיר

להזהיר לשב שיהיה ממשיך עיניו הטובים ולא יהיה להם הפסק ויתמיד יעמיד סדר קדושה בל יגעון בל יסעו יתדותיו לנצח ולא יפסיק בהם שאם יפסיק מאד יקשה עליו לחזור ולנהוג כמנהגו . ועוד ירמוז מגיד ממשיך שיכוון להמשיך עליו קדושה מן השמים :

רחצה יורה דעה להיות מארי דחושבנא ולילה ללילה יבא חשבון מעשה וסדר היום שעבר לאט לאט ואם המצא ימצא שנתרשל בעבודה או איזה חטא תכף ישוב ויכוין לרחוץ אותו הפגם מיד עד שלא יעלה קרום ויוסיף עליו ואז יותר קשה להעביר הכתם לזה רחצה מקור שישתדל לרחוץ תדיר דבר קטון או גדול :

מוציא אזהרה שמעתו שכל כונתו בתורה ומצות וסיגופים יהיה להיות מוציא לאור נילוצות הקדושה הנטמעים בין הקליפות בכלל ופרט . ומוציא משמע לעבר עתיד והוה וזה כל פרי להוציא בלעם מפיהם ולחבר הקדושה כאשר היתה באמנה :

מצה ילמד דע׳ שלא ידקדק באכילתו וגם יהיה בחפזון כדרך המצה שלא הספיק בצקם להחמיץ וגם הוא לחם עוני והוא רמז ליצר הטוב וזה עיקר גדול שלא להתענג באכילה ושתיה כי אין יצה״ר מצוי אלא מתוך אכילה ושתיה ואמרו רז״ל והביאוהו התוספות פ׳ הניזק עד שאדם מתפלל שיכנס תורה לתוך גופו יתפלל שלא יכנסו מעדנים לתוך גופו : והוא פלא אמנם נראה דהטעם דכיון דהמעדנים הן הם מהסט״א כמ״ש בזוהר הקדוש וגם אמרו רז״ל דבקבר כריסו נבקעת ואומרים לו טול מה שבלעת . וכבר כתוב בס׳ המגיד דמכן ז״ל שתה מים יותר מהרגלו ואמר לו המגיד שהרבה היצר הרע ע״ש ואוי לאזנים בכך שומעות אם על שתיית מים יותר מהרגלו הרבה היצה״ר מה יעשה הממלא גרוגו יין ומעדני מלך ובודאי אם אין אדם מכלכל דבריו כדי לעשות כלכו״ל אותם המעדנים אשר אתם ווני״ם הם מהסט״א ונעשו אבריו ממש והוא נמנע שיכנסו דברי תורה בגוף בנוי מהסט״א . והוו תרתי דסתרן כי התורה נקראת לחם מן השמים לחם קדש והוא מלי כריסיה לחם הקלוקל נוהסט״א ולזה אין מקום ליכנס לחם קדש בגוף נעשה ונגמר מלחם מגואל ומשו״ה אמרו שקודם שיתפלל שתכנס תורה לתוך גופו יתפלל שלא יכנסו מעדנים לתוך גופו והיה כראותו שגופו טהור כלי מחזיק התורה יתפלל שיכנסו ד״ת לתוך גופו . ובזוהר הקדוש קראו שם למצה מיכלא דאסוותא ווהו רמז בתיבת מצה שתהיה אכילתו מיכלא דאסוותא לרפואת גופו וקיום הנפש כדי שלא ליתן מבוא ליצה״ר וגונדא דילה כי הסט״א וחלקיה בכלכל״ה מתחילין והיה האיש אשר יסבור שברת הכרם ויגע בעשר אלבעותיו שתי ידות לכר״ס קופרא טבא לפומא כסא טבא לפומי׳ שם ינוחו הסט״א והיצה״ר כי הוא חלקם ויבן לו בית בתי כנסת באבנים המנוגעות ומי המרים . וזה רמז הכתוב כל הולך על גחון וכל הולך על ארבע עד כל מרבה רגלים לכל השרץ השורץ על הארץ לא תאכלום כי שקץ הם הכונה כל הולך על גחון כי הולך הוא אחר בטנו זה סי׳ רע כי מזה יבא לניאוף דמאחר דאבריו נעשו מהסט״א מאכילה אסורה זו יכנס לפני ולפנים לערוות המכונות בשם אכילה וו״ם עד כל מרבה רגלים כינוי כמ״ש רד לכיחך ורחוץ רגלך וזה מרבה רגלים רבים : ולכן אנכי מלוך לכל השרץ השורץ כלו׳ בניו ובנותיו לא תאכלום לא תזדווגו עמהם כי הם מהסט״א כי זרעו שקץ כמשו״ל הם שרץ ובנותיהם שקץ ועל בנותיהם וכו׳ :

ואני שמעתי מפי מגידי אמת שבזמן הרב הגדול קדוש יאמר לו מלומד בנסים כמהר״ר יוסף קוכו זצ״ל כשבתו על כסא מלכותו בשלוניקי איש אחד לגוע אמרו שהיה לו מגיד ומגלה רזין והלכו אללו מגדולי ישראל רבני העיר המה ראו כן תמהו שהיה אומר סודות ונסתרות והן קדש לא הוה בר הכי כלל והגיע השמועה להרב הגדול הנז׳ מפום רבנן וכה ענה לאו וראו כילד איש זה מתנהג באכילה ושתיה והשיבוהו ידענו שהוא אוכל הרבה יותר מאשר בני אדם והשיב הרב הגדול הנז׳ אם כן אין לריך בדיקה ותיפוס פומיה מחכים עלוהי כי הוא מהסט״א דהקדושה אינו שורה באדם שאוכל הרבה ואני גוזר שבום אחד לא ילך אללו וכך הי׳ דפירשו ממנו ונתגלה דהי׳ מהסט״א ומאחר עלות כל הדברי׳ אשר ראו עיניך ודאי נא׳ לבעל תשובה למעט באכילתו ואף אותו המעט לא יקפיד עליו שיהיה עולה על שלחן מלכים כי אם הלחם אשר הוא אוכל לקיום הנפש כי לדיק אוכל לשובע נפשו :

ועוד רמז בתיבות מוציא מצה תקן גדול לשב דכלפי אשר בעון פשעו גרם פירוד ח״ו למדת השלום עתה ירבה שלום בין אדם לחבירו ובין איש לאשתו וישתדל משום איקרובי לב ולב קרבו״ת יתפלו וזה שמו אשר יקראו מוציא מצה לשון מצותא מחלוקת כי הוא יוציא כלה גרם יגרם המחלוקת ישקיט ריב וידבר שלום :

מרור יוסיף אומץ כי אחר כל אלה הדברים אשר עשה לא יבטח כי כבר רצה האלהים את מעשיו ושמח בלבו אשר תקן מעוותו וקבץ פזוריו והשיב נדחיו . אין זאת רק במרירות יאנח על אשר הכעיס את מלך מלכי המלכים הקב״ה וילא מרשות הגבוה כמה זמן וזה רמז מרור לומר כי מר יגע אל לבו בהוה ויקיים וחטאתו נגדי תמיד ואל יתן דומה לו מריר לביה כחשא . וכמו״ש יעמוד מבקש מטו אל אלהינו כי ירבה לסלוח וכמ״ש אדונינו דוד הע״ה כי פשעי אני אדע וחטאתי נגדי תמיד אף שהוא לא חטא כמשו״ל והפליג לסגף עלמו ברכיו כשלו מצום וקבל יסורין וכהנה רבות מלבד עוסקו בתורה יומם ולילה ולא יתן שיתין נשמי ועשותו משפט ולדק כו׳ עכ״ז אמר וחטאתי נגדי תמיד ׳

כורך יעיר אזן לחבר ולכרוך קדושה אחר קדושה לחבר יום

יום ולילה ליום בתורה ובמצות לתקן מדת הימים אף לילות ולחבר הדודים יחדיו וילך מחיל אל חיל מבית הכנסת לבית המדרש ומבית המדרש לבקר חולים וכיוצא באופן כי יחבר התורה והמצוה כאד' הכורך דבר בדבר גם הוא יחבר תורה שבכתב עם תורה שבעל פה והיו לאחדים גם יכרוך עמו אחרים מיכרך בהו ועסיק באורייתא וזה רמז כורך לגדל ולחזק ולכרוך קדושה עם קדושה תורה ומצוה יום ולילה הוא ואחרים להאיר על הארץ ולדרים וישת לו הדרי"ם לדור דורים :

שלחן אזהרתיה מהכא לעטר השלחן בדברי תורה ועניים מרודים ולומדי תורה יביא בית והיו בסומכי שלחנו כי זהו אחת המיוחדת שבכפרות ויהיה שלחנו מזבח כפרה וכמו שאמרו בזהר הקדוש שלחן דבר גם מכפר על כל חוביו והיה השלחן שלחן גבוה ואמרו פ"ק דברכות אמר ר' יוסי בר חנינא משום ר' אליעזר בן יעקב כל המארח תלמיד חכם בתוך ביתו ומהנהו מנכסיו מעלה עליו הכתוב כאלו הקריב תמידין ויליף לה מדכתיב עובר עלינו תמיד . ועל ידי שמחזיק לומדי התורה מחזיק ברכים דקדוש' ומקלן רגלי הנחש כמשז"ל . והרמז שלחן אותיות לנחש כי השלחן מגן ומועיל לנחש שלא ישכנו ועי"ז מתקן נה"י ומחברם אל המלכות יחדיו יהיו תמים והרמז כי שלחן בגימטריא ברכי יוסף שהם נה"י ושלחן מלכות . ויתחברו הדודים יחדיו ומשם יצא שפע רב כי שם צוה את הברכה אדהכי והכי תפרה ישב לעבור על פשע והשפיע בלחלוחות נפשו :

עורך רומז על האדם שבסיגופיו ותעניותיו יעריך ערך לחם ודמי סעודתו שהיה לו לאכול בימי הצומו' ויתנו לעניים וכמשז"ל כי תענית אותיות תת עני ואמרו אגרא דתעניתא צדקתא . ואפשר לרמוז כי בתיבת תענית תיבת עני באמצע תיבת תת לרמוז שצריך לתת לעני לפני התענית ואחריו לפני התענית כדי שיקובל תפלתו על ידי הצדקה כמ"ש אני בצדק אחזה פניך ואחריו לו יהיה כן דמי סעודתו עוד אפשר דאף אם נגזרה עליו גזרת מות וזה רמ"ז ת' ראשונה דתענית תיו תמות הנה בתעניתו וצדקתו חשיב תיו תחיה וצדקה תציל ממות : וזהו הרמז שלחן עורך להעריך דמי סעודתו ולחלקם ביעקב הדלים והאומללים וכמשז"ל שהיה עושה דוד הע"ה כמש"ה ואני בעניי הכינותי :

עוד אפשר לרמוז מרור כורך שלחן עורך זכור יזכת כי בעונותינו חרב בית המקדש ושלחנו מלא ושלחן גבוה ריקם והכל על רוב פשעינו וכמ"ש בזהר הקדוש דחובא רמיא לזכור על שלחנו חרבן בה"מ וזה הרמז מרור כורך יתמרמר מאד כשכורך מלשון כרכי רפתא כי אדם להבל שלחן עורך ושלחן רבו ריקם :

צפון אזהרה שמענו לבעל תשובה כי כל עניני תשובתו יהיה צפונים ונסתרים שלא ידעם אדם שאם כה יעשה יענש מלמעלה . ויתגאה בשבח שקבלו . ולבסוף יעשה משום יוהרא . ועוד שישלוט עין הרע בלימודו ועניניו כי אין הברכה שורה אלא בסמוי מן העין . ושמעתי על מהר"ר יעקב כולי ז"ל המזכה את הרבים בספר מעם לועז שהיה שרוי בהפסקת ג' ימים ויום הג' לעת ערב אחר חצות הולך ללכת לבית אדם אחד . וכיבדוהו בכוס משקה הקאפ"י וכדי שלא לפרסם מעשיו שתה הקאפ"י ויודע הדבר אח"כ מבני ביתו . וזהו הרמז צפון :

ברך רומז שישתדל שגילוי תורתו ומצותיו הצפונים כיד שט"א יעלה גם עלה אל מקום הקדש הברכה העליונה במסילת שרה אשר ברכו ה' כי זה כל פרי התשובה והוא משמעות תיבת תשובה להשיב נדחיו עוד ישובו לעלות ולראות ויצאו מכלל ארור להתברך בשם ה' וזהו צפון ברך :

הלל ירמוז דמתנאי העבודה לקבל הכל בשמחה וכמ"ש חייב האדם לברך על הרעה כשם שהוא מברך על הטובה ואמרו בש"ס לא צריכא אלא לקבלינהו בשמחה ומייתי לה מקראי חסד ומשפט אשירה באלהים אהלל דבר בה' אהלל דבר . ואמרו דנחום איש גם זו נקרא על שהיה אומר על הכל גם זו לטוב . ור"ע פ' הרואה היה אומר כל דעביד רחמנ' לטב עביד ואמרו אם קבל היסורין מאהבה יראה זרע יאריך ימים ותלמודו מצליח בידו . וזה רמז הלל כי על כל הבא לו הן לטוב הן למוטב יקבל בשמחה כמו שעשו השלמים האלה . וכראשם המלך החסיד דהע"ה בברחו מפני אבשלום ושאול הן בעודנו בעת סכנת מות שר לו כאמר וידבר דוד את דברי השירה . ואם כה יעשה הלל גדלה ודאי דגם מדת הדין מרוצה ממנו כי הוא מקבל היסורין באהבה ועל ידי זה מתמתקין הדינים הקשים והרפים והגבורות החזקות באו אל קרבנה אהבת חסד וזה כל פרי מקבל היסורין באהבה כי היסורין המה באו ממד' הדין והגבורות ובקבלתו באהבה שהוא מדת החסד מתמתק הכל ועולה למעלה למעלה ועל כן בא בשכרו יראה זרע יאריך ימים בני חיי ומזוני דאי לית מזוני אריכות ימים לתקלה אלא ודאי הם תרין דאינון תלתא בני חיי ומזוני דבמזלא תליין גם תלמודו מצליח בידו שיושפע לו ממקום הזכירה זכו"ר אל תשכ"ח אדהכי והכי נקי יהיה לביתו בתי הנפש רצוי ומקובל וזהו הלל גדלה :

עוד אפשר לרמוז כי הלל גי' אדני שכינת עוזנו שם רמז שכל התורה והמצוה יהיה כונתו לעשות עילוי לשכינה ולחברה עם דודה וזה יהיה מגמתו בכל דבריו ועניניו וכמ"ש וכל מעשיך יהיו לשם שמים :

נרצה אפשר לרמוז דאחר שיקנה כל מעלות המדות ישתדל מאד שלא די להעביר על מדותיו כי המעביר מרגיש בקפידא ומעביר וגם אפשר דמלאה הקפידא מקום לנוח כמו רגע או רגעים או שעות ואח"כ מעביר על

על מדותיו: אך יש מעלה גדולה יתר על כן דאין לקפידא מקום לנוח כלל אפי' רגע כי באשר יכעיסוהו כבר נרצה לשעבר קודם הכעס לומר שאין חילות כלל לקפידה וכעס כי נרצה הוא מקדם קדמתה והוא עיקר גדול:

רמז ג' בו תרמו"ז הסדר הזה מעשה ידי יוצ"ר נאמן בבריתו וקים. המכה בעברתו עשר מכות על הנהר בעים. ורמז קריעת ים סוף ושירת הים:

קדש זה יצא ראשונה רמז **למכת בכורות** אשר בה התרה ראשית כל ועם היותה אחרונה היתה לראש פינה ולהגיד גדולתו ית' שאינו מסתיר מעשיו כמלך ב"ו אך כביכול מגיד מראשית אחרית וכמשז"ל דכתיב הן אל ישגיב בכחו מי כמוהו מורה. הנה כי כן תיבת קדש למכת בכורות רומזת כמ"ש קדש לי כל בכור פטר כל רחם וכו' ולכן קדש רמז **לבכורות**:

ורחץ ירמוז למכת **דם** שאמרו ז"ל שדם הביא עליהם על שלא היו מניחים לנשותיהם של ישראל לטבול בנהר לפיכך הפך הקב"ה את כל מימיהם לדם כמשז"ל בילקוט פ' וארא משם תנא דבי אליהו. ובכן ולך תעלה ורחץ כנגד מה שמנעו לנשים ליטהר וזאת היתה סיבה הד"ס כי יקריב על כל מים:

כרפס ירמוז למכות **ברד ארבה** כמשז"ל בילקוט ברד מפני מה ששמו את ישראל נוטעי גנות ופרדסים לפיכך הביא עליהם ברד ושבר כל מה שנטעו ישראל. ארבה מפני מה ששמו את ישראל נוטעי חטים ושעורים ופול ועדשים וכל מיני קטנית לפיכך הביא עליהם ארבה ואכל כל מה שזרעו ישראל והנה כי כן בא רמז למכות ברד ארבה בכרפס כי הוא ירק עשב מכלל אשר העבידו את ישראל לנטוע שבגללן באו מכות ברד ארבה. ובחרו בכרפס להיות שם רמז ס' רבוא ישראל שנשתעבדו בעבוד' פרך כי הוא אותיות ס' פרך כמשז"ל:

יחץ ירמוז למכת הערוב שאמרו ז"ל בילקוט היה למצרי עשרה בנים ואמר לישראל שיוליכם לשוק והיה הארי בא ונוטל אחד והזאב א' והדוב א' והנמר א' והיה נכנס אצל המצרי לבדו ומצרי אומר לו היכן הם בני אומר לו ישראל שב ואני עושה לך חשבון נטל הארי א' וכך וכך עד שנתן לו חשבון. והנה כי כן יש מקום לרמוז וליחס יחץ למכת **הערוב** כי חיות הנה חולקים ביניהם בניהם של מצרים ואחד נוטל ארי ואחד נמר וכולו:

עוד רמז גדול לקריעת ים סוף אשר נבקע לשנים ועברו ישראל ביבשה ולזכר זה יחץ:

מגיד רמז למכת צפרדע שאמרו ז"ל שהיו מקרקרים בתוך מעיהם והוא משל למלך ששלח למדינה מורדת קולנים ועוד אמרו שנשמע קולן בתוך כריסן. ולעומתן ברוך יאמרו כי טוב זמרה אלהינו ולספר ביציאת מצרים בהגדה וזהו מגיד:

רחצה שם רמז למכת **שחין** כמשז"ל שחין מפני מה הביא עליהם ששמו את ישראל שמשים להחם להם את הצוננים ולצנן להם את החמין לפיכך הביא עליהם שחין לא כדי שלא ירחצו בין בחמין בין בצונן ולצונן ולצוננות זה בא הרמז רחצה. מנגד לאיש כסיל יושב ארץ מצרים כי לא יוכל לרחוץ מפני מכת השחין כמו שאמרו רז"ל מדה כנגד מדה שהיו משעבדים לישראל לצורכי רחיצתם לפוס גמלא שח"נא:

מוציא מצה כלומר משביר המחלוקת מצה ומריבה וזה ירמוז רמז בעלמא למכת כנים כי הנה פרעה זה יאמר למשה ואהרן כי כל מעשיהם בכשוף והיטב חרה לו לאמר תבן אתם מכניסים לעפריים ויקרא גם לחרטומים לעשות כמותם ואולם במכת כנים נסרחה חכמתם והוברר הדבר כי מאת ה' היה זאת וישב עליהם את אונם ותהי הכנם אז משה ואהרן זכו בדינם כי ה' עוזרם ומגינם נטנו כלם מגדולם ועד קטנם אצבע אלהים היא ונתבטל המחלוקת האמור שהיה בכשוף וזהו מוציא מצה מלשון מצותא רמז למכת כנים המוציאה המחלוקת אשר רבו פרעה וחרטומיו לומר שהמכות הוי בכשוף:

מרור כורך: מרור ני' מות רמוז למכת דבר מר המות. והנה רבותנו ז"ל אמרו שהדבר היה משמש עם כל מכה ומכה כי המות לא יפריד ובכל מכה עוד הפעם ילוה י"דבר עמים לפניו ילך דבר ויצא רשף המכה הפרטית וזה ירמוז מרור כורך כלומר מר"ור מות שהוא הדבר כורך מיכרך בהו ועסיק לא יפסיק חמת המציק גוד אסיק אז נרב"רו לוא"ז על המכה אנוש עד דכא:

שלחן עורך: אתיא זכירה לרוע לב המצריים כי לא יאכלו לחם עם ישראל וגבי כטמא בעיניהם לבלתי היות על שלחנם. איכו השתא אנו בני חורין ערוך השלחן ולקח הוא ושכנו שם עני ואביון ועמלי תורה סמכי אתכא דבעל הבית להלל לשבח בצאת ישראל ממצרים בית יעקב מעם לועז:

צפון ברך: רמז למכת חשך הנוטלת מאור עיניו של מצרי וימש חשך: ולכל בני ישראל אור במושבותם של מצרים כי שם נגלו לעיני כל ישראל צפוני טמוני ומכמני חפצי מצרים ואחר כך יאמר גא ישראל תן לי חפץ פ' ואם כה יאמר המצרי אין לי השיבו תשובה נצחת אנכי הרואה חפץ מתופן בדוך פלן כי הנה החשך ליהודים היתה אורה אן כל יקר ראתה עינ' דין גרמ"א לבא לקחת את כל טוב מצרים ועשאוה כמצודה שאין בה דגן וכמשז"ל וברכו אלהים שהביא החשך לגלות כל צפון וזה רמז צפון ברך:

הלל

הלל נרצה הכל הולך אחר החתום כי לא כלו רחמיו והצילנו מיד שר מצרים על הים אז ישיר ישראל לגוזר ים סוף לגזרים ושרתה רוח הקדש ואמרו **שירת הים** ונמחלו עונותיהם על ידי השירה כמ"ש רז"ל וזה רמז הלל נרצה דע"י הלל שאמר שירה נרצה עונם: וגם נרצה גי' משה וזהו הלל נרצה כאלו אמר שירת משה:



אתן בטדב"ר אר"ש בסימנ"א טבא קדש ורחץ דבר בעט"ו לפי פשוטו כמשפטו

ובריש כל אתיין אבא אעי"ר על דברת בני אדם האומרים תפלות המסודרות הערוכ' לה ללילה הקדושה הזו לסדר קדש ורחץ על פי כונות רבינו האר"י ז"ל ולכבוד ה' אמרתי אגלה טפח ויהי הקל"ר אמין ודרך כלל אומר שאם האומרים הללו לא ראו אור בהדי כבשי דרחמנא אסור להם לומר תפלות אלו כי לא ידעו ולא יבינו וקרובים הם להפסד מכמה צדדין ותפלתם תהיה לחטאה ח"ו ואם המתפללים אור נגה עליהם ומגוית **האר"י** כד"ו מעט דבש ידעו נאמנה כי התפלו' הללו מלבד טעיות הדפוס. הן עצמן מוטעות ואינם מכוונות לכתבי הקדש ממהרח"ו ז"ל האמיתיים אשר נתגלו בארץ מצרים ובארץ הצבי מכ"י מהרח"ו ז"ל עצמו ומכ"י הרב מר שמואל בנו ז"ל. ועוד כי הגאון הרמ"ז ז"ל מיחה במוצ"א כונה בדרך תפלה וכן שמעתי מפה קדוש מקובל מופלא בדורנו זלה"ה כי אין ראוי לסדר הכונות בלשון תפלה וטעמם ונימוקם עמם. ומכלל של דברים שגם מקראי קדש המודפסים לסדר קדש ורחץ הלא בראשי שמות הקדש אין לומר אותם כי הם מיוסדי' על פי ס' כונות הישן. ודי בזה להעיר לב האיש הירא את דבר ה' והשומע ישמע:

שמחת קידוש הרגל

קדש ראיתי להרב המובהק מר קשישא מורינו כמהר"ר אליעזר נחום בפירוש המכילתא כ"י שנסתפק אם קדו' י"ט דאורייתא או דרבנן וכתב מסברא דדעת הרמב"ם ז"ל דהוי מדרבנן ואע"ג דבמכילתא אמרו י"ט מנין ת"ל אלה מועדי לא סמך הרמב"ם על זה כיון דברית' זו לא הוזכר' בש"ס או דסבר דהוי אסמכתא וזהו תורף דבריו. ותמהני שנעלם ממנו דברי הרב המגיד שכתב פכ"ט דשבת ודע דקדוש י"ט אינו דבר תורה. והר' אליה רבא העיר בסי' ער"א מבה"ג דמייתי לה מקראי. וכבר דקדקנו עליו דאדמותיב מבה"ג דהפס' דהני דרשו' מפי עצמו אמרן על דרך שכ' רבינו ישעיה הראשון בס' המכריע ס' ע"א הו"ל להביא המכילתא דמייתי לקדוש י"ט מקרא. אלא דלפי האמת המכילתא אסמכתא היא וגם מקמי הכי יליף קדוש ליום והוא אסמכתא כמ"ש הרמב"ן בפירוש התור' פ' יתרו ע"ש ולכן יכוון לקיים מ"ע דרבנן לקדש קידוש יום טוב:

סברי מרנן. בתנחומא ריש פ' פקודי אמרו ש"ך כשיש בידו כוס של קדוש או הבדל' והוא ירא מסם המות שלא יהא בכוס אומר סברי ואומר הקהל לחיי' כלומר לחיים יהא הכוס עכ"ל ובארחות חיים דף ל"ג. ודף ס"ב ע"א לא זכר ממדרש רז"ל בתנחומא ע"ש. והגם דלפי הפשט אינו מתיישב כל כך. צריך לדקדק לאומרו כי יש בו כונות בפרטות במספר שמות הקודש:

אשר בחר בנו מכל עם ורוממנו מכל לשון אפשר לפרש במה שראיתי להרב החסיד מר זקינינו הרב כמהר"א אזולאי זלה"ה בפי' למשניות פ"ג דנדרי'

אהא

הריני מוכן ומזומן לקיים מצות כוס ראשון של ארבע כוסות לשם יחוד קב"ה ושכינתיה ע"י ההוא טמיר ונעלם בשם כל ישראל:

(בשבת מתחילין יום הששי)

יוֹם הַשִּׁשִּׁי וַיְכֻלּוּ הַשָּׁמַיִם וְהָאָרֶץ וְכָל צְבָאָם: וַיְכַל אֱלֹהִים בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי מְלַאכְתּוֹ אֲשֶׁר עָשָׂה. וַיִּשְׁבּוֹת בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי מִכָּל מְלַאכְתּוֹ אֲשֶׁר עָשָׂה: וַיְבָרֶךְ אֱלֹהִים אֶת יוֹם הַשְּׁבִיעִי וַיְקַדֵּשׁ אוֹתוֹ כִּי בוֹ שָׁבַת מִכָּל מְלַאכְתּוֹ אֲשֶׁר בָּרָא אֱלֹהִים לַעֲשׂוֹת:

(ובחול מתחילין כאן)

סברי מרנן

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם בּוֹרֵא פְּרִי הַגָּפֶן:
בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם. אֲשֶׁר בָּחַר בָּנוּ

מכל

מִכָּל עָם וְרוֹמְמָנוּ מִכָּל לָשׁוֹן. וְקִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וַתִּתֶּן לָנוּ יְהֹוָה אֱלֹהֵינוּ בְּאַהֲבָה שבתות למנוחה וּמוֹעֲדִים לְשִׂמְחָה. חַגִּים וּזְמַנִּים לְשָׂשׂוֹן את יום השבת הזה וְאֶת יוֹם חַג הַמַּצּוֹת הַזֶּה זְמַן חֵרוּתֵנוּ [בְּאַהֲבָה] מִקְרָא קֹדֶשׁ זֵכֶר לִיצִיאַת מִצְרָיִם כִּי בָנוּ בָחַרְתָּ. וְאוֹתָנוּ קִדַּשְׁתָּ מִכָּל הָעַמִּים ושבת וּמוֹעֲדֵי קָדְשֶׁךָ באהבה וברצון בְּשִׂמְחָה וּבְשָׂשׂוֹן הִנְחַלְתָּנוּ. בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ מְקַדֵּשׁ השבת וְיִשְׂרָאֵל וְהַזְּמַנִּים:

בָּרוּךְ אַתָּה יְהֹוָה אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם. שֶׁהֶחֱיָנוּ וְקִיְּמָנוּ וְהִגִּיעָנוּ לַזְּמַן הַזֶּה:

ואם חל להיות במו"ש אומרים הבדלה קודם שהחיינו וסימנך יקנה"ז

בָּרוּךְ אַתָּה יְהֹוָה אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם. בּוֹרֵא מְאוֹרֵי הָאֵשׁ:

ברוך

אהא דתנן שנודר מזרע אברהם אסור בישראל ומותר באומות שכתב ז"ל והטעם בזה הוא נעלם מאד ואגלה טפח כי קודם דור הפלגה היו הנשמות כלן טהורות ובלתי טהורות יוצאות מאוצר אחד ומדור הפלג' שנבחר אאע"ה לחלקו יתברך כל הנשמות הטהורות של האומה ישראלית יוצאות מאוצר אחד לבדם וכל נשמו' שבעים אומות מאוצר בפני עצמו ולזה אין ישראל בכלל בני נח ולא בני נח בכלל ישראל עכ"ל וכדבריו ראאי' עיני בתוס' פ"ק דעכו"ס דף ה' ע"א שכתבו ואומר רבינו אלחנן דנשמות של ישראל ושל עכו"ם אינן בגוף אחד עכ"ל ובספרי הקטן ברכי יוסף א"ח סי' מ"ז אות ז' אנכי הערותי מהא על מ"ש הרב בית חדש שברכת שלא עשאני עכו"ם פירוש שלא מסר נפשו על יד מלאכו להורידה לתוך גופו של עכו"ם דמה ברכה היא זו הא נשמות ישראל הם באוצר בפני עצמו. ושם כתבתי דאפשר דברוכי מברכינן אעיקרא דמילתא בהפרידו בני אדם ע"ש ועתה אני אומר דיש לקיים דברי הרב ב"ח דנהי דנשמות ישראל הם טהורות והם באוצר בפני עצמו אמנם הנה נודע דהאדם על ידי עונותיו מתגלגל בכמה מיני גלגולים ואפשר היה דלעונש כבר יחויב כפי חטאיו להתגלגל נפשו בעכו"ם ועל זה אנו מברכין שלא עשאני גוי שלא הביאני בגלגול גוי דהגם דנפש ישראל מאוצר בפני עצמו מ"מ העון גורם לבא בגלגול גוי. וכן מצאתי בכתבי גורי האר"י זל"ל שפירוש שלא עשאני גוי הוא שלא הביאני בעוני בגלגול גוי. וא"ש לפי מאי דאמרן דודאי נשמת ישראל אין לבא בעכו"ם כי הוא טהורה מאוצר בפני עצמו רק אפשר שמצד העון ומהותו וערך פגמו בא תבא הנפש לגוף עכו"ם:

בחר בנו ונפלנו לחלקו יתברך כמש"ז"ל. ואז כל נשמות ישראל כלן נתונות בפני עצמו ורוממנו מכל לשון בצאת ישראל ממצרים ואחר זה קדשנו במצותיו במעמ' הר סיני שנתן לנו תורתו באהבתו ובחמלתו:

ועוד אפשר לומר במש"ז"ל על פסוק גוי שהיו ישראל במצרים עובדי עבודה זרה ואמרו בברכות דקמאי מתרחיש להו ניסא משום דמסרו נפשייהו על קדושת השם ואם כן מהראוי היה שלא יעשה לישראל נס כיון דלא מסרי נפשייהו על קדושת השם ועכ"ז גברו רחמיו והפליא לעשות לנו נסים ונפלאות וז"ש אשר בחר בנו מכל עם רמז דהיינו בקרב עמים רבים עע"ז ובחסדיו הגדולים בחר בנו מכל עם. ולא די זה אלא אף שהדין נתן שלא יעשה לנו נסים עכ"ז ורוממנו מכל לשון בעשותו נסים ונפלאות ובזה רוממנו מכל לשון והוא המעלה אותנו לעילא מכל והוא פלא אחר דלא מסרו נפשם על קדוש ה' וטעם הוא שעדיין לא קבלנו התורה ולא נצטוינו על קדוש ה' וז"ש אחר זה וקדשנו במצותיו:

גם יתכן שרמז אשר בחר בנו מכל עם כי חלק ה' עמו ובהתנדב עם להיות גרים ועובדי ה' ככל ישראל ואולי ימצאון גרים שמדקדקים במצות יותר כמו שכתבו התו' בקדושין דף ע' משם הר' אברהם הגר ע"ש ואם כל זה לא יזכו למעלת ישראל כי הם למטה גרי לד"ק כמ"ש המקובלים וז"ש ורוממנו מכל לשון שאף הגרים ועבדי ה' באמת הם למטה וישראל למעלה והוא מרומים. וקדשנו במצותיו במצרים בדם פסח ודם מילה ואחר זה נתן לנו את תורתו והיו נכונים למועד"י רגל:

אמור מעתה היינו דאמר אשר בחר בנו מכל עם מראש מקדם בהנחל עליון גוים בהפרידו בני אדם בדור הפלג' דכתיב בהו אשר בנו בני האדם או

זמן חירותנו. יכוין בזה גם על חירות נפשנו שהיינו מוטמעים בעמקי הקליפות ומשועבדים תחת הסט"א ויוציאנו ה' והוא חירות האמיתי:

המבדיל

המבדיל בין קודש לחול וכו' יש להרגיש דהבדלה בין אור לחשך קודם להבדלה בין קודש לחול דבששת ימי בראשית ישנה להבדלה בין אור לחשך וכן כתיב ביום אחד ויבדל אלהים בין האור ובין החשך. והבדלה בין קדש לחול היה ביום ראשון הבא אחר שבת בראשית ועוד בין ישראל לעמי' ובין יום השביעי לששת ימי המעשה אינו מתיישב דקודם הבדיל בין יום השביעי לששת ימי המעשה קודם שהבדיל בין ישראל לעמים ועוד דכבר אמר המבדיל בין קודש לחול. ועתה ניישב כפי הפשט במשז"ל בשוחר טוב מז' ל"ב שבת בראשית הלילה האיר כיום ולא היה חושך עד מולאי שבת. והשתא לא איירי בששת ימי בראשית קודם שנברא האדם אלא איירי מיום ברוא אלהים אדם על הארץ ומשנברא' אדם ביום הששי לא היה חשך עד מולאי שבת וא"כ לגבי אדם ליכא הבדלה בין אור לחשך קודם הבדלה בין קודש לחול דהוא נברא ביום הששי ולא היה חשך עד מולאי שבת. ובמולאי שבת שתי ההבדלות באו כאחד בין קדש לחול ובין אור לחשך ומשו"ה הקדימו רז"ל בין קדש לחול או משום דעל זה באנו לברך על ההבדלה בין קדש לחול אי משום שנבין מזה דיום שבת בראשית לא היה בו חשך ובמולאי שבת באו בבת אחת. ובין ישראל לעמים היינו כדור הפלגה שהנשמו' טהורות ניתנו באומר בפ"ע כמש"ל ואחר זה הבדיל יום השביעי לששת ימי המעשה לענין נשמה יתרה שניתנה לישראל בשבת. וגם לאבותינו הקדושים ששמרו התורה ובכלל יום השבת היו באים להם נשמות טהורות מידי שבת בשבתו. ומשו"ה הקדים בין ישראל לעמים. ואחר זה ובין יום השביעי וכו' דקאי לענין הנשמה יתירה היורדת לישראל בשבת ומעת שנימול אברהם אע"ה היה לו דין ישראל כמ"ש הרמב"ן וסיעתו וקודם לזה היה דור הפלגה שבו תרמו"ו בין ישראל לעמי' כדאמרן:

מג' הבדלות והמוסיף לא יוסיף על שבע רצו לפעמים להזכיר שבע הבדלות והוסיפום בי"ט אחר השבת לפי שהוא מעין י"ט ואלו הן בין קדש לחול ובין אור לחשך ובין ישראל לעמים הרי שלש ובין יום הז' וכו' אינם מן המנין אלא אגב דאמרינן לה בעלמא אמרינן לה הכא בין קדושת שבת לקדושת יום טוב הבדלת זהו אוכל נפש וכולי ואת יום השביעי מששת ימי המעשה קדשת זהו יום טוב אחרון של חג שהוא חלוק מששת ימי חולו של מועד שלפניו וכו' עכ"ל ופירוש ר"ת הלז באומרו ואת יום הז' וכו' דקאי לי"ט אחרון של חג אינו נתיישב חדא שהוא דוחק שהלשון משמע על שבת כמו ובין יום הז' לששת ימי המעשה דקאמר: ותו דחול המועד אסור במלאכה אם לא שהוא דבר האבד וכיוצא ולא יצדק לומר על חה"מ לשון ששת ימי המעשה. ותו ואי קאי על פסח אין חול המועד אלא ה' ימים וכן הקשה עליו הרב אליה רבא סי' תע"ג ואי קאי לאחרון של סוכות היא יום שמיני ויש ליישב בדוחק. ואפשר לפרש דרך דרש דהכי קאמר בין קדושת שבת לקדושת י"ט הבדלת דבשבת יש נשמה יתירה משא"כ בי"ט רק הארה בעלמא כמשז"ל ואת יום השביעי מששת ימי המעשה הקדשת שבשבת יש נשמה יתירה והבדלת דבמ"ש הולכת הנשמה יתירה אך נשארת הארת נר"ן בימי אב"נ משבוע הבא וימי דה"ו יבא הארה מקדושת שבת הבאה וא"כ בלד מה יש קדושה לישראל גם בששת ימי המעשה כמדובר ואמרו בתיקונין דף מ"ו ע"א מדפוס קושט' דנשמת ת"ח בחול היא נשמת ע"ה בשבת וז"ש והקדשת את עמך ישראל בקדושתך שגם בימי המעשה לא יבצר איזה קדושה וכ"ש בי"ט שיש הארה וקדוש' והוי מעין חתימה בא"י המבדיל בין קודש לקדש דהיינו מקדושת שבת לקדושת י"ט:

בָּרוּךְ אַתָּה יְהֹוָה אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם. הַמַּבְדִּיל בֵּין קֹדֶשׁ לְחוֹל בֵּין אוֹר לְחֹשֶׁךְ בֵּין יִשְׂרָאֵל לָעַמִּים. בֵּין יוֹם הַשְּׁבִיעִי לְשֵׁשֶׁת יְמֵי הַמַּעֲשֶׂה. בֵּין קְדֻשַּׁת שַׁבָּת לִקְדֻשַּׁת יוֹם טוֹב הִבְדַּלְתָּ. וְאֶת יוֹם הַשְּׁבִיעִי מִשֵּׁשֶׁת יְמֵי הַמַּעֲשֶׂה קִדַּשְׁתָּ. הִבְדַּלְתָּ וְקִדַּשְׁתָּ אֶת עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל בִּקְדֻשָּׁתֶךָ. בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הַמַּבְדִּיל בֵּין קֹדֶשׁ לְקֹדֶשׁ:

שהחיינו

בין קדושת שבת וכו' ואת יום השביעי וכו': לשון מטבע זה הוא כפול ומכופל וראיתי להר"ד אבודרהם בסדר הגדה שכתב וז"ל שאל רבינו אפרים למה נהגו העם לומר ואת יום השביעי מששת ימי המעשה קדשת וכו' אחר בין קדושת שבת לקדושת י"ט הבדלת שאין זה לא מעין חתימה ולא מעין פתיחה והשיב רבינו תם משו' דאמרינן פ' ערבי פסחים הפותח לא יפתות

ורחץ ירחץ לצורך טיבול הכרפס שכך תקנו רז"ל ליטול כשאוכל טיבולו במשקה ואמר ורחץ בוי"ו דהוי כאלו אמר רחץ ורחץ ע"ד שארז"ל ויתן לך יתן ויחזו' ויתן כלומר רחץ בכל השנה על דבר שטיבולו במשקה ורחץ בליל פסח לאפוקי הנוהגים ליטול בליל פסח ובכל השנה אוכלים טיבולו במשקה בלי רחילה כגון פת הבאה בכסנין לתוך הקאפ"י וכיוצא ועוברין על הדין שכך הוקבעה הלכה בש"ע והיא סברת רוב הפוסקים ולא חיישינן למיעוטא

למיעוטא וכן הוא דעת הרב ע"ז והרב של"ה:

עוד ירמוז קדש ורחץ כפשוטו דאף לנוהגים ליטול בשבת וי"ט קודם קדוש כמ"ש מור"ס סי' ער"ה דין י"ב בליל פסח אין ליטול קודם קדוש כמ"ש שם מור"ס ובסי' תע"ג ע"ש וזהו קדש מקודם ורחץ אח"כ:

כרפס יברך בורא פרי האדמה ויאכל בלא הסבה וכן מפורש בס' שבלי הלקט ובס' מט"מ ודלא כהרב בית דוד וכמה טעמים נאמרו במנהג ישראל ליקח כרפס ורבינו מנוח בפי' הרמב"ם כתב זכר לכתנת פסים של יוסף שבעבורה נתגלגל הגלות. ועוד שהכרפס יועיל לכתישת האברי' ונגעם והיו אוכלים אותו ישראל במצרים לרפואה. ועוד שהכרפס עשב מזרי"ח מורה על גלות מלחמה ע"ש ועוד כתבו שכרפס אותיות ס' פרך לרמוז ס' רבוא מישראל שנשתעבדו בפרך. ואם הל סודו תדרוש אור"ו מראש במספר שמות וכך היה מונה מילי מילי קטנ"י:

ויקח אישוך פאות פיטרוזיל או קירביל שהוא כרפס ולא קלא ויטביל בחומץ או במי מלח ויברך:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם בּוֹרֵא פְּרִי הָאֲדָמָה:

יחין קח נא המלה האמצעית הרומזת ליצחק ישכו"ר ולו ידע לשמור ולנצור אליה לקיים בו מצות אפיקומן זכר לקרבן פסח:

מגיד יכוין לקיים מצות עשה דאורייתא לספר בליל הפסח ספור יציאת מצרים ובקול רנה ותודה וגילה ברעדה יאמר ההגדה. ויזכור להמתיק דברי הגדה ואחר ימלא פיהו לפני ביתו להגדיל ולהאדיר חסדי ה' כי לא תמנו. ויזהירם להאמין בכל דברי התורה ומפרשיה רז"ל בסיפור הנס. וינלה טפח ממעשה נורא בימי רבינו מהרח"ו זל"ל שאשה אחת לא היתה מאמינה ביצ"מ ולקתה ועל ידי רו"ח נשברה ויצ"א דברו בפירוש אמרי יושר המגיד כפי כחו מפי סופרים וספרים ורמוז בתיבת מגיד לשון ממשיך שם רמז להמשיך ולהאריך הדברים לכבוד ה':

ודע דנשים חייבות בהגדה [ודלא כהרב בית דוד] לכן אז יגלה אזן הנשים ובמוסר"ס יחתום להיות אוזן קשבת לשמוע אל הרנה ולספיר"ת תפארם:

מגביה הקערה. והב' תבשילין בתחלה להסירם. בשעה שאומר כהא לחמא בקול רם

הנני מוכן ומזומן לקיים המצוה לספר ביציאת מצרים לשם יחוד קוב"ה ושכינתיה ע"י ההוא טמיר ונעלם בשם כל ישראל:

ישתבח המשכיל וירדוף הקורא נעים למען דעת באר מה זה היה למסדר ההגדה אשר כולה אמרה בלשון הקדוש חוץ מפסקא זו ראשית הנ"ש קראה תרגום. וכבר קדמונים אחזו שער עשות ספרים במדרש הגדה זו ואני בעוניי לעת כזאת לא פניתי לעיין בדברי מפרשי ההגדה חדשי' גם ישני' רק אשר חנן אלהים את עבדו איזה גרגיר עתה אמת אגי"ד לקרא' מגי"ד והיתה לבא"ר שנים שלשה גרגרים בס"ד:

ואחשבה לדעת מני"ד מראשי' תרגמ' להאי פיסק' באשר זה שנים ראיתי בס' אחד מרבני אשכנז זה שמו לב אריה ריש פ' שמות שרעש וכתב משם גזול"ס כפי' הכתו' ארמי אובד אבי דאיתא בס' גלי רזיא בשביל שהביא יעקב אע"ה לשון תרגום בתורה כשרדף אחריו לבן ויקח יעקב ובניו מאבני המקום ויעשו גל ולבן קראו יגר שהדותא ויעקב קרא לו גלעד ומפני זה היה

כְּהָא לַחְמָא עַנְיָא דִּי אֲכָלוּ אַבְהָתָנָא בְּאַרְעָא דְמִצְרָיִם. כָּל־דִּכְפִין יֵיתֵי וְיֵכֻל. כָּל דִּצְרִיךְ יֵיתֵי וְיִפְסַח. הַשַּׁתָּא הָכָא. לְשָׁנָה הַבָּאָה. בְּאַרְעָא דְיִשְׂרָאֵל. הַשַּׁתָּא עַבְדֵי. לְשָׁנָה הַבָּאָה. בְּנֵי חוֹרִין:

מה

גלות מצרים והוא אומרו ארמי אובד אבי הכוונה בשביל לשון ארמי שנכנס אבי ליכתב בתורה לכן הוכרח וירד מצרימה עכ"ד אמור מעתה הלא מראש אשר לו זכר המגיד גלות מצרים שאכלו לחם עוני בעבודתם אי משום שהות קשה העיכול ואי משום כי לא יכלו להתמהמה עד אשר יחמץ למהר לעבודתם וסבלותם להשלים מתכונת הלבנים דבר יום ביומו וכמ"ש הראשונים. אי לזאת מילתא אגב אורחיה קמ"ל סברת גלי רזיא דבעבור לשון ארמי ירד ירדו מצרים לכן יגי"ד זאת הפסקא בלשון ארמי מחוי במחוג דמסיבת לשון אר:מי באבותינו למרה זו לעבוד עבודת עבד ויאכלו גם אכול לחם עוני. איברא דעיקר מטרין הקדמה זו צריכה ביאור וכבר ראיתי מי שעמד על זה ומסיק דיעקב אע"ה עשה לשון הקדש בית יד לתרגום דפירש יעקב אע"ה דיגר שהדותא הוא גלעד והאריך בזה שמ היתה טונת הרבנים הנ"ז:

ואע

ואנן נדיין עוד אשוב לדקדק בפסקא זו כי עין בעין יראו דהפסקא הלזו היא בתרגום אבל תיבות לשנה הבאה בני חורין הם בלשון הקודש וצריך טעם מה נשתנו תיבות אלו. ויראה במה שנודע דעיקר הגלות לברר ניצוצות הקדושה איש איש ממקומה וזאת היתה סיבת גלות מצרים לברר ניצוצות הקדושה אשר נפלו שמה ועל כן קראה הכתוב כור הברזל למצרים שהיתה דומה לכור אשר בו מתיכים הכסף והזהב להפריד הסיגים ולזקקם וכן הי' מצרים לישראל לברר ניצוצות הקדושה ע"י השעבוד בחומר ובלבנים ולהפריד הסיגים להוצי' לאור הקדוש' נקיה וברה. וידוע דחוצה לארץ ניתן לשבעה שרים וכל אומה וא' תחת שר אחד אבל ארץ ישראל לגבולותיה היא רשות הגבוה מלכות שמים שכינת עוזנו והשכינה נקראת שנה. גם ידוע דבחינת התרגום נגד קליפת נוגה וענין קריאת הפרשה ב' מקרא וא' תרגום הוא לברר מקליפת נוגה וסדרי בירורין להכניסם בקדושה: וכל ההקדמות האלו מבוארות באר היטב אלא עין רוג"ל פרק כל כתבי הקודש מגורי האר"י ז"ל. ועפ"ז אפשר דזו היתה כונת המגיד ליסוד אר"ש ארשת שפתיו בפסקא זו בלשון תרגום רומז על הרא"ש הלזו כי עתה שם ישבנו מושב דכ' רחמנא לכל שר ושר בגלות כדי לברר ניצוצות הקדושה כמו קריאת התרגום וכן השרים בחינת התרגום מעם לועז ומשם חפר אוכל איש ישראל בגלותו כמצרף וכמטהר כסף וזה יצא ראשונה בגלות מצרים כור הברזל ומשם נקיש לשאר גליות ושמדות שהוא ע"ד קריאת שנים מקרא ואחד תרגום ולכן תיבות לשנה הבאה הם רמז למלכותא דרקיעא הבאה להתחבר עם דודה בגאולה פנים בפנים והיא שעמדה לאבותנו ולנו כי בעבור זא"ת תשועת ישראל ועמה יפקון כמ"ש בזוהר על כן רמז הגאולה בתיבות לשנה הבאה וגם בארץ ישראל תחת רשות השכינה בני חורין ולזה כל הפסקא היא בלשון תרגום ואף ארעא דישראל כי בהיות אשר בעונינו שולחה אמנו נכר אויב גם בארץ ישראל מקום הקדש ולא עוד אלא דישראל הגולין שם מוכים ומעונים פעים נוכה בירושלם עד שבחברון וארץ הגליל כלו ייליל על גלילי' קל"פ והטעם מבואר דכיון דהגלות להוציא לאור ניצוצות הקדושה אשר בחלקו של טורף ורבים אשר אתו מכח עונותינו אשר נעשו על אדמת הקדש לזה בארץ ישראל היסורין והשעבוד יותר קשה כלפי פתגם אשר נעשו שם שם מחטאת הציבור והיחיד וצריך שם יסורין והבירור יותר קשה וזה טעם אחד מכמה טעמים שיש על רזא דנא אין כאן מקומם. אבל תיבות לשנה הבאה בני חורין הם בלשון הקודש כי בגאולה אשר תשוב אם הבנים עם דודה ועמה יפקון בני מלכי' אין עוד צר ומשטין ובני ישראל יוצאים מרשות השרים בחינת תרגום וכלל שדי נחשה בחינת לשון הקודש: הראת לדעת מה עמקו מחשבות מגי"ד לאדם מה שיחו נועם שיח כל הפסקא בלשון תרגום ותיבות לשנה הבאה בני חורין בלשון הקודש דכאשר יקים סוכת דוד וישראל בנו חורין הם קודש ויבואו אל הקודש כי אז א"י טהורה וקדושה ולבונם תהלך בארץ קודש היא:

עתה אקום והיתה לבא"ר מה טיבה של הקדמה זו טרם אומרו כל דכפין הלא טוב פתח דברו יאיר קרוא מקרא כל דכפין וכל דצריך. ושוב יסדר דבריו הא לחמא עניא. ואפשר לומר במ"ש ריש פ' השוכר את הפועלים גבי ר' יוחנן בן מתיא שאמר לבנו צא ושכור לנו פועלים הלך ופסק להם מזונות וכשבא אצל אביו א"ל בני אפי' אם אתה עושה להם כסעודת שלמה בשעתו לא יצאת ידי חובתך עמהם שהם בני אברהם יצחק ויעקב אלא עד שלא יתחילו במלאכה צא ואמור להם על מנת שאין לכם עלי אלא פת וקטניות בלבד. והנה עתה שהוא רוצה להזמין קרואיו אחינו בנ"י בני אברה' יצחק ויעקב אשר גדלה מאד מעלתם כי הגם שאנחנו בגלות וצרם אין כל ואין כסף. המעלה האמיתית אינה משום האושר המקריי אשר אינו דבק עם האדם כי הכל הבל וכל מעלה שאינה מעצם אדם אינה כלום. לא כאלה חלק יעקב כי גדולתם ושפלותם הנה נשמתם מרגלית טובה חלק אלוה ממעל שהם בני אברהם יצחק ויעקב אשר בימי אברהם בדור הפלגה כל הנשמות של קדושים אוצר ה' יבואו נתונים נתונים המה לזרע האבו' הקדושים וזו מעלה אמיתית לא מקרית בעושר ובגדי חמודות וזו היתה כונת ר' מתיא בן חרש לבן חכם דאף ע"ג כי עיניך הרואות הני פועלים עניים ואביונים בלחם נשכרו אל תבט אל מראה בגדיהם וחסרון מעותם כי הם בני אברהם יצחק ויעקב מקור הקדושה ונשמותיהם מה עלמו ראשיהם ואפי' אם אתה עושה להם כסעודת שלמה וכו'. וזאת היתה כונת המגיד אשר טרם קרוא איש יהודי כל דכפין יש לחוש כי איככה יוכל לשים לפניהם לחם עוני ואין זה כבודם כי גדלה נפשם ואף כסעודת שלמה מילתא זוטרתי לגבייהו על כן בא דברו פתח ואמר הא לחמא עניא די אכלו אבהתנא בארעא דמצרים ואנו עושים זכר ללחם ההוא ואדרבא מצד היותנו זרע אברהם יצחק ויעקב יתובי יתבינן בארץ מצרים בגלות וזכר לגלות זה לחמנו לחם עוני ולא מצד שנקל אצלינו כבוד הנכנסים אחינו בני אברהם יצחק ויעקב רק שמוכרחים אנו לערוך שלחן ערך לחם עוני אשר לא במסכנות תאכל בה לחם הזה אלא אתיא זכירה כי לחמו לחם זה אבותינו ואחרי שהודיע בס"בת עשויה הא לחמא עניא קרא עליה את הקריאה כל דכפין וכו':

ובאופן אחר יראה לי בהקדים אשר ראיתי בגיליוני עטרת ראשי אבא מארי זלה"ה שכ' משם החכם השלם החסיד כמה"ר דוד חזן זלה"ה במשז"ל ראויי' היו ישראל ללקות במכת הערוב אלא שהקב"ה הלקה את המצריים עליהם הה"ד נתתי כפרך מצרים ויש לדקדק מאי שיאטיה דערוב שישראל היו ראוי' ללקות משאר מכות. ומאי

דמייתי ראיה מקרא דנתתי כפרך מצרים לאו ראיה דסתמא כתיב ואימא דעל כל המכות בכלל הוא אימר והרגמה במ"ש רבינו בחיי ז"ל דמה שנשתעבדו במצרים היה בעבור דיד עני ואביון לא החזיקו והעלימו עין ממעשות צדקה והיו צרי עין וכן צרי עין עול' בגימט' ח"ל כשני גלותם ואמרו בזוהר דמי שאינו עושה צדקה דמות דיוקנו כלו סר וכן נבוכדנצר כל זמן שקיים דברי דניאל שיעצו וחטאך בצדקה פרוק לא נעבר דמות דיוקנו וכאשר קפץ ידו מלתת צדקה סר כרגע דיוקנו ושלטו בו כל החיות כי בכל עת אשר החיות בעין יראו דמות אדם מורא יעלה עליהם ויראו מגשת אליו דכתיב ומוראכם וחתכם אמור מעתה זאת היתה לרז"ל במימר קדישין ראויים היו ישראל ללקות במכת הערוב דמאחר דלא עשו צדקה נלם דמות חבניתם העדיו מינייהו וכך היא המדה שמי שסר דיוקנו מעליו החיות שולטים בו וזכן ישראל היו נכונים ומזומנים בדין ערובא שישלטו בהם החיות על שהיו צרי עין ולא עשו צדקה אך נכנסו המצריים תחתיהם יען שמהם למדו להיות צרי עין כמ"ש ויתערבו בגוים וכו'. ויומתק בזה ואמרם ז"ל במדרש אביר כשיצאו ישראל ממצרים כרתו לעשות חסד זה עם זה אשר יקשה מאי שיאטיה לכרות ברית זה בצאתם ממצרים אמנם יען ישראל קדושים המה ראו דסיבת שעבוד' על אשר מנעו צדקה וחסד על דבר זה נכרת ברית לגמול חסד זה עם זה הן הן הדברים אשר ראו עיני בכתב מפרש מידי אביר עטרת ראשי אבא מארי זלה"ה :

הוא הדבר אשר דיבר המגיד הא לחמא עניא זכר לאבותינו אוכלי לחם העצבים בארץ מצרים ורמז שאכלו לחם עוני על אשר לא נתנו לחם לעני והיו צרי עין מדה כנגד מדה ודין גרמא זה שבתם בארעא דמצרים וז"ש הא לחמא עניא זכר די אכלו אבהתנא מדה כנגד מדה שמנעו לחם מהעני וזה בא להם בארעא דמצרים שמהם למדו אי לזאת כל דכפין ייתי ויכול כדרך טוב עין ונדיב נדיבות אשר פתחו פתוח לרוחה. ואמר ייתי וייכול לרמוז מ"ש בסוטה דף ל"ח כל הנהנה מצרי עין עובר בלאו שנאמר אל תלחם וכו' כי כמו שער בנפשו ופירש מהרש"א באגדתיה שהאוכל מצרי עין לא יטעם לחם וטעם אכילה אלא טעם מר ע"ש באורך ולזה אמר ייתי ויכול שיטעם טעם אכילה לאפוקי מצרי עין אשר האוכל מפתם אינו טועם טעם אכילה כי בטוב לב גם עינים קראתי למאהבי הם יאכלו בלחמי כי הלא נגד עיני מה הגיע לאבותינו על שהיו צרי עין וכרות הברית ולגמול חסד זאת היתה לי ויהי נא פי שנים קורא בגרון כל דכפין ייתי וייכול כל דצריך ייתי ויפסח. ומזה ימשך השתא הכא לשנה הבא' בארע' דישראל וכו' כי בזכות הצדקה מתקרבת הגאולה כמשז"ל :

ועל דרך האמת אפשר לרמוז במ"ש מהר"ם קורדובירו זצ"ל דמצוה הם אותיות השם המיוחד ב"ה אותיות ו"ה נגלות ואותיות י"ה הם מ"צ באתב"ש והיו לאחדים מצוה ובזוהר פ' ויצא אמרו כד בעא קב"ה לקרבא לון לגביה יהב לון אתר דלחם עני מאן עני דא דוד מלכא והאי לחם עני אקרי מצה נוקבא בלי דכורא משכנותא הוי התקריבו לגבי מצה בקדמיתא כיון דקריבו יתר עייל לן קב"ה בדרגין אחרנין ואתחבר דכורא בנוקבא וכדין מצה אתקרי מצוה ע"ש באורך וכם' זקן אהרן כרגע נראה לי והאריך שם ואנן בעניותין נימא בה מילתא באופן אחר ממה שכתב הרב הנ"ז ע"ש הכוונה ה"א לחמא עניא כלומר ה"א אחרונה שבשם הא התתה מלכות שמים לחמא עניא בחינת דוד דלית לה מגרמא כלום די אכלו אבהתנא בארעא דמצרים דשם לא זכו אלא למצה נוקבא בלי דכורא כמ"ש בזוהר : כל דכפין ייתי וייכול שהוא מצוה שאח"כ זכינו למצוה דאתחבר דכורא עמה ולכך עתה אנו עושים מצוה וכל המצות הם ליחדא קודשא בריך הוא ושכינתיה בדחילו ורחימו ואפשר כי לזה מצוה אותיות ו"ה נגלות כי אותה אנו מבקשים ע"י עשיית המצוה יחוד קבה"ו ויען זהו ע"י מוחין דאו"א והם בהעלם לכך אותיות י"ה באו בהעלם באת"בש מ"ץ וכמש"ה הנסתרות לה' אלהי"נו אות"י ו"ה נגלות לנו וכו' לעשות את כל דברי התור"ה הזא"ת שבכל התורה והמצוה צריך כונה זו ליחדם בדחילו ורחימו ויתר על כן במצות הצדקה שעיקרה וכללה ופרטה היא ליחד קבה"ו כמ"ש רבינו האר"י זצ"ל ולכן אנו אומרים כל דכפין לזכות למצו"ה דכורא בנוקבא. השתא הכא לשנה הבאה בארעא דישראל דהמצות הם משפטי אלהי ארץ וצד מה הן נגרע במעשה המצוה בהיותנו בגלות שעיקר המצוה בארץ ישראל וז"ש השתא הכא עבדי לומר כי יש גלות לנפש ג"כ שאין אנו יכולים לקיים המצות וגם מה שאנו מקיימים אינן כתקנן שהמקום גורם לשנה הבאה בארעא דישראל ונקיים המצות כתקנן וכמשפטן ועוד נהיה בני חורין שיהיה השם שלם וכסאו שלם ונהיה בני חורין ממקום החירות שלא ישלטו בנו הקליפות כלל שהשם שלם וכסאו שלם ושם ציוה את הברכה שפע רב :

ודרך רמז אפשר לרמוז הא לחמא עניא גי' ס"מ לבטלו די אכלו אבהתנא בארעא דמצרים מקור הטומאה ערות הארץ וציונו לאכול מצה לבטל ס"מ כשמכניסנו תחת רשות השכינה והיא לחם עני נימ' ס"מ עם הכולל ונקרא מצה באותיות מ"ץ לבטל ס"מ כי כן מ"ץ גי' ס"מ עם הכולל ונתחבר ה' עם מ"ץ ונעשה מצה כי ניצולנו ממנו שנכנסנו תחת רשות השכינה שהיא ה' שבתיבת מצה כל דכפין שהיצה"ר לוחצו ולוחם בו ע"ד אם רעב שונאך האכילהו לחם דדרשוהו רז"ל על היצה"ר ולכן אמר ייתי וייכול מצה שהיא מבטלת יצה"ר ס"מ וכל גונדא דיליה. כל דצריך שהוא צדיק אבל לא יבצר מאיזה חטא קל כי אין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא וצריך סעד לתומכו ייתי ויפסח כל חוקות הפסח בפרטי פרטות לא יראה ולא ימצא ושפוש ובדיקה וביטול

וביעור

וביעור ויעשה כל זה כלפי הילה"ר באור שבעיסה ובודאי אם כה יעשה ביום טהרתו ומלא גאולתו ויהיה ניצול מהילה"ר והנה ה' נצב עליו לשומרו. ואם ככה נעשה לשום לבנו לינצל מהילה"ר השתא הכא לשנה הבאה בארעא דישראל שנעלה לקיים המצות בפלטין של מלך ואז ודאי נוכל לומר השתא הכא עבדי לשנה הבאה בארעא דישראל בני חורין ויגאלנו גאולת עולם שהכל תלוי בתשובה כמשז"ל:

ואני שמעתי בשם הרב החסיד מהר"ר שבתי הלוי ידיע גאוצל זלה"ה שהיה מפרש במשז"ל גלתה יהודה מעוני על שלא קיימו לחם עוני ואידך אמר על שבטלו הצדקה והמעשרות וז"ש הא לחמא עניא ואנו מקיימי' מצות לחם עוני כל דכפין וכו' ואנו מקיימים מצות הצדקה השתא הכא לשנה הבאה בארעא דישראל דשם נהיגי המעשרות ואנו מקבלים כשנהיה בארץ לקיים כל מצות הארץ שמיטה ומעשרות וכיוצא ומאחר שכן שאנו מתקנים מה שקלקלנו ומקיימים המצוות שבעבורם גלינו מארצנו א"כ יש מקוה לישראל על זאת השתא הכא עבדי לשנה הבאה בארעא דישראל בני חורין ותפרה ישע ישועת ישראל:

ומהר"ד אבודרהם פירש כל דכפין כל מי שהרעיב עלמו ערב פסח ייתי וייכול ולפי דרכו יש לפרש כל דצריך ייתי ויפסח במ"ש דהאסטנים מתענה ערב פסח וכמ"ש בירושלמי דרבי הוה מתענה דאלו אכיל ביממא לית אכיל בליליא כנגד זה אמר כל דצריך ירצה אף שאמרתי כל דכפין כל מי שהרעיב עלמו לאו למעוטי אתינא אלא כל דצריך כל מי שצריך להתענות שהוא אסטנים או שהוא בכור ייתי ויפסח:

הני ארבע בעיי דבע' מיני' הבן חכם ויאמר אבי מה נשתנה לריכים פירוש לצדד לדדי כל בעיא על מה אדניה הטבעו. כל קבל דנא תיתי בקל תשובת אביו באומרו עבדים וכו' למען תהיה תשובה מספק' לשאלת בני. ואנן בעניותין נפרנס כל שאלה ותשובתה לפי קלורנו:

הנה תבענ"ה ספתיו ושאל"ו ברא"ש על עסקי הטבולים ואפשר לפרש במ"ש הרב פרי חדש סי' תע"ג דין ו' וז"ל רשב"ם ורש"י פירשו דטיבול ראשון הוי היכרא לפי שאין בני אדם רגילין לאכול ירק קודם סעודה וכן כתב הרוקח סי' רפ"ג והוסיף עוד דישיבו זכר לתחילת השעבוד לקושש קש לתבן ויש מי שכתב שישיבו דהוי דרך חירות כדרך בני חורין שמטבלין קודם סעודה להמשיך תאות המאכל עכ"ל וזהו כונת שאלת בן חכם שבכל הלילות אין אנו מטבלין אפילו פעם אחת קודם סעודה כי בשגם זימנין דמשכחת לתת טב"ל בנעימה היינו בתוך הסעוד' אבל קודם הסעודה אין אנו מטבלין אפילו פעם אחת והלילה הזה שתי פעמים קודם הסעודה והיינו דפתח

ואמר מה נשתנה הלילה הזה מכל הלילות כונתו דודאי לא איתי אינש דכל הלילות כלן שוין וקלב אחת לכוללה אין זה כי אם בימי החול מתנהג באופן אחד ובלילי שבתות וי"ט באופן אחר. ולא עוד אלא גם בימי החול עלמן אין לילה דומה לחבירתה שמתנהג בלילה כפי מלב בריאות גופו וכפי מעשיו ביום אם לטוב או למוטב אם הרויח או הפסיד וכיוצ' וגם בלילי שבתו' וי"ט יש ויש שינוי לפי מעמד ומושב הלילה ההוא ומזגו ושמחת לבו. וזה לא נעלם ממנו

ומוזגין לו כוס שני וכאן הבן שואל

מַה נִּשְׁתַּנָּה הַלַּיְלָה הַזֶּה מִכָּל־הַלֵּילוֹת: שֶׁבְּכָל־הַלֵּילוֹת אָנוּ אוֹכְלִין חָמֵץ וּמַצָּה. הַלַּיְלָה הזה

היות שינוי בלילות מאז לזו אך מלאה הקפידה שמשונה לילה זו מכל הלילות אף מלילות המשונות דהגם שיהיה איזה שינוי באותו הלילה לטובה או להפך ניכר טעם השינוי. אבל זו הלילה משונה מהכל וכגון דברוב הלילות אין כאן טיבול כלל ויקרה לפעמים שיטבלו בתוך הסעודה אך זה שינוי נפלא מאין כמוהו בשום לילה לטבל קודם הסעודה ולא שני בפעם אחת אלא אמור בכפילא והלילה הזה שתי פעמים קודם סעודה:

ויהי כמשי"ב עבדים היינו וכו' כלומר שמע נא בן יאי"ר לכך היו הטבולים קודם הסעודה להורות כי אין הטבולים ללורך הסעודה רק יש בהם רמז הרומז אחד לזכר תחילת השעבוד לקושש קש וזאת שני' זכר לחירות כדרך בני חורין שמטבלין קודם להמשיך תאות המאכל והיינו דקאמר עבדים היינו וכו' ויוליאנו וכו':

ואשר לפאו"ל הגיע שבכל הלילות אנו אוכלין חמץ וכו' אפשר לפרש במאי דקי"ל דחמץ בפסח איסורו במשהו אך בע"פ משש שעות ולמעלה אף דאסור מן התורה בטל בס' כשאר איסורים כמו שפסק מרן סימן תמ"ז וכתב הרא"ש דהטעם שאסור במשהו היינו משום דלא בדילי אינשי מיני'. וכאן הבן שואל חקירת חכם דמטעם דלא בדילי אינשי מיני' הי"ל לאסור גם משש שעות ולמעלה במשהו ומה זה הי' דאיסור משהו (אינו) עד תחילת הלילה וז"ש שבכל הלילות אנו אוכלין חמץ או מצה ואין אנו בדלים מן החמץ וא"כ מה טעם והלילה הזה כלו מצה דוקא כלו דייקא דאף משהו אוסר והיינו דוקא בלילה הזה לאפוקי ע"פ משש שעות ולמעלה והלא טעם לא בדילי שרמז באומרו בכל הלילות שייך גם משש שעות ולמעלה. והיתה התשובה עבדים היינו וכו' ואלו לא הוליא וכו' הכונה במ"ש המפרשים אמור רבנן בטעמא על איסור משהו דרך דרש דישראל היו נטמעים בקליפות מלרים ערות הארץ במ"ט שערי טומאה ואלו היו שוהים עוד רגע לא היה ח"ו תקומה כי היו נכנסים בן' שערי טומאה ולרמוז כי כמו רגע היו בסכנה עלומה לכן אסרו החמץ במשהו ואל זה רמז עבדים וכו' ואלו לא הוליא וכו' כלומר אכילך ואורך טעם משהו משום דעבדי' וכו'

וכמו

הַזֶּה כֻּלּוֹ מַצָּה: שֶׁבְּכָל־הַלֵּילוֹת אָנוּ אוֹכְלִין שְׁאָר יְרָקוֹת. הַלַּיְלָה הַזֶּה מָרוֹר: שֶׁבְּכָל־הַלֵּילוֹת אֵין אָנוּ מַטְבִּילִין אֲפִילוּ פַּעַם אֶחָת. הַלַּיְלָה הַזֶּה שְׁתֵּי פְעָמִים:

שבכל

וכמו רגע היה בינם למות להשתקע שם לגמרי ודין גרמא דאשרו משהו ולכן בתחילת הלילה זימניה כי בו בפרק היינו בסכנה ומשהו הפריד המות אי לזאת דוקא מתחיל איסור משהו מתחילת הלילה שם רמז דבלילה היה הדבר הזה דהיו בסכנה כי כפסע בינינו ובין המות ויוציאנו ה' וכו':

עוד שאל שבכל הלילות אנו אוכלים שאר ירקות וכו' ואפשר דכונת שאלתו היה' מאחר דעבדינן זכר לעבדות באכילת מצה וזכר לטיט וקש ותבן שידינו היו מלוכלכות בו אנו עושים חרוסת וכיוצא א"כ איפה אמאי אצטריך לעשות זכר לקושי השעבוד באכילת מרור זכר לוימררו את חייהם בעבודה קשה וזה עולם שאלתו ששאל והלילה הזה מרור מה אכפת לן למהדר אמרירתא על כן בא דברו עבדים היינו וכו' והענין במ"ש המפרשים ואסמכוהו על דברי רז"ל בנותן טעם לחקירה מפורסמת ביציאת מצרים דלא היו במצרים אלא רד"ו שנה וגזרת ה' היתה ארבע מאות שנה וניחא להו דקושי השעבוד אשר מררו את חייהם השלים השעור כי אשר היו עובדים בת' שנה עבדו זה השיעור בשני גלותם כי האף אמנם שיעור הזמן שהיו במצרים לא היה כי אם רד"ו שנה מ"מ עבדו שיעור עבודות ת' שנה והדבר הזה מהר"ש יפה יחסו לרז"ל בש"ר פט"ו ע"ש:

ונתבאר אצלנו על פי זה מאמרם בש"ר פט"ו ועברתי בארץ מצרים א"ר שמעון גדולה חיבתן של ישראל שנגלה הקב"ה במקו' ע"ז במקו' טנופת במקום טומאה בשביל לגאלם משל לכהן שנפלה תרומתו בבית הקברות אמר מה אעשה לטמא עצמי אי אפשר מוטב לי לטמא עצמי פ"א וחוזר ומטהר ולא לאבד תרומתי כך ישראל הם תרומתו של הקב"ה והם בבית הקברות אמר הקב"ה איך אני גואלם להניחם א"א מוטב לירד ולהצילם וכו' והקשה הרב מהר"ש יפה ל"ע כי אין המשל דומה לנמשל דהכהן לא יוכל להציל תרומתו מבלתי שיטמא עצמו אבל הקב"ה יוציאם במכות ובאותות ובמופתים ולא יכנס ותירץ דעל מכת בכורות קאמר וכו' ע"ש. אמנם על פי דרכנו אפשר לומר לפי טעם האמור דעיקר היציאה לפני זמנם ה"ט מפום קושי השעבוד אבל עדיין אין הדבר מתקיים עד אשר נדע אם ישראל דין בנים יש להם וכמ"ש המפרשים ז"ל דאם ישראל יש להם דין בנים דינא הוא דקושי השעבוד יבא חשבון ויעלה למספר שנים הבאות וכמ"ש פ"ק דבתרא במשל האב שכעס על בנו דאכתי חביבותיה גביה והמטיב עמו עושה נחת רוח לאביו והן לו יהי דאמר רחמנא ועבדום וענו אותם מיהו לא ניחא ליה להעביד הבן יקיר קדש ישראל בפרך בשעבוד קשה ומר ודינא היא דקושי השעבוד יעלה לחשבון גדול. אבל אם יש לישראל דין עבדים קושי השעבוד לא יוסיף כח להצלתם לפני זמנם כי מי שנתכעס על עבדו כל המקניטו ומעבירו עושה נחת לאדונו ונוקם נקמתו ומאחר שכן נמצא דטענת קושי השעבוד מוטלת בספק עד אשר נכריע דחביבין ישראל שנקראו בנים למקו' והנה כתבו' התוס' בסנהדרין דף ל"ט בההיא דכי קבריה למשה במאי טביל דלא קאמר איך נטמא דדין בנים יש לנו וכהן מטמא לבנו אמור מעתה כך עלה במחשבה לפניו יתברך להראות לכל צבא השמי' וכל בעלי הדין כי כל דרכיו משפט להוציא את ישראל לפני זמנם כי קושי השעבוד הנה צור"ף לתשלום הזמן ולכן כביכול ירד למצרים המלאה גלולים להציל בנו קדש ישראל ראשית תבואתו דומה לכהן שנפלה תרומתו בבית הקברות ודינ' הוא דכהן מטמא לבנו. ונתפרסם בשמים כי ישראל בני אל חי: ומאחר שכן יסכר פי המקטרגים על ישראל שלא השלימו זמן גלותם כי המה ראו דכביכול מחזיק להו בני ובודאי הא קשי"א והא פי"רוקא דקושי השעבוד פורק הן מיד מצרים ואחשבי' רחמנא ויפרקינן:

והנה כתבו רבני אשכנז בהא דכתבו התוספות שנטמא מדין בנים דזה מגודל ענותנותו יתברך שרצה לנהוג כדין כהן הדיוט שמטמא לבניו משא"כ דין כהן גדול. והוא הדבר דאתמר בי מדרש' ומדרש זה עלה כלו בדקדוק אר"ש גדולה חיבתן של ישראל שנגלה וכו' כלומר דעם היות שנקראו בנים למקום עוד הוסיף אהבה וגדולה חיבתן לאשויי נפשיה כהדיוט ח"ו דדוקא כהן הדיוט מטמא לבנו ועל דרך נסתר המשילו לכהן שנפלה תרומתו וכו' והמשל דומה לנמשל דגם הכא לא היה מציאות לגאלם קודם זמנם כי אם בזאת [illegible] למצרי' בעבור' והורה בזה לכל פמלי' של מעלה היות להם דין בנים וכיון שכן קושי השעבוד משלים וז"ש אמר הקב"ה איך אני גואלם כלומר באיזה טענה אני יכול לגאלם לפני זמנם אם לא להודיע שהם בנים ובזה הנה מקום לגאלם מסיבת קושי השעבוד וכי תימא ישבו עד ת' שנה לז"א להניחם אי אפשר כי יכנסו לנ' ש"ט ויהיו נטמעים וא"כ מוטב לי לירד וכו' כי זהו רצונו יתברך לפרסם כי כל דרכיו משפט למען דעת כל פמליות של מעלה כי משפטיו עם ישראל על דבר אמת ובדין הוא עושה בכל מכל:

ואפשר לומר בזה טעם לקריאת הפטרת היתה עלי בשבת חול המועד של פסח זאת אומרת ענין המתים שהחיה ה' יתברך בימי יחזקאל כי נודע מ"ש

הרב

שֶׁבְּכָל־הַלֵּילוֹת אָנוּ אוֹכְלִין בֵּין יוֹשְׁבִין וּבֵין מְסֻבִּין. הַלַּיְלָה הַזֶּה כֻּלָּנוּ מְסֻבִּין:

עבדים

ארג פרשת דרכים שמענין תחיית המתים למדנו שיש לנו דין בנים אף שאין אנו ח"ו לדיקים כסברת ר' מאיר פ"ק דקדושין כי הנה מפתח תחיית המתים בידו יתברך דוקא ואיך מטמא להחיות מתים כביכול אלא מוכרח לומר כמ"ש התוס' דהכהן מטמ' לבנו ועל כן המתים שהחיה יחזקאל היו רשעי ישראל כמשז"ל להורות שאף אם הם רשעים דין בנים להם והארכ הרב בענין זה כדברי' הראוים אליו עש"ב ויאירו עיניך גם כתבו המפרשי' דמשמירת שבת מוכח דיש לנו דין בנים כי יום השבת כביכול הוא מרומים הכתיב מנוחה לעלמו ואיך ילוד אשה יעשה כמעשהו נומנו לשבות בשבת הלא המשתמש בשרביטו של מלך חייב מיתה אלא מוכרח שישראל יש לנו דין בנים ומאב לבן אין קפידא אך נוכרים עכו"ם ששבת חייב מיתה. הנה כי כן עיניך תחזינה משרים כי יליאת מלרים לא היתה אלא בדין בנים כמו שנאמר ושבת ותחיי' המתים מדין בנים ובכן עלו זה בקשר אמיץ במעמד שלשתן יל"מ ושבת והחיית המתים רוח אחד להם וא"כ נאה מאד יפעי"רו בשפה ברורה הפטרה זו בשבת של פסח. ואתיא מכללא אתא לנחומיה כי אז"ל בניסן נגאלו ובניסן עתידים ליגאל והן בעון ילאו מה שילאו הנשמי"ם נראו בארץ ואנחנו לא נושענו על כן מפטירין הפטרה זו להוכיח דאף אם רשעים בניו הם כאמור וזו נחמה גדולה בגלות החיל הזה המר והארוך להודיע ולהודע כי בכל אופן אנו בניו יתברך ונלפה לישועתו ישוב ירחמנו כרחם אב על בנים:

ובמכלל של דברים אמורים אתה הראת לדעת כי יליאת מלרים בעת וזמן שילאו ברד"ו שנה היה סיבה אשר מררו את חיי אבותנו בקושי שעבוד' ומתוך לרה ריוח כי לדיק הוא ה' באשר הוא ש"ס מר למתוק כי הקושי סמוך ומשלים ת' שנה. ועל כן אנו עושים דבר פרטי לזכר קושי השעבוד ומהדרינן אמרירתא יען הוא יסוד פנת יקרת חירותנו ומבלעדו הן גוענו אבדנו שנות עולמים בעמקי מים הזדונים כי היינו נכנסים בן' ש"ט. וזהו תשובת עבדים היינו וכו' ויוליאנו ה' אלהינו משם הוא בכבודו ובעלמו הוליאנו משם ארץ טמאה והלא תשכיל איך היתה הזאת בעבור כבודו בארץ מלאה גילולים הלא טעמו שהוליאנו ביד חזקה ובזרוע הנטויה לפני הזמן מטעם קושי השעבוד ולכך הוליאנו ה' בעלמו להראות דדין בנים יש לנו וכהן מטמא לבנו ולזה קושי השעבוד יעלה ברא"ש להשלים ת' שנה. ואם תאמר עוד ישבו ישראל ת' שנה בפועל לז"א ואלו לא הוליא וכו' והיו נשקעים בן' ש"ט כמבואר ובכן חכם בני אתה השואל מ"ע דמרירתא הבן בחכמה ולך תעלה תשובות נלחת את כל ונוכחת:

ולפתור שאלת חכם אשר שאל שבכל הלילות אנו אוכלים בין יושבים וכו' אפשר במאי דתנן ערבי פסחים סמוך למנחה לא יאכל אדם עד שתחשך ואפי' עני שבישראל לא יאכל עד שיסב וכתבו התוספות ואפי' עני וכו' דס"ד דהסבת עני לא חשיבא הסבה דאין לו על מה להסב ואין זה דרך חירות י"מ דאדלעיל קאי עד שתחשך ואפי' עני שבישראל פי' אפילו עני שלא אכל כמה ימים לא יאכל עד שתחשך. והרב בני חיי הקשה בליקוטיו לפירוש י"מ דא"כ מאי פריך הש"ס מאי איריא ע"פ אפילו ע"ש וי"ט נמי לימא דנקט ע"פ משום דבעי למתני ואפי' עני וכו' עש"ב ולק"מ דאי לא נחית תנא לאשמועינן אלא הא דעני ליתני הכי ע"פ סמוך למנחה אפי' עני שבישראל לא יאכל עד שתחשך ואז לא הוה קשיא לן מאי איריא ע"פ אבל השתא דקתני ע"פ סמוך למנחה לא יאכל אדם עד שתחשך ואפי' עני מוכח דאף לשאר בני אדם איכא רבותא ולהכי פריך מאי איריא ע"פ וכו' והנה רש"י ורשב"ם פירשו כפירוש ראשון של תוס' ולפ"ז אפשר דזו כונת השאלה שבכל הלילות אנו אוכלין בין יושבין ובין מסובין ולא קפדינן אהסבה אך הלילה הזו כלנו מסובין אף העני שמעולם לא הסב והסב' דידיה לא חשיבא הליל' הזו הוא מסב וזהו כלנ"ו מסובין ושתים או תרי תמיהי חדא על קפידת אהסיבה אף לדידן ותו דגם מי שלא הסב מימיו והסבה דידיה מגן שויא אמאי נמסב. ועל זה באה תשובת עבדים היינו וכו' ויוליאנו וכו' ולהורות דרך חירות אנו מסובין ואדרבא להיות כי בכל ימי שנה אין אנו מסובין ילדק טפי לעשות דבר פרטי הלילה לזכור חירותינו וגם העני אשר לא נסתה כף רגלו בהסבה חיובא רמיא עליה להורות חירות כי גם הוא ישראל ונשמת שדי בקרבו ישיש אור"בו כמלך במסיבו ושמח בלבו:

ואבא היום לפרש כל השאלות על ארבע במתן אחד דידענו דהטבולים סימני חירות ואכילת מלה מורה עבדות כמש"ל והמרור כשמו כן הוא מורה עבדות והסבה מורה חירות וזהו סדר הלילה הזו דהסבה איתא בתרי כסי קמאי ותרי כסי בתראי וכבר ידע הבן החכם דסימני עבדות וחירות עבדינן זכר למה שהיינו עבדים במלרים והוליאנו ה' לחירות אך שאול שאל העמק שאלה בסדר זכרונות אלו כי הסימנים האלו שלא כסדרן דהו"ל לעשות בתחילה סימני עבדות ואחרי כן סימני חירות דהיינו לאכול מלה ומרור המורים על העבדות ואחרי כן זכר לחירות נעשה טיבולים והסבה וזהו כונת הבן החכם שאלה בסדר הענינים כי באו מעורבים ומבולבלים וע"ז

הסיב

עֲבָדִים הָיִינוּ לְפַרְעֹה בְּמִצְרָיִם וַיּוֹצִיאֵנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ מִשָּׁם בְּיָד חֲזָקָה וּבִזְרוֹעַ נְטוּיָה. וְאִלּוּ לֹא הוֹצִיא הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא אֶת־אֲבוֹתֵינוּ מִמִּצְרַיִם הֲרֵי אָנוּ וּבָנֵינוּ וּבְנֵי בָנֵינוּ מְשֻׁעְבָּדִים הָיִינוּ לְפַרְעֹה בְּמִצְרָיִם. וַאֲפִילוּ כֻּלָּנוּ חֲכָמִים. כֻּלָּנוּ נְבוֹנִים כֻּלָּנוּ זְקֵנִים כֻּלָּנוּ יודעים

השיב עבדים וכו' והענין שאמרו רז"ל דד' גלות נגזרו בין הבתרים כמו שדרשו על פסוק והנה אימה חשכה וכו' והוצרך הקב"ה להוציאנו ממצרים ושוב בגליות אחרות נשלמו הת' שנה כמ"ש המפרשים וכתב הרמ"ע ושאר מפרשי' דז"ש וגם את הגוי אשר יעבודו וכו' ע"ש וז"ש עבדים היינו וכו' ויוציאנו ביד חזקה קודם זמננו והטעם כי אלו לא הוציא וכו' היינו נאבדים בשערי מות ש"ע. ומזה תשכיל כי הכל בא בסדר נכון ומדוקדק. הרי כסי קמאי במשכה וטיבולי' זכר לחירו' וגאולת מצרים כליל התקדש חג ואחריה' ישנו מצה ומרור זכר לעבדות ושתי הרבנות ושעבוד ד' מלכיות ועד אחרון השבה בתרי כסי בתראי והלל הגדול זכר לחירות העתיד כי יום יום נצפים לישועתו תפרה ישע ישועת ישראל עם נושע בה' תשועת עולמים במהרה בימינו אמן:

אפשר לדקדק אומרו לפרעה במצרים במז"ל דישראל במצרים היו עובדי ע"ז וכמו שפירש מהר"ם אלשיך ז"ל בפסיק וימררו את חייהם בעבודה קשה כי חייהם היא נשמתם והמה מרו ועצבו את רוח קדשם בעבודה רעה ע"ז להטעותם בגלוליהם והיא אצלנו כונת הכתוב ולא שמעו אל משה מקוצר רוח ומעבודה קשה כי במה שהיו נטמעים בע"ז קצר מן המצר רוחם ונפשם הטהורה כל שרשם וגזעם הקדוש נכון ונטמטק בגלולי מצרים ולכן לא היה בהם הכנת קדושה לשמוע למשה רבינו ע"ה וז"ש ולא שמעו אל משה מקוצר רוח הוא נפשם ורוחם הקדוש בנתקצר בגלולי העמים ומעבודה קשה ע"ז שהי' עובדים אמנם כבר נודע שהיה באונס כמשז"ל. אך אם היות שהיו אנוסים יען שלא מסרו עצמם על קדוש ה' לא היו ראוים לנס וכמ"ש פ"ג דתענית קמאי דמסרי נפשיהו על קדוש ה' מתרחי' להו ניסא וזהו הפלא העצום ביל"מ שהיו גוי מקרב גוי עובדי ע"ז ונעשה להם נסים ונפלאות וכמ"ש המפרשים ונתבאר אצלנו כי זהו כונת הכתוב או הנסה אלהים לבא לקחת לו גוי מקרב גוי במסות באותות ובמופתים וכו' שהכונה דמלבד הנפלאו' מצד עצמן ואיכותן עוד פלא מצורף להם כי מי שאינו מוסר עצמו על קדוש ה' אינו ראוי לעשות לו נס וזהו הפלא שישראל במצרים עע"ז וזכו לכל הנסים וז"ש או הנסה אלהים לבא לקחת לו גוי מקרב גוי שהיה עובד ע"ז כמותם וזהו פלא על פלא לקחת גוי עובד ע"ז במסות באותו' וכו' הפך הנהוג דמי שאינו מוסר עצמו על ק"ה אין עושים לו נס, והנה אמרו

רז"ל על פסוק והנה מצרים נוסע אחריהם שהיה שר של מצרים וז"ש עבדים היינו לפרעה במצרים כלומ' בצירוף השר שלו שהיינו עע"ז וזהו במצרים שהיינו עע"ז ועם כל זה שלא מסרנו עצמנו על קדושת השם ויוציאנו ה' אלהינו ביד חזקה ובזרוע נטויה כלומר בנסים באותות ובמופתים וזה פלא על כל הפלאות דלא מתרחיש ניסא אלא למאן דמסר נפשיה על קדושת השם ועם ה' החסד:

ואפילו כלנו חכמים וכו' פיר' הרב מהר"י דוד זלה"ה במ"ש שטעם יל"מ באותו פרק לפני זמנם נמשום שאם היו שוהים עוד רגע היו נכנסי' בשער התמשים של הטומאה וא"ו לא היה להם תקומה לצאת משם לעולם והטעם כי משה רבינו גואל ישראל השגתו היתה במ"ט שערי קדושה ולעומתם תקיף חיליה להעלות ישראל ממ"ט שערי טומאה אבל אם ח"ו עיילי בשער החמשים לא הי"ל תקומה כי משה רבינו אין ידו משגת לשער נ' של הקדושה שיהיה לו עזר כנגדו: וכתבו גורי האר"י זל"ל דר' עקיבא השיג שער הן' א"כ אפוא החכם בחכמתו אשר עלה והשיג לשער נ' של הקדושה כה יאמר מה לי ולכם בסיפור יל"מ כי הנס שהיו נכנסים בשער הן' שערי טומאה גברא דפווחי הש"ג ישי"ג בקדושה לשער הן' והלל יציל ישראל מנ' שערי טומאה. לז"א ואפילו כלנו חכמים כלנו נבונים בשערי בינה כלנו יודעים את התורה כלה בשלימות כלומר גם שער הן' עם כל זה מצוה עלינו לספר ביל"מ ומייתי שפיר מעשה רב מגדולי ישראל ומכללם ר' עקיבא שזכה לשער הן' והיו מספרים ביל"מ כל אותו הלילה ע"כ דברי הרב מהר"ר יוסף דוד זלה"ה:

ועל פי זה שמעתי מעטרת ראשי אבא מארי זלה"ה שהיה מפרש מאמרם ז"ל שלא נא ביד תשלא ביד ר"ע והוא תמוה דמאי קושיא: אמנם נודע מרז"ל דמשה רבי' יצא לטעון שלא הגיע זמן גאולה וכאשר ראה כי לפי מצבם לא היה יכולים לשהות כי היו נכנסים בשער הן' מהסט"א ובוב לא היה יכולת בידו להוציאם על זה נתחכם משה רבינו לומר שלח נא ביד ר' עקיבא כי שית וכי שיג לו בשער הן' וישראל ישלימו ת' שנה ואף שיכנסו בשער הן' מש"ע יבא נא ר"ע ויגאלם וכלומר דסמוך קצת לזמן הקץ יולד ר"ע ובמספ' שנים יעלה וישיג שער הן' ויכול להוציא' זהו תורף מה ששמעתי מעטרת ראשי אבא מארי זלה"ה על פי ההדמה האמורה. ואפשר לרמוז כי ר"ה שלח נא ביד תשלח

תשלא הוא נשבת והוא ר"ת נ' שערי בינה ח' כלומר שישארו ח' שנה ומי שישיג נ' שערי בינה שהוא ר' עקיבא יכול להוציאם ורמוז בש"ת שלא נא ביד אחד ר"ל ר"ע שימסור נפשו באחד כמ"ש סוף ברכות:

הדברים אודי ואידי בהוד"אה להודות שם ה' והא תו למה לי לברך להודי' כי נעשה לשם שמי' וברכת מגילה יש ליישב ועיין מ"ש הרא"ש בתשובותיו כלל כ"ד סי' ב' ודוק היטב בדבריו:

יוֹדְעִים אֶת־הַתּוֹרָה. מִצְוָה עָלֵינוּ לְסַפֵּר בִּיצִיאַת מִצְרָיִם. וְכָל הַמַּרְבֶּה לְסַפֵּר בִּיצִיאַת מִצְרַיִם הֲרֵי זֶה מְשֻׁבָּח:

מַעֲשֶׂה בְּרַבִּי אֱלִיעֶזֶר וְרַבִּי יְהוֹשֻׁעַ וְרַבִּי אֶלְעָזָר בֶּן עֲזַרְיָה וְרַבִּי עקיבא

וזהו אצלי ההדיוט כונת מאמרם ז"ל בילקוט ישעיה רמז תנ"ב כל יקר ראתה עינו זה ר' עקיבא רמוז שרבי עקיב' השיג לשער הנ' וזהו כ"ל גימטריא נ' רומז לשער הנ' בקדושה יקר ששער הנ' יקר שאף משה רבינו לא השיגו ור' עקיבא כ"ל יקר ראתה עינו גם שער הנ' ואחר כמה שנים ראיתי שכוונתי לדעת גורי האר"י ז"ל בזה: עלץ לבי בה':

ויתכן לפרש אומרו מצוה עלינו לספר ביצ"מ וכל המרבה וכו' במה שחקרו הראשונים מ"ט אין אנו מברכין על סיפור יצ"מ דהוא מצות עשה. ותירצו שכבר נפטרנו בקדוש שאנו מזכירין יצ"מ. ועוד שהיא מצוה שאין לה גבול ושיעור ואפשר שז"ש מצוה עלינו לספר ביצ"מ וכי תאמרו מאחר שהוא מצוה למה אין אנו מברכין עליה ככל מצות עשה על כן בא דברי' ואמר וכל המרבה לספר ביצ"מ הרי זה משובח כלומר משובח הוא דהוי לפי שהוא ענף מצוה אך עיקר המצוה כבר יצאנו י"ח באמירת הקדוש. ואחר הקדוש הוא להרבות במצוה והוא משובח אבל כבר יצא י"ח בקדוש ומשו"ה אין אנו מברכין ועוד אפשר לומר דמ"ש וכל המרבה וכו' רמז תירוץ שני שהיא מצוה שאין לה שיעור וגבול והיינו דקאמר וכל המרבה לספר ביצ"מ הרי זה משובח כלומ' שמצות זו אין לה קצבה וכל דאת מרבה לספר הוא בכלל מצות סיפור יצ"מ ומשום הכי לא תיקון ברכה על ההגדה ומייתי ראיה ממעשה השלימים הרי (ישראל) שהיו מספרים ביצ"מ כל אותו הלילה ונגזלה שנתם עד שבאו תלמידיה' ואמרו הגיע זמן ק"ש ואם לאו לא הפסיקו אלמא מצות סיפור זה אין לו קצבה ומשו"ה לא תקון ברכה:

ואפשר לתת טעם אחר למה שלא תקנו ברכה במ"ע דספור יצ"מ כמ"ש הרב דבר משה ח"ג סי' ו' דטעם שאין מברכין על ברכ' המזון משום דעיקר הברכות תקנום להודיע כי מעשה המצוה נעשה לשם שמים כמ"ש רבינו נסים תלמיד הרמב"ן בדרשותיו בטעם ברכות התורה ולזה ברכת המזון אינה טעונה ברכה לפניה דהיא גופה תשיב אמריה להודות לה' ואין צריך ראיה וידיעה בתחילה כי מצוה זו היא לשמה זהו תורף דבריו ואף אנו נאמר לפי טעם זה דמשו' הכי לא תקון לברך על ההגדה דקריאתה זו הלילה שבחים שנשבחו לשמן וכל

ועוד אפשר לומר במ"ש ריש פ"ב דביצה ר' אליעזר אומר אין לו לאדם בי"ט אלא או אוכל ושותה או יושב ושונה ר' יהושע אומר חלקהו חציו לה' וחציו לכם והשתא לר"י דסבר בעלמא חלקהו יאמר האומר דגם בליל התקדש חג הפסח כן הדבר בחלקות ישית חציו לה' בסיפור יצ"מ וחציו באכילה ושתיה לכבוד הלילה הזה ליל שמורים וזוהי מצותה. לזה בא ללמד דשניא הא דידן דלכ"ע כל המרבה לספר ביציאת מצרים הרי זה משובח המרבה רובא דרובא בסיפור יצ"מ וממעט מזער באכילה שתיה ושינה. ומייתי ראיה מעשה רב הני תנאי ומכללם ר' יהושע דסבר בעלמא חלקהו קבע עצמו ביג"ן של קדושים לספר ביצ"מ כל אותו הלילה כולה כמות שהיא כליל לה' שמעינן מינה דהמרבה בכבוד שמים בלילה הזו הרי זה משובח:

והראשונים פירשו כמ"ש רבינו יונה והרא"ה בההיא דסיימתינהו לשבחי דמארך דלא אמרן אלא בתוארי' כגון ההיא דאתמר על ההיא דקאמ' האמיץ העזוז הגבור וכו' אבל להזכיר נפלאותיו יתברך שרי ואריך וכמ"ש מרן בבית יוסף א"ח סי' קי"ג וז"ש וכל המרבה לספר ביציאת מצרי' הרי זה משובח זה משובח ואין אחר משובח והוא המרבה בתוארים כי מגרעות נתן ועליו נאמר סיימתינהו וכו' זהו תורף דבריהם:

גם אני אבחר דרכם ונדקדק לדרכנו אומרו וכל המרבה וכו' ונקדים מ"ש הרב הלכות קטנות בראשון סי' רס"א וז"ל מרבה בשבחי המקום דנעקר מן העולם וכי חתים דוד הע"ה ספרו ולא שבק חיי לכל בריה לשבח כפי כחו. תשובה דעתי הוא זה דכשמדבר לנכח אין להרבות יותר ממה שבא בכתובים שהם השיגו השבחים כוללים שראוי לשבח בהן הבורא יתברך אבל אנן הדיוטות אנן ואין בנו כח לדבר בפני המלך אבל שלא לנכח מותר עכ"ל וזאת מצאנו בבראשית רבה הובא בילקוט תהלים מזמור ס"ו ר' אלעזר בנו של ר' יוסי הגלילי אומר מצינו שאומרים מקלס שבחו של מי שאמר והיה העולם בפניו שנאמר אמרו לאלהים מה נורא מעשיך ואומר הודו לה' כי טוב כי לעולם חסדו. ואפשר דכשהוא מספר עוזו ונפלאותיו שרי לנכח הגם כי אנן יד עניי והדיוטות אנן. ואותה שאמרו רז"ל ומ"ש הרב הלכו' קטנו' היינו בתוארי'

עֲקִיבָא וְרַבִּי טַרְפוֹן שֶׁהָיוּ מְסֻבִּין בִּבְנֵי בְרַק. וְהָיוּ מְסַפְּרִין בִּיצִיאַת מִצְרַיִם כָּל אוֹתוֹ הַלַּיְלָה עַד שֶׁבָּאוּ תלמידיהם

בתוארי' וחילוק זה הוא על דרך חילוק רבינו יונה והרא"ה ז"ל הנז':

ובזה אפשר לפרש כי גדול ה' ומהולל מאד ולגדולתו אין חקר דור לדור ישבח מעשיך וגבורותיך יגידו. הכוונה גדול ה' וכו' ולגדולתו אין חקר ומזה נשמע דאסור להרבות בתוארים דמאחר שלגדולתו אין חקר איכא משום סיימתינהו וכו' אבל עם כל זה דור לדור ישבח וכו' לא מיבעיא בדור הזה דאיכא נביאי ובעלי רוח הקודש היודעים לשבח כראוי אלא אפי' דור לדור לרמז לדורות אחרונים אשר נסתם חזון והדיוטות נינהו עם כל זה ישבח מעשיך וגבורותיך יגידו דלהרבות בשבח אופן הנס שרי ומצוה בו ולא מיבעיא שלא לנכח אלא גם לנכח כאומרו מעשיך וגבורותיך לנכח שרי אף לדעת הרב הלק"ט דחמור לנכח מטעם מדבר לפני המלך דכיון שהוא סיפור הנס לית לן בה כמה דאמרן. ואפשר דזה רמז המגיד באומרו וכל המרבה לספר ביציאת מצרים וכו' הכל לאתויי לדור אחרון ואפילו לנכח הרי זה משובח דבסיפור נס הכל שרי ושבחו רבנן:

מעשה רב מהני תנאי היושבים ראשונה במלכות מספרים תהלות ה' בליל התקדש חג יעורר לב העיני בשר לו יאזור חיל בליל הקדוש הזה יאמץ את לבבו לב טהור לעמוד על המשמר לקול הסיפור ירחיב פיו ימלא דברו להודיע לבני ביתו והביזרייהו הסמוכים על שלחנו כאשר תשיג ידו להלל ולשבח לה' ברמזי טעמי יצ"מ וכיוצא כי הוא מצוה גדולה עד מאד וישא ק"ו מהשלמים האלה היודעים כל התורה כמעט ונגלה שנת' לספר ביצ"מ עד זמן ק"ש של שחרית:

ומ"ש מסובין בבני ברק מהר"י אברבאנל פירש דהוו כלי מילת והשיגוהו דהוא שם מקום ונזכר ביהושע ויהוד ובני ברק וגת רימון ופ"ג דסנהדרין דף ל"ב הלך אחר רבי עקיבא לבני ברק. וגם אני מצאתי בשבת דף מ' ובכתובות דף קי"א ובתרא דף קנ"ד הזכירו בש"ס אתרא דשמיה בני ברק:

וראיתי בסוף ס' פני שלמה שפירש משם הרב מהר"ש גאלטני ז"ל מ"ש תלמידיהם הגיע זמן ק"ש של שחרית שהם רצו לתקן קושיא אחת דכיון דקי"ל דמי שעוסק בתורה פטור מק"ש ומתפלה כמ"ש על רשב"י א"כ מאי אכפת להו אם הגיע זמן ק"ש לז"א של שחרית דלכ"ע מזכירין בה יצ"מ דדוקא בשל ערבית לא היו מזכירין עד שבא בן זומא וא"כ מאחר שאתם מספרים ביצ"מ קראו ק"ש שבה תספרו ג"כ יצ"מ ותצאו אגב זה מק"ש עכ"ד וכד הוינא עליא הקשתי עליו דהתנן פ"ק דשבת מפסיקין לק"ש ולא לתפלה ואוקמ' בש"ס כגון רשב"י דפוסק לק"ש וכתבו התוס' דהיא דאמרינן בעובדא דרשב"י פ' במה מדליקין לבים ומכסי ומגלי הוא מגלי היינו ק"ש הרי מפורש בגמרא דגם רשב"י מפסיק לק"ש ואיך קאמר דמי שעוסק בתורה פטור אף מק"ש כרשב"י. איברא דבירושלמי מוכח דרשב"י סבר דפטור אף מק"ש דהאי שינון והאי שינון ויש להעמיד דברי הרב כירושלמי אכן אכתי לא איפרק מחולשא דאשכחן דרשב"י לבים ומכסי ומגלי ולפתו' אודי לי מיהת דמפסיק לק"ש. וצריך לומר דמחמיר על עצמו או לא עביד עובדא כוותיה כמ"ש בירושלמי ריש ברכות לענין ספיחים אלא דמ"מ הדרשא תדרש לדעת רשב"י דירושלמי לענין דינא:

ואפשר לומר בת"ש פ' היכן במדות הקדושות של ר' אליעזר הגדול שאחת מהן שלא היה ממעמידי בית המדרש. ובזה פירשו המפרשים מ"ש פ"ב דביצה גבי ר' אליעזר שהיה יושב ודורש בי"ט וכו' התחילו כת שנית לצאת אמר הללו בעלי מאה נתכרכמו פניהם ואמר להם לא לכם אני אומר וכו' דנסתפקו דילמא היה רוצה שיקומו כי מדתו שלא לצאת מבית המדרש עד שיעמדו אחרים ויצאו כמו שכתבנו שם בקונטרים פתח עינים בס"ד. והשתא בהאי עובדא דר' אליעזר וחביריו היו יושבים ומספרים ביצ"מ ומר' אליעזר אין כל כך ראיה כי מדתו שלא לצאת מבית המדרש עד שיעמדו אחרים ואף דעל הרוב האי עובדא לא הוה בבית המדרש מ"מ לר' אליעזר שהיה נזהר בבית המדרש ה"ה בליל קדוש כזה דלא היה פוסק עד שיפסקו חביריו אכן הראיה היא מהתנאים חביריו גדולי עולם דהם ידעו מדתו של ר' אליעזר ויום ויום בבית המדרש על עומדם יעמודו טרם ר' אליעזר דגם הלילה הזו היה להם להתנהג כן אלא מוכח דכך היה רצונם של כל התנאים להמשיך הועד הקדוש מסיבה מדרבנן כל אותו הלילה ותלמידיהם היו מסופקין אם כלם עתה רצו להתנהג כמדת ר' אליעזר שלא להפסיק מעצמם ומצפים שתעוררו' אחרים או דילמא לרוב חשקם ודבקותם בסתרי תורה כי גדולי"ם מעשי ה' ביצ"מ לר להם מי שיגרום להפסיקם ולכן נתחכמו לומר להם רבותינו הגיע זמן ק"ש של שחרית כלו' אנחנו אומרים לכם דברים סתומים שאנו מודיעים הגיע ק"ש של שחרית. והבחירה בידכם ככל אשר תאוה נפשכם גם זה כונת אומרו עד שבאו וכו' כלומר לא תימא דאשר נמשכו בלימוד זה היינו להיות ר' אליעזר ראש הועד הקדוש הזה ומדתו שלא להפסיק מעצמו ונמשכו אחריו אבל לא משום כי הזמן גורם לספר כ"כ ביצ"מ לזה אמר עד שבאו וכו' ק"ש של שחרית כלומר דבזמן אחר ר' אליעזר כשבא אחר להפסיק ולעורר לקום בזמן הראוי גם הוא ניחא ליה ונותן יד שיקומו

תַּלְמִידֵיהֶם וְאָמְרוּ לָהֶם רַבּוֹתֵינוּ הִגִּיעַ זְמַן קְרִיאַת שְׁמַע שֶׁל שַׁחֲרִית:

אמר

שיקומו ואחריהם יצא הוא כמדתו. אך הלילה הזו אף שלא יכלו אחד עוררם לקום ולישן לא השגיחו עליו כלל עד שבאו תלמידיהם ואמרו להם הגיע זק"ש של שחרית ומהאי טעמא הפסיקו אבל לאחרים שעוררום להפסק לא פנו עליהם. ואומרו עד שבאו תלמידיהם וכו' גם כן יורה דתלמידיהם הלכו מקודם לישן איזה שעות והתחילו ועמדו והם ישבו לספר ביצ"מ עד שבאו תלמידיהם שקמו משנתם וחזרו אצלם או אפשר כי להיותם עוסקים בדברים העומדים ברומו של עולם גדולי הקדש וגדו"לי גדול"ין גדול ה' ומהולל מאוד לא רצו שתלמידיהם יהיו שם אותה הלילה ושלחום על פני חוץ עד שבאו ביום:

ויתבן שגם תלמידיהם במאמרם גם הם דברו ברמז הנוגע ליצ"מ בצד מה לילך בדרכם דרך הקדש והענין דאמרו רז"ל שליל התקדש חג במצרים היתה מאירה כשמש וכתב בשו"ת יד אליהו סי' כ"א דכיון דהיתה מאירה כשמש כל הדינים הנוהגים ביום נוהגים בלילה ההיא ולילה כיום הואיל דנהורא עמה שרא ע"ש מיהו נראה דלענין ק"ש של יום לא נפיק בלילה לומר ק"ש בסוף הלילה כיון שהיא מאירה כשמש ויכולים לעשות הדינים הנוהגים ביום דהא ק"ש תלו בזמן קימה והוא יום ממש וזה כיונו לומר ק"ש של שחרית כלומר הוא זמן קימה ביום שהוא זמן ק"ש של שחרית שאף בליל יצ"מ שהיתה מאירה כשמש ומשו"ה תלו בלילה אף דאין מלין בלילה למ"ד וכמ"ש שרב יד אליהו סי' כ"א הנז' מ"מ ק"ש של שחרית הוי דוקא ביום ועתה הגיע זמנה דהוא יום ונמצא דיש בכלל דבריהם איזה רמז בצד מה ליצ"מ:

ואפשר לומר עוד דכונת אמרו וכל המרבה לספר ביצ"מ הרי זה משובח היינו לרבות אפי' כהנים ולויים דאמרו רז"ל דשבט לוי לא נשתעבדו אפ"ה חייבים לספר ביצ"מ ככל חוקת הפסח אשר נצטוו וז"ש וכל המרבה הכל לאתויי כהניים ולויים דלא נשתעבדו ודרך לחות אפשר תיבת וכל ר"ת ואפילו כהן לוי המרבה לספר וכו'. ויש בזה טעם לשבח דהן לו יהי שלא נשתעבדו והיו ברשות עצמן מ"מ לא היו יכולין לצאת. והגיד ה' לעשות שיצאו עם ישראל ביד רמה ועוד דאם ח"ו ישראל היו שוהי' עוד רגע היו נטמעים ונכנסים בן' ש"ע והיו נאבדים ואפשר שיגיע גם אליהם הפגם שילכו אחר הרוב דומה למ"ש בזהר על עון העגל דאף דיהושע לא נמצא בעגל מ"מ כיון שהיה הפגם הגיע גם ליהושע וא"כ גם שבט לוי הכהנים הלויים שוין לישראל בכללי ופרטי מצות הלילה הקדושה הזו ומייתי ראיה לזה מעשה בר"א ורבי יהושע ור' אלעזר בן עזריה ור' עקיבא ור' טרפון שהיו מספרין ביציאת מצרים כל אותו הלילה כלומר הבט יען וראה הני תנאי רובם כהני ולויי כי ר' יהושע ן' חנניה שהיה לוי ור' אלעזר בן עזריה ור' טרפון היו כהנים ואם כן היא ראיה גמורה למה שאמרתי וכל המרבה וכו' לרבות כהנים ולויים דהשלמים האלה איכא בינייהו כהני ולויי והיו מספרים ביציאת מצרים כל אותו הלילה:

וכשהרציתי הני מילי מחיי"ס לפני מי שגדול כה עניני דכן פירש הוא נר"ו והוסיף נפך שפי"ר שהוא פירש וכל המרבה לרבות כהנים ולויים וגרים וזרעם דהוה ס"ד דשבט לוי לא נשתעבדו ולא עליהם יהיה גודל החיוב והשבח לספר ביצ"מ וגם גרים וזרעם לא נשתעבדו ולא היו מעיקרא ביצ"מ לז"א וכל המרבה וכו' לרבוייהו ומייתי הך עובדא דאיכא כהני ולויי כאמור גם אשו"ר נלוה עמם אי"סור גיורא ר' עקיבא בא מזרע גרים ואפ"ה הרבו לספר יצ"מ:

לפי הנראה דהמגיד קבע משנה זו משום מאמר ר' אלעזר ן' עזריה ובן זומא ויש לדקדק דלא היה לו להביא דברי חכמים ותו דמה נעשה בסבר' ראב"ע ובן זומא במקום דרבים פליגי עלה הן אמת דהרמב"ם בריש ה' ק"ש כתב ומצוה להזכיר יצ"מ ביום ובלילה שנאמר למען תזכר את יום צאתך מארץ מצרים כל ימי חייך. עכ"ל וכתב הרב לחם משנה דפסק כבן זומא וכן כתב הרב תוספת יום טוב ע"ש ובספר לחם יהודה להרב מהר"י עאייאש פירש יותר וז"ל ומ"ש כל ימי חייך ר"ל ימי חייך הימים כל ימי חייך הלילות ופסק כבן זומא דראב"ע קאי כוותיה דאלו לרבנן אין מזכירין בלילה דמלת כל לאתויי לימות המשיח עכ"ל הא למדתי דסברת ראב"ע ובן זומא הלכתא היא וניחא דהמגיד מייתי לה כי דבריהם לדקו לפום דינא אבל מאי דדייקינא בקמייתא דאמאי מייתי לדבריהם דרבנן עתה יקשה יותר דלא הו"ל לאתויינהו דלאו הלכתא נינהו:

ותו יש להעיר דאיך פסק הרמב"ם כבן זומא ומ"ש מהר"י עאיי"אש דראב"ע קאי כוותיה ק' עליו איך נתפייס בזה דמה יושיענו דראב"ע קאי כותיה באתרא דאיכא רבים לוחמים רבנן דפליגי עלה. וטפי הול"ל דפסק כת"ק דקאמר מזכירין יצ"מ בלילות אלא דגם זה אינו מיושב דהו"ל סתם ואח"כ מחלוקת דאין הלכה כסתם אמנם אין צורך לכל זה דכך נקבעה הלכה וכל ישראל קורין בק"ש של לילה ויאמר כבן זומא ומה צורך לטעמים בזה ולפסקי הלכו' בדבר השגור בפי כל ישראל וכן הרי"ף והרא"ש בהלכותיהם לא הזכירו משנ' זו דכבר כל ישראל נהגו הכי ובודאי הוא כבן זומא דלא מסתבר כמ"ש הראב"ד ז"ל דכבר היו קורין תמיד ויאמר בק"ש של לילה אלא דהוו סברי דהיא מדרבנן וראב"ע קאמר מן התורה דכבר הרשב"א ז"ל בחידושיו דחה דבריו כמלא דפסק הרמב"ם מחוור ומלובן. אך עדין איתיה לדוקיין

יאמתי

דאמאי המגיד הביא דברי חכמים:

ונהירנא כד הוינא טליא זוטר וצעיר שאמרתי בזה דפלוגתא דבן זומא וחכמים להו לענין מזכירין יצ"מ בלילות דהא כ"ע מודו כי פליגו לימות המשיח ורבנן דדרשי ימי חייך העה"ז כוללים ימים ולילות דהעה"ז כולל ימים ולילות שהם חיי העה"ז בכללו וריבויא דכל דריש לימות המשיח אבל בן זומא סובר דכל לרבות הלילות וימי המשיח ליתנהו בזכירה. ולפ"ז יפה עשה המגיד להאריך לדברי חכמים דגם הם ס"ל דמזכירין יצ"מ בלילות. ואחר כמה שנים הגיע לידי ס' יבין שמועה להרשב"ץ שנדפס בליוורנו ושם בפירוש ההגדה בסוף מאמר חמץ כתב כי אין חולק על ראב"ע ואין לפרש לא זכיתי לא נצחתי כי סברת חכמים שבכלל ימי החיים הם הימים והלילות ע"ש שש אנכי אשר כוונתי לדעת גדול ואפשר לומר שגם כוונת הרמב"ם לסתום בהביאו קרא דלמען תזכור את יום צאתך מא"מ כל ימי חייך שהם היינו דבין אם נפרש כבן זומא או כרבנן הלילות בכלל ולכן הביאו בסתם ומעתה אין אנו צריכים לדברי הראב"ד והרשב"א. ועיין מ"ש הרב פני יהושע בשיטתו ולא זכר שר מ"ש הרשב"א בחידושיו ואין להאריך כאן:

ואפשר לומר כי כוונת ר' אלעזר בן עזריה באמרו הנשגב הזה להראות במופ' כי דבר תורה אין מי שיוציאנו לאור כי אם האיש שקבל חלק הה' מסיני ובלעדו אין לחכם שבחכמים להוציאו לאור וז"ש הרי אני כבן שבעים שנה לפי פשוטו שנתיגע הרבה מאד בלימוד והתיש כחו עד אשר ידמה לזקן כמ"ש הרמב"ם בפירוש המשנה. ולפי מדרשו שפרשו בש"ס דאהדרו ליה תמניסר דרי חיורי ולפי סודו שהיה גלגול שמואל הנביא שחי נ"ב שנה והשתא שעתא הוה בר תמניסר דהוו להו שבעין כמ"ש האר"י ז"ל וזה כוונתו שחכם כמותו אשר יגע מאד בתורה וגברא דאתרחיש ליה ניסא דאהדרו ליה תמניסר דרי חיורי ואהניא ליה קמיה לשווי נשיא וגדולה מכפרת וגם אשר בקרבו ישים או"ר ב"ו נשמ' שמואל הנביא השקול כמשה ואהרן ואחר כל השבח הזה לא זכה לחידוש זה עד שדרשה בן זומא שהיה תלמיד דן לפניהם והרי זה בא ללמד שדבר אשר הוא חלק תלמיד בתורה אי אפשר לאחר לאמרו כי הוא חלקו:

אָמַר רַבִּי אֶלְעָזָר בֶּן עֲזַרְיָה. הֲרֵי אֲנִי כְּבֶן שִׁבְעִים שָׁנָה. וְלֹא זָכִיתִי שֶׁתֵּאָמֵר יְצִיאַת מִצְרַיִם בַּלֵּילוֹת. עַד שֶׁדְּרָשָׁהּ בֶּן זוֹמָא שֶׁנֶּאֱמַר לְמַעַן תִּזְכּוֹר אֶת־יוֹם צֵאתְךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם כֹּל יְמֵי חַיֶּיךָ. יְמֵי חַיֶּיךָ הַיָּמִים. כֹּל יְמֵי חַיֶּיךָ הַלֵּילוֹת. וַחֲכָמִים אוֹמְרִים יְמֵי חַיֶּיךָ. הָעוֹלָם הַזֶּה. כֹּל יְמֵי חַיֶּיךָ לְהָבִיא לִימוֹת הַמָּשִׁיחַ:

ברוך

ואני שמעתי מגדול אחד שפירש שכוונת המגיד אשר קבע משנה זו כאן היתה הכוונה להביא ראיה למאי דקאמר ואפילו כלנו חכמים וכו' מצוה עלינו לספר וכו' וכבר הביא מעשה בר' אליעזר וכו' שחכמי ישראל מגדולי הסנהדרין עשו תורת סיפור יצ"מ קבע כל הלילה כמות שהיא. וזאת שנית כי הנה חכמים אומרים כל להביא לימות המשיח והרי לימו' המשיח מלאה הארץ דעה ועם כל זה הכתוב קבעו חובה לזכור יצ"מ ומינה תלמוד דגם בגלות החיל הזה אפילו כלנו חכמים מצוה עלינו לספר ביצ"מ והם ראיות שתים כהלכתן לקיים דבריו ויושר אמריו ע"כ שמעתי:

ויראה לפרש דברי ר' אלעזר בן עזריה הללו וטרם כל אקדים מש"ז בזהר הקדוש פ' בא דף ל"ח ע"א על ליל הפסח ביציאת מצרים וז"ל ותנא הוה נהיר ליליא כיומ' בתקופת דתמוז ותנאת כל עמא דינוי דקב"ה הה"ד ולילה כיום יאיר כחשכה כאורה עכ"ל ובש' נחלת יעקב ואבני שהם פ' בא כתב וז"ל אמרו רז"ל תנא באותו חצי לילה נעשה נס והחמה היתה זורחת כיום עכ"ל ולא מצאתי לשון זה במדרשים אשר אתי ומלשון הזהר משמע קצת דכל הלילה האירה הארץ מכבודה גם ממ"ש הרב יד אליהו בשו"ת סי' כ"א דכיון דאותו הלילה כיום יאיר והוה ליה כמו יום לכל דינים שבתורה ואתי שפיר שנמולו בלילה ההיא אף למ"ד שאין מלין בלילה זו אינה בכלל עכ"ל מוכח דכל הלילה היתה מאירה דהא נמולו קודם אכילת הפסח ועיין במדרש חזית פסוק נרדי נתן ריחו ובש"ר סוף פ' בא ע"ש. ונהירנא שראיתי במפרשים שפירשו דמנ"ל לרז"ל דאותה הלילה היתה מאירה וניחא להו דאמרו בב"ר ויקרא אלהים לאור יום ולחשך קרא לילה אין הקב"ה מיחד שמו על הרעה דגבי האור כתיב ויקרא אלהים לאור יום אך גבי חשך לא כתיב קרא אלהים והכא כתיב ליל שמורים הוא לה' הוא הלילה הזה לה' דהזכיר שם המיוחד על הלילה להכי אמרו שהלילה הזו האירה כשמש ולכן כתיב הוא הלילה הזה לה' כדכתיב ויקרא אלהים לאור יום. ובזה שמעתי משם הרב המופלא מהר"ח אלפאנדארי זלה"ה שפירש כוונת הכתוב לך יום אף לך לילה אתה הכינות מאור ושמש הכונה לך יום היום מתיחס אליך כי שמש ומגן ה' אלהים וכתיב ויקרא אלהים לאור יום וזהו לך יום שמצינו שמיחד

שמו

שמו על יום ומכלל דדוקא גבי אורה נזכר שמו יתברך אך בחשך אין כבודו ליחסו אליו יתברך וליחד שמו עליו וכדילפינן מדכתיב ויקרא אלהים (לאור) יום ולחשך קרא לילה כמ"ש בב"ר. והשתא אמר אף לך לילה כלו' מצינו לילה אחת שנתיחסה אליך והיא ליל הפסח שיצאו ישראל ממצרים דכתיב ליל שמורים הוא לה' הוא הלילה הזה .ה' וכי תימא מאי שנא לילה זו לז"א אתה הכינות מאור ושמש כלומר אותה הלילה היתה מאירה כשמש ולכך נתיחסה לה' וזהו אף לך לילה אחת היתה ופרסמה הכתוב ע"כ שמעתי ואחר זמן רב כרגע נראה לי ס' דת ודין ובס' משפטים כתב דרך זה משם המפרשים ע"ש:

וזה אצלנו כונת הכתוב גם חשך לא יחשיך ממך ולילה כיום יאיר כחשכה כאורה והזכיר הכתוב הזה הזהר הקדוש בענין זה כמש"ל הכונה גם חשך לא יחשיך ממך ואינו מתיחס אליך כי אין ליחד שמו על הרעה. אמנם כאשר לילה כיום יאיר כליל פסח מצרי' שהיתה מאירה כשמש אז כחשכה כאורה שקולים להתיחס אליך דכתיב הוא הלילה הזה לה' וזהו כחשכה כאורה כלו' כחשכ' שהוא הלילה כאורה שהוא היום שקולים הם להתיחס אליך ואחר שהלילה הזו מאירה ונהורא עמיה חזרה הלילה להיות כיום וזהו כחשכה כאורה. ועוד אפשר לרמוז דמצינו בליל הקדוש הזה פסח מצרים דעל ידי שהיתה מאירה כשמש נהגו בה מצות הלילה דהיינו אכילת הפסח דאינו נאכל אלא בלילה וכיוצא בה ומצות היום כגון מילה שאינה נוהגת בלילה למ"ד וכמ"ש הרב יד אליהו ונמצאת לילה זו בשתים עלתה לה והוכשרה למצות היום ולמצות הלילה וז"ש ולילה כיום יאיר כשהלילה כיום יאיר כגון ליל פסח מצרים אז לענין דינא כחשכה כאורה כמו שנוהגין בה מצות הלילה כך נוהגין בה מצות היום והלילה אמ"ר מושבח ועומד אמיר"ה לגבוה:

ואולם במקראי קדש לך יום אף לך לילה הנזכר והנמשכים יראה לומר בסגנון אחר ולא תעזוב נפשי לשאו"ל לדעת לעות מדוע עשה ה' ככה ויאר את הלילה כצאת השמש בגבורתו ואין ספק כי רבו כמו רבו טעמי הרוצי' על רזא דנא ולנו בעניותנו אפשר במה שפי' הרב עמודיה שבעה בראש העמודים מאמר הכתוב וידע' היום והשבות אל לבבך וכו' דמהשמש יש להכריע נגד ג' סברות הכופרים כי מהשמש ניכר שיש מניע כמו שאדם יודע שהולך שיש לו מניע כך מהשמש ניכר שיש לו מניע וז"ש וידעת היום הוא השמש והשבות אל לבבך כי ה' הוא האלהים בשמים ממעל וזהו לאפוקי הפלוסופים הטפשים שהם כופרים בעיקר ונגד הכת שאומרת שאינו משגיח בתחתוני' השמש מעור עיניה' שבראו יוצר הכל להאיר על הארץ וז"ש ועל הארץ מתחת שהוא משגיח על הארץ. וכלפי האומרים כי פועל הטוב אינו פועל הרע השמש מחי להו אמותא כי השמש מיבש הלח ומתיך היבש הקשה והן פעולות הפכיות אלא שמשתנה הענין כפי המקבלים וכן הוא כביכול שאין רע יורד מלמעלה אך הוא רע מצד המקבלים וז"ש אין עוד וזהו תורף דברי הרב הנז'. וזה אפשר רמוז אומרם פני משה כפני חמה דמשה רבינו ע"ה היה מלמד לישראל אשר היו בארץ מצרים גוי מקרב גוי וכבר כתבו המפרשים שפרעה היה כופר בכל אלו הכפירות ולכן הוצרך משה רבינו ע"ה להאיר את ישראל בסברות האלו ולהסיר כל סיגי טומאת מצרים אשר בקרבו ולכן פני משה כפני חמה דהשמש מאמת דג' דעות ואמונות רעות הנז' הבל המה והכופרים על שלשה פשעי כל חזו שמש ועל דרך זה פירש הרב הנז' אותה שאמרו מרגלי' טובה היתה תלויה בצוארו של אברהם אבינו שהיה קורא בגרון וכל חולה הנפש היה מתרפא ואח"כ תלאה בגלגל חמה דהשמש יוכיח ויכריע כל דבריו ע"ש באורך:

ואפשר כי היינו טעמא אשר רצה הקב"ה לזכות את ישראל ולפני צאתם מעבדות מצרים אשר נטמעו גופם ונפשם בע"ז ואמונות רעות האמורות האלהים עשה שיראו מלפניו העיר ממזר"ת שמש וליל התקדש חג - מאיר עינים כשמש בצהרים בלילה ההוא נדדה חשכה ליהודים היתה אורה לעוררם שיהיה לטוטפות בין עיניהם כשמש יצא על הארץ שמכחיש שלשת אמונות רעות כוזבות למען ישמעו ולמען ילמדו כי ה' הוא האלהים בשמים ממעל ועל הארץ מתחת אין עוד והיו נכונים לקבל אלהותו יתברך ומצותיו ותורותיו ינצורו וזה בכלל טעמי זכירת יציאת מצרים דאתא שמשא ליסד יסוד מוסד אלהותו יתברך:

ומעתה יתבארו הכתובים הנז' הכונה ואלהים מלכי מקדם לאפוקי הכופרים בעיקר פועל ישועות דהישועות טובות הנה לאחד ורעות לכשנגדו א"כ הכל אחד רק דהענין משתנה כפי המקבלים ומצדם ומחמתם הוא רע וזה לעק"ר מספח"ת האומרים פועל הרע. בקרב הארץ נגד האומרים שאינו משגיח בתחתונים. והראיה אתה פוררת וכו' שהם מכות אשר הוכו פרעה ומצרים וקריעת ים סוף. וכבר אמרו שאם ארסטו הרשע היה נמצא במצרים ועיניו רואות נפלאות בארץ חם היה מודה בחידוש העולם ולכן הזכיר נסים ונפלאות הללו כי הם עדים נאמנים כי ה' הוא האלהים. ואמר לך יום השמש אשר עשית הוא מגיד האמת אף לך לילה ליל פסח מצרים היא מגדת אמיתת אלהותו. ונתן טעם אתה הכינות מאור ושמש שניכר שיש לו מניע אתה הצבת כל גבולות ארץ שאתה משגיח בתחתוני' קיץ וחורף אתה יצרתם והם הפכיים המשתנים מצד המקבלים ומעמדם בארץ הוא כנודע דיתרבה החום או הקירו' לפי מעמד מדרגת הארץ ההיא היושבים בה וכל זה נלמד מהשמש. העם ההולכים בחשך ראו אור גדול שהיתה הלילה מאירה כשמש להאיר עיניהם בקבלת אלהותו יתברך כדבר האמור:

אמנם המפרשים יש בהן בנותן טעם לאשר הוא יתברך הגדיל לעשות שהלילה ההיא היתה

מאירה כשמש שהטעם הוא כי רז"ל אמרו שהטעם שיצאו ברד"ו שנה היינו משום שעבדו בהם בלילות וא"כ גם הלילות באו בחשבון והו"ל כאלו ישבו ת"ל שנה דהגזרה לא היתה רק לשעבדם בימים כמשפט העבדים לעבוד ביום אבל בלילה שם ינוחו יגיעי כח ולאשר הרעו לשעבדם גם בלילות מן הדין הוא שהלילות ישלימו המנין ולהורות זה עשה ה' שהלילה הזו האירה כשמש להודיע לכל כי צדיק הוא יתברך וצדק דינו להוציאם בחצי זמנם כי הלילות ששעבדום נחשבו לימים. וזהו תורף דבריהם כפי הרשום בזכרוני. והנה דברי רז"ל הללו שהלילות נחשבו ועלו למנין שרשן הם מפרקי ר' אליעזר פ' מ"ח בויכוח ראב"ע עם ר' אלעזר בן ערך וריב"ז ואמרו שם רד"ו ישבו ישראל במצרים וה' שנים עד שלא בא יעקב למצרים נולדו מנשה ואפרים הם רט"ו שנה ימים והלילות הם ת"ל:

ומתוך כל האמור הנה נא אב' לרמוז כל האמור במקראי קדש פ' בא כה תואר ומושב בני ישראל אשר ישבו במצרים ת"ל שנה ויהי מקץ ת"ל שנה ויהי בעצם היום הזה יצאו כל צבאות ה' מארץ מצרים ליל שמורים הוא לה' להוציאם מארץ מצרים הוא הלילה הזה לה' שמורים לכל בני ישראל לדורותם ויאמר ה' אל משה ואהרן זאת חקת הפסח וכו'. ויש לדקדק דלפום ריהטא מאמר ויהי בעצם היום הזה נראה יתר ואפילו אם נאמר שבא להודיע דכיון שהגיע הקץ לא עכבן המקום כלל כמשז"ל תיבת ויהי אינה מדוקדקת. ועוד סמיכות ליל שמורים וכמה כפלים יש בו. ועוד להבין סמיכות פרשת זאת חקת הפסח הנאמרת ביום י"ד ואיחר' הכתוב עד כאן. אמנם על פי כל האמור אפשר שהכתוב רמז כל אשר דברנו. הנה אמר ומושב בני ישראל אשר ישבו בארץ מצרים ת"ל שנה לאפוקי מה שעשו הזקנים לתלמי וכתבו במצרים ושאר ארצות והכתוב צווח במצרים כלומר לא תחשוב שמנין שני השעבוד נמנים מגזרת בין בתרים ומשנולד יצחק כי שנות מספר חיי האבות יעלו לחשבון אין זאת כי מצרים לחוד הוא מקום הגלות ובמצרים ישבו ת"ל שנה. והשתא הכתוב עלמו מקשה ויהי מקץ ת"ל שנה ויהי בעצם היום הזה יצאו וכו' כלומר עין רוא' תרתי דסתרן ראה אתה אומר אני העצ כל החשבון במצרים וא"כ ויהי מקץ ת"ל שנה ואני רואה ויהי בעצם היום הזה שהוא מחצית ת"ל יצאו וכו'. לז"א ליל שמורים הוא לה' להוציאם מארץ מצרים. כלומר כבר ידעת דאין ליחד שמו על הרעה כדכתיב ולחשך קרא לילה וא"כ איך אנו אומרים ליל שמורים הוא לה' ומיחד ה' המיוחד על ליל שמורים אלא מוכרח שאותו הלילה היתה מאיר' כשמש והטעם להודיע כי הלילות נחשבו כימים וידעו כל באי השמים כי הדין דין אמת ומעתה ממילא רווחא שישבו ת"ל ויצאו ברט"ו וז"ש ליל שמורים הוא לה' להוציא' מארץ מצרים לפני זמנם ולהורות דגשים לילות כימים בחשבון ועוד יש טעם אחר שהאי' הקב"ה הלילה היא להרחיק' מנ' אמונות כוזבות הנו' וז"ש הוא הלילה הזה לה' שמורי' לכל בני ישראל לדורותם למען ידעו הם ובניהם לדור אחרון בנים יולדו אמיתת אלהותו יתברך ולהתרחק מהאמונו' הרעות כמש"ל וסמיך פ' חקת הפסח דכתיב וכל ערל לא יאכל בו והצורך היה למולם למקצת' בליל' כמשז"ל ויקש' כי אין מלין בלילה אך במה שהקדים ליל שמורים הוא לה' שהיתה מאירה כיום יצא לנו שיכולים לקיים בה גם המצות הנוהגות ביום כמש"ל והוא חקת הפסח דעושים תרתי מילי בשעה אחת אוכלים הפסח ומחשיבין אותו לילה ומלין ומחשבי' יום כחשכה כאורה כי ליל שמורים לה' מאיר וכצאת השמש בגבורתו:

וזהו טוב טעם על אשר היתה מכת בכורות בחצות הלילה דוקא ולא קודם ולא אח"ך וגם היות' בליל' אמנם הכל לרמוז הטעם שיצאים בחצי זמנם וידעו בשמי' ממעל ועל הארץ מתחת כי צדיק הוא ה' אלהינו אל אמונה ואין עול כי כל דרכיו משפט צדקו יחדיו שמה שהוציאנו בחצי הזמן היה מטעם שהמצריים הרשיעו בעלילותם ותועבותם עברו חק הפרו ברית כי העבדים עובדי' ביום והלילה מתוקה שנת העובד לנוח מיגיעו ולהחליף כח לשוב לעבוד ביום. אך צוררים הנה אלה רשעים בקשו לקעקע ביצתן של ישראל עדי אובד וגם בלילות היו משעבדין בהם ולכן דינא הוא שהלילות יחשבו אף הם ונגרעו שני גלותם על כן היתה המכה אחרונה הנאמרה ראשונה אימתני ותקיפא מכת בכורות בחצות הלילה ממש שם רמז דמה שהיה הגלות בחצות הלילה הוא הגורם ששעבדום בלילות ולכך היה חצות שני גלותם:

ואף זה אבינו מאמרם ז"ל על פסוק ויהי בחצי הליל' דפליגי בה חד אמר יוצרו חלקו וחד אמר יודע עתותיו ושעותיו חלקו וכבר נשאל הגאון הרדב"ז זלה"ה בתשובותיו המודפסות סימן תתי"ד לבאר מחלוקתם והשיב הרב ז"ל שיש קושיא בכתוב דאי אפשר לצמצם חצי הליל' ולא חצי היום שהרי הגלגל חוזר תמיד וכהרף עין נעשם מחצות ולא יספיק אדם לומר עתה הוא חצות לילה עד שכבר עבר חצות וא"כ קשיא להו מי חלקו תנא קמא סבר יוצרו יש בידו לחלקו והרי הגלגל בידו כחומר ביד היוצ' והעמיד הגלגל כל דהוא כדי שיכירו העולם שהיא מחלק חציו האחרון מחציו הראשון ותנא בתרא סבר שאין צריכי' לנס אלא גלגל כמנהגו נוהג וחוזר אלא יודע שעותיו ועתותיו חלקו וצמצם חצי הלילה ממש ובאותו רגע הכה כל בכור דרגע הוי כמימריה ואע"ג דאנן אי אפשר לן לצמצם הוא יתברך שמו יודע לצמצם ולכוין הנקודה אשר היא בחצי הלילה ובאותה נקודה הכה אותם עכ"ל הרדב"ז ז"ל:

ועדין צריכים אנו למודע"י מה הכרח יש לכל אחד לסבור סברתו ובמאי עיקר פלוגתייהו ומאי איכפ' לן בזה ויראה דפליגי אי טעם יצ"מ לפני הזמן הוא משו' דהלילות

דהלילות נחשבו ימים ורע"ו שנה עלו זה כפנים ת"ל שנה וכדאמרן. או הטעם משום קושי השעבוד כמש"ל והנה לטעם דהלילות באו חשבון הוא טעם מבואר נגלה חשבון ברור וכתבנו דלזה היה מכת בכורות בחצי הלילה כדאמר' בסמוך אך לטעם קושי השעבוד לא נתגלה אלא בכללו' אבל דקדוק החשבון קושי השעבוד שבכל יום כמה עולה לפי שיעור כל יום אלו דברים שאין להם שיעור גלוי וידוע כי אין יום דומה לחבירו וכמה שינויים יש במספר שני עבודתם והכל גלוי לו יתברך בדקדוק חשבון והוא היודע ועד כי נשלמו ת' שנה ולזה פליגי דמ"ד יוצרו חלקו סבר שהטעם שיצאו טרם מלאת ת' שנה היה מחמ' שעבוד הלילות וזה טעם נגלה בכלל ופרט ולהכי היתה מכת בכורות בחצות להודיע לכל ענין הלילות ומאח' שכן הלא טוב לומר יוצרו חלקו והעמיד הגלגל שיכירו בחלוק' וידעו הבין שהטעם שיצאו בחצות זמנם משום הלילות. אך מ"ד יודע שעותיו ועתותיו חלקו סבר דהטעם משום קושי השעבוד ורמז רמז שכשם שהוא יתברך יודע לצמצ' ולכוין נקודת חצות לילה כן הוא ידע דשיעור קושי השעבוד משלים לחצי זמנם.

ולבא אל מבוקשנו בביאור דברי ראב"ע נקדים מ"ש המפרשים ז"ל במ"ש הזהר דאדם הראשון נתן לדוד הע"ה שבעים שנה מחייו וגם מבואר שם דאברהם אע"ה ויעקב אע"ה ויוסף הצדיק נתנו לדוד הע"ה שבעי' שנה ולפי זה היה ראוי שיחיה ק"מ שנה אמנם יען דוד הע"ה לא טעם טעם מית"ה לדוד בשנו"תו ולא טעים טעמא דמותא ואיקרי חי א"כ מדת ימיו עולים לו בכפילו כי לא נהג כדרך בני אדם והוא לא שונ"ה וחי אקרי גם בלילה לא שכב לבו והיו חייו בין ימים ולילות ק"ס שנה ע"כ שמעתי משם המפרשים. ובזה רגיל אני לפרש כונת הכתוב יומם יצוה ה' חסדו ובלילה שירו עמי תפלה לאל חיי דאיכא למידק מה טעם קאמ' לשון זה תפלה לאל חיי אמנם בזהר הקדוש פירשו יומם יצוה ה' חסדו שנמשך עליו חוט של חסד והטעם לפי שקם בחצות ובלילה שירו עמי עש"ב והשתא דוד הע"ה בהאי פתרא הוה יתיב דנהי דזוכה לחוט של חסד וכמ' מעלות בלימודו בלילה אך יש לחוש דזה נחשב לו שחי ק"ס שנה ולא יחיה אלא ע' וז"ש תפלה לאל חיי כלומ' מסדר צלותא בעד החיים דחייו לא יגרעו בעבור זה:

אמור מעתה דאפשר דמאותו ויכוח אשר ראב"ע ור"א ן' ערך וריב"ז על עומדם יעמדו בטעם יצ"מ כמבואר בפרקי ר' אליעזר פ' מ"ח הנז' סבר וקביל ר' אלעזר בן עזריה כי טעם זה דנחשבו הלילות טעם כעיק' דאוריתא ואמיתות הענין אבל האיכא כמה רבנן בדור שהוא נתמנה נשיא הלא הוו אזלי בשיטה זו וכל חד מינייהו מלכי עשה לו מטעמים כאשר אהב וכמו שכן עוד היום עין רואה ואזן שומעת כמה וכמה טעמים שומים אמור רבנו בטעמא למה שלא השלימו ת' שנה במצרים ולכן פתח ר' אלעזר בן עזריה ואמר הרי אני כבן שבעים שנה כלומר כדוד הע"ה אשר חי ע' שנה ורצונו כי הוא עומד בטעם יצ"מ כענין בן ע' שנה שהוא דוד הע"ה אשר היה לו לחיות ק"ס שנה כי ע' נתונים נתונים המה לו מאדם הראשון ועוד ע' מהאבות וסבר ראב"ע שהטעם שלא חי אלא ע' שנה היינו משום דלא ישן והלילות נחשבו לו כימים ולהיות כי גם בענין דוד הע"ה אינו מוכרח טעם זה ויש לומר כמה טעמים דשנו' אדה"ר נפגמו ועל כן הוצרכו האבות ויוסף הצדיק לוות' מחייהם וכיוצא. לז"א ולא זכיתי שתאמר יצ"מ בלילות ושתאמר מלשון את ה' האמרת וה' האמירך שהוא לשון שבח והכונה לא זכיתי שתשתבח יצ"מ בעבור הלילות כי הן הן הגורמים לצאתם בחצי זמנם ואתי כמאן דמפרש ולא זכיתי ולא נצחתי כמ"ש בהא זכינהו רבנן וכונתו לא נצחתי לרבנן שכלם יסכימו לשבח יצ"מ בעבור הלילות כי רבנן טובא נטו לטעמים אחרים עד שדרשו בן זומא דרחמנא אמר למען תזכור את יום צאתך מארץ מצרים כל ימי חייך לרבות הלילות ומה טעם יש לזכור יצ"מ בלילו' אלא מוכח דעיקר טעם יצ"מ דהלילות נחשבו כימים ומשו"ה חובא רמיא לזכור יצ"מ בלילות להודיע שהוא עיקר הטעם ואחר זמן רב ראיתי בס' לב אריה פ' בא קצת מהאמור הנה נגע זה מעט ממ"ש בסגנון אחר ע"ש ודוק:

ואפשר לפרש פלוגתאד בן זומא ורבנן כי בן זומא סבר דטעם זכירת יצ"מ עיקרה אתא לנחומי ישראל כי כימי צאתנו ממצרים יראנו נפלאות בכל צרותינ' וגליותנו וכמו שכתב מו"ה זלה"ה בחסד לאברהם עין הקור' נהר כ"ו וז"ל טעם שנשתעבדו ישראל במצרים הוא שגלוי לפניו יתברך שעתידין ישראל להשתעבד בד' מלכיות וכדי שלא יתיאשו מתשועת ה' גם הם גם האומות שמשעבדי' בהם ויאמרו דהשר שלהם אמיץ וחזק ואי אפשר להוציא' משם לכן גזרה חכמתו יתברך להשתעבד במצרים שהיא שניה לארץ ישראל ואין מושלים בה אלא רהב וס"מ שכל השרים של ע' אומות הם תחת ממשלתם ואם הם לא יכלו לעמוד כנגד ישראל כ"ש שאר האומות והשרים וכו' ע"ש ובזה יראה לפרש פ' הודו לה' כי טוב כי לעולם חסדו יאמרו גאולי ה' אשר גאלם מיד צר ומארצות קבצם ממזרח וממערב מצפון ומים הכונה הודו לה' כי טוב ומטובו שהחסד שעושה הוא לעולם כי גאלנו ממצרים שהיו מושלי' בה ראשית השרים וזה חסד ליש׳ דעתנו שיגאלנו גם מד' מלכיות כאמור וזהו יאמרו גאולי ה' אשר גאל' מיד צר במצרים וזה אות לד' מלכיות ולעת"ל שיקבצם ממזרח וכו' ואמר קבצם שדיבורו של הקב"ה כמעשה וכמ"ש בזהר הקדוש על פסוק ואשים את הציו שממה וכן אמרו בש"ם על פסוק זה וז"ש כי לעולם חסדו שהחסד שעושה הוא עושה אותו באופן שיהיה חסד לעולם כמו יצ"מ שהוא אות לד' מלכיות:

וסבר

בָּרוּךְ הַמָּקוֹם בָּרוּךְ הוּא. בָּרוּךְ שֶׁנָּתַן תּוֹרָה לְעַמּוֹ יִשְׂרָאֵל: בָּרוּךְ הוּא. כְּנֶגֶד אַרְבָּעָה בָנִים דִּבְּרָה תוֹרָה. אֶחָד חָכָם. וְאֶחָד רָשָׁע. וְאֶחָד תָּם. וְאֶחָד שֶׁאֵינוֹ יוֹדֵעַ לִשְׁאוֹל:

חכם

וסבר בן זומא בזהו טעם מצות זכירת יצ"מ ליישב דעתנו שיצאנו מכל צרה ומכל גלות ולכן הוא חיוב גם בלילות לרמוז שהוא אות לגליות הדומות ללילות כי ישראל הלך חשכים בחשכת הגלות משים לילות כימים חשך ולא אור. ולפ"ז לעת"ל לימות המשיח אין עוד צורך לזכור יצ"מ דמידי הוא טעמא ליישב דעתנו על שעבוד מלכיות הא כבר נגאלנו ובא המשיח ותו למה לי מאי דהוה הוה. אבל רבנן סברי דטעם זכירת יצ"מ לזכור חסדי ה' אשר לא היינו ראויים וכמעט נוטענו אבדנו ונטמענו בנ' ש"ט ורבו רחמיו להוציאנו משם מקום החירות נ' שערי בינה וגם בימות המשיח אתיא זכירה לחסדי ה' ביצ"מ וימות המשיח:

הני ברכ"י דרבנן על ארבעתן ארבע זימני ברוך יאמרו הראשונים פירשו שהם נמשכות כנגד ד' בנים דקאמר דחייב אדם לברך על הרעה מעין הטובה וכשם דאיש אשר זכה לבן חכם בעי לאודויי ולשבוחי על אשר שמים לו ז"כו לבן חכם ויולד חכם ישמח בו וגם אם בן הוא הולך תמים ופועל צדק יש לו לשמוח ולברך כי זכות הוא לו: כן אשר בנו הקדיח תבשילו יתיצב על דרך לא טוב ובכל אשר יפנה ירשי"ע ואביו קרא לו בן רשע חייב לברך על הרעה ברוך דיין האמת כי מעשיו ועניניו ותצאת אמו בר"מא דנפיל בחולקיה בן כזה וכזאת וכזאת אם בנו נקי הדעת הרי זה בור ואינו יודע לשאול מברך על הרעה ואמטו להכי המגיד סידר ארבעה פעמים ברוך כל עומת ד' בנים דקאמר עד כאן דבריהם ז"ל:

ולפי פשוטו אפשר שאמר ברוך המקום שהוא מקומו של עולם והוא אחד קודם שנבראת העולם ונסתכל בתורה כביכול וברא העולם כמשז"ל על פסוק ואהיה אצלו אמון. ברוך הוא על אשר הודיע התורה ידיעה בעלמא לאדם הראשון וחנוך ומתושלח ונח ושם והאבות ושבטי יה וזרעם גדולי הדורות במצרים ברוך שנתן תורה לעמו ישראל בפרסום גדול ונורא ב"ה שאף שגלינו בכמה גליות ושמדות ברחמיו מאיר בנו אורה זו תורה וגם כי אין אתנו יודע דברים על בוריין ואין בידינו אלא לגלגת אחד למשמרת כמ"ש בזוהר הקדוש על כל אלה פינו מלא תהלות אשר לא עזב חסדו ולא השכח תורה כל עיקר ח"ו מישראל. ולפי דרך האמת אפשר דארבע ברכות הם כנגד חכמה בינה תפארת מלכות. והנה כתבו ז"ל שבשנת ב' אלפים תמ"ח קבלנו התורה. ורמז לשנה ההיא להודיע חבת"ם שהוא ב' תמ"ח והוא ר"ת חכמה בינה תפארת מלכות ולכ[illegible]ן ד' ברוך. ולרמז זה נתקנו ד' ברכות לפני קריאת התורה ג' ברכות שאנו מברכים בבקר. על דברי תורה. והערב נא. אשר בחר בנו. וברכה קודם קריאה בס' תורה הם ד' ברכות. וכנגד ד' עולמות אבי"ע ורמזיהן. וכנגד מקרא משנה תלמוד סתרי תורה וכנגד פשט רמז דרש סוד ולרמזי בחינות אלו פרטיהן וכלליהן ושמותיהן וצרופיהן אמר ד' ברוך:

והרשב"ץ בפירושו כ' דלפי שאנו צריכין לדרוש הפסוקים הנאמרים בתשוב' הבנים על כן אנו צריכים לברך ברכת התורה על זו הדרשא וכו' עד כאן דבריו ז"ל. כל קבל דנא אפשר לפרש בהקדים מאמרם ז"ל ברבה פ' נצבים הלכה אדם העומד לקרות בתורה כיצד מברך כך שנו חכמים הפותח והחותם בתורה מברך לפניה ולאחריה וכו' ד"א אמר הקב"ה אם נזקקת לברכתה של תורה אף אני מברך אותך שנאמר בכל המקום אשר אזכיר את שמי אבא אליך וברכתיך ד"א רבנן אמרי אמר הקב"ה אם ברכת את התורה לעצמך את מברך מנין שנאמר כי בי ירבו ימיך ויוסיפו לך שנות חיים אם תאמרו שמא לרעתכם נתתי לכם את התורה לא נתתי אותה אלא לטובתכם שהרי מלאכי השרת נתאוו לה עכ"ל והלא במאמר אחד הקורא ירגיש מה שאלה זו אדם העומד לקרות בתורה כיצד מברך אטו השואל הזה לאמלי בבי כנישתא ועיניו בל חזו מטבע ברכות אשר בירך העומד לקרות בתורה. ותו מאי מהדר ליה דהפותח והחותם מברכין והלא הוא שאל כיצד מברך נראה שעל מטבע הברכה שאל ולא כמה מברכין ותו מ"ש בסוף שמא לרעתכם וכו' לכאורה יפלא היכי ס"ד דהתורה ח"ו היא לרעה. ושמעתי מהרב המופלא כמהר"ר יצחק הכהן זלה"ה הרב המחבר בתי כהונה שפירש במ"ש הרשב"א בתשובה הביאה מר"ן בב"י א"ח סי' מ"ז וז"ל מברכין על התורה בכל בקר למה אין מברכין לאחריה. תשובה קריאת התורה מצוה ואין מברכין על המצות לאחריהם וכמו שאמרו פ' בא סימן ואל תשיבני מקריאת התורה בבית הכנסת שמברכין לאחריה דהתם תקנת משה ועזרא היא ועל התקנות מברכין לפניהם ולאחריהם וכדמברכין בהלל ומגילה עכ"ל הנה כי כן השואל אדם העולה לקרות בתורה כיצד מברך ודאי לא אסתפק ליה בנוסח מטבע הברכה ולא אם החותם מברך דזה מעשים בכל יום ויום בכל בתי כנסיות והוא דבר שגור מפי עוללים. אמנ' הוא שאל דבר חכמה כי הלא כאשר יקום איש הנה מהרה מברך על התורה בבקר השכם איכו השתא מה טיבה של ברכה זו לעומד להקרות בתורה אחר שכבר בירך בבקר ג' ברכות

הרי

חָכָם מַה הוּא אוֹמֵר מָה הָעֵדוֹת וְהַחֻקִּים וְהַמִּשְׁפָּטִים אֲשֶׁר צוה

הרי זה מיחזי כברכה לבטלה שאינה צריכה דברכת הבקר זו פוטרת כל מיני לימוד תורה הלומד כל היום ולילה עד חצות וז"ש אדם העולה לקרות בתורה כיצד מברך כלו' כיצד יכול לברך מאחר שבירך מקודם בבקר והשיבו תשובה נכונה כך שנו חכמים הפותח והחותם בתורה מברך לפניה ולאחריה רמז לו דזה שעומד לקרות בתורה אין זה מברך על מצות תלמוד תורה דעל מצות עסק התורה כבר נפטר בברכת הבקר על כל מין לימוד אלא שזה שעומד לקרות בתורה מברך על התקנה. ועוד ממה דהפותח והחותם מברך לפניה ולאחריה ואי אמרת דברכה אשר בירך העומד לקרות בתורה הוא על מצות תלמוד תורה לא היה מברך לאחריה כי אין מברכין על המצות לאחריהם אלא מוכרח שמברכין על התקנה ולהכי מברך לפניה ולאחריה ואין זה ברכה לבטלה או ברכה שאינה צריכה. ואם נפסק לומר נהי דאין לחוש לברכה לבטלה או שאינה צריכה ואיסורא ליכא מ"מ גם תועלת ליכא לזה אמר הדרשות אחרות אמר הקב"ה אם נזקקת לברכתה של תורה שבאת להתחייב בקריאת התורה בצבור שהוא תקנה אף אני אברך אותך שנאמר אבא אליך וברכתיך כדרך שבאת אתה מעצמך בדבר שלא היית חייב ואם ברכת של התורה לעצמך אתה מברך שנאמר כי בי ירבו ימיך וכו':

ועדיין יש מקום גמגום בברכת התורה שכתב הרמב"ם פ"ו דברכות דמים אחרונים אין מברכין עליהם שאינם אלא מפני הסכנה והרי אמרי' אמר הקב"ה בראתי יצר הרע בראתי לו תבלין וא"כ יקשה מאחר שהתורה היא לבטל היצה"ר אמאי מברכין והלא זה דומה למים אחרונים שבאים לדחות הסכנה ואינם טעונים ברכה כמ"ש הרמב"ם וזהו שאמר שמא לרעתכם נתתי לכם את התורה כלומר לצורך היצה"ר לבטלו ואין מברכין על דבר הבא מפני הרעה לדחותה. לז"א לא נתתי אותה אלא לטובתכם כלומר נהי שהתורה מבטלת יצה"ר אמנם עיקר נתינתה לטובתכם מפני כמה מעלות ומדות ושכר גדול בעה"ז ובעה"ב תדע שאין התורה בשביל יצר הרע לבד שהרי מלאכי השרת נתאוו לה והמלאכים אין להם יצה"ר ומאשר עינינו הרואות שנתאוו לה המלאכים ודאי דיש בה כמה טובות ותועליו' ולזה אנו מברכין על התורה עד כאן דברי הרב הנז' זלה"ה:

ולפי פשט דברי המאמר הנז' שאמרו אם נזקקת לברכתה של תורה אני מברך אותך וכן אם ברכת על התורה לעצמך אתה מברך למדנו דהמברך להקב"ה הקב"ה מברכו וגם המברך על התורה לעצמו הוא מברך הנה כי כן המגיד סידר ברכה להקב"ה ברוך המקום ובירך על התורה ברוך שנתן תורה אל ישראל וכדי דלא נימא שתכלית הברכות האלה הן הנה היו משום תועלת להמברך כי המברך להקב"ה הוא מברכו והמברך על התורה לעצמו הוא מברך לכן גלה סודו כי ח"ו לא תהא כוונת שיכוין המברך להנאתו ולטובתו רק הכונה דוקא לברך להקב"ה לא זולת ולזה אמר ברוך המקום ואין הכונה לתועלות עצמו של המברך רק ברוך הוא הברכה היא לשמו יתברך. גם מה שאמר ברוך שנתן תורה לעמו ישראל אין הכונה כדי שעצמו יהא מבורך אין זאת אלא ברוך הוא ברכה לשמו דוקא וזהו הכפל אשר אמר ברוך הוא סמוך לברוך המקום וסמוך לברוך שנתן תורה והוא על דרך שפירשו הראשונים בכונת הכתוב לא לנו ה' לא לנו כי לשמך תן כבוד כמ"ש כל המתפלל על חבירו הוא נענה תחלה ולכן כשאמר [לא] לנו הוה ס"ד שיהיה בסוג המתפלל על חבירו וכו' לזה כפל ואמ' לא לנו כי באמת אנו אומרים לא לנו כי לשמך תן כבוד ולא לתועלת עצמנו עכ"ד ז"ל והוא מעין דוגמא לאשר פירשנו:

אכן על פי דברי הרב הנז' אפשר לרמוז כי הנה המלאכים שאלו לזכות בתורה מדינא דבר מצרא ולכך נתן לנו הקב"ה התורה במתנה דלית בה דינא דבר מצרא וכמ"ש המפרשים ז"ל וז"ש ברוך המקו"ם ברוך הוא והוא על דרך שאנו אומרים ברוך הוא וברוך שמו. ואח"כ ברוכי מברכינן ברוך שנתן תורה לעמו ישראל שנתן דייקא במתנה דלית בה דינא דבר מצרא מפני שהמלאכים היו רוצים התורה ולכך נתנה לנו במתנה. ואתיא מכללא דודאי יש בתורה טובות נוראות מלבד שהיא תבלין ליצה"ר שהרי מלאכי השרת התאוו לה ולזה יהבה ניהלן במתנה והמלאכים לית בהו יצה"ר ומוכרח דרצו בתורה לרוב תועלותיה. ואם כן חל עלינו חובת הברכה דאינה כמים אחרונים אשר אין בם מועיל כי אם להרחיק הסכנה דבתורה יש תועליות נפלאות לזה מסיים ברוך הוא לברך בשמו על התורה כדחזי:

חכם וכו' הלא מראש אמינא מלתא לקשו"ר ולשמו"ת ויהי הקס"ר פיסקא הקודמ' ואחריה רעותיה שאלות ד' בנים ותשובתן ואחרי כן אפתח פתח והאר"ש תענה כל קבל שאלה ותשובת כל חד לחודיה קאי כפי קצורנו בעזר שדי. אי לזאת בע"ט רצון אני עניתי קצת הקדמות מהמפרשים בקצור ואגבן נבא לבאר הפסקות הללו אשר יעדנו בס"ד. הנה נודע דאומות העולם נתקנאו בישראל על קבלת התורה כמשז"ל שאמרו א"ה מה ראו אלו להתקרב וכו' ויש להעיר כי הלא מראשית כזאת הקב"ה החזיר התורה להם ולא רצו לקבלה כמשז"ל על פסוק וזרח משעיר הופיע מהר פארן ומדוע נתקנאו בישראל ויש בזה שתי תשובות האחת שלישראל התורה היא מאורסה וכמש"ה תורה צוה לנו משה מורשה ואז"ל אל תקרי מורשה אלא מאורסה ונתנה התורה במתנה ככלה

לחתן

לאחן. אך לעכו"ם מה שאמר להם הקב"ה שיקבלו התורה היינו כמלך המצוה על עבדיו ומשו"ה לא רצו לקבלה: והיה כראותם אשר לישראל נתנה במתנה ככלה מאורסה זו היא שקשה כשאול קנאת א"ה: או כלך לדרך זו דלישראל כפה עליהם ההר כגיגית כמשז"ל ולא"ה לא כפה ההר וכמ"ש פ"ק דע"ז דזו טענת א"ה כלום כפית עלינו את ההר כגיגית אדהכי והכי נלמוד טעם יצ"מ קודם זמנם מטעם כי ישראל חוטר מגזע האבות ויקדשו בתורה והקדש מפקיע מידי שעבוד שפדאנו לעובדו ולקבל תורתו וכמ"ש אנכי ה' אלהיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים כלומר על מנת כן פדיתיך כמשז"ל ודינא הוא דהפודה עבד אם לשם עבד ישתעבד. ואתיא מכללא כי מ"ש על כפיית ההר מכאן מודעא רבא שהיה באונס ליתא למודעא דע"מ כן פדאנו ממצרים ואם לשם עבד ישתעבד. וע"י שהוציאנו קודם זמנינו מגלות מצרים דין נרמ"א להשתעבד ד' גליות ושעבוד מלכיות כמשז"ל:

צִוָּה יְהוָֹה אֱלֹהֵינוּ אֶתְכֶם. וְאַף אַתָּה אֱמָר־לוֹ כְּהִלְכוֹת הַפֶּסַח אֵין מַפְטִירִין אַחַר הַפֶּסַח אֲפִיקוֹמָן:

רשע

והנה המגיד סידר ויטע אהל"י מאמר ר' אלעזר בן עזריה בהגדתי"ה אשר העלה ואשר הביא קרא דלמען תזכור את יום צאתך מארץ מצרים כל ימי חייך. וקרא הכי כתיב פ' ראה. וזבחת פסח לה' אלהיך וכו' שבעת ימים תאכל עליו מצות לחם עוני כי בחפזון יצאת מארץ מצרים למען תזכור את יום צאתך מארץ מצרים כל ימי חייך. והכי פירושא דקרא לדרכנו כי פסח לשון דילוג ומלבד הטעם הפשוט אשר פסח ה' על בתי בני ישראל בנגפו את מצרים. עוד בו טעם כמוס להורות כי פסח ה' על שני הגלות ת' שנה ודלג על הקץ ולזה נצטוינו לאכול עליו לחם עוני שהוא מאכל עבדות להגיד כי ה' פדאנו לפני הזמן לשום עבד לשרתו ולברך בשמו וקי"ל פ' השולח דף ל"ז עבד שנשבה ופדאוהו אם לשם עבד ישתעבד כרבנן וכדעת הגאון ודעמיה וז"ש כי בחפזון יצאת מארץ מצרים שהיית בתוך שני עבדות ופסח ה' ודלג על הקץ ופדאך לשם עבד וז"ש למען תזכור את יום צאתך מארץ מצרים כל ימי חייך דאנו אוכלים פסח המורה שדלג על הקץ ולחם עוני שאנחנו עבדים לו ית' שעל מנת כן פדאנו ולכך חובא רמיא לזכור יצ"מ כל ימי חיינו למען דעת שאנחנו עבדיו: וסמוך למאמר ראב"ע שהביא הא' קרא למען תזכור שפירושו כמה דאמרן פתח בברוך ברוך המקום ברוך הוא כדין עבד לברך לאדונו וז"ש ברוך המקום כי הוא אדון הכל ומקומו של עולם ואין העולם מקומו הוא הבורא הוא היוצר הכל וכל באי עולם עבדיו: ונוסף על זה ברוך הוא שבחר בנו להיות לו לעבדים פרטים כי פדאנו ממצרים לשום עבד וזה ע"י שקדשנו בתורה שהיא לנו מאורסה ונתנה לנו במתנה משא"כ לאומות העולם שהחזיר התורה שיקבלוה כדין מלך המצוה לעבדיו ולז"א ברוך שנתן תורה לעמו ישראל שנתנה מתנה לנו ולא לא"ה כאמור ברוך הוא שכפה עלינו את ההר מה שלא עשה כן לכל גוי. כנגד ד' בנים דברה תורה וכו' כי יחד כלם ישכנו בלכתן על ארבעתן על הפרט הזה כמו שנבאר בס"ד:

וכבר בא חכם בחכמתו כי חיזק בריתי שאלתו ותוכן כונתו בא במחתר' על ענין המודעא דנאמר שכפה עלינו את ההר מכאן מודעא רבא לאורייתא כמ"ש פ' ר' עקיבא ואנוסים אנו: וכתבו התוס' שם דף פ"ח דמה שכרת יהושע ברית עם ישראל היינו שלא לעבוד ע"ז דוקא: וזה חקירת חכם דודאי לענין קבלת אלהותו כרתנו ברית עם יהושע שלא לעבוד ע"ז וז"ש מה העדות והחקים והמשפטים לאפוקי דעת רז"ל בתנחומא שכפיית ההר היה דוקא על תורה שבע"פ לז"א מה העדות וכו' דהיינו כל התורה בכללה דעל הכל היה הכפיה ואנוסים היינו אשר צוה ה' אלהינו דלענין אלהות הא ודאי כרתנו ברית והוא אלהינו אבל העדות וחקיו ומשפטיו עם ישראל הן הן גופי תורה באלה אנו אנוסים ומה העדות וכו' כלומר מה חיוב יש לנו עליהם: ובאה התשובה אף אתה אמור לו כהלכות הפסח וכו' לחכימיא ברמיזא אליו היה הדבר העדות וחקים ומשפטים אנו חייבים בהם כהלכות הפסח הנאכל על מצות ומרורים ופסח לשון דילוג שהקב"ה דלג להם שני שעבוד ת' שנה ונאכל על לחם עוני מאכל עבדי' להורות שפדאנו לשם עבד כי היה לפני הזמן ועל כן באו מרורים בשעבוד ד' מלכיות וא"כ אין כאן מודעא דע"מ כן פדאנו להיות לו לעבדים: וזה טעם אין מפטירין אחר הפסח אפיקומן להגיד כי יש זמן שלא יש פסח שאנו בגלות וישאר טעם הפסח שנקוה לגאולה והכל לרמוז שהוציאנו לפני הזמן לשם עבד אליו יתברך ואין כאן מודעא והראיה שהיה לפני הזמן משאר גליות להשלים גזרת בין הבתרים כמשז"ל וכל שהיה במשך שני עבדות ופדאנו לשם עבד אנו חייבים לעובדו ולשמור חקיו ותורותיו ואין כאן מודעא:

וזה עצ' תשובה כתובה בתורה פ' ואתחנן לשאלת חכם ואמרת לבנך עבדים היינו לפרעה במצרים ויוציאנו ה' ממצרים ביד חזקה ויתן ה' אותות וכו' ואותנו הוציא משם למען הביא אותנו לתת לנו את הארץ וכו' ויצונו ה' לעשות את כל החקים וכו' וצדקה תהיה לנו וכו' ששאלתו היתה על ענין המודעא והן אמת שהוא אלהינו אבל עדותיו וחקיו אין אנו חייבים כי אנוסים היינו כמדובר. ויאמר אביו עבדים וכו' ביד חזקה וכו' כלומר לפני הזמן וא"כ פדאנו לשום עבד ואין כאן מודעא ועוד דיצ"מ היתה לתת לנו ארץ ישראל וז"ש ואותנו הוציא וכו'

וכו' נתן לנו וכו' והן לו יהי כדברך שיש מודע' בנתינת הארץ לא שייך עוד מודעא שמתנת הארץ היתה על תנאי לשמור התורה וכמש"ה ויתן להם ארצות גוים בעבור ישמרו חקיו וכמ"ש הרשב"א ז"ל הביאו בעין יעקב שם פ' ר' עקיבא ולכן מהטעמים האלו ויצונו ה' לעשות כל החקים וכו' ואין כאן מודעא אי משום שהוציאנו לשם עבד ואי משום מתנת הארץ לפיכך אנחנו חייבים בשמירת המצות וצדקה תהיה לנו כי נשמור לעשות את כל המצוה :

ותא חזי מה בין חכם ירא לכסיל מתעבר רשע כרשעתו מסיח לפי טומא"ו מה העבודה הזאת לכם כלומר על הק"פ דכתיב ביה ושמרתם את העבודה הזאת ועלה יצא לטעון בן רשע מה העבודה הזאת לכם כלומר אניקרא ראשית כל מה שעשו הק"פ לפרוש מע"ז גם זה היה באונס ומתחילה ועד סוף אנוסים היו ואפי' קבלת אלהותו היה באונס ומותר לו לעע"ז וכ"ש אח"כ דכפה ההר כגיגית דזה היה אונס מפורסם . ומה לו לאב יחרד לבו ויחר כשמוע פי כסיל מחתה לו . ויחר אפו ויחלטוה ממנו לכם ולא לכלבים לכם ולא לו כמדבר עם אחרים ואינו מיחד דיבורו אליו ולפי שהוציא עצמו מן הכלל כפר בעיקר לומר שקבלת אלהותו היה באונס והוא בסילו' גמור דתליוה וזבין זביני כ"ש הכא דעבודת הק"פ לא חשיבא אונס אשר גאלנו בכמה נסים ואותות ומופתים . ואלו היה שם לא היה נגאל דה' בוחן לבות וידע מה בחשוכא אשר הלך חשכים לבו יקבוץ און לעבוד עבודת הק"פ באונס ולבו לע"ז ולא היה נגאל אין ישועתה לו באלהי' סלה :

נמושך: לזה שלחו מת"ם גם הוא לפי תומו שמע קורין ומקרין שה' ברחמיו הוציאנו לפני הזמן לשם עבד לעובדו לו יתברך והוא לא פקפק בעבודת ה' רק הוא שאל דרך שאלה מה זאת כלומר כבר נשלמו ת' שנה מבנולד יצחק ובא מועד צאתנו מהגלות : ולפי דעתו של בן אביו מלמדו והשיבו דרך קצרה בחוזק יד הוציאנו ה' ממצרים מבית עבדים כלומר חן דעתך כי לא אמנע טוב להולכים בתמים : איברא ודאי בחוזק יד הוציאנו ה' ממצרים לפני הזמן וזהו בחוזק יד ולא נחשב הגלות מלידת יצחק הלא תראה כי היינו במצרים ואי ס"ד דמלידת יצחק מנינן למה הוצרך הגלות במצרים יהיה הכל בארץ כנען ומוכרח לומר דארץ ישראל מוחזקת ורחמנא אמר בארץ לא להם וא"כ לא ס"ד דמונים מלידת יצחק כיון שהיו בארץ כנען ובצרי טובא משני הגלות ופדאנו לשם עבד ואין כאן מודעא כי אנחנו עבדיו תדיר :

וכלפי הבן שלא עמד טעמו בו סגר עליו המדב"ר שאינו יודע לשאול . כה ידבר אביו בעבור זה עשה ה' לי כלומר אשר לא השלמנו שנות מספר ת' שנים מגזרת בין הבתרים היה שקדשנו ה' בתורה והקדש מפקיע מידי שעבוד וז"ש בעבור זה כלומר זה אלי ואנוהו אשר קדשנו והכינו לעובדו עשה ה' שם הרחמים בתוקף רחמיו באלתי ממצרים לפני זמננו : ודריש בעבור זה בשעה שמצה ומרור מונחים דמצה לחם עוני שפדאנו לעובדו והיה בתוך הזמן ומשו"ה היה שעבוד ד' מלכיות הרמוזים למרור גימטריא מות כי הגליות היו מרים ממות דשבי כלהו איתנהו ביה והכלל שיצאנו קודם הזמן לשם עבד ה' וזו תפארת ישראל לעבוד ה' וצדקה תהיה לנו :

ועתה הבא נבא לפרש שאלות ד' בנים ותשובתן כל אחד לבדו כפי קצורנו . אימא רישא שאלת בן חכם כי אפשר שאול שאל דהתינח בזמן שבית המקדש קיים וישראל יושבין על אדמתן הנה נכון להראות סימני חירות אף גילה ורנן על אשר היינו עבדים לפרעה ויוציאנו ה' ואנו בני חורין האמנם בגלות המר והארוך הזה אשר כשל כחנו ומגלות גופנו הנה נגע זה לנפשנו לשמחה מה זו עושה שהיינו עבדים ויוציאנו לחירות הרי גם עתה עבדים אנו וזהו שאמר מה העדות והחקים והמשפטים אשר צוה ה' אלהינו אתכם עייפי הגלות גם אתם גם אבותיכם מכמה מאות שנים בהיותם כואבים מתוקף שעבוד מלכיות ומה מקום לסימני חירות והלל והודות על אשר יצאנו מתחת יד פרעה והשיבו כפי חכמתו כהלכות הפסח כלומר כל אלו העדות והחקים והמשפטים הם כהלכות הפסח ומה הפסח בטחנו לחזור ולעשותו כי ה' אלהינו מרחם עוד ישוב ויגאלנו גאולת עולם וזה טעם אין מפטירין אחר הפסח אפיקומן לרמוז כי גם כי אין פסח נשאר הטעם והיה לאות שעוד נחזור לעשות הפסח ולזה אנו שומרים טעם הפסח לרמוז דיש לנו לבטוח לחזור ולעשות הפסח והוא יגאלנו והוא טעם לעשות כל זה בגלות לחזק אמונת הגאולה כי עוד יאיר אפלתנו בגאולה שלימה :

ואל קוטב זה סובב הולך תשובת התורה עבדים היינו וכו' ונקדים מ"ש הרב מר זקנינו בחסד לאברהם דכ"ג דטעם שעבוד מצרים היה כי גלוי לפניו ית' דישראל יהיו משועבדין בשעבוד מלכיות ארבעה המה וכדי שלא יתיאשו מתשועת ה' לכן שיעבדם במצרים שמושלים בה ס"מ ורהב שכל שרי אומות העולם תחתיהם ואם הם לא יכלו לעמוד נגד ישראל כ"ש שאר האומות ושרי עם ועם . וזו כונת תשובת התורה עבדים היינו לפרעה שהיה תקיף וחזק מהסט"א כידוע וגם במצרים שהיא תחת ממשלתם של השרי הגדולים ויוציאנו וכו' ויתן וכו' והטעם היה לקבוע בלבנו כי כה יעשה לכל עם ולשון והשרים שהם מושלים בישראל דאם בארזים נפלה שלהבת וכו' וא"כ לזה אנו עושים כל סימני חירות דמיל"מ ידענו נאמנה נזכה ונחיה לימות המשיח והוא הטעם דאין מפטירין אחר הפסח לרמוז דגם כי בטל הק"פ עוד יעמוד טעמו והיה לאכול בתשועת ה' :

ובאופן אחר אפשר לפרש שאלת החכם ותשובה הכתובה בתורה במה שנודע דאם ח"ו היו שוהים ישראל עוד רגע בארץ מצרים היו נטמעים בנ' שערי טומאה מעלנא אית להו ומפקנא לית להו והטעם

משום

רָשָׁע מַה הוּא אוֹמֵר מָה הָעֲבוֹדָה הַזֹּאת לָכֶם. לָכֶם וְלֹא לוֹ. וּלְפִי שהוציא

מפום דמשה רבינו היה משיג בקדושה מ"ט שערים ולא יותר וכל זמן שהגואל יש לו השגה בקדושה כנגד מה שנטמעו הם בקליפות השג ישיג והלל יליל אבל אם ח"ו עברו מעברה ונטמעו בנ' אין כח ביד משה רבינו ע"ה להושיעם : וכבר ידוע דר"ע זכה לשער החמשים וא"כ האיש החכם בחכמתו ושלימה משנתו כאשר ה' אתו כי השי"ג ישי"ג בשער החמשים יאמר נא אם בעיניכם יפלא את כל חוקך יל"מ וישימהו על הנ"ם הוא הדבר אשר לוה ה' אלהינו אתכם כי לא באתם עד עתה למדרגתי ואין לכם השגה כמותי בשער הנ' האמנם אני וכיולא כי נקיים אנחנו מכל המלות הללו כיון שכחנו חוק להוליאכם ממלרים אף אם הייתם נכנסים בנ' שערי טומאה : וכבר ידוע מהראשונים כי כל מלות ה' אשר יאמר היום לגבי דידן שהם חקים בלי טעם הוא דוקא לפי קולר השגתנו אבל לקושטא כל המלות טעמן ונימוקן הגדילו התערוכו"ת טעם ערב מועיל ואין מלוה בעולם שהיא גזרה וסרת טעם ח"ו דאפי' פרה אדומה שלא נתגלה טעמה אף לשלמה המע"ה כמשז"ל למשה רבינו ע"ה נאמר טעמה וזה פירשו כת הקודמין כונת הכתוב כי חק לישראל (הוא) משפט לאלהי יעקב כלו' אף דבר שהוא חק לישראל הוא דוקא לישראל אבל לפי האמת אינו חק אלא הוא משפט לאלהי יעקב שיש בו טעם כעיקר לאלהינו המלוה לנו המלוה אך לנו בעניותנו הוא חק : וא"כ נבר פוס דין חכימא דיהודאי אשר לו אלהים קרובים ובעלמו שיע"ר שער הנ' בקדושה כל מן דין לפניו נגלו טעמן של החקי' וז"ש מה העדות והחקים והמשפטים אשר לוה ה' אלהינו אתכם דוקא הן הן חקים ועדות ומשפטים ולא השגתם בחכמה הנפלאה כמוני היום אשר כל התורה כלה לפני נגלו תעלומותיה והם משפטי ה' אמת יחד כלם לבלי חק ואתכם דוקא הם חקים וכל כי הני מילי במלות הפסח הן הם אליכם אישים דאין לכם השגה ומשום הכי נתחייבתם במלות אלו משא"כ לי ולכיולא בי שהשגנו לשער הנ' אין אנו חייבים בזה כי האף אמנם ירדו לשערים ש"ע עד הנ' כחנו גדול אלים לאפקיעי כי הלא גם בנו כנגדם בקדושה :

האמנם כד דייקת שפיר לא לדק בזה ולא לחכמים לחם כי אם מלה ומרור ככל חקת הפסח כי הנס שעתה השינו בשער הנ' היה באמלעות יל"מ וקבלת התורה ולירופי הנשמות ממלרים ועד הנה אבל אם ח"ו היינו שוהים במלרים ונטמעים רוב ישראל בנ' ש"ע אז נתרבה הפגם מאד עד כי גם קדושי עליונין משבט לוי היו נפגמים והחכמה מאין תמלא ולא איתי אנש יזכה בקדושה כלל והשע"ר סגרו כאשר יצאו הרודפים כי זנח ישראל טוב אויב ירדפו רודף מלא והיה נטמע כל זרע ישראל ח"ו וזהי תשובת שאלת בן חכם הכתובה בתורה עבדים היינו לפרעה במלרים בלירוף השר שהיינו עובדים ע"ז גוי מקרב גוי והולרך הקב"ה לסדר המערכות להוליאנו וילונו את כל החקים וכו' ולדקה תהיה כי נשמור לעשות וכו' ובאמלעות זה זכית אתה לזה אבל אם ח"ו היינו שוהים עוד ולא היה קבלת התורה לא באתלכלל זה לא מינה ולא מקלתה על כן לא ועשה כן כמונו כמוך לקיים כל דבר פס"ח :

או אפשר דשאלת בן חכם היא על מה נעשה שני סימני עבדות מלה ומרור ושני סימני חירות טיבולים והסבה ושתים שהן ארבע המה נפלאו ולזה כיון באומרו מה העדות וכו'. והיתה התשובה עבדים היינו לפרעה במלרים שם רמז שתים זו לפרעה מלך קשה במלרים אומה קשה א"נ במלרים השר שהיינו עע"ז והיינו משועבדים גוף ונפש ולעומתן נעשה שני סימנים של עבדות מלה רמז על עבדות הגוף ומרור על שעבוד הנפש כמ"ש מסר"ס אלשיך זלה"ה בפסוק וימררו את חייהם ע"ש כל קבל דנא ויוליאנו ה' ממלרים ביד חזקה וכו' וילונו ה' לעשות את כל החקים וכו' והרי בזה אנו בני חורין מגופנו ונפשנו כי הוא ברחמיו קדשנו במלותיו וכנגדם שני סימני חירות על גאולת נפשנו וגופנו ונאמר לפניו הללויה ·

ויתבן כי שאלת חכם היא חקירת הראשונים במאי דאמרינן דשואלין ודורשין ל' יום קודם הפסח דהא אמרו משה תיקן להם לישראל לדרוש הלכות פסח בפסח והלכות חג בחג ותירץ מרן בב"י סי' תכ"ט דשלשים יום משום קרבנות ותקנה לא זזה ממקומה וכתבו האחרונים דגם בכל רגל איכא קרבנות ראיה ושמחה : וזה שאל מה העדות וכו' אשר לוה ה' אלהינו אתכם יושבי חשך הגלות דבשלמא כשבה"ה קיים אפשר דלריכי לדרוש ל' יום קודם משום ק"פ אבל עתה בגלות מאי שיאטיהו דל' יום : ותו אעיקרא מ"ש ל' יום הוי בכל רגל ומ"ט שאר רגלים : לו"א כהלכות הפסח ר"ל כך יש בכל רגל עולות ראיה חגיגה ושמחה ולריך ל' יום. וכי תימא השתא אך קרבנות דע דהתקנה לא זזה ממקומה הלא תראה אין מפטירין אחר הפסח ועתה אין מפטירין אחר מלה לזכר וכן נמי תקנה לא זזה לדרוש גם עתה ל' יום קודם ·

רשע יראה וכעס שיניו יחרוק ומתוך רשעו כמתלהלה יורה זיקים כי כל מלות עשה אין בהם כרת ומדוע בקרבן פסח יש כרת לחדל לעשותו והלא הוא מלות עשה ובכל מ"ע ליכא כרת כי אם פסח ומילה וטמא תמ"ה יקרא מה העבודה הוא לכם שאף לסברתכ' שיש כריתות לעובר על ל"ת : אבל הק"פ אינו כי אם עשה ומי שלא עשה פסח ביטל עשה בשב ואל תעשה ומה נשתנה פסח משאר מ"ע : על כן יצא הקלף באמור לכם

לכם ולא לו ולפי שהוציא את עצמו מן הכלל כפר בעיקר כי הלא הפסח הוא לפרוש מע"ז וכמשז"ל משכו ידיכם מע"ז וקחו לאן של מצוה וכיון שהוציא עצמו מן הכלל בהפקרא ניחא ליה לעבוד ע"ז והרי הוא כופר בעיקר גם מזה נמשך להטיל חלשי"ם על המילה והוא קבלת אלקותו ית' והיא מ"ע שיש בה כרת וטעותו שאין ראוי שיתחייב כרת על הק"פ כה יאמר על המילה וכל מה שיצאנו מארץ מצרים היה בזכות דם פסח ודם מילה והרשע הזה המערער מצא בדמים תרתי משמע דם פסח ודם מילה אלו היה שם לא היה נגאל:

שֶׁהוֹצִיא אֶת עַצְמוֹ מִן הַכְּלָל כָּפַר בְּעִקָּר וְאַף אַתָּה הַקְהֵה אֶת שִׁנָּיו וֶאֱמָר לוֹ בַּעֲבוּר זֶה עָשָׂה יְיָ לִי בְּצֵאתִי מִמִּצְרָיִם לִי וְלֹא לוֹ. אִלּוּ הָיָה שָׁם לֹא הָיָה נִגְאָל:

תם

ואפשר כי ברשעו בקש לעקור כל מצות הפסח וכונתו כי הנה הקב"ה גזר ועבדום וענו אותם ת' שנה ואחרי כן יצאו ברכוש גדול וא"כ מראש מקדם אמר לאברהם שיצאו ממצרים ברכוש גדול איכו השתא מה מקום לכל המצות האלה זכר ליציאת מצרים וכל השבח על יצ"מ הלא כך התנה הקב"ה להוציאם וז"ש מה העבודה הזאת לכם: ויתר אף המשיב לכם לא לו ולפי שהוציא עצמו מן כלל ישראל כפר בעיקר ושאל ההוא מינא מה העבודה הזאת לכם ואינו מאמין בתורה אף אתה הקהה את שיניו ואמור לו בעבור זה וכו' ואלו היה שם לא היה נגאל דהיה מת בחשך ובעבור זה עשה ה' לי:

וראיתי בנימוקי רבינו ישעיה הראשון מטראני זלה"ה על החומש כ"י פ' בא שכת' וז"ל מה העבוד' הזאת לכם לכם ולא לו ודרשינן מינה דהיינו שאלת הרשע משו' דשאיל ואמר לכם ולא אמר לנו ותימה והא כתיב בפ' ואתחנן כי ישאלך בנך וכו' אשר צוה ה' אלהינו אתכם וי"ל התם כלל עצמו בשאלתו שאמר ה' אלהינו אבל הרשע לא כלל ואמר אותנו אלא שאל ואמר לכם ועוד אני תמיה דרשע שואל מה העבודה הזאת לכם והוא עונה אין מפטירין אחר הפסח אפיקומן מאי קבעי ליה ומאי קמהדר ליה וי"ל אע"ג דהאי איניש רשע הוא בחכמה שאל מפני שראה שאנו אוכלים מן הפסח והחגיגה והפסח אחר החגיגה לשבענו ובעבור כן הוא שואל הלא עיקר הוא הפסח ולמה אנו שבעים מהחגיגה ולא מן הפסח שהוא עיקר מש"ה א"ל א"מ אחר הפסח אפיקומן ובעבור זה אוכלים שלמי חגיגה תחילה ואח"כ הפסח עכ"ל:

וראה זה חדש גירסת הרב ז"ל שתשובת הרשע בנסחתו היתה אין מפטירין אחר הפסח אפיקומן ולא ידענו מה היה לו להרב בנסחתו לתשובת החכם וק"ק דבמכילתא ס"פ בא מסדר שאלות ד' בנים ותשובתן כנסחתנו רק שיש איזה שינוי מועט מנסחתנו ע"ש ומ"מ

ואו

מה שפירש הרב ז"ל יש לפרשו בשאלת החכם ותשובתו בנסחתנו:

ומאי דקשיא ליה להרב דגם בשאלת בן חכם אמר אשר צוה ה' אלהינו אתכם ולא אמר אותנו ותירץ דהחכם כלל עצמו באו' אלהינו כן שמעתי באומרים משם המפרשים קרוב לזה שהחכ' הזכיר ה' משא"כ הרשע ואמרו דרך צחות פסוק ויתרון החכמה מן הסכלות כיתרון האור מן החשך כלומר שיש יתרון בדברי החכם על הרשע הזכרת ה' כמו שיש יתרון בין אור לחשך דכתיב ויקר' אלהים לאור יום ולחשך קרא לילה הרי דבאור נזכר שם אלהים ולא בחשך עכ"ד:

ויראה ליישב זה וגם ליישב דתשובת הרשע בתורה פ' בא היא ואמרתם זבח פסח וכו' ואין רמז בכתוב שום תלונה על השואל ואלו בדברי המגיד אשתפוך חמימי על שאלת מה העבודה הזאת לכם ויחשם לרשע ולא הביא התשובה הכתובה בתורה. ואפשר כי הנה כתוב בתורה פ' בא והיה כי יאמרו אליכם בניכם מה העבודה הזאת לכם ואמרתם זבח פסח הוא וכו' ויקוד העם וישתחוו. ואיכא למידק דבפ' ואתחנן בשאלת חכם כתיב כי ישאלך בנך וכן בפ' בא עצמה והגדת לבנך שהוא שאינו יודע לשאל ובסוף הפרשה והיה כי ישאלך בנך מחר מה זאת שהיא שאלת התם ומדוע בשלשה בנים חכם ותם ושאינו יודע לשאל נקט לשון יחיד וכאן שהוא שאלת בן רשע כתיב והיה כי יאמרו אליכם בניכם לשון רבים ואפכא היה לכתוב גבי בן חכם לשון רבים ובבן רשע לימא בנך לשון יחיד. ועוד דבבן רשע כתיב והיה כי יאמרו אליכם בניכם ורז"ל אמרו בעלמא אין והיה אלא לשון שמחה והכא בבן רשע לשמחה מה זו עושה הנמצא כזה לשון והיה בהני"ח אנחה שוברת ומה לו לאב ברשות בן רשע הלואי קבריה ואביו ואמו ישישו כי ימצאו קבר לבן רשע ותו דכתיב ויקוד העם וישתחוו ופירש"י ז"ל על בשורת הגאולה והארץ ובשורת הבנים ולכאורה יפלא דבשורת הבנים בשורה רעה שהם רשעים ואינה טעונה קידה והשתחואה רק יגון ואנחה. אמנם נראה דלשון מה העבודה הזאת לכם אינו לשון מוחלט לרעה ואם איש צדיק שהוחזק לקדש כה יאמר מה העבודה הזאת לכם אין לנו להכריעו לחובה ולומר שמינות נזרקה בו וכפר בעיקר רק חייבים אנו לדונו לזכות שלא כיוון להרע ומוקמינן ליה אחזקתיה כי צדיק הוא אך אם רשע שחזקתו לרעה יאמר מה העבודה הזאת לכם תכף נכריענו לחובה ואוקמיה אחזקתיה שהוציא עצמו מן הכלל וכפר בעיקר. ומשום הכי שינה הכתוב כאן ואמר כי יאמרו אליכם בניכם לשון רבים

וכתיב

תם מה הוא אומר מה זאת ואמרת אליו בחוזק יד הוציאנו יי ממצרים מבית עבדים: ושאינו

וכתי' והיה שהוא לשון שמחה וגם התשובה כתוב ואמרתם זבח פסח לשון אמירה רכה לבשרם שבניהם יהיו לדיקים שהגם שיאמרו מה העבודה הזאת לכם אין לדונם לחובה דמוקמינן להו אחזקתיה וישיבו להם בלשון רכה זבח פסח וכו' ומהכא משמע דאם רשע שואל מה העבודה הזאת לכם ודאי שהוא לשון מגונה ומוליא עלמו מן הכלל וכפר בעיקר מדחזינו שינוי הכתוב כאן דהולרך לומר לשון רבים ולשון שמחה ואמירה רכה כדי למתק לשון מה העבודה הזאת לכם לרמוז דמוקמינן להו אחזקתיהו א"כ רשע האומר לשון זה ודאי נדרש לרעה ונדבר אליו קשות ולכן כתיב ויקוד העם וישתחוו וכיונו גם על בשורת הבנים דזה מורה שהם לדיקים והוחזקו לכך עד שלשון שאינו מהוקן אהניא להו חזקתיהו לשים מר למתוק. ומכאן הוליאו רז"ל שזו שאלת הרשע דאם רשע יאמר מה העבודה הזאת לכם חיובא רמיא לשבור מתלעות עול להקהות שיניו ולדבר אליו קשות וע"כ לא זכר המגיד תשובה הכתוב בתורה לשאלה זו דהכתיב נודבר בבנ"י עליה זרעא מעליא אלא דמשם למדנו שאל' הרשע ותשובתו בלשון מדברת אמריה ממרת על שנאן כתף סוררת וכזה נתישב הכל בס"ד:

והרב מופת הדור מהרח"א זלה"ה בספר מקראי קדש ריש דף ז' פירש דשאל מה העבודה הזאת לכם שאתם מעברין שנים בזמן שאתם רולים וכו' בעבור זה עשה ה' לי כמ"ש החדש הזה לכם עד עכשיו היתה מסורה בידי עתה תהא מסורה בידכם וכמ"ש אימתי ר"ה אני ואתם נשאל לב"ד של מטה נמלא שבעבור שנקבע חדשים עשה ה' בי"מ וזהו כופר וכו' עש"ב ויש להרחיב ענין זה במה שנתבאר אללנו בנותן טעם מה זה היה דמלו' החדש הזה לכם היתה לראש פינה ומלוה ראשונה במלכות שמים וכתבנו בעניותנו דיען שהיו ישראל עע"ז בטענת אם אין הקב"ה חפן בע"ז למה אינו מבטלה דהיו סוברים מעשה שמים עדיף והשתא דעיני כל ישראל וכל העם רואים דבאלהי מלרים עשה שפטים יש לחוש דא"ו הם יחזיקו במעוז סברא נפסדת זו דמעשה שמים עדיף ואם אינו חפן בע"ז למה אינו מבטלה כאשר נודעה יד ה' דעשה בכל אלהי מלרים שפטים אלא דלנקום נקם במלרים על אשר השחיתו התעיבו והתריסו נגדו עשה באלהיהם שפטים אך משום עבודת ע"ז לא אכפת ליה וזו הריסת פנת יקרת תורתינו לכן מלוה ראשונה נלטוינו החדש הזה לכם ומסרה לב"ד להורות דמעשה אדם עדיף וליכא תו טענת אם אינו חפן בע"ז וכו' והשתא דרשע זה מפקפק במלות עיבור שנים נמלא דזה דרכו כסל לו לומר מעשה שמים עדיף ומשו"ה מדבר תועה על העיבור והוא כופר בעיקר בעלם לעע"ז בטענת אם אינו חפן בע"ז וכו' ומשו"ה אמר לכם ולא לו לפי

שהוליא עלמו מן הכלל כפר בעיקר. ואמר בעבור זה שאני סובר מעשה אדם עדיף ופירשתי מע"ז ומלתי עלמי על ידי אדם עשה ה' לי בלאתי ממלרים דנגאלנו משום דם פסח ודם מילה שתים הנה לעק"ר מספ"את טענת מעשה שמים עדיף כדבעינן למימר קמן בס"ד ואלו הרשע היה שם לא היה נגאל דכיון דסבר מעשה שמים בעדיף לא היה עושה פסח ולא ימול וכאפס דמי"ש דם פסח ודם מילה דמו כראשו והיה מגואל במקום שיהיה נגאל:

הרב מהר"ר יוסף דוד זלה"ה פירש עס מ"ש גורי האר"י זל"ל שבזמן מהרח"ו זל"ל בליל ראשון של פסח נטלע אדם אחד ושאלו להרב מהרח"ו זלה"ה כי התורה הבטחתנו ליל שמורים הוא ואיך אירע זה בליל התקדש חג לאיש הזה שבר רגל בשמחת הרגל הקדוש בלילה הקדושה הזו. והרב מהרח"ו זל"ל גלה סודו כי אותו האיש עבר עבירה בלילה ההיא ועל כן באה עליו הלרה הזו ונראה דסבר דכי כתיב ליל שמורים הוא דוקא למי שאינו חוטא בלילה הזו אך אם סירכיה נקיט וגם בליל פסח עובר עבירה כל לגבי דידיה אינו ליל שמורים וז"ש מה העבודה הזאת לכם ומה מועיל הק"פ אחר שעינינו הרואו' כי גם בלילה הזו יקרה מקרה ופגע לאיזה אנשים והאמת הוא כי לכם הוא השמירה ולא לו כי הוא עוב"ר על פשע בלילה הזו ואלו היה שם לא היה נגאל דבליל פסח היה עובר עבירות ושוב לא היה נשמר עד כאן דברי הרב מהר"י דוד זלה"ה:

ובהכי מדוקדק לישנא דקרא ליל שמורים הוא לה' והדר מפרש אימתי הוא ליל שמורים כאשר הוא הלילה הזה לה' כלומר שהיא מיוחדת ומקודשת לה' בקיום המלות אז היא ליל שמורים אבל אם אינה לה' ואלו עוברי"ן בפשע גם הלילה הזה אז אינה ליל שמורי' להני אינשי דשנן בעלילותא ובאוות נפשם הבהמית יזנחו למקרה ופגע לא כאלה חלק יעקב זרע ישראל העסוקים בהלכות הפסח על מלות ומרורים לקיים מלות אדיר אדירי' עושה אורים ויאור להם ליל שמורים:

הת"ם חובה הכא רשות נתונה לו לבטא בשפתים שואל כענין מה זאת מכלל דאיכא אחריתי שאנו עושים שני סימני חירות ושני סימני עבדות מלה ומרור סימני עבדות וטבולים והסבה סימני חירות תרתי למה לי ותיסגי בחד. ואביו השיבו דבר פשוט בחוזק יד הוליאנו ה' ואיכא עיקר הילאה ועוד בה היותה בחוזק יד לכן אנו עושים שני סימני חירות. והוליאנו ממלרים מבית עבדים דהיינו מתחת רשות השר שנקרא מלרים כמ"ש רז"ל על פסוק והנה מלרים נוסע אחריהם וגם מבי' עבדים המלריים האומה עלמה שהיינו עובדים לשר ולאומ'

ולזה אנו עושים שני סימני עבדות :

ועוד אפשר כי הולך בתום להגיד לו איך ה' הכה כל בכור ועביד דינא לנפשיה והיתה תשוב' בחזק יד וכו' כלומר בכח גדול הוציאנו דאלו היינו שוהים עוד רגע ח"ו דבקה הרעה לירד לנ' שערי טומאה ולא יזכר שם ישראל עוד ח"ו ובמקום פסידא עביד איניש דינא לנפשיה :

או אפשר דשאל מאחר דעושים חרוסת זכר לטיט אמאי אצטריך מרור זכר לוימררו את חייהם הא כבר רמזנו בחרוסת ענין הטיט בחומר ובלבנים ובכל עבודה בשדה. והשיב בחזק יד הוציאנו לפני הזמן וז"ש בחזק יד וקושי השעבוד השלים לכן אנו עושים ענין מיוחד זכר לקושי השעבוד והיא המרור זכר לוימררו כי הוא עיקר הגאולה :

ובאופן אחר אפשר לומר ונבין שארית הכתובים בסוף פ' בא בתשובת התם דכתיב ואמרת אליו בחזק יד הוציאנו ה' ממצרים מבית עבדים ויהי כי הקשה פרעה לשלחנו ויהרג ה' כל בכור בארץ מצרים מבכור אדם ועד בכור בהמה על כן אני זובח לה' כל פטר רחם הזכרים וכל בכור בני אפדה והיו לאות על ידכה ולטוטפות בין עיניך כי בחוזק יד הוציאנו ה' ממצרים ואיכא למידק כי טרם יאמר בחזק יד הוציאנו הול"ל כי הקשה פרעה וכו' ויוציאנו בחזק יד ועוד יש לחקור דאמאי לא ציוה ה' דגם הנקבות בכורות יקדשו מאחר דגם הנקבות בכורות מתו כמשז"ל דמתו נקבות בכורות של מצרים זולת בתיה בת פרעה שניצלה בזכות משה וכבר כתבו מן האחרונים דגם הנקבות בכורות מתענות בערב פסח ומאחר שכן מדוע יצאו בגרעון הנקבות בכורות ולא קדשי אטו גריעי מבכור בהמה ותו מה טעם פטרי חמורים דוקא יקדשו מבהמה טמאה וטעם רז"ל ידוע :

ודרך דרש נראה לומר במה שנתבאר אצלנו דהא דאמרו רז"ל דקושי השעבוד השלים הזמן כתבו ז"ל דהיינו אם ישראל יש להם דין בנים אז קושי השעבוד בא חשבון והן נגרע משני שעבודם כי כך היא המדה למלך שכעס על בנו וגזר עליו גזרה קשה כי כל המטיב לו בעידן רתחא עושה נחת רוח למלך אך אם כעבדים העבד ישראל קושי זה אינו כלום כי המלך שכעס על עבדו כל המצערו ונוקם נקמת המלך הרי זה משובח וכמבואר זה מדברי ר"ע בויכוחו עם טורנוסרופוס פ"ק דבתרא ויען ישראל בו בפרק היו גוי מקרב גוי מה הללו עע"ז אף הללו עע"ז וכו' כמו שטען שר של מצרים כמשז"ל הנה כי כן צריך להוכיח דגם רשעי ישראל נקראו בנים וגם עמי הארץ מישראל אשר לא בינת אדם להם נקראי' בנים וזה צורך לגאולתם כי רובם היו עע"ז ועמי הארצות בעת ההיא לא ידעו ולא יבינו ולכן ה' חפץ למען צדקו הכה כל בכור בארץ מצרים וגם כל בכור בהמה להורות דאף בכור בהמה נחשב בכור ומת ומכאן ראיה דכיון דישראל הם בנים למקום אף אם הם רשעי' דחשיבי כבהמות כמשז"ל בנים הם כשם דבכור בהמה נמי חשיב בכור. ובכלל הוכו פטרי חמורים דגם הם נקראו בכורות ומינה דגם ישראל עם היותם עמי הארצות בנים מיקרו ולאפוקי מ"ש הרב משנה למלך פ"ג דעבדי' משם הריב"ש דכהן עם הארץ אין בו קדושה ע"ש וכיון שכלם בנים והם בכורות כמ"ש בני בכורי ישראל א"כ קושי' השעבוד נשלים וכל היתר ששעבדו מצרים על ישראל אף לרשעים ולעמי הארץ מצטרף הוא לחשבון גדול ובכן הגיע עת תשלום הת' שנה ומשו"ה ציונו יוצרנו יתברך לדורו' לקדש בכור אדם ובכור בהמה ופטר חמור לרמוז דגם בהמה וחמור בכור מקרי והוא דבר עיקרא בטעם יצ"מ שהכה בכור בהמה ופטר חמור להורות דכשם דאלו עבר עליהם כוס מר המות להיותם בכורות כן גם רשעי ישראל הנמשלים לבהמה ועמי הארץ יחד כלם בני מקרו והם בכורות ואשר הרע להם בא חשבון ועת הזמיר הגיע לגאולתם :

אמור מעתה אפשר לומר דזו שאלת התם נוסית לפי תומו מה זה היה לקדש בכורי בהמה ואי תימא כי כן במצרים כל בכורת בהמת מצרים מתו תיקשי אעיקר' מה טעם מתו כל בכור בהמה דבשלמא בכורי השבי והשפחה ניח' וטעם יש בדבר כדי שלא יאמרו יראת' תבעה עלבונם ושהיו משעבדים בישראל ושמחו בצרת' וכמשז"ל אבל בהמה מאי עבידת' ורמז זאת מכלל דאיכא אחריתי מה ראו פטרי חמורים שמתו במצרים ולמה נתקדשו הם מכל בהמה טמאה. ויאמר אליו בחזק יד הוציאנו ה' ממצרים כלומר בחזק יד לפי שהיה לפני זמנם והיינו מטעם קושי השעבוד אשר עלה לחשבון כי אנו בני אל חי ויהי כי הקשה פרעה לשלחנו בטעם שהיינו עובדי ע"ז וחשובי' אנו כבהמות למטה מעבדים וגם עמי הארץ מישראל חשובים כחמורים וגמלא דכרוכם כן חטאו בע"ז והם עמי הארץ והוה פשיטא ליה דאין להם דין בנים כדי שנאמר דקושיא השעבוד יעלה לתשלום הגלות כי אין דינם אלא כבהמות וחמורים : לזה להראות לו טעותו ויהרוג ה' כל בכור אף מבהמה וחמורים להורות דגם הבהמות ופטרי חמורים בכורות נינהו ומכ"ש רשעי ישראל ועמי הארץ הם בנים ובסוג מ"ש בני בכורי ישראל וא"כ קושי השעבוד השלים כי כל ישראל יש להם דין בנים ובכורות וכיון דלפ"ז עיקר יצ"מ משום קושי השעבוד והיה לאות על ידכה ולטוטפות כי בחזק יד הוציאנו לפני הזמן משום קושי השעבוד וגם רשעים ועמי הארץ נחשבו בנים וא"כ כלם חייבין בתפילין לזכור אשר הפליא לעשות הוא יתבר' עמנו להחשיב כל ישראל אף רשעים ועמי הארץ בנים ככל הדברים האמורים :

סובב הולך להקדמתנו אפשר לומר דרך דרש בכונת מאמר ה' בני בכורי ישראל ואומר אליך שלח את בני ויעבדני וכן אמרו שלח את עמי ויעבדני והענין

וטעמן שאמרו בירושלמי פ"ח דברכות המשתמש בכהונה מעל והקשו בהגהות מיימוניות פ"ג דעבדים ממ"ש דעבד כהן אינו נרצע דנעשה בעל מום: ובהגהות מרדכי דגיטין תירץ דשאני התם דמחל וכבודו מחול ובס' יד אהרן א"ח סימן קכ"ח הקשה דאין ראיה מעבד כהן דשאני התם דב"ד מכרוהו בגניבתו ע"ש: ונראה דהראיה היא מאחר שם דברצונו רוצה לעבוד ובהא אמרו דאינו נרצע שנעשה בעל מום ותפוק לי דאחר שם שכבר נשל' זמן מכירת ב"ד והוא ברצונו רוצה לעבוד שלא יהיה רשאי לעבוד דהמשתמש בכהונה מעל: והנה הרב משנה למלך שם פ"ג דעבדים תירץ דאיירי בכהן עם הארץ וכדעת הריב"ש או בכהן שאינו מיוחס ע"ש: ומדברי רבינו שמחה שהביא המרדכי פ"ה דגיטין משמע דלא שרי לכהן לתת רשות לברך אם לא שהוא רבו או גדול ממנו: והשתא עד שלא נבחר אהרן וזרעו לשרת בכהונה הבכורות היה כהנים והשתא כאש' בא חשבון תשלו' גזרת בין הבתרים מאיזה טעם שיהי' אסורים המצרי' להשתמש בישראל שהם בכורות כמש"ה בני בכורי ישראל והם כהנים ומשתמש בכהונה מעל דבשלמא כל ימי מיגד גזרת בין הבתרים אשר גזר ה' לית לן בה דאז מותרים לשעבד בהם ולהשתמש מהם מידי דהוה אכהן שמכרוהו ב"ד בגניבתו דשריותא הוא לקונה להשתמש בו אבל כשנשלמה הגזרה ברגע ההוא חזרו ישראל לקדושתם ואסור להשתמש מהם דהמשתמש בכהונה מעל וז"ש בני בכורי ישראל שהם מיוחסים שלח בני ויעבדני לי דוקא כי אסורים אתם להשתמש בכהונה. וכן אמר שלח עמי ויעבדני כלומר שלח עמי שהוא כינוי לתלמידי חכמים כמשז"ל על פסוק הגד לעמי פשעם כלו' לא כמו שנראה על דעתך שהם עמי הארץ לא כי אלא הם תלמידי חכמים דתכף יקבלו התורה ויהי' לימודי ה' וכל העומד ליעשות כעשוי דמי באופן שאין מקום פטור מצד שאינם מיוחסים או עמי הארץ דמותר להשתמש בהם כמ"ש הרב מש"ל לא כי שהם מיוחסים ות"ח. וז"ש רז"ל על פסוק ויהי בעצם היום הזה מגיד שכיון שהגיע הקץ לא עכבם המקום כהרף עין וכו' דכיון דהגיע הקץ אפילו ברצון אינם יכולים לשמש למצרים אפילו תשמיש קל דהמשתמש בכהונה מעל וכדעת הסוברים שאין הכהן יכול למחול וכדאמרן:

ואפשר שזה כונת הפסוק קדש ישראל לה' ראשית תבואתו כל אוכליו יאשמו רעה תבא אליהם נאם ה' דהכונה דישראל הם קדש כדין כהנים וז"ש ראשית תבואתו כלומר בכורות וכהנים כל אוכליו יאשמו דהמשתמש בכהונה מעל וכ"ת הרי היו בגלות מצרים רבות בשנים לז"א רעה תבא אליהם נאם ה' כלומר ה' גזר כך והו"ל ככהן שמכרוהו ב"ד בגניבתו דשרי להשתמש ממנו וה"נ שנות מספר אשר ה' גזר עליהם שרו להשתמש מהם:

ובאופן אחר אפשר לרמוז בשאלת התם והני קראי האמורים בפרשה במה שחקרנו לעיל דכיון שהבכורות מתו מדוע נקבות ישראל הבכורות לא קדשי. ונראה ליישב חקירה זו במה שראיתי בס' יערות דבש הנדפס חדש מ"ש דף ע"ו דשבעי' נפש יעקב אע"ה ההולכים מצרימה הם נגד שבעים שרי האומות והשבעים שרים כולן דכורין חוץ משר מצרים שהוא נמשל כנקבה כמ"ש הכתוב לסוסתי ברכבי פרעה וכנגד שר מצרים נולדה יוכבד בין החומות והשלימה חשבון ע' נפש והיא נקבה מעין דוגמת שר מצרים הנמשל לנקבה ולכן פרעה העומד תחת ממשל' שר מצרים הנמשל לנקבה אמר וכל הבת תחיון כי הנקבו' יחשבו אף הם לכבוד שר צילם מעליהם. וזה טעם אשר מיוכבד נולד גואל ישראל משה רבינו ע"ה דיוכבד נולדה שם במצרים כל קבל שר מצרים וממנה נולד המבטל לשר מצרים ולכן מתו הנקבות בכורות זהו תורף דבריו עש"ב ואפשר שהנקבות בכורות שהיו מצריות ממש מתו רמז לשר מצרים הנמשל לנקבה נגד כל הבת תחיון אבן בכורות משאר אומות אשר היו במצרים כי שם נמצאו מכל לשונות העכו"ם אותן נקבות בכורות משאר אומות לא מתו רק בכורי שאר האומות הזכרים הן הם שמתו והיינו דאמור בשמות רבה פי"ח ראשית אונים אפי' נקבה שהיא עפה ראשונה מתה כלומר הנקבות בכורות המצריות וזהו דקדוק הכתוב ויך כל בכור במצרים ראשית אונים באהלי חם הכונה כל בכור במצרים כל בכור זכר במצרים בין מצרי בין משאר אומות: ונוסף על זה ראשית אונים אפילו הנקבות באהלי חם המצריות דוקא. ואם כנים אנחנו בכל הקדמות האמורות כמה שקטה עולם חקירתנו דישראל שהיו אורחים במצרים דינם כשאר אומות דאם ח"ו היו מתים כמותם לא היו מתים כי אם בכורות הזכרים דוקא ולא הנקבות בכורות כמו שלא מתו הבכורות משאר אומות. ומשו"ה ליוה ה' כל פטר רחם הזכרים לריכים פדיון כי ה' הציל לבכורות הזכרים שלא מתו במצרים משא"כ הבכורות דאפי' של שאר אומות לא מתו. גם הנקבות בכורות אינם טעונות פדיון והעיקר כמי שנהג שלא יתענו בערב פסח גם הבכורות. וזה שאל התם כראותו כי בכורי בהמה קדשו והבכורות לא וז"ש מה זאת כאיש אשר לא ידע לפרש דבריו. והתשובה בחזק יד וכו' ויהרוג ה' כל בכור משאר אומות כלומר הזכרים דוקא כי דוקא בכורות מצרות מתו ולכן בכורות ישראל אינם טעונות פדיון. ואפשר דלהיות שר מצרים כנקבה לכך אמר הכתוב בישעיה סימן י"ט ביום ההוא יהיה מצרים כנשים וכו' דמיה"ש גם בש"ר להם ודמיונם עולה יפה:

על לא הודע בן בין הבנים כעס לאביו על אודות בנו גולמו ראו עיניו וכמו הלע"ר עלה על כן אמר המגיד כלפי האב ושאינו יודע לשאל את פתח לו לשון נוקבי כי גדל צער האב והיה כראותו שאין מענה בפי בנו תשש כחו כנקבה וז"ש את פתח לו על דרך מה שדרשו רז"ל על פסוק ואם ככה את עושה לי. ומדכתיב והגדת לבנך ביום ההוא לאמר מתיבת לאמר

דריש

דריש דאתא יברכר בכל עז כמה כרכורים כולי האי ואולי שיתעורר לב הבן הזה לשמוע בלימודים וזהו לאמר לא תאמר לו אף דהוא אינו יודע לשאל איוכא רמיא עלך לאמר :

היה בשעה שמצה ומרור מונחים ; או יאמר שמצה זכר לשעבוד הגוף כי ככה יאכלו את לחמם העבדים ומרור זכר לשעבוד הנפש כמו שפירש רבינו מהר"ם אלשיך זלה"ה בכוונת הכתוב וימררו את חייהם בעבודה קשה כי חיי

וְשֶׁאֵינוֹ יוֹדֵעַ לִשְׁאוֹל אַתְּ פְּתַח לוֹ שֶׁנֶּאֱמַר וְהִגַּדְתָּ לְבִנְךָ בַּיּוֹם הַהוּא לֵאמֹר בַּעֲבוּר זֶה עָשָׂה יְיָ לִי בְּצֵאתִי מִמִּצְרָיִם׃ יָכוֹל מֵרֹאשׁ חֹדֶשׁ. תַּלְמוּד לוֹמַר בַּיּוֹם הַהוּא. אִי בַּיּוֹם הַהוּא יָכוֹל מִבְּעוֹד יוֹם. תַּלְמוּד לוֹמַר בַּעֲבוּר זֶה. בַּעֲבוּר זֶה לֹא אָמַרְתִּי. אֶלָּא בְּשָׁעָה שֶׁיֵּשׁ מַצָּה וּמָרוֹר מוּנָּחִים לְפָנֶיךָ׃

מתחלה

ושמעתי אומרים משם המפרשים כמשז"ל שלשים יום קודם לפסח שואלין ודורשין ורשב"ג אומר שתי שבתות והקשו הראשונים דהא אמרינן משה תקן להם לישראל שיהיו קורין הלכות פסח בפסח הלכות חג בחג הלכו' עלר' בעלר' והר"ן ז"ל תירץ דתקנת משה רבינו ע"ה לדרוש הלכות חג בחג היינו למדרשינהו בפרקא ומ"ש שלשים יום או שתי שבתות לרשב"ג הייט לשני תלמידים אחד שואל כענין ואחד שואל שלא כענין נזקקין לשואל כענין וקאמר דשלשים יום או שתי שבתות לרשב"ג הוי שואל כענין וז"ש יכול מראש חדש דהיינו כדעת רשב"ג דהזמן הוא שתי שבתות והייט לתלמידים השואלים כענין דמר"ח חשיב כענין וא"כ ס"ד יכול מר"ח דזימנא הוא לשואל כענין ת"ל ביום ההוא : ומהכא מוכח דהוא מיירי בבן שאינו יודע לשאל דאי מיירי ביודע לשאל אחד חכם וא' תם קשה דלמה יגרע שתהא ההגדה ביום ההוא דוקא הלא מר"ח לרשב"ג נזקקין לתלמיד השואל בהלכות הפסח ומקרי כענין : ואמאי כל קבל ברא לגבי אבא ואמר ביום ההוא : אלא מוכרח דמיירי בבן שאינו יודע לשאול וקאמר והגדת לעצמו בלי שאלה אלא אתה מעצמך ומשו"ה אינו מר"ח דההיא לשואלים דמקרי כענין משא"כ הבן הזה שאינו יודע לשאל ואתה תגיד מאליך להכי צריך דוקא ביום ההוא : אי ביום ההוא יכול מבעוד יום שאביו ילמדנו וכפ"ז נפיק דמי שיש בו קצת דעת ללמדו מבע"י ויכול לדבר בליל החג יטפל בו אביו אבל מי שאין בו דעת כלל שאם ילמדנו מבע"י לא הועיל כלום ולבו לב האבן לא דברה תורה בזה ת"ל בעבור זה כלומר אף שאין לו דעת כלל שאינו מועיל אם תלמדנו מבע"י חייב אתה לדבר עמו בשעה שמצה ומרור מונחים לפניך דלא גרע ממאי דתנן הוא שואל את עצמו זהו תורף דבריהם בתוספת קצת כפי קצורו :

ואפשר דמ"ש בשעה שמצה ומרור מונחים ירמוז למש"ל דהמצה זכר לעבדות ומרור זכר לקושי השעבוד שהו' היה בגר' עיקר הגאולה ולכך ההגדה

האדם היא נשמתו וזה עולם רשע' העכו"ם במצרי' לשעבד נפש ישראל ולמרר נפשם לעע"ז והוא אבדן הנפש וז"ש וימררו את חיי' רומז לנפשם שהוא התמרור עיקרי וכו' עש"ב ולפי זה מרור שהוא רמז למש"ש וימררו את חייהם הוא רמז למרירו' הנפש לעע"ז ולכן מרו"ר גי' מו"ת ובכן ההגדה תהיה בשעה שמצה ומרור מונחים שנזכור מה הי' לנו במצרים כמעט שאבדנו נפשנו וגופנו לולי ה' שהיה לנו ברוך האל המושיע ואומרו בעבור זה מורה באצבע כי בשנם כל איש ישראל זכרון יציאת מצרים על לבו תמיד כמצותו לזכור יצ"מ מ"מ זה מדבר בשעה שמצה ומרור מונחים לפניך בפועל והגדת לבנך . ועיין לקמן בפסקת רבן גמליאל היה אומר כל שלא אמר וכו' מה שכתבנו בעניותנו מה הוה ס"ד דאצטריך לומר ושאינו יודע לשאל את פתח לו ע"ש :

בעבור זה וכו' כתב הר"ד אבודרהם ז"ה בגימטריא י"ב מצות שאדם עושה בליל פסח ואלו הן ד' כוסות חרוסות כרפס שתי נטילות ידים המוציא מצה מרור כריכה עכ"ל וראיתי מי שכתב עליו וז"ל ומ"ש שתי נטילות לשתי מצות אין נראה דהא נטילה ראשונה לאו מצוה היא דהא לא מברכין עלה רק נקיות הוא וכמ"ש התוס' פ' ערבי פסחים אלא נ"ל אפיק נטילה א' ומעייל סיפור הגד' הוא מ"מ מתרי"ג מצות וכמ"ש הרמב"ם עכ"ל ולק"מ על הרב הר"ד אבודרהם כי כמה גדולים סברי דיברך על טיבולו במסקנה כמבואר בטור ובית יוסף א"ח סי' קנ"ח ובס' אורחו' חיים הלכות ליל פסח אות י"ג כ' דרוב הפוסקים סוברים שיברך ברחילה שקודם הכרפס על נטילת ידים וכן נראה מדברי הר"ד אבודרהם שדעתו לברך כאשר עיניך תחזינה אלא דאנן משום ספק ברכות לא מברכינן כיון דאיכא פלוגתא דרבוותא ומ"מ הר"ד אבודרהם יפה כתב ברמז זה לפי דעתו ודעת רוב הפוסקים וכך היה מונה שתי נטילות . ולא רצה למנות סיפור יצ"מ כמ"ש הרב הנזכר דהוא מונה מצות מעשיות ולא מצות שהם בדיבור לבד :

ולפי

מִתְּחִלָּה עוֹבְדֵי עֲבוֹדָה זָרָה הָיוּ אֲבוֹתֵינוּ וְעַכְשָׁיו קֵרְבָנוּ הַמָּקוֹם לַעֲבוֹדָתוֹ. שֶׁנֶּאֱמַר וַיֹּאמֶר יְהוֹשֻׁעַ אֶל־כָּל־הָעָם. כֹּה אָמַר יְיָ אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל בְּעֵבֶר הַנָּהָר יָשְׁבוּ אֲבוֹתֵיכֶם מֵעוֹלָם. תֶּרַח אֲבִי

אברהם

ולפי האמור לאמורה יש להרגיש עמ"ש בס' ארחות חיים הל' חמץ אות קי"ד שנתן טעם למש"ל האוכל מצה בע"פ כבועל ארוסתו דכשם שבני החתן אומרים ז' ברכות בפה"ג ואירוסין בפה"ג ושם ברכות כן מברכין תשע ברכות קודם אכילת מצה דוק ותשכח עכ"ד וראה זה חדש דהרב שבלי הלקטים' תניא ובשו"ת מהר"י ווייל סימן קל"ג ודעמיהו כלם מש"לו כמו דכשם דהחתן צריך לברך ז' ברכות כן צריך לברך קודם אכילת מצה ז' ברכות ע"ש. ונראה דטעמם דרז"ל אמרו כבא על ארוסתו מכלל דכבר היא ארוס' וא"כ ברכו ברכת אירוסין ואין מחסור אלא ז' ברכות. אבל הרב ארחות חיים דמני ט' ק"ק דלפי דעתו שיברכו ענ"י בטיבול א' הם טפי מט' דהיינו בקדוש ג' בטבול א' ב' בהגדה גאל ישראל ובפה"ג [לפי דעתו ומנהגו] נט"י המוציא ומצה הם עשרה. אמנם יש ליישב לזה כאשר יראה הרואה בס' חק יעקב סימן תע"א מ"ש במנין הז' ברכות ומשם בא"ר ה' ואין להאריך:

מתחלה עע"ז וכו' אפשר דהמגיד רצה לרמוז בזה טעם כעיקר על יציאת מצרים טרם מלאת שנות מספר ת' שנה מגזרת בין הבתרים דקי"ל הקדש מפקיע מידי שעבוד וכרוב חסדיו קדשנו במצותיו וקרבנו לעבודתו במצות הפסח ומצה ומרור ואכזריהו והבטיחנו לתת לנו את תורתו כמו שכתוב בהוציאך את העם ממצרים תעבדון את האלהים על ההר הזה ובכן נתקדשנו והיו נכונים גופנו ונפשנו יום יום להוסיף בקדושה ודין גרמ"א דעלי"רחה לכל שעבוד דהקדש אלים לאפקועי מידי שעבוד וקדושת התורה יכולה היא שתגן כי אין לך בן חורין אלא מי שעוסק בתורה והיא חירות משעבוד מלכיות והטעם כי על ידי עסק התורה האדם מתקדש כי כל התורה שמותיו של הקב"ה ובעוסקו בתורה ירבה השפע למעלה והקדש מפקיע מידי שעבוד ולזה העוסק בתורה הוא בן חורין וזה טעם רבינו הקדוש דאמר פ"ק דבתרא אין פורענות באה לעולם אלא בשביל עמי הארץ והיינו דאמרינן התם אני חומה זו תורה ושדי כמגדלות אלו ת"ח דקדושת התורה חומה נשגבה אלולי מצלי מכל מיני פורעניות השמד לעוסקים בה כדחזי והיו קודש והפקיע מעליהם עול השעבוד דהקדש מפקיע מידי שעבוד. והוא הדבר הרומז על האר"ש המגיד ועכשיו קרבנו המקום לעבודתו והגיא קרבת אלהים לאפקועי שארית מנות ת' שנה ובני ישראל יוצאים ביד רמה ויקדשו:

ועדיין צריכים אנו למודע"י מה צורך להזכיר דמתחילה עע"ז היו אבותינו ולהזכיר תרח

ואחשבה דאפשר לומר שאחד מטעמי גלות מצרים היה לכפר על תרח שהוא עשה תשובה לפני מותו סמוך למיתתו והוא חי מאתים וחמשה שנים דל מינייהו חמשה דהיה קטן מאד פשו להו מאתן דאפשר שבן ה' שנים היה בן דעת ונענש משם ואילך כמו שתירצו הראשונים על מה שנענשו ער ואונן והם קטנים מצד דהיה דעתם שלם אף בקטנותם וכן אפשר להיות בתרח דמשנת שש היה בריא בדעתו והוא היה עובד ע"ז ועושה צלמים. אואפש' דחמש שנים לפני מותו חזר בתשובה ונשאר מאתים: ובין כך ובין כך חטא תרח בע"ז מאתים שנה ועון ע"ז אף בישראל מחשבה רעה מצרפה למעשה כמ"ש פ"ק דקדושין מדכתיב למען תפוש את ישראל בלבם ובכן יתכן דטעם אחד מגזרת בין הבתרים שגזר ה' כי גר יהיה זרעך וכו' ועבדו' וענו אותם ת' שנה הוא לכפר ולתקן המאתים שנה של תרח שחטא בע"ז ולכך נגזרו ת' שנה כנגד שנות תרח בכפל מאתים על המחשבה ומאתים על המעשה ואם האמת אתנו יש לרמוז דר"ת כי גר יהיה הוא גימט' אביך להודיעו כי אחד מהטעמים של הגלות הוא לכפר על אביו תרח. וזה טעם איוב שנדון ביסורים קשים כנידים על אשר יעץ לפרעה להרע לישראל כמ"ש בזהר הקדוש ריש פ' בא דף ל"ג ע"א דאיוב מקריבי עיטא דפרעה הוה וכד קם פרעה עלייהו דישראל בעא לקטלא לון א"ל לא אלא טול ממוניהון ושליט על גופיהון בפולחנא קשיא ולא תקטול לון א"ל קב"ה חייך בההוא דינא תהא דאין מה כתיב ואולם שלח נא ידך וכו' והכי אמר ליה אליהו כי פעל אדם ישלם לו וכו' ע"ש. וכד הוינא עליה רמזתי הענין בר"ת פסוק זה דהזכיר בזהר שאמר לו אליהו לאיוב כי פעל אדם ישלם לו דארבע תיבות פעל אדם ישלם לו ר"ת פועל עלאך לפרעה אותו דין ממש ה' שלם לך ממונך לקח ויסרך:

וימתק הענין יותר על פי הקדמתנו במ"ש המקובלים דאיוב היה גלגול תרח ובזה פירשו מאמר רז"ל הרבה יסורין היו ראוים לבא על אברהם אלא שסבלם איוב. והוא תמוה חדא מה טעם היו ראוים לבא יסורין על אברהם אחרי שמילא העולם חסד והושלך לאור כשדים על קדושת השם ונתנסה עשר נסיונות. ותו אי תימא דהיו ראוים לבא על אברהם מאי אית ליה לאיוב בזה על כן יאמרו המושלים שכם נסיב מבגאי גוזר. אמנם פירשו ז"ל דתרח הפליג בחטאתיו ונקרא תרח אותיות רתח דרתח הקב"ה כמ"ש בזהר הקדוש וכדי לנקותו היו ראוים לבא יסורין על אברהם בנו לכפר על אביו. אכן מאהבת ה' את

אברהם

אברהם אע"ה הביא תרח עצמו בגלגול איוב וסבלם הוא עצמו עד זמן דבריהם ז"ל. וכבר רמז הרמב"ן בשער הגמול דיסורי איוב היו על חטאות נפשו בגלגול שעבר כי בגלגול זה איוב היה תם וישר ירא אלהים וסר מרע ושלשת רעיו לא מצאו מענה אבל אליהו גלה סודו שהיסורין היו על גלגול שעבר ונח דעתי' דאיוב. ולפי הנחתנו דאחד מטעמי גלות מצרים היו על איוב עצמו כשהיה תרח ולכפר על אשר חטא על הנפש במאתים שנה. אתי שפיר תוקף היסורין שסבל איוב דלא די שבכלל טעמי הגלות הוא לכפר על תרח אלא שאיוב הבא לתקנו בגלגול הוא עצמו יען השעבוד ומשו"ה קרבו לבא עליו צרות רבות ורעות והכל משפט צדק. וכ"ש לפי דעת רז"ל דאמרו דאיוב שתק לפרעה ונידון ביסורין דיקשה מה זו שתיקה להתחייב עליה את כל גזירת היסורין עליו כי מרים הם מר ממות. אך על פי האמור ניחא:

אַבְרָהָם וַאֲבִי נָחוֹר. וַיַּעַבְדוּ אֱלֹהִים אֲחֵרִים. וָאֶקַּח אֶת־אֲבִיכֶם אֶת־אַבְרָהָם מֵעֵבֶר הַנָּהָר וָאוֹלֵךְ אוֹתוֹ

בכל

ובהא סליק שפיר מ"ש בזהר הקדוש שם דהיה המקטרג רצונו לקטרג על יציא' מצרים וא"ל השמת לבך על עבדי איוב ונתעסק באיוב ורבינו האר"י ז"ל כתב דנרמז בשירה דכתיב תרעץ אויב והוא אותיות רעת איוב כי להציל ישראל נתן לו את איוב שיתעסק בו. והתמהה מוכיח חטא וזגוד מינגד ומה יש לאיוב לפקוד עליו כוס התרעלה להציל את ישראל אבל ע"פ הקודם הרי הוא כמבוא"ר דגלות מצרים אחד מהטעמים הוא לכפר על תרח וא"כ כאשר עת הזמיר הגיע בצאת ישראל ממצרי' ועדיין המקטרג עומד ומסטין לכך אמר הקב"ה שהשאר יסבול איוב שהוא עצמו תרח:

ואפשר שכאשר מל אברהם אע"ה ותמים כתיב ביה היה דבר ה' אליו לבשרו שאביו תרח יתוקן באיוב וז"ש וירא ה' אליו באלוני: ר"ת אביו והוא אותיות איוב רמז לו שאביו יתגלגל באיוב לכפר על שעבד ע"ז וזהו ממרא שהיה ממרא באלהותו יתברך. וגם אותיות איוב לרמוז מ"ש תרעץ אויב שהוא איוב כדבר האמור. ולמ"ד במדרש על פסוק ויבא אברהם לספוד לשרה שבא מקבורתו של תרח נמצא דחי תרח עד זמן של עקידת יצחק וכפ"ז אפשר שכל ימי חיי תרח היה מצטער אברהם אע"ה וסובל יסורין ונסיונות לכפר על אביו. וכאשר מת תרח שוב לא סבל יסורין על אביו ובא תרח בגלגול איוב להשלים תקונו ורמוז בתיבת ויבא אברהם לספוד לשרה שגם נרמז שבא מקבורתו של תרח איוב כי תיבת ויבא אותיות אביו ואותיות איוב לומר דאחר שמת תרח היה נחת לאברהם אע"ה ששוב לא סבל יסורין עליו כי היא יבא להשלים תקונו באיוב וכן ס"ת וימת תרח בחרן הוא נחם כי משם והלאה היה נחת לאברהם אע"ה. וכתיב אח"כ ואברהם זקן בא בימים וה' ברך את אברהם בכל כי שוב לא הי"ל צער בשביל אביו כי עתיד לבא בגלגול איוב וכן ר"ת זקן בא בימים וה' ברך הוא גימט' איוב כי לבעבור שאביו יבא באיוב היה לו נחת ונתברך בכל. ואחר זמן רב ראיתי מ"ש הגאון החסיד מהר"ן שפירא בספרו הנורא מגלה עמוקות אופן קי"ח ע"ש:

והטיב אשר דיבר המגיד להזכיר תרח שהיה עובד ע"ז כי הוא מכלל טעמי גלות מצרים לכפר על תרח מאשר חטא במאתים שנה במחשבה ובמעשה ולכך נגזרו ת' שנה על זרע ישראל כמו שאמר לו הקב"ה במעמד בין הבתרים בחיי תרח. ולפי שלא השלימו ת' שנה כי לא יכלו להתמהמה שלא יכנסו בן' ש"ט חזר הדין על איוב ונדון ביסורין קשים ורעים וזהו שהיה מקטרג השטן שלא נשלמו ת' שנה ומראה קא רואה על תרח וניתן לו איוב לעשות בו משפטי נקמות כרמוז במ"ש ימינך ה' נאדרי בכח להושיע ישראל ימינך ה' תרעץ אויב שהוא לרעת איוב כמדובר: ומכאן מודעא בפרק כל כתבי אשר ידי יסדה אר"ש שאם אני מכוין לאמת הנה מה טוב ואם אין דברי לעי והיו כלא היו לבטלו ולהוי כעפרא וה' ברוב רחמיו יכפר לי כי כל כונתי לעשות נ"ר לפניו יתברך:

ואחשבה לדעת לפרש פסקת ואקח את אביכם וכו' ופסקת ברוך שומר הבטחתו וכו' ופסקת היא שעמדה וכו' ופסקת צא ולמד וכו' ופסק' וירד מצרימה וכו' כל הפסקות הללו לפותרם בחדא מחתא והנה אנכי נצב על הקושרי"ס קשר"ן של דברים בס"ד. והענין כי מרגלא בפומיהו דרבנן מחלקת קדום אם האבות יצאו מכלל בני נח לגמרי והיה דינם כישראל גמור בכל בין להקל בין להחמיר או אם האבות רצו להחמיר כחומרי ישראל והיינו במה שיש להקל לפי דין ב"נ אבל לא להקל כדיני ישראל במה שאין להקל לדיני ב"נ: והרב הגאון מהר"י רוזאנים זלה"ה העמיק הרחיב בשרש זה בריש ספרו הנורא פרשת דרכים ושם הביא הרב ז"ל ראיה להכריע שיש להם דין ישראל לגמרי ממ"ש בבתרא דף ק' דאברהם אע"ה קנה הארץ בהלוך והוא מדין חזקה ומכאן ראיה שהי"ל דין ישראל בכל חוקותיו דהרי כתב הרמב"ם פ"א דזכיה דעכו"ם אינו קונה בחזקה ואיך אברהם אע"ה קני בהלוך שהוא מדין חזקה למ"ד אלא ודאי דדין ישראל גמור יש לו: ועוד הביא ראיה הרב ז"ל מדאמרינן בשבת אמר רב יהודה אמר רב מנין שאין מזל לישראל שנאמר ויוצא אותו החוצה אמר אברהם רבש"ע נסתכלתי באצטגנינות שלי ואיני ראוי להוליד א"ל צא מאצטגנינות שלך אין מזל לישראל מזה הוכיח הרב ז"ל דיש לו דין ישראל גמור עש"ב דף ז':

ושני

בְּכָל אֶרֶץ כְּנָעַן. וָאַרְבֶּה אֶת־זַרְעוֹ וָאֶתֶּן לוֹ אֶת יִצְחָק: וָאֶתֵּן לְיִצְחָק אֶת־יַעֲקֹב וְאֶת עֵשָׂו. וָאֶתֵּן לְעֵשָׂו אֶת־הַר שֵׂעִיר לָרֶשֶׁת אוֹתוֹ וְיַעֲקֹב וּבָנָיו יָרְדוּ מִצְרָיִם:

ברוך

והנה אחרי ראיות שהביא הרב ז"ל לכאורה יש לדחות' כי הנה הראיה שהביא מדאמרו דאברהם אע"ה קנה בהלוך דכתיב קום התהלך בארץ ראיתי במכתב להרב כמהר"ר חיים הלוי זלה"ה שתמה עליו דהרי אמרו בגיטין דף ל"ח עמון ומואב טיהרו בסיחון וא"כ מינו דעכו"ם בעכו"ם קונה בחזק' ומ"ש הרמב"ם דעכו"ם אינו קונה בחזקה היינו דוקא עכו"ם בישראל אבל עכו"ם בעכו"ם קונה ומאחר שכן אימא דאברהם אע"ה היה לו דין ב"נ אלא שהוא היה מחמיר כדיני ישראל במה שהוא קולא לב"נ ושפיר קנה ארץ כנען בהליך מדין חזקה דעכו"ם בעכו"ם קונה בחזקה זהו תורף דבריו: ואני בעניי במקום אחר ישבתי דברי הרב פרשת דרכים והוכחתי"ו בשב"ט אנפי"ם דראיתו ראיה עש"ב בס"ד:

ואף גם זאת שנית דמייתי הרב ז"ל מדאמר הקב"ה לאברהם אע"ה לא מאצטגנינות שלך וכו' יש לדחות דנהי דלגבי דינים ומשפטים לא יצא אברהם אע"ה מכלל דין ב"נ לגמרי להקל ולהחמיר רק חומרות ב"נ איבעי ליה למעבד ואין פוט"ר אמנם הא מילתא דבמזלא תלי' דלא נפיק מינה לדינא רצה הקב"ה אגב חביבותיה דאברהם אע"ה שלא יהיה תחת המזל והיינו דקאמר לא מאצטגנינות שלך אין מזל לישראל וכיון דאיכא ישראל דלא תלו במזלא גם אתה נאשר יקרת בעיני לא מאצטגנינות ולעולם דלגבי חומריהון דב"נ לא נפיק דעדין לא נתנה תורה: אמנם האי דיחויא לאו מילתא היא וחוזר ונראה דפשט לשון הש"ס דקאמר אמר ליה הקב"ה לא מאצטגנינות שלך אין מזל לישראל מורה ובא דדין ישראל יש לו לגמרי:

דינא אמנם היינו דוקא אם ארץ ישראל אינה מוחזקת שיכול לגרשם מארצו דהיינו טעמא דדינא דמלכותא דינא אבל אם ארץ ישראל מוחזקת מאבותינו לא שייך דינא דמלכותא דינא כמ"ש הרב הנז' בדרך הערכה ע"ש איכו השתא יהושע שרצה לראות מה בלבן של ישראל הראה להם פנים שאם רוצים לפרוק עולו יתברך יגלו דעתם וצדיק יבחן אם הם חזקים באמונתם או אם שרש פורה נמצא בם ויש לחוש שלא יגלו דעתם משום שאם יאמרו לפרוק עול ח"ו צריכים להתגרש מארץ ישראל שהיא ארץ אשר ה' דורש אותה תמיד ובחר אותה לחלקו ואם יאמרו שלא לעבוד ה' ח"ו יגרשם מארצו ולכן יש לחוש כי העלם יעלימו אשר לבם לא נכון עמו אי לזאת יהושע בדבר ה' בחכמה יסד אר"ץ וכה אמר האי קרא ואקח את אביכם וכו' להוכיח דאברהם אע"ה דין ישראל יש לו וקנה הארץ בחזקה והיה לו בזה שתי כונות אחת היתה כהראותו דאם רוצים לפרוק עול ח"ו יפרקו עול בפרסום ואל יחושו שיגרשם מארצו כי היא ארצם ונחלתם ומוחזקה להם מאבותיהם וזאת שנית לפנים מזו שיבינו שמאברהם אע"ה יש להם דין ישראל גמור ובא במחתרת מן הצד שהם יתעוררו מעצמם דכיון דמזמן אברהם אע"ה קודם דקודם זמן מתן תורה יש לאבות וזרעם דין ישראל נאה להם ברצונם הטוב להחזיק במעוז תורת ישראל וזה היה ברמז כלאחר יד שהם מעצמם יתעוררו הנה מה טוב ואם ח"ו טינא בלבם ויפרקו עול יגלו דעתם דא"י היא מוחזקת ויש כאן מודעא ואין לומר דינא דמלכותא כיון שהארץ שלהם:

והרמב"ן ז"ל בביאורו על התורה פ' אמור הביא ראיה שיש להם דין ישראל מדאמרינן פ"ק דקדושין דף ח"י אמר רבא עכו"ם יורש את אביו דבר תורה שנאמר כי ירושה לעשו נתתי את הר שעיר ודילמא ישראל משומד שאני אלמא קרי ליה לעשו ישראל משומד כי אברהם וזרעו דין ישראל יש להם ונראית ראית הרב ז"ל בריאה וטובה דמאי דקאמר ודילמא על דין עכו"ם יורש את אביו אבל לא אסתפק ליה דעשו ישראל משומד וכ"כ הרא"ש בפסקיו שם דמומר יורש את אביו מעשו דהיה ישראל משומד וקאמר כי ירושה לעשו ע"ש ובשו"ת מהרימ"ט א"ח סימן ו' ע"ש:

והנה נודע מאי דאמרינן פ' ר' עקיבא דכפה על ישראל ההר כגיגית ומכאן מודעא רבה לאורייתא והרב גאון עוזינו מהר"י רוזאנים זלה"ה בס' פרשת דרכים בטולי בטיל למודעא זו מטעם דינא דמלכותא

ונמשך מזה דאם האבות יש להם דין ישראל לגמרי וארץ ישראל מוחזק' א"כ מוכרח דיעקב אע"ה וזרעו יגלו ברצם גולים לארץ אחרת להשתעבד לקיים גזרת בין הבתרים כי הוא אמור כי גר יהיה זרעך בארץ לא להם ואין זה מתקיים בארץ כנען כי היא ארצם ונחלתם וישיבתם בה לא חשיב גרות וכפ"ז אין לומר שגזרת ת' שנה התחילה משנולד יצחק כמאן דאמר הכי מרז"ל ולא בא חשבון כי אם מירידת יעקב אע"ה וזולתי ירדו למצרים וא"כ אכתי בצרי להו שני טובא עד תשלום הת' שנה. וכבר נודע דיש מי שתירץ לזה דהקב"ה עם חייליו כביכול ירד למצרים והשכינה שכביכול היתה בגלות השלימה החשבון: ובזה נבוא אל הביאור דכבר אמרנו דכונת יהושע בדבר ה' לגלות מסתורין שבלב ישראל על התורה ועל העבודה והיו דבריו להראות להם דאברהם אע"ה דין ישראל יש לו וזרעו בו למינהו וקנה הארץ

הארץ בהלוך וחזקה כדין ישראל וארץ ישראל היא מוחזקת ויכולים ח"ו לפרוק עול ואין פחד שיגרשם ה' מארצו כי היא נחלתם ומכללן של דברים יתעוררו מרצונם לעבוד ה' ברצותם כי מזמן אברהם אע"ה יש להם דין ישראל וזה הטמין ברמ"ז שאם ירצו יבינו מעצמם והוי על דרך שמאל דוחה וימין מקרבת הוא הדבר אשר דיבר הנביא

בָּרוּךְ שׁוֹמֵר הַבְטָחָתוֹ לְיִשְׂרָאֵל .

ברוך

כה אמר ה' אלהי ישראל שמיחד שמו עליהם כי הם עמו ונחלתו בעבר הנהר וכו' ואקח את אביכם את אברהם שלקחתיו והפרשתיו לעצמי להיות ישראל גמור תדע שיש לו דין ישראל ואולך אותו בכל ארץ כנען ואולך דייקא שאמרתי לו קום התהלך בארץ וקנה בהלוך מדין חזקה ושמעת מינה תרתי דארץ ישראל מוחזקת וירושה היא לכם ולא שייך דינא דמלכותא דינא וגם שיש לו דין ישראל והיא ראיה ראשונה מהרב פרשת דרכים הנ"ל ומשום דאיכא למדחי דאינה ראיה מכרעת דיש לו דין ישראל דאימא דעכו"ם בעכו"ם קונה בחזקה ולעולם דדין ב"נ יש לו וכמו שדחה הרב מהר"ח הלוי ז"ל כאמור והגם שיש להעמיד הראיה כדאמרן כיון שיש מקום לדחות הוסיף ראיה אחרת ואמר וארבה את זרעו וכו' והיא ראיה שנית של הרב פרשת דרכים דיש לו דין ישראל מדאמר הקב"ה לאברהם אע"ה צא מאצטגנינות שלך אין מזל לישראל וז"ש וארבה את זרעו אף שלפי המזל לא היה אפשר שיוליד מטעם דאין מזל לישראל . אלא דגם זו איכא למדחי כדדחינן דזה הדבר אינו נוגע לדת ודין ועדיין אפשר דדין ב"נ יש לו ואתשביה רחמנא לענין זה דוקא כמדובר לכן הביא ראיה שלישית שהיא ראית הרמב"ן מההיא דירושה לעשו נתתי את הר שעיר שהוא ישראל משומד ויורש אביו וז"ש ואתן ליצחק וכו' ואתן לעשו את הר שעיר לרשת אותו ליצחק דישראל משומד יורש אביו ומהכא נפקא האי דינא כמש"ל וזו ראיה שאין עליה תשובה כי אברהם אע"ה וזרעו דין ישראל יש להם בכל מכל:

ואחרי כל הדברים האלה דשמיע לן דארץ ישראל מוחזקת ומאברהם אע"ה יש לנו דין ישראל אתה תשמע ולך תצלה כי לא אפשר שתהא מתקיימת גזר' ה' כי גר יהיה זרעך בארץ לא להם בארץ כנען כי ארץ כנען היא נחלתם ורחמנא אמר ארץ לא להם וזהו טעם אשר יעקב ובניו ירדו מצרים לקיים השעבוד בארץ לא להם . וזה דיבר יהושע בדבר ה' כמערכה אל הדרוש אשר יביע אומר שאם אין רצונם לעבוד ה' יגלו דעתם כי אין אונס ולא יחושו שיגרשם מארצו ודינא דמלכותא דינא דלא משלנו זו כיון דארץ כנען נחלת אבות ומוחזקת מהאבות והיתה הכונה לראות אשר בלבם . ואף גם זאת בראשונה היה נטען דאלהי ישראל נקרא ולקח את אברהם ומאז היה לו דין ישראל וזה רמז לעוררם לעבוד את ה' ואתיא מכללא ולאו בפירושא כי הם יבחרו . ואחר זה פירש שיאותיו יהושע שיבררו דעתם אם רוצים עבודת ה' כמבואר בכתובים הבאים שם אל מקומן ביהושע :

ומעשה ידיו מגי"ד כתב בהגדתיה כ"י קראי דמשם מוכח דגזרת בין הבתרים אינה מתחלת מלידת יצחק כיון דהגרות היה בארץ כנען והיא נחלה' מוחזקת מאבותיהם ובפירושא אמר בארץ לא להם ומעתה על עלינו חובת ביאו"ר איך נשלמו ת' שנה כי לא עמדו במצרים אלא רד"ו שנה · לזה אמר ברוך שומר הבטחתו לישראל ברוך הוא שהקב"ה מחשב את הק"ץ כלומר דכביכול השכינה השלימה החשבון לעשות מה שאמר לאברהם אבינו וכו' דאלמלא כן לא יזכר שם ישראל עוד שהיו נכנסים בן' ש"ע והוצרך כביכול להשלים החשבון בשכינה לשמור הבטחתו שלא יהיו נטמעים ח"ו . והיינו דקאמר היא שעמדה לאבותינו ולנו וכו' רבינו האר"י ז"ל היא שעמד' רמז למלכות שמים וכפי דרכנו יבא על נכון דזה עצמו אשר זאת לפנים ממצרים שכינ' עוזו אגוני מגנא ואלולי מצלא להשלים החשבון כביכול היא עצמה שעמדה לאבותינו ולנו בגליות שלא אחד וכו' והקב"ה שהוא עמנו מצילנו מידם וכימי צאתנו מארץ מצרים יראנו נפלאות :

ויען דיש סברא דמשו"ל דמחשבה רעה בעכו"ם מצטרפת למעשה נלמד מעשו דכתיב מחמס אחיך יעקב וכו' וכמ"ש התוס' בפ"ק דקדושין דף ל"ט איכו השתא דלמדנו דעשו יש לו דין ישראל משומד וככתוב בקרא דאייתי לעיל ואתן לעשו את הר שעיר לרשת אותו וכאמור א"כ צ"ל דאין הראיה מעשו שמחשבה רעה בעכו"ם מצטרפת כי הוא יש לו דין ישראל ופסוק מחמס אחיך הוא על אדום מחריבי בהמ"ק כמו שפירשו המפרשים . ולכן עתה נלמוד הא דמחשבה רעה מצטרפה בעכו"ם למעשה מלבן דכתיב ארמי אובד אבי על מחשבתו והיינו דקאמר המגיד צא ולמד מה בקש לבן הארמי כלומר צא מלימוד עשו דס"ד ללמוד מעשו דמחשבה רעה מצטרפת בעכו"ם ולפי האמור דעשו יש לו דין ישראל צא מלימוד זה : ולמד ענין מחשבה רעה דמצטרפת בעכו"ם מלבן וז"ש מה בקש לבן בקש במחשבה וקרא כתיב ארמי אובד אבי . ומתוך זה שהוצרכתי ללמוד מלבן ולא מעשו דדין ישראל יש לו וכ"ש אברהם והחזיק בארץ וא"י מוחזקת למדנו דמוכרח להשתעבד בארץ לא להם וז"ש וירד מצרימה דמזה עצמו נשמע טעם ירידת מצרים וכמש"ל : ויען יוסף הצדיק ע"ה שהביא דבת אחיו היה סובר דדין ב"נ יש להם ואביו הסכים על ידו כמו שנתבאר אצלנו באורך בס"ד לכן אמר אנוס על פי הדיבור דלדידיה דיש להם דין ב"נ לא קנה אברהם אע"ה א"י בחזקה כדין ב"נ והיה יכול להיות השעבוד בארץ כנען וארץ לא להם מיקרי אך היה אנוס ע"פ הדיבור ובטלה דעתו בדבר ה' :

ברוך שומר וכו' יש לפרש נמשך למקראי קדש דיהושע שהביא

בָּרוּךְ הוּא. שֶׁהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא חִשַּׁב אֶת הַקֵּץ לַעֲשׂוֹת כְּמָה שֶׁאָמַר לְאַבְרָהָם אָבִינוּ בִּבְרִית בֵּין הַבְּתָרִים. שֶׁנֶּאֱמַר וַיֹּאמֶר לְאַבְרָם יָדֹעַ תֵּדַע כִּי גֵר יִהְיֶה זַרְעֲךָ בְּאֶרֶץ לֹא לָהֶם וַעֲבָדוּם וְעִנּוּ אֹתָם

ארבע

שהביא בסמוך ואפשר לפרש הכל בדרך זה בעבר הנה"ר ישבו אבותיכם רמז שישבו רחוק מהאורות כלומר בקליפו' ור"ל בעבר האור ואקח את אביכם את אברה' מעבר הנהר ממקום הקליפות וכמו שכתב רבינו האר"י ז"ל שנשמת אאע"ה היתה בעמקי הקליפות ואולך אותו בכל ארץ כנען אשר היא רשות הגבוה אשר בחר לחלקו יתברך וארבה את זרעו וארב כתיב כלומר שעשיתי מריב' עם זרעו על דרך שפירש"י ז"ל לדרכו ע"ש ומתיחס אל כונתו היינו שעשה מריבה עם זרע"ו שגזרתי כי גר יהיה זרע"ך ואחר זה ואתן לו את יצחק וכו' ויעקב ובניו ירדו מצרים כור הברזל לברר הכסף מהסיגים: ועל זה קאמר ברוך שומר הבטחתו שנתן להם כח לברר כל ניצוצות הקדושה עד שעשאוה כמצולה שאין בה דגי"ם ומשו"ה נאסרו לשוב מצרים כי לא נשאר מה לברר כמ"ש האר"י ז"ל והוא אומרו לעשות מ"ש לאברהם וכו' ואחרי כן יצאו ברכוש גדול ופירש רבינו האר"י ז"ל שרכוש גדול הן הן ניצוצי הקדושה אשר בירנו וזה כונת אומרו לעשות וכו' שהוא הבטי' ואח"כ יצאו ברכוש גדול בירור גדול מניצוצי הקדוש' ושמר הבטחתו כי הוא הנותן כח לעשות חיל מניצוצי הקדושה וערות הארץ חיל בלע ויקיאנו: וז"ש היא שעמדה לאבותינו ולנו דקאי על השכינה כמ"ש האר"י ז"ל והוא נמשך לכונתנו דעסיק ואתי על בירור ניצוצי הקדו' והשתא אתי שפיר אומרו היא שעמדה שהשכינה כביכול היא מבררת וז"ש שכינה בגלות והיא שעמדה וכו':

במושך לזה הנה נא אבא לפרש מאמר רז"ל על פסוק זה דמייתי המגיד ידוע שאני מפזרן תדע שאני מכנסן ידוע שאני משעבדן תדע שאני גואלם וצריך פירוש לפירושם. ואפשר לפרש כי הנה אמר אליו כי גר יהיה זרע"ך ממש להפריד הסיגים מניצוצי הקדושה של ק"ל שנה דאדה"ר אשר הוא קרי לאונסיה ונטמעו בקליפות וצריך בירור ושעבוד בארץ לא להם וכי תימא יהיו הולכים מדחי אל דחי על לא הודע איה מקי' הבירור ושכבר השעבוד' לז"א ידוע שאני מפזרן וכיון שהכל בהשגחתי אני מפזרן במקום הראוי ובמקום הבירור ואין אני מניחם למקרה ופגע ח"ו וכתיב ואתכם אזרה בגוים ודקדקו כת הקודמין דהול"ל אזרה האלף פתוחה אלא נרמז דכביכול השכינה עמנו וזה ואתכם אזרה גם אני עמכם ואנ"י המבררת וזהו תקותנו שתמיד השכינה עמנו וזהו תדע שאנ"י מכנסן דכיון שאני מפזרן והשכינה עמהם אות היא שאני מכנסן וכמ"ש בזהר ועמה יפקון. וכי תימא עתה יגלו בערות הארץ ושע"א קשה והחוקה תמשול עליהם ואין מידה מציל לז"א תדע שאני משעבדן שהם אינם עבדים למצריים רק אני משעבדן כמ"ש בזהר דיוסף שלט על המצריים וקנאם לעבדים וכשאח"ך שעבדו בישראל כיון דמעיקרא הם עבדים ליוסף מה שקנה עבד קנה רבו ונמצאו ישראל משועבדים ליוסף הרומז ליסוד הקדוש ולזה יצאו ממצרים דאם ח"ו לא היה כך לא היו יוצאים לעולם מתחת יד מצרים ערות הארץ הקליפה הקשה והחזקה עש"כ וז"ש ידוע שאני משעבדן שיהיה השעבוד לי לספרא דקדושה תדע שאני גואלם ואין לחוש שיטמעו בקליפת מצרים מכיון שאני משעבד' [כאמור: וכד הוינא עליא פירשתי בהקדמה זו מש"ה כהאמר בנך יוסף שמני אלהים לאדון לכל מצרים רדה אלי אל תעמוד ככתוב במקומו באורך: ואחר שנים רבות נזדמן לי ס' קנה חכמה וראיתי שם בדרוש עשירי דף ל"ה שכיונתי לדעתו ז"ל בפירוש הכתוב הנז': והרב שם הביא מ"ש בפרקי ר' אליעזר דהלילות נחשבו ודקדק דודקא עבד עברי אסור לשעבד יום ולילה אבל הכא שנמכרו למצריים דאין הם לשעבדם יום ולילה ותירץ שישראל היה דינם כעבד עברי הנמכר לישראל שהרי אמרו ז"ל הענק תעניק לו כשם שבמצרים הענקתי ושניתי וכו' ודין הענקה אינו אלא בעבד עברי הנמכר לישראל והטעם כמ"ש הרמ"ע ז"ל בעשרה מאמרות דגזרת בין הבתרים היתה להיות גופן קנוי עבדות ממש אלא שהעבדות קיימו ביוסף שהיה גופו קנוי ושלטו אחיו עליו ואחרי כן יצא יוסף בגרעון כסף במה שזן אותם והיה להם לאדון למצרים והוא היה תחת שליטת אחיו נמצא מצריים שהיו תחת שליטת יוסף היא תחת שליטת כל ישראל ומשום שהיו מצרים תחת שליטת הקדושה הו"ל דין ישראל כדין נמכר לעברי ואסור לשעבד בם ימים ולילות ולולי זה היו צריכים לישב ת"ל שנה והיו נכנסים בן' ש"ע ונשקעים שם לעולם עכ"ד:

ועל פי זה נבאר כל הכתוב דכל זה רמז הקב"ה לאברהם אע"ה באמור אליו ידוע תדע וכבר ידעת מ"ש האר"י ז"ל דרמז לו ה' באמרו בארץ לא להם שיהיו עבדים בארץ שאינה של אדוניהם כי יוסף הצדיק העבירם לערים והחליף של זו בזו ונמצאו המצריים גופם בארץ לא להם: ז"ש ידוע תדע שאני מפזרן ומכנסן וכי תימא יש לחוש שיתערבו בעכו"ם ויהיו שולטים עליהם ואין מידם מציל שיכנסו לן' שערי טומאה שהוא ר"ת שע"ן ן' שערי טומאה ואין עוד תקומה לז"א כי גר יהיה זרעך בארץ לא להם דהיינו מצרים שיוסף הגלה אותם והעבירם מעיר לעיר והם תחת שליטת יוסף. ועבדום ביום וענו אותם בלילה שהוא תוספת שאינן חייבין

אַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה. וְגַם אֶת הַגּוֹי אֲשֶׁר יַעֲבֹדוּ דָּן אָנֹכִי וְאַחֲרֵי כֵן יֵצְאוּ בִּרְכוּשׁ גָּדוֹל:

מכסין את המצות ומגביהין את הכוס:

וְהִיא שֶׁעָמְדָה לַאֲבוֹתֵינוּ וְלָנוּ. שֶׁלֹּא אֶחָד בִּלְבַד עָמַד עָלֵינוּ לְכַלּוֹתֵנוּ אֶלָּא שֶׁבְּכָל דּוֹר וָדוֹר עוֹמְדִים עָלֵינוּ לְכַלּוֹתֵנוּ, וְהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מַצִּילֵנוּ מִיָּדָם:

צא

כי דינם כנמכר לישראל דאינו עובד בלילה מאחר שהם תחת שליטת הקדושה כמו שרמז באמרו בארץ לא להם ולזה נחשבו הלילות עגוי והמה יעלו ימים ולילות ת' שנה ומהאי טעמא וגם את הגוי אשר יעבודו דן אנכי על אשר רדו בם בפרך כיון שהם כע"ע הנמכר לישראל. וגם יש להם הענקה כדין נמכר לעברי ואחרי כן יצאו ברכוש גדול להענקה:

ועוד אפשר לומר בכונ' וגם את הגוי וכו' ואמרו רז"ל בש"ר דן אנכי במכות בכורות וכתבו רבני אשכנז ז"ל דאם ה' היה הוא בכבודו מוליאנו היה כל השלל קדש ולא היו יכולים ליהנות כמו שהיה ביריחו ולכן ילאו ע"י משה ואהרן כדי שיהנו מן הביזה עכ"ד וז"ש וגם את הגוי דן אנכי במכת בכורות ותו לא כי אין ההולאה על ידי. ולאו משום גריעותא דישראל אלא הטעם ואחרי כן ילאו ברכוש גדול ויוכלו ליהנות שאם תהיה ההולאה על ידי יהיה הכל קדש:

והרב פרשת דרכים סוף דרוש ה' פירש במאי דקי"ל דבדיני שמים אדם לוקה ומשלם וז"ש דן אנכי בידי שמים וכיון שכן ואחרי כן ילאו ברכוש גדול דבדיני שמים אדם לוקה ומשלם ע"ש באורך וברותב. ואפשר להוסיף קלת במה שנראה לכאורה מדברי התוס' בע"ז סוף דף ע"א דבעכו"ם לא אמרינן קים ליה בדרבה מיניה שכתבו ד"ה בן נח נהרג על פחות מש"פ וז"ל ורש"י פירש דלא נתן להשבון משום דקים ליה בדרבה מיניה ולא נהירא דא"כ לא יתחייב נכרי לשלם גזלו בשום ענין עכ"ל ומריהטא דלישנא משמע דהם ז"ל סברי דבעכו"ם לא אתמר קים ליה בדרבה מיניה וכן כתבו בעירובין דף ס"ב ע"א דמשום קלב"מ לא מפטר דלא שייך גבי נכרי ע"ש וזו היא קושיה על הרב פרשת דרכים שם דף י"ג ריש ע"ג שכתב בשם התוס' דגם בעכו"ם אמרו קלב"מ ונמלא דדבר זה במחלוקת שנוי דמדברי רש"י בע"ז הנז"ל ומדבריו ביבמות דף מ"ז ע"ב משמע דסבר דגם בב"נ נאמר קלב"מ. ודעת התוס' דבעכו"ם לא אתמר. ולדעת האומר דבעכו"ם אמרינן קלב"מ זש"ה וגם את הגוי אשר יעבודו עם היותו עכו"ם לא תימא דבעכו"ם אמרינן לוקה ומשלם לא כי אלא הכא דן אנכי בידי שמים ומשו"ה ואחרי כן

ילאו ברכוש גדול הא בידי אדם גם בעכו"ם אמרו קלב"מ ולדעת מ"ד דעכו"ם לוקה ומשלם הכי פירושא דקרא וגם את הגוי להיות עכו"ם ועוד דן אנכי בידי שמים לוקה ומשלם ואחרי כן ילאו ברכוש גדול. ועוד אפשר לומר במאמר רז"ל הנז' ידוע שאני מפוזרן תדע שאני מכנסן במשז"ל דלדקה עשה עמנו לפזרנו כי כל מלכות חש דלא לימרו ליה מלכותא קטיעה ומשו"ה אנו חיים וז"ש ידוע שאני מפזרן לד' רוחות העולם ובזה תדע שאני מכנסן דאין שום אומה הורגן דלא לימרו מלכותא קטיע':

היא שעמדה וכו' כבר כתבנו שרבינו האר"י זל"ל מפרשה על השכינה כמש"ל ונמשך להקודם דמייתי קרא ואחרי כן ילאו ברכוש גדול שהם נילולי הקדושה אשר היו בארץ מלרים כי שם נפולו בערות הארץ וע"י השעבוד הקשה נתברר הכל וזהו הרכוש הגדול כמ"ש רבינו האר"י זל"ל וכמש"ל ועל זה קאמר היא השכינה שעמדה לאבותנו ולנו שבכל מקום שגלינו שכינה עמנו והיא המבררת ובכחה גם אנו מבררים על ידי שעבודנו ולרותנו שבכל דור ודור עומדים עלינו לכלותנו השר שאנו בארלו והאומה שאנו בקרבה והקב"ה מלילנו מידם בין מהשר בין מהאומה והכל לכבוד השכינה וכאשר חכמים הגידו בזהר הקדוש על פסוק ואף גם זאת בהיותם בארץ אויביהם לא מאסתים ולא געלתים לכלת"ם בשביל כלתם היא השכינה לא געלתים לכלותם. ודורשי רשומות אמרו ואף גם זא"ת ר"ת זכות אבות תמה כלומר שאף בזמן שתמה זכות אבות לא מאסתים וכו' להפר בריתי דברית אבות לא תמה עכ"ד ולפי הזהר ה"ק ואף אם זכות אבות תמה לא מאסתים לכלת"ם בעבור השכינה הנקראת זאת גם כן. וז"ש היא שעמדה לאבותינו ולנו כלומר בין לאבותינו שהיה להם זכות אבות בין לנו שתמה זכות אבות היא השכינה שעמדה שגם כשיש זכות אבות זא"ת היא עומדת לעד ולעולם זא"ת על ישראל:

ולפי פשוטו אפשר לפרש במשז"ל וגם את הגוי אשר יעבודו דן אנכי לרבות ד' מלכיות ונמלא דכבר ה' הבטיח לאברהם אע"ה להוליאנו משעבוד ד' מלכיות

יניח הכוס מידו ויחזור ויגלה המצה

צֵא וּלְמַד. מַה בִּקֵּשׁ לָבָן הָאֲרַמִּי לַעֲשׂוֹת לְיַעֲקֹב אָבִינוּ. שֶׁפַּרְעֹה לֹא גָזַר אֶלָּא עַל הַזְּכָרִים וְלָבָן בִּקֵּשׁ לַעֲקוֹר אֶת הַכֹּל שֶׁנֶּאֱמַר אֲרַמִּי אֹבֵד אָבִי. וַיֵּרֶד מִצְרַיְמָה וַיָּגָר שָׁם בִּמְתֵי מְעָט וַיְהִי שָׁם לְגוֹי גָּדוֹל עָצוּם וָרָב:

וַיֵּרֶד מִצְרַיְמָה. אָנוּס עַל פִּי הַדִּבּוּר: וַיָּגָר שָׁם. מְלַמֵּד

שלא

מלכיות וזהו כונת המגיד שאמר ברוך שומר הבטחתו לישראל לעשות מה שאמר לאברהם אבינו וכו' וזהו על גאולת מצרים ששמר הבטחתו וגאלנו ומייתי קרא וגם את הגוי אשר יעבודו דאתא לרבות שעבוד ד' מלכיות כאמור ועל זה אמר היא שעמדה כלו' הבטחת יתב' אשר הבטיח לאברהם אע"ה הבטחה זו היא שעמדה לאבותינו ולנו שכיון שהוא בחסדיו ורוב רחמיו הבטיחו וגם את הגוי על ד' מלכיות הוא שומר הבטחתו להצילנו מיד העומדים עלינו לשים לנו שארית ויגיע עת לחנגה עיקים בשעבוד מלכיות וגם את הגוי אשר יעבודו דן אנכי ואחרי כן יצאו ברכוש גדול הוא בירור ניצוצות הקדושה אשר בארץ שביינו והוא הרכוש הגדול מכלל דאיכא קטן הוא הכסף והזהב אשר בעה"ז נראה גדול אך הוא קטן מאד והרכוש העיקרי הגדול הוא בירור הקדושה והיו לאחדים הולך ואור עד נכון היום תפרח ישע ישראל נושע בה' גאולת עולם לשרתו ולברך בשמו הגדול יהי שם ה' מבורך מעתה ועד עולם:

צא ולמד וכו' ראיתי להרב הגדול מהר"י חאג"ז זצ"ל בהלכות קטנות ח"ב סימן י"ט שנשאל איך ולמה היה שונא לבן את כל יוצאי ירכו ויאמר להשמידם והשיב דבק היה בע"ז שלו ובקש לעקור מתוכו כל שרש דבר שמצא בו מרשימו של אברהם שעבד את ה' וזהו על דרך שאומרים שיורד דבר קדוש למקום שאינו לשידבקו בו ניצוצות הקדושה כך סבר להפך שיבא מזרעו של אברהם וילקט כל ניצוץ בו שנשאר במשפחתו ואח"ך יעקרם לבן וישאר הוא לאלהיו עכ"ל והנה נודע מ"ש המפרשים דפרעה לא גזר אלא על הזכרים ולהחיות הבנות כדי שינשאו בנות ישראל למצריים כיון שאין זכרים עכ"ד ואפשר שכונתו שהזכרים המצריים ישאבו ניצוצות הקדושה מבנות ישראל ויקחו ניצוצות הקדושה מהם: ולכן היה רוצה שאם יש רשימו מהקדושה במשפחתו ילקטנו זרעו של אברהם ויעקרשו וישאר הוא וביתו בלי קדושה כלל וז"ש צא ולמד פקח עיניך רשעת לבן שפרעה לא גזר אלא על הזכרים וניחא ליה שזכרי מצרים הם יקחו חלק קדושה ולבן בקש לעקור את הכל שלא ישאר רשימו

דאברהם במשפחתו ובא וראה עד היכן הגיע רשעותו. ולכן ופרעה לא עלתה להם כי עמנו אל וכמו שאמר שבכל דור ודור עומדים עלינו לכלותנו כל אחד במחשבת פגול לפי טומאתו והקב"ה מצילנו מידם:

ויתכן לפרש מ"ש שבכל דור ודור עומדי' עלינו לכלותנו וכו' צא ולמד וכו' כי הנה ישראל יושבי חשך הגלות בצר להם ממציקיהם בכל הצדדין והאופנים וגם אם הם מחשבין את ישראל כן בטון חוללנו ויתערבו וכו' וכמעט זה קשה יותר מצר האחר לצודד נפשים ויעש באופים והוא גלות. הנפש וכמצא שבכל אופן עומדים עלינו לכלותנו עומדים תדיר ולא פסיק שאם מכבידים עולם בעלילות' דא עקא שמתוך הערוך אין לך בטול תורה ומצות יותר מזה ואם מחשבים דין גרמא להמין ישראל לפרוק עול ויתערבו וכו' ולכן אמר מילתא פסיקתא עומדים עלינו לכלותנו. וע"ז הביא ראיה צא ולמד מה בקש לבן הארמי וכו' שם רמז דאמר לו הקב"ה השמר לך מדבר עם יעקב מטוב עד רע ואמרו רז"ל טובתן של רשעים רעה היא אצל הצדיקים ומזה השכיל שהם עומדים עלינו לכלותנו על דרך שכתבנו:

וירד מצרימה אנוס על פי הדיבור. אפשר דבא ליישב חקירה אח' דכמה תירוצים נאמרו למציא חשבון קץ שנה החסרים מגלות מצרים שלא ישבו אלא רד"ו ואעיקרא איך אמרו דישבו רד"ו והלא כל אותם שנים שחי יעקב אע"ה בארץ מצרים היה כמלך ולא היה לו בכל ימי חייו חיים טובים בהשקט ושלוה כאותם שנים וכן כל ימי השבטים לא התחיל הגלות כמש"ל והיו שקטים ושאננים מסובין אתכא אין מחסור כל דבר הלזה יקרא גלות לז"א וירד מצרימה אנוס על פי הדיבור כי כל שלות העה"ז והעושר והכבוד כקש נחשבו תחת לאיש משכיל ק"ו לבחיר שבאבות ושבטי יה ואלמלא גזרת ה' כשראו יוסף ופסק הרעב היו חוזרים לארץ כנען רק דהיו אנוסים על פי הדיבור ושפיר נחשב גלות כיון כי כל ישעם לגור בארץ כנען ונתעכבו במצרים בדבר ה' על כרח' א"כ שפיר עולים השנים אלו שחיו יעקב אע"ה והשבטי' משני הגלות: **ויגר** שם מלמד וכו'. אפשר דמשו'

דס"ד

שֶׁלֹּא יָרַד יַעֲקֹב אָבִינוּ לְהִשְׁתַּקֵּעַ בְּמִצְרַיִם אֶלָּא לָגוּר שָׁם. שֶׁנֶּאֱמַר וַיֹּאמְרוּ אֶל־פַּרְעֹה לָגוּר בָּאָרֶץ בָּאנוּ כִּי־אֵין מִרְעֶה לַצֹּאן אֲשֶׁר לַעֲבָדֶיךָ כִּי־כָבֵד הָרָעָב בְּאֶרֶץ כְּנָעַן וְעַתָּה יֵשְׁבוּ־נָא עֲבָדֶיךָ בְּאֶרֶץ גֹּשֶׁן:

בִּמְתֵי מְעָט. כְּמָה שֶׁנֶּאֱמַר בְּשִׁבְעִים נֶפֶשׁ יָרְדוּ אֲבוֹתֶיךָ מִצְרָיְמָה וְעַתָּה שָׂמְךָ יְיָ אֱלֹהֶיךָ כְּכוֹכְבֵי הַשָּׁמַיִם לָרֹב:

וַיְהִי שָׁם לְגוֹי גָּדוֹל. מְלַמֵּד שֶׁהָיוּ יִשְׂרָאֵל מְצֻיָּנִים שָׁם. וְעָצוּם כְּמָה שֶׁנֶּאֱמַר וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל פָּרוּ וישרצו

דס"ד דעלה במחשבה בתחל' ירידתו להשתק' ולשבות חזר ונעשה גר לז"א שלא ירד להשתקע כלומר שתחלת מחשבתו בירידה לא היה אלא לגור לקיים דבר ה' שיגלו למצרים לא זולת ולהכי נחשב הכל מפני הגלות כדאמרן ודייק לה מקרא דהו"ל וירד מצרימה במתי מעט ויגר שם דהכי הוה א"ש סדר הכתוב ומדשינה וכתב וירד מצרימה ויגר שם וסמך הגרות לירידה בא ללמוד שמעת תחלת ירידתו ויגר שם וז"ש מלמד שלא ירד להשתקע כלומר לא יקשה בעיניך שינוי הכתוב דהו"ל לומר וירד מצרימה במתי מעט ויגר שם דהכתוב בשינוי זה מלמד שלא ירד להשתקע אלא לגור שם:

במתי מעט כמו שנא' וכו' אפשר לומר דזה נמשך מהקודם דדריש דסמיך ויגר שם לוירד מצרימה ללמד שלא ירד וכו' ומפני דס"ד לומר דהכתוב קושט' קאמר וירד מצרימה יעקב אביגו ויגר שם הוא וביתו ואח"כ שם במצרים היו במתי מעט אבל הירידה לא היתה במתי מעט עד שתקשה דהו"ל וירד מצרימה במתי מעט לז"א שהעיקר כדאמרן דהרי פירוש במתי מעט הוא שירדו במתי מעט כמו שנאמר בע' נפש ירדו אבותיך וכו' ומוכרח דכוונת הכתוב לומר וירד מצרימה במתי מעט אלא דשינה ללמד שלא ירד להשתקע אלא לגור והכוונה לקיים גזרתו ית' כי גר יהיה זרעך וא"כ דין הוא שיעלה לחשבון הגזרה מעת ירידתם למצרים כמש"ל:

ואפשר לרמוז וירד מצרימה ויגר שם במתי מעט וכו' במה שנודע מגורי האר"י ז"ל דגלות מצרים מפני זרעו של אדה"ר שילא ק"ל שנה על ידי קרי וירדה השכינה עמהם לברר ואחר כך פרו ורבו ישראל ונתקנו נילולות הקרי וזה שאמר וירד מצרימה ורמז דהשכינה עמהם כי מצרי"מה גימטריא שכינה ויגר שם בעבור מתי מעט רמז לנילולי קרי אדה"ר שהנפשות נתמעטו על ידי הקרי ולכן נקט לשון מתים ועל כן נגזור גלות ת"ל שנה כי נפ"ש גימט' ת"ל כי על ידי הקרי נפש הוא חובל ויען כל ישראל נפש אחד נגזור גלות ת"ל שנה גימטריא נפש. ואחר כך על ידי הגלות והשעבוד נתברר הטוב ואותן הנפשות נתקנו והיו שפים רבות ישראל וז"ש ויהי שם לגוי גדול עלום ורב ששם נתקנו ונעשו גוי גדול ועלום:

ויהי שם לגוי גדול מלמד שהיו ישראל מלוינין שם. אפשר דכונתו משום דתיבת גדול יש בו שני פירושים שהוא גדול בכמות או באיכות וכמו שנתבאר לפי קלורנו מ"ש פ"ק דבתרא גדול יהיה כבוד הבית חד אמר בבנין וחד אמר בשנים דפליגי בפירוש גדול הנאמר שם אם הוא בכמות או באיכות. והכא פשטיה דקרא בכמות וכמ"ש ויגר שם במתי מעט ויהי שם לגוי גדול אך קשיא ליה תיבת שם דיותרת היא דהו"ל ויגר שם במתי מעט ויהי לגוי גדול לז"א מלמד שהיו ישראל מלויינין שם דמלבד פשטיה דקרא כי גדלו בכמות עוד הוסיף ללמוד ויהי שם לגוי גדול באיכות והו רמז תיבת שם לומר דאף בארץ שביים היו מלויינין וגדולים בכמות ואיכות אי נמי דגדול בכמות שמעינן מדקאמר ועלום וכמו שאמר בסמוך ועלום כמו שנא' ובנ"י פרו וכו' ולכן פירש גדול באיכות והרשב"ץ פירש מלוייכין שהיו גדורים בעריות. ולפי זה מדוקדק תיבת שם דכתיב ויהי שם לגוי גדול כי השב"ח השבית ואהדרי"ה קרא לזרע ישראל אשר בארץ לא מטוהרה ערות הארץ היו גדורים בעריות וז"ש ויהי שם במלרים ערות הארץ לגוי גדול שגדרו עלמם וכבשו יצרם והוא שבח גדול:

וירבו

וירבו ויעצמו במאד מאד. פירש הרב הגדול בדורו מהר"ם ן' חביב זלה"ה דכוונת הכתיב הוא ובני ישראל פרו וישרצו וכו' וכי תימא זה הצער נוסף על כל רעתם דבגלותם ודלותם בארץ שביים ריבוי כזה מוציא האדם מדעתו כי אין להם לחם לפי הטף ואף השמלה ויוסיף מכאו' על מכאוב' כי ילדיהם אל אל ישועו ואת פת רוצ"ם לז"א במאד מאד כלומר שהיה להם ממון הרבה כמ"ש בכל מאדך בכל ממונך וז"ש במאד מאד כלומר ברוב ממון וכיון שהיו עשירים ודאי היו שמחים ביוצאי חלציה' אלו דברי הרב זלה"ה. ואני ברגליו אעבורה לפרש סיום הכתוב ותמלא הארץ אותם במ"ש פ"ק דסוטה דף י"א שהיו יולדות בשדה וזוכין שם ונבלעים בקרקע והיו חורשים עליהם כמש"ה על גבי חרשו חורשים ואח"כ באים עדרים לבתיהם וז"ש שכתוב ובני ישראל פרו וישרצו וכו' וכי תאמרו הן הנה היו לבני ישראל לפוקה ולמכשול כי לא די להם רוב צערם ויגונם ויאנחו בני ישראל על העבודה ועוד יוסיפו לרא משנה שברון שבר על שבר יחדיו ידוכקו ותבחר מחנק נפשם בריבוי הבנים לז"א במאד מאד שהיה להם ממון מאד כי ברכם אלהים בעושר כמ"ש הרב הנזכר. ועוד אחרת ותמלא הארץ אותם רמז דברי הש"ס שהיו יולדות בשדה ומניחין אותם שם תבלעמו ארץ וזוכין וז"ש ותמלא הארץ אותם שלא סי"ל טורח רק מניחין אותם על פני השדה וה' עמם לזונם ולגדלם ויהי לנ"ס:

וַיִּשְׁרְצוּ וַיִּרְבּוּ וַיַּעַצְמוּ בִּמְאֹד מְאֹד וַתִּמָּלֵא הָאָרֶץ אוֹתָם:

וָרָב. כְּמָה שֶׁנֶּאֱמַר רְבָבָה כְּצֶמַח הַשָּׂדֶה נְתַתִּיךְ וַתִּרְבִּי וַתִּגְדְּלִי וַתָּבֹאִי בַּעֲדִי עֲדָיִים שָׁדַיִם נָכֹנוּ וּשְׂעָרֵךְ צִמֵּחַ וְאַתְּ עֵרֹם וְעֶרְיָה: וָאֶעֱבֹר עָלַיִךְ וָאֶרְאֵךְ מִתְבּוֹסֶסֶת בְּדָמָיִךְ וָאֹמַר לָךְ בְּדָמַיִךְ חֲיִי וָאֹמַר לָךְ בְּדָמַיִךְ חֲיִי:

וירעו

להם מצות שיעסקו בהם כדי שיגאלו שנאמר שדים נכונו ושערך צמח ואת ערום ועריה ערום מכל המצות נתן להם הקב"ה שתי מצות דם פסח ודם מילה שיתעסקו בהם כדי שיגאלו שנאמר ואעבור עליך ואראך מתבוססת בדמיך לכך הקדים לקיחתו של פסח לשחיטתו ד' ימים שאין נוטלין שכר אלא על המעשה ר' אליעזר הקפר ברבי אומר וכי לא היה בידם של ישראל ד' מצות שאין כל העולם כדאי בהם שלא נחשדו על העריות ולא על לשון הרע ולא שנו שמם ולא שנו לשונם וכו' ומפני מה הקדים לקיחתו של פסח לשחיטתו ד' ימים לפי שהיו ישראל שטופין בע"ז וכו' אמר להם משכו ידיכם מע"ז והדבקו במצות עכ"ל:

ורב כמ"ש ואעבור וכו' כן היא נסחת רבינו האר"י זצ"ל. וראוי להבין אומרו בדמיך חיי וכו' ורז"ל פירשו דם פסח ודם מילה והלא מראש אבא לדקדק תיבת חיי כי האף אמנם כי על יד דם פסח ודם מילה נגאלו עדיין צריך לדקדק בעלם תיבת חיי והן קדם אציגה נא מאמרם ז"ל במכילת' פ' בא וז"ל והיה לכם למשמרת מפני מה הקדים לקיחתו של פסח לשחיטתו ד' ימים היה ר' מתיא בן חרש אומר ואעבור עליך ואראך מתבוססת בדמיך והנה עתך עת דודים הגיע שבועתו שנשבע הקב"ה לאברהם שיגאל בניו ולא היה

והיה טרס] נדקדק בדברי המאמר כדחזי אשלח על אר"ש להבין במאי פליגי ר' מתיא בן חרש ור' אליעזר הקפר ויראה דפליגי הני תנאי בפלוגתא דחכמי צרפת והרמב"ן אם עד שלא נתנה תורה היה לאבות וזרעם דין ישראל או דין ב"נ דרבי מתיא בן חרש סבר כדעת חכמי צרפת דעד קבלת ישראל התורה בהר סיני היה להם דין ב"נ ובן נח אין מחשבה טובה שלו מצטרפת למעשה כמו שכתוב התוס' פ"ק דקדושין ומפני זה אמר שלא היה להם מצות שיגאלו שאין נוטלין שכר אלא על המעשה כלומר דישראל בו בפרק עד שלא נתנה תורה דינם כבן נח ואין נוטלין שכר אלא על המעשה לאפוקי מחשבה טובה דאינה מצטרפת למעשה ואם כן לא הוה בידייהו שום מעשה ומשו"ה נצטוו דם פסח ודם מילה. ור' אלעזר הקפר שנגנדו חלוק עליו וסבר כדעת הרמב"ן דמעת שנימול אברהם היה לו ולזרעו דין ישראל גמור לקולא ולחומרא ולכל דבר וא"כ כבר היה בידם שהיו גדורים בעריות ולא שינו שמם ולא שינו לשונם ולא היה בהם לשון הרע והגם דכל הני שב ואל תעשה נינהו כיון שדינם כדין ישראל גמור הרי אמרו ישב אדם ולא עבר עבירה נותנין לו שכר כעושה מצוה ומחשבה טובה בישראל מצטרפת למעשה וא"כ נמצא שהם מלאים מצות וראיתי בספר גור אריה חדש פ' בא שנזדמן לי לשעה שדקדק מאי שיאטייהו דהני תרי מצות פסח ומילה

ועוד

ועוד איך תירץ למה הקדים לקיחתו ד' ימים ורז"ל אמרו בשעה שאמר הקב"ה למשה לך אמור לישראל שישחטו הפסח א"ל רבש"ע דבר זה איך יכולים לעשות שהלא אלהיהם של מצרים וכו' א"ל חייך אין ישראל יוצאים מכאן עד שישחטו הפסח לעיניהם שאודיעם שאין אלהי עכו"ם כלום ויש לדקדק איך אמר משה דבר זה אין יכולים לעשו' כיון שהוא אמר ויהי ודאי הוא ישמור ישראל שלא ירעו להם ועוד למה אין יכולים לצאת עד שישחטו הפסח לעיניהם ופירש הרב הנז' במש"ל גבי שמואל שאמר איך אלך וכו' דהיכא דקביע היזקא שאני ועוד אמרו בש"ס דקמאי מתרחיש להו ניסא דמסרי נפשיהו על קדושת ה' ובזה א"ש דמשה אמר להקב"ה איך יכולים וכו' משום דשכיח היזקא והשיבו אין יוצאין מכאן וכו' משום דצריכים נסים ונפלאות וזה אינו נעשה עד שישחטו הפסח לעיניהם והיא מסירת נפשם על קדושת השם ובזה יובן מאמר ר' מתיא הנז' דסבר דהיו צריכים למסור נפשם לגמרי ולכן צוה פסח ומילה וקי"ל דפסח אין שוחטין על החולה ואין שוחטים לערלים וידוע דכאב המילה ג' ימים לפי זה שחטוהו ביום ד' אך יש לחקור דהיו יכולים ליקח הפסח ביום ד' אחר כאב המילה אבל לפי האמור שיש במצות אלו מסירה על קדושת השם וגבי אנשי שכם כשלקחו דינה לוו בני יעקב אותם שימולו וביום הג' באו בני יעקב אליהם והרגום לפ"ז הכא היה מסירת נפש על קדושת השם לגמרי יתר מאד כשלקחו הפסח ואח"ך מלו והיו הפסח קשור בכרעי המטה ד' ימים וישראל היו כואבים במילה ובזה יתבאר מאמר ר' מתיא הנז' דנתן להם מצות פסח ומילה שהוא מסירתם על קדוש השם והקדימו ד' ימים כדי שיהא המסירת נפש יותר לפיכך הקדימו ד' ימים זהו תורף דבריו ע"ש באורך:

ועל פי דרכו אפשר ליישב המאמר הנז' באופן זה כי הן קדם לשאו"ל הגיע מפני מה הקדים לקיחתו של פסח לשחיטתו ד' ימים ולשון מפני מה רגילי בעלי הפרפ"ס לדקדק דהול"ל למה כגון הכא לימא למה הקדים לקיחתו של פסח לשחיטתו וכו' כי באומרו מפני מה מורה דעלה על לב איזה טעמים לדבר ורצונו לדעת טעם כעיקר. ואפשר משום דיש לומר דהני ד' ימים לתקן מה שפגמו בארבעה חלוקי גוף נפש רוח נשמה והיו כרג"ן מפריד אלו"ף בתעותם אחר גלולי מצרים לעבוד ע"ז ופגמו בד' עולמות אבי"ע או הני ד' ימים שיכונו ליחד ארבע אותיות השם המיוחד שפגמו בו ועל זה שאל מפני מה הקדים לקיחתו וכו' להורות כי יש ויש לחקירה זו דברים שבלב אבל לא הויין דברים המתישבים על הלב. ועל כן בא דבר ר' מתיא בן חרש דבר דבור על אופניו דמוכרח היה הדבר בדקדוק ללקחו ד' ימים קודם למסור נפשם על קדושת השם וצריך שימולו ויעברו ג' ימים לשחוט הפסח כדי שיתרפאו שאין שוחטין על החולים ונמצאו ד' ימים מוכרחים דלא סגי בלאו הכי. ור' אלעזר הקפר סבר שכבר היו בידם מצות עצומות וד' ימים לפי שהיו שטופין בע"ז והוי כעובר על המצות ופורק עול ומפר ברית ומגלה פנים שהם ד' עונות ועל ידי ד' ימים שמסרו עצמן על קדושת השם נתכפרו להם ד' עונות אלו:

והרי הוא כמבוא"ר לפי האמור מאמר פסיקתא רבתי דף כ"ט ע"ג דברו אל כל עדת בני ישראל לאמר בעשור לחדש הזה והלא אינו יפה אלא מן הדיר ואתה אומר מבעשור אלא מלמד שהיו קשורים בכרעי המטה מבעשור והיו המצריים נכנסים ורואים אותם ונפשם פורחות מעליהם עכ"ל ועם הקודם מבואר דטעם לקיחתו מבעשור כדי שימסרו נפשם על קדוש השם שהם כואבים במילה והיו המצרים רואים אותם ונפשם של ישראל פורחות מעליהם ומסרו נפשם על קדושת השם ואמטו להכי הקדים לקיחתו ד' ימים כדי שימסרו נפשם למות בהיותם כואבים במילה כמדובר. וכתבו משם הרב מהר"ש אלשיך זלה"ה כי כל מצוה אשר יעשה אותה האדם מתקדש באבר ההוא אשר בו יעשה המצוה ההיא או האבר אשר רומזת אליה המצוה ההיא כי רמ"ח מצות עשה כנגד אברי האדם רמ"ח אבל המוסר עצמו על קידוש השם מתקדש בכל גופו כי במסירת נפשו מתקדש כל גופו בבת אחת. והשתא ישראל במצרים היו עע"ז ופגמו בכל הגוף ונקראו בחייהם מתים ואף שהיה באונס מ"מ להיות העע"ז כופר בכל התורה נפגמו בכל גופם והיו נקראים מתים ולכן רצה הקב"ה לזכות את ישראל ונתן להם דם פסח ודם מילה כדי שימסרו נפשם על קדושת השם ועל ידי זה נתקדש כל גופם בבת אחת וחיו ולא ימותו וז"ש ואעבור עליך וכו' ואומר לך בדמיך שהם דם פסח ודם מילה חיי שיתקדש כל גופכם בפעם אחת וחיו תמורת מה שנקראו לשעבר על שעבדו ע"ז מתים ויכון מאוד אומרו בדמיך חיי וממילא דבר נתבאר [א] טעם לאשר נצטוו בדם פסח ודם מילה כי בזה מסרו עצמם על קידוש ה' ותקנו כל גופם:

(ג) **אמנם** לדקדק לשון חכמים שאמרו בכל המדרשים דם פסח ודם מילה

ויש

ויש להרגיש דהול"ל דם מילה ודם פסח אי בעית אימא דהכי הוה עובדא דכימולו ואח"ך שחטו הפסח ואי בעית אימא דמילה היתה לראש פינה ואברהם אע"ה נצטווה בה הוא וזרעו ומצות פסח חדשה אתם. אבל אפשר שכיונו רז"ל בזה לרמוז מ"ש במ"ר דהרבה לא היו רוצין לימול וקרא הקב"ה לד' רוחות ונשבו בג"ע ומשם הלכו הרוחות ונדבקו בפסח ונכנסו כלן למשה רבינו ע"ה לאכול הפסח אמר להם אם אין אתם נמולים אין אתם אוכלים מיד נתנו עצמן ומלו ונתערבו דם פסח ודם מילה הה"ד בדמיך חיי עכ"ל ולרמוז דהיו הרבה שלא מלו מקודם אלא אח"ך על ידי ריח ג"ע שדבק בפסח לז"א דם פסח ודם מילה וזהו הכפל וא"ל בדמיך חיי ליווי ראשון למול ולעשות הפסח וא"ל בדמיך חיי פעם שנית אחר שחיטה כאמור:

(ג) **ואפשר** עוד לומר בטעם שנצטוו על הפסח ועל המילה מלבד טעם הפשוט דמילה היו חייבים שנצטוה בה אברהם אע"ה לו ולזרעו וכתיב אם לא בריתי וכו' והוא במ"ש הרב עמודיה שבעה עמוד א' סימן ד' משם פליאה דבהמות חיות ועופות עשה ה' הבדל ביניהם ביצירתם איזה אסור איזה מותר אך במין האדם לא עשה הבדל ביניהם לכך צוה לאאע"ה המילה להיות הבדל ביניהם ולא עשה הבדל בשינוי צורתם שלא יאמרו ח"ו שתי רשויות יש ובזה פירש הרב הנז' כמה ענינים דהמילה יורה אלהותו ואחדותו יתברך עש"ב איכו השתא הנה נכון לומר דלזה נצטוו בפסח ומילה יען היו גוי מקרב גוי הללו עע"ז ולכן נצטוו משכו ידיכם מע"ז וקחו לכם צאן של מצוה ושחטו הפסח לשים אלהיהם של מצרים לשמה ולבזיון וכדי שלא ליתן פתחון פה דח"ו יש שתי רשויות פועל הטוב וכו' לזה נצטוו לימול דממה שלא יש הבדל בצורה כמו הבהמות חיות ועופות רק המילה משם מוכח אלהותו יתברך וזהו ואומר לך בדמיך חיי:

ועוד טעם [ד] כעיקר בהקדמה שוגר"ת ומשוגר"ת אשר כמה זימנין דמסכתת שפתנו אתנו קרין ומקרין הקדמה זו והוא דיצאו לפני זמנם מסיבת קושי השעבוד אשר הוא יתעלה העריך קושיו למשך שארית חשבון ימי שני גלותם ואולם התינח אם יש לנו דין בנים אז יעלה ויראה קושי השעבוד לתשלום הזמן ואמרו בזהר דאי נטרין ברית אינון בנין והנה כי כן לכך נצטוו בפסח משום אפרושי מע"ז כי איככה יחשבו כבן בהיותם עע"ז והגם דנקראו בנים משחיתים לר' מאיר מ"מ לפי חיבת הבן עלה יעלה קושי השעבוד במספר שנים רבות ולהכי הופרשו מע"ז ואתיא דם דם למרם בדם האהב: וזאת תורת העולה לחשבון גדול קושי השעבוד ונצטוו במילה דבברית איקרון בנין ואותה אנחנו מבקשים לצאת לפני הזמן וגם הוא רמז פסח ומילה פסח לשון דילוג שדלג על הקץ מסיבת היותם בנים שהמילה הוראה על זה:

ויראה עוד (ה) טעם אחר במה שנודע שצ"י המילה נעשה קדש וכמ"ש אשר קדש ידיד זה יצחק שנימול לשמנה שנעשה מרכבה לשכינה והוא מוכתב למלכות חתום בחותמו שדי מלבד הוי"ה מלגיו וכמו שהאריכו דורשי רשומות כמה מעלות מבא בדמים למולות. וכתבו המפרשים טעם לצאתם טרם מלאת זמן ת' שנה כי נתקדשו במה שהוכנו לקבל התורה וקי"ל דהקדש מפקיע מידי שעבוד ואף אנו כאמור דנצטוו לימול להתקדש במילה והקדש מפקיע מידי שעבוד ופסח לפרוש מע"ז ולהתקדש בכל גופם כמש"ל ומילה להיות נחתמין ונכתבין לחיים למלכות שמים ובזה אלים לאפקועי שעבודייהו ונפקי בריש גלי:

וירצה עוד [ו] טעם אחר למצות פסח ומילה במה שנודע מרז"ל והמפרשים ונתבאר אצלנו בכמה דוכתי דיש ויכוח בין אומות העולם לישראל דאו"ה סברי מעשה שמים עדיף או יאמרו בגוים אם אין רצונו בע"ז למה אינו מבטלה. כל קבל דנא יאמר נא ישראל מעשה אדם עדיף וה' חפץ למען צדקו לזכות את בריותיו לשרש אחר הע"ז. והוא הטעם למצות המילה דלא נברא האדם מהול דמעשה אדם עדיף. אי לזאת צוה ה' על פסח ומילה דהפסח הוא משום אפרושי מע"ז וכמ"ש משכו ידיכם מע"ז וכדי שלא יאמרו מעשה שמים עדיף ואם אין הקב"ה חפץ בע"ז למה אינו מבטלה אי לזאת נצטוו בזאת הברית וממיל"ה רואות דמעשה אדם עדיף. ובזה אפשר לפרש מאמרם ז"ל בשעה שיצאו ישראל ממצרים כרתו ברית לעשות חסד זה עם זה ויש להבין מה ראו על ככה בצאת ישראל ממצרים לכרות ברית זה אמנם אפשר דעד האידנא הוה ס"ד דישראל דמעשה שמים עדיף ולכן ידיהם אסורות וסוגרו דלתים כי מאנו עשות צדקה וחסד בטענה אם הקב"ה אוהב את העניים למה אינו מפרנסן דמעשה שמים עדיף אבל עתה דמן השמים עוררום דמעשה אדם עדיף ועל כן נצטוו בפסח ומילה כמו שנאמר פשטה הוראה דמעשה אדם עדיף ושמים לו זכ"ו זכיה מעליא לאבד ע"ז ולמול עת הזמיר הגיע וכרות עמו הברית לעשות חסד זה עם זה דמעשה אדם עדיף ויחשבה לו צדקה כפשוטו ותרגומו:

ואחשבה

ואחשבה דבלבד טעם פסח ומילה הנגלות לנו והטעמים אמורים (ז) ישנו בנותן טעם נחודש ונקדים אשר עין רואה ואזן שומעת וגם במכתב לא' קדוש וז"ל אמרו בש"ר אנכי ה' אלהיך על מנת כן הוצאתיך ממצרים ויש לדקדק דזה הפך מ"ש רז"ל מכאן מודעא רבא לאוריתא והרשב"א כ' דמש"ה נענשו דמתנת הארץ נתנה על תנאי וכו' וצריכין אנו למודע"י היכן מצינו בתורה תנאי זה דה' נשבע לאבות לתת להם ולזרעם את הארץ ולא התנה בזה כלל ומהר"ם אלשיך תירץ דה' לא נתנה לאבות בלשון ירושה אלא בלשון מתנה ומתנה יש לה הפסק ויכול לומר אחריך לפלוני ואין זה טעם מספיק דכ"ז שישראל חיים לא מהני ליתנא דאחריך ואי נתנה להם לזמן היינו קושיין דהיכן פירש להם כן ועוד דכתיב פ' לך לך ונתתי לך ולזרעך אחריך וכו' לאחוזת עולם . אמנם אפשר דשם רמזו התנאי דסמיך ליה והייתי להם לאלהים והיינו לומר דעל תנאי זה אני נותן את הארץ בתנאי שאני להם לאלהים וכיוצא בזה אמרו רז"ל וזה הדבר אשר מל יהושע וכו' אך קשה דזה היה במילה וכבר קנה אברהם אע"ה את הארץ כדכתיב קום התהלך בארץ ובין הבתרים נשבע ה' דכתיב ביום ההוא כרת ה' את אברהם ברית ושם לא פירש מזה התנאי ואין לאחר קנין ושבועה כלום . ותו קשה דאף אם נאמר דבין הבתרים נתנה על תנאי למה הוצרך לומר במילה פעם אחרת ונתתי לך ולזרעך אחריך והרי רז"ל נתנו טעם למה נזכר יציאת מצרים כמה פעמים ונראה במ"ש בכתובות דף מ"ד אמר רב נחמן שתי שטרות היוצאין בזה אחר זה ביטל שני את הראשון אי אוסיף ליה דקלא לתוספת כתביה אי בעי בהאי גבי אי בעי בהאי גבי והנה במעמד בין הבתרים נתן ה' את הארץ ע"מ שיהיו בגלות ת' שנה כמ"ש כי גר יהיה זרעך וכו' אמנם בעת המילה חזר ונתן הארץ לאברהם אע"ה ולא הזכיר תנאי זה דגלות ונתן לו הארץ בנחלה מיהו הזכיר לו תנאי אחר דהיינו והייתי להם לאלהים והכונה אי בעי בהאי גבי אי בעי בהאי גבי . והנה בטעם יציאת מצרים קודם ומגם אמרו רז"ל בזכות בהוציאך את העם תעבדון את האלהים על ההר הזה ואף דהיו גוי מקרב גוי מה אלו אף אלו הי' מפני שהיו זוכין לסבול צרת השעבוד של ת' שנה אבל ראו עתה זה קשה מאד ולכן חזרו וקבלו התנאי האחר של המילה שהתנה והייתי להם לאלהים בלי שום שעבוד עד כאן לשון אחד קדוש הבא לידי ככתבו וכלשונו בלי תוספת ומגרעת :

על פי זה אפשר לפרש כונת הכתוב פ' שמות נלכה דרך שלשת ימים ונזבחה לה' אלהינו . ויש להעיר זה זו שאלה זה דרכם דרך שלשת ימים והיה להם לשאול כי רצונם בלכתם ילכו הליכה בלא חזרה אמנם אפשר לומר במה שנחלקו הראשונים בהך שמעתא דכתובות הנז' בהאי דאמרינן אי בעי בהאי גבי אי בעי בהאי גבי דלרש"י והרי"ף אם כתב תוספת בשני דאמרינן אי בעי בהאי גבי וכו' לא שיהיו שניהם קיימין אלא אם רצה בשטר הראשון יגבה השדה בלא הדקל ואם ירצה בשטר השני יגבה בו הדקל . אמנם הרא"ש וסיעתו סברי דלא ביטל שני את הראשון אלא השני לתוספת הדקל נכתב והשטר הראשון קיים ויגבה הדקל בשטר השני כמבואר מחלוקותם בארוך בפסקי הרא"ש שם . והשתא לפי האמור דמעמד בין הבתרים וציווי המילה הם כב' שטרות במתנת הארץ אשר במעמד בין הבתרים נתן הארץ על תנאי להשתעבד ת' שנה ותו לא . ובשעת ציווי המילה נתן הארץ לקבל אלהותו א"כ לדעת רש"י והרי"ף בתשובה הדבר תלוי ברצון ישראל אי בעו גבו הארץ בשטר מעמד בין הבתרים ויקיימו תנאי עבדות ת' שנה ואי בעו גבו הארץ בשטר שעת המילה ויקיימו תנאי קבלת אלהותו ופטורי מהגלות . אמנם לדעת הרא"ש וסיעתו שני השטרות קיימין ואיתיה להא ואיתיה להא דאיתיה לגלות ואיתיה לקבלת עול מלכות שמים : ואפשר דישראל בפרק יציאת מצרים נפשם אוותה ויעש לגבות בשטר המילה דהיינו בתנאי קבלת עול מלכותו ויהיו פטורים מהגלות אשר הוא תנאי שטר מעמד בין הבתרים וכדעת רש"י והרי"ף וה' ית' ברוב רחמיו קבל כוונתם וביטל השעבוד והגלות כיון שנתרצו לקבל תנאי שטר השני וכדעת רש"י והרי"ף . ובזה אפשר לתת טוב טעם למה שהוא ית' חובה רמי לספר ביצ"מ ובכל יום איש ישראל מעלה בזכור"ו יצ"מ כל הימים לרבות הלילות יען יצ"מ פנת יקרת יסוד מוסד הדת כי כלאת ישראל ממצרים בטולי בטלוה לשטר מעמד בין הבתרים ורצו לקיים שטר קבלת אלהותו יתברך הנאמר בעת המילה ועל זה חובת גברא לספר ביצ"מ אשר יצאו ביד חזקה לפני זמנם ולזכור יצ"מ תדיר אשר ממולא דבר נבין כי נתרצינו וקיימנו השטר השני של שעת המילה וקבלנו אלהותו ית' וזהו הטעם שבכל מקום כתיב בזכור ה' אשר הוצאתי אתכם מארץ מצרים להיות לכם לאלהים וכיוצא ואמר על זה במעשה העגל מרתת קא רתח לומר שחת עמך אשר הוצאת מארץ מצרים כי ביצ"מ נתרצו לגבות הארץ בשטר שעת המילה בתנאי קבלת אלהותו ולבטל שטר מעמד בין הבתרים . והוא טעם אומרו אנכי ה' אלהיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים מבית עבדים ולא אמר אשר בראתיך (מלבד הטעם שאמרו ז"ל) כי ביצ"מ תוך זמנם מורה ובא לקבלת אלהותו ולקיים השטר השני של שעת המילה :

ואפשר לומר כי בחכמה שאלו על זאת נלכה נא דרך שלשת ימים כי כבר אמרנו דדעת ישראל שרצו לגבות הארץ בשטר השני של שעת המילה ולבטל שטר מעמד בין הבתרים וליפטר מהגלות וכדעת הרי"ף ורש"י . אבל כבר ידעו דהכתי יש לדון דדילמא הלכה כסברת הרא"ש דשני שטרות קיימין והכתי חייבים גלות אף שמקבלי' אלהותו ית' לזה שאלו ללכת דרך שלשה ימים לצאת מרשות פרעה שלא יהיה מוחזק בהם ואח"כ בהיותם רחוקים ודל

ניניהו חוקת פרעה כשהם במדבר הרי הם לשלמם ומלו אמרי קים לן דדינא הוא דאי בעי בשני גבי ובטל הראשון שהוא דעת רש"י והרי"ף ולאו עבדי פרעה אנן אלא אנחנו עבדי ה' ושטר בין הבתרים חלף הלך וזו היא המלאת הליכת דרך שלשת ימים כדי שיהיו הם ראשון ומוחזקים כמדובר :

ואל זה אביע דאפשר לפרש בזה סדרן של כתובים ויכוח משה רע"ה עם ה' פ' שמות ויאמר משה אל האלהים מי אנכי כי אלך אל פרעה וכי אוציא את בני ישראל ממצרים ויאמר כי אהיה עמך וזה לך האות בהוציאך את העם ממצרים תעבדון את האלהים על ההר הזה וכו' ויאמר אלהים אל משה אהיה אשר אהיה ויאמר כה תאמר אל בני ישראל אהיה שלחני אליכם . ורז"ל אמרו אהיה אשר אהיה אהיה עמם בצרה זו אהיה עמם בשעבוד מלכיות אמר לפניו רבש"ע מה אני מזכיר להם צרה אחרת דיים בצרה זו א"ל יפה אמרת כה תאמר וכו'. ויש לחקור דהנה הכא ה' יודיע דרכיו למשה דישתעבדו בשעבוד מלכיות והרי ארז"ל חרות על הלוחות חירות משעבוד מלכיות והתירוץ פשוט דלאחר שעשו העגל ונשתברו הלוחות נגזר שעבוד מלכיות והוא אשר רמז לו ה' אהיה אשר אהיה אמנם על פי דרכנו אפשר לתת טעם למה בתחילה היו מוצלים ישראל משעבוד מלכיות ואחר העגל נזורו אחור ונגזר עליהם גליות ונראה דמתחלה רצה הקב"ה להציל ישראל מגליות בטענה דבשטר המילה לא הוזכרו גליות ואי בעי בהאי גבי וכדעת הרי"ף ורש"י דביטל שני את הראשון ויצאו ממצרים עפ"י שטר שעת המילה שיקבלו עול מלכותו והיא שעמדה לישראל לצאת מגלות מצרים אמנם כאשר עוננו ענו בנו יעשו עגל בחורב אז הקב"ה שהוא המוחזק תפס לו השיטה כסברא אחרת שהוא דעת הרא"ש וסיעתו דשתי השטרות קיימין וחייבין גלות וקבלת אלהותו ולתוספת כתביה והייתי להם לאלהים ולא נתבטל תנאי הגלות הכתוב בשטר הראשון. ובזה נבא אל הביאור דזו היתה כונת מרע"ה באומרו וכי אוציא את בני ישראל ממצרים כלומר איך אפשר להוציאם בתוך זמנם וכמו שארז"ל במדרשים שזו היתה טעות מרע"ה והשיבו הוא ית' וזה לך האות בהוציאך את העם ממצרים תעבדון את האלהי' וכו' כלומר עתה יחזרו בהם מהשטר מעמד בין הבתרים ויקיימו שטר שעת המילה שמתנת הארץ לעבוד לאלהים ותו לא וביטל שני את הראשון וכל זה רמז הוא ית' באומרו בהוציאך וגו' תעבדון וגו' אמנם לאשר גלוי לפניו ית' שעתידין לחטוא בעגל ואז ידונם דשני השטרות קיימין כדעת הרא"ש ואכתי פשו ד' מלכיות הטמין ברמז הוא ית' למשה אהיה אשר אהיה עמם בשעבוד מלכיות כלומר הגם כי עתה אני מוציאם לבטל שטר הראשון מ"מ כשהם יבטלו השני אני אקיים שניהם כסברת האומר דלא בטל שני הראשון. ויאמר משה רבש"ע וכו' כלומר מאחר דהם סוברים עתה דנתבטל השטר הראשון והוי כדעת הרי"ף ורש"י אין להזכיר שעבוד מלכיות ולכשהם שעתידין לבטל השני ואתה אז תתפוס לקיים שתיהן. כי הם בתיריים ואין לתת להם אצבע בין שיניהם . וא"ל הקב"ה יפה אמרת וכך היה דעתי מתחלה רק שגליתי לך אשר יהיה :

ובלכתך בדר"ך הזה אתה תבא"ר פסוקי וארא וגם הקימותי את בריתי אתם לתת להם את ארץ כנען את ארץ מגוריה' אשר גרו בה וגם אני שמעתי את נאקת בני ישראל וכו' לכן אמור לבני ישראל והוצאתי אתכם מתחת סבלות מצרים וכו' ולקחתי אתכם לי לעם והייתי לכם לאלהים וידעתם כי אני ה' אלהיכם המוציא אתכם מתחת סבלות מצרים והבאתי אתכם אל הארץ וגו' ולא נצריך בדקדוקים אמנם אפשר לי לפרשם כפי דרכנו והכונה וגם הקימותי וגו' לתת להם וגו' רמז לתנאי בין הבתרים כי גר יהיה זרעך וז"ש ארץ מגוריהם אשר גרו בה וגם אני שמעתי את נאקת בני ישראל וגו' כלומר אנכי הרואה דלא אפשר להו למיקם בגלות ויש לחוש שיטמעו ח"ו . לכן אמור לבני ישראל אני ה' שם של רחמים מלמדכם להועיל לבחור השטר השני של שעת המילה וז"ש והוצאתי וכו' ולקחתי אתכם לי לעם והייתי להם לאלהים כתנאי השטר השני של המילה והיינו כדעת רש"י והרי"ף דביטל שני את הראשון א"כ נתבטל הגלות . וכלפי דיש לדון לשניהם קיימין זו היא מדת רחמיו דתפש סברא זו וז"ש וידעתם כי אני ה' אלהיכם המוציא אתכם וכו' כלומר הלא תדעו כי אני ה' מדת רחמים שבשביל שאני אלהיכם אני מוציא אתכם וכו' והבאתי אתכם אל הארץ וכו' כתנאי השטר השני . והיה מקום לדון כסברא אחרת דשתי השטרות קיימין ובחימה שפוכה אמלוך עליכם וגם שתהיו בגלות אך זו מדת רחמים לרחם עליכם לבטל שטר הראשון ולקיים השני ובקבלת עול מלכותי תהיו נקיים מהגלות . ועם זה יובנו פסוקי פ' נצבים ואמרו כל הגוים על מה עשה ה' ככה לארץ הזאת וכו' ואמרו על אשר עזבו את ברית ה' אלהי אבותם אשר כרת עמם בהוציאו אותם מארץ מצרים וילכו ויעבדו וכו' וישליכם אל ארץ אחרת וכו' הכונה דמרתח קרתח שהוא ית' ריחם עלינו והוציאנו ממצרים וביטל הגליות וקיים השטר השני ועל דבר זה נכרת ברית לעבוד ה' כתנאי שעת המילה וילכו ויעבדו וכו' לכן חרה אפו ותפס הסברא אחרת דשתי השטרות קיימין וישליכם וכו' :

וכיוצא בזה יש לפרש פסוקי שופטים סי' ו' אנכי העליתי אתכם ממצרים וכו' ואומרה לכם אני ה' אלהיכם ולא שמעתם בקולי וכו' וכן פסוקי מלכים א' סי' ט' ואמרו על אשר עזבו את ה' אלהיהם אשר הוציא את אבותם מארץ מצרים ויחזיקו באלהים אחרים וכו' וכן כמה וכמה פסוקים אחרים דכוותיה והם מבוארים על פי הקדמתנו ובמקומות אחרים נכתוב עוד על פי הקדמה הלזו בס"ד :

ויחט

ויתכן שזהו כוונת מאמרם ז"ל פ"ק דברכות דבר נא באזני העם וכו' בבקשה מכם שאלו ממצרים כלי כסף וכלי זהב כדי שלא יאמר אותו צדיק ועבדום וענו אותם קיים בהם ואחרי כן יצאו ברכוש גדול לא קיים בהם ודשו ביה רבים. ולפי דרכנו אפשר דהנה יש מקום לומר דהת' שנה מתחילים מלידת יצחק וזהו כי גר יהיה זרעך והגרות נתקיים ביצחק ויעקב אבותינו הקדושים והעבדות נתקיים בזרע ישראל אחרי כן שנפטרו כל השבטים ע"ה. אמנם לפום מאי דקי"ל ארץ ישראל מוחזקת נפל פיתא בבירא דאמר רחמנא כי גר יהיה זרעך בארץ לא להם ויצחק ויעקב אבותינו כל ימי היותם על אדמת הקודש לא סלקי שני גרותם לחשבון הת' שנה דהם ישבו בארצם והגרות בארץ לא להם ונמצא כי לא התחילה הגזירה רק מירידת יעקב אע"ה וזרעו למצרים ולא ישבו בין גרות ועבדות כי אם רד"ו שנה אלא שהקב"ה ריחם על זרע ישראל חוטר מזרע קדושיו. ורמז להם שיבטלו שטר מעמד בין הבתרים ויהיו מקיים שטר שעת המילה דהתנאי הוא קבלת אלהותו לבד ויפטרו מן הגלות וככל אשר דברנו ולפי זה תו ליכא ואח"כ יצאו דכבר בטולי בטלוה לשטר מעמד בין הבתרים ושם נאמר ואח"כ יצאו ונמצא דהקב"ה הוא פטור מזה. אמנם באהבתו ובחמלתו לאברהם רחימא שלא יאמר אותו צדיק כבר נשלמו הת' שנה וז"ש ועבדום וענו אותם קיים בהם כלומר ביורדי מצרים אבל הגרות נתקיים מלידת יצחק ויצחק ויעקב והשבטים עד שלא באו לארץ מצרים נתקיים בהם גרות ונמצא שנשלמו ת' שנה הנמנים מלידת יצחק ולפי זה הנה נקוט לשו"ן דאחרי כן יצאו ברכוש גדול לא קיים בהם והגם שאין האמת כן דהגרות לא נתקיים רק במצרים וטעם יציאתם כי נתבטל שטר בין הבתרים מ"מ כדי שלא יאמר וכו' שאלו וכו':

והדרנו לענין ראשון למאי דאתאן עלה כל שישנו בנואן טעם למה שנצטווינו מכח בדמים דם פסח ודם מילה ולפי האמור הנה אמת נכון דכיון דעיקר יציאתם לפני זמנם היינו כי נתבטל שטר בין הבתרים ורצונם לקיים שטר שעת המילה אשר התנה בקבלת אלהותו יתברך לכן האי דישנא להאי פרדישנא הוא אמר ויהי הוא ציוה משכו ידיכם מע"ז וקחו צאן של מצוה ושחטו הפסח לבטל אלוה של מצרים וגם דם הברית נוצרך מאוד כי עתה באים מכח שטר המילה וצריכים לימול לקיים שטר המילה. ובזה יובן מאמרם ז"ל והבאתיו לעיל אמר הקב"ה למשה חייך שאין יוצאין מכאן עד שישחטו הפסח לעיניהם שאודיעם שאין אלהי מצרים כלום דעיקר יציאתם תלוי בקיום שטר המילה ושם נאמר תנאי קבלת אלהותו א"כ מפקנא לית להו עד אשר ישחטו הפסח ויודיעו למצרים שאין אלהיהם כלום וישראל קבלו על עצמם לעבוד ה' כתנאי המילה ונתבטל תנאי בין הבתרים של הגלות וזה ידעו מצרים במאי דנייד' מע"ז ושחטו אלהיהם וישראל עובד ה' למען ישמעו טעם יציאתם וידעו כי כל דרכיו ית' משפט צדק:

ואחשבה לדעת כי בזה יובן פסקת עבדים היינו דלעיל הכונה עבדים וכו' ויוציאנו ה' אלהינו דייקא דקבלנו אלהותו ובעבור זה דרצינו בשטר שעת המילה בתנאי קבלת אלהותו וביטלנו שטר מעמד בין הבתרים שהוא בתנאי שטר הגלות וז"ש ויוציאנו ה' אלהינו דייקא מאחר שקבלנו עול מלכותו הוציאנו ביד חזקה דפרעה היה רוצה שנשלים ת' שנה ולא דעת ולא תבונה בו שבטלנו תנאי הגלות ולזה הוצרך יד חזקה וזרוע נטויה וכבר רמז לו משה בשם ה' שלח את עמי ויעבדוני כלומר עתה רצו לקיים השטר השני והם קבלו אלהותי ולכן שלח עמי דייקא ויעבדוני דייקא אבל יפול בזה ספק עצום דהשתא אם ישראל היו מקיימין תנאם לעבוד ה' אז ניחא לעשות זכר ליצ"מ אמנם הן בעון חוללנו בעגל ואח"כ הרבינו לפשוע עד אשר חרה אפו בו יתבר' ותפס השיטה דשתי השטרו' קיימין ונתחייבנו תרתי לעבוד עבודתו וגלה ישראל מעל אדמתו ונשתעבדנו בשעבוד מלכיות וא"כ מה מקום זכר לדבר יציאת מצרים ולכל מצות הלילה הלא נסע יתרם כי קלקלנו דרכינו וחזר הגלות ושעבוד מלכיות לכן השיב בעלם באמרו ואלו לא הוציא הקב"ה וכו' כלומר הגם דחזר שעבוד מלכיות מ"מ אלו לא הוציא וכו' עדיין וכו' כי ח"ו היינו נשקעים בנ' ש"ט ולא היה תקומה ונמצא דאכתי יצ"מ בתוקפה דאלמלא דיצאנו ממצרים בו בפרק הן גוענו אבדנו ולכל הדברות חובת גברא לקיים כל דבר מצות הלילה הזו. ולפי האמור מדוקדק קראין דאתאן עליה ואומר לך בדמיך חיי דכבר כתבנו דה' לו ציוה למשה רבינו ע"ה לאמר לישראל שיבטלו שטר בין הבתרים דשם תנאי הגלות וכתורה יעשו שהוא תנאי שטר השני וז"ש ואומר לך בדמיך חיי ואומר דייקא שהוא ברחמיו א"ל שיקיימו שטר שני וזה ע"י דם פסח ודם מילה:

רבבה כצמח השדה נתתיך וכו'. אפשר לפרש בפסוק במשז"ל בחולין דף ס' דנאמר למינהו באילנות ונשאו דשאים ק"ו בעצמן וכו' ע"ש גם כתבו המפרשים דביזת מצרים סהדא רבא שלא שלטו בנשותיהם ע"ד שאמר הכתוב הנה נתתי אלף כסף לאחיך הנה הוא לך כסות עינים. עוד כתבו מרבני אשכנז דטעם יצ"מ ע"י משה ואהרן ולא על ידו ית' לפי שכאשר נעשה הנס על ידו ית' ככבוש ירחו אז השלל קדש לה' כאשר היה ביריחו וע"כ רצה הקב"ה שיזכו ישראל בביזת מצרים לכן שלח משה ואהרן להוציאם ולא היה על ידו ית' כי אם מכת בכורות לפי שצריך להבחין וכו' ובזה יתבאר רבבה כצמח השדה נתתיך שם רמז שהיו גדורים בעריות כצמח השדה שיצאו למיניהם. וכי תימא מאן מוכח אז יאמרו בגוים אם בגופן שלטו בנשותיהם לא כ"ש לז"א ותבואי בעדי עדיים כלומר שזכו לביזת מצרים וביזת הים וזהו בעדי עדיים כלומר שתי ביזות דלקיים הבטחתו ית' ואחרי כן יצאו ברכוש גדול תיסגי כחד ונתקיימה בביזת הים כמש"ל אך ביזת מצרים זאת

היתה סימן' מילתא שלא שלטו בנשותיהם וזהו בעדי עדיים שממה שהיו שתי ביזות מינה ילפינן שהיו גדורים בעריות ע"ד אבימלך שנתן אלף כסף לשרה לעדות שלא נגע בה וזהו טעם שדיך נכונו דהוא רמז למשה ואהרן כמשז"ל אשר משה ואהרן נכונו להוציאם ולא הוציאם הוא יתברך בכבודו אף כי ושערך צמח שהגיע הקץ כמשז"ל משום דהם אל מוציאם ממצרים על ידו היה השלל קדש והכא צריך כי הם יקחו השלל לשתי סיבות אחת שהיו עניים וערומים מכל טוב ועוד שזה עדות דלא שלטו בנשים וז"ש ואת ערום ועריה כלומר הוכרח הדבר להיות ע"י משה ואהרן אשר רמז באומרו שדים נכונו כי שתים הנה קוראיתיך ערום וצריך לממון . ועוד ועריה שהיו או' ששלטו בנשיהם ושתים זו הן הנה היו בדבר ה' אשר שדים נכונו משה ואהרן להוציאם על ידם :

ועוד יראה לפרש סדרן של כתובי"ם הללו וכה תואר ואעבור עליך ואראך מתבוססת בדמיך ואומר לך בדמיך חיי ואומר לך בדמייך חיי רבבה כצמח השדה נתתיך ותרבי ותגדלי ותבואי בעדי עדיים שדים נכונו ושערך צמח ואת ערום ועריה ואעבור עליך ואראך והנה עתך עת דודים ואפרוש כנפי עליך ואכסה ערותך ואשבע לך ואבא בברית אותך נאם ה' ותהיו לי . ולמראה עינים הני קראי כפולים ומכופלים ויתר דקדוקים המורגשים . וע"פ קצת הקדמות שנתבארו לעיל וקצתן שיתבארו בתוך דברינו יראה לפרש באופן זה . ואעבור עליך ואראך מתבוססת בדמיך כלומר לצער"ך כעדר העזי"ם כי עזה כמות לצער מתחולל בעבודה קשה אימתני ותקיפא ואומר לך בדמיך חיי דם פסח ודם מילה פסח משום אפרושי מע"ז ומילה אומר לדבק דבקים בה' נכרת ברית ואינון בנין ומאחר שהם בני אל חי דין הוא שקושי השעבוד יעלה ברא"ש לחשבון תשלום הת' שנה וכמו שנתבאר לעיל דבהיות דין בנים לישראל דין הוא לחשב הקושיא בדקדוק עצום והוא יוסיף במספר שנים הנותרות וזה בדמיך חיי מן הגלות דשבי כלהו איתנהו ביה ובחיים הם קרוים מתים ועוד שהיה שוחט התינוקות וכיוצא והשתא בדמיך חיי דקושי השעבוד משלים . ומשום כי גברו דרכיו ית' וה' חפץ למען צדקו שלא יהיה פתחון פה דמי מפיס דקושי השעבוד יעלה להשלים הת' שנה והוא מילתא דלית ליה שעורא מפורסם לכל מראה עינים לזה אמור זימנא אוחרי ואומר לך בדמיך חיי והיינו דם פסח ודם מילה עצמם כלומר שיש בהן בנותן טעם אחר להוציאם עתה דע"י הפסח פירשו מע"ז וע"י המילה הוקדשו לשמים קודש ישראל לה' והקדש מפקיע מידי שעבוד כמש"ל וא"כ חיי מן הגלות אכן להיות דעדיין יש מקום להרהר ח"ו דכיון דזכו מצרים בישראל והם תחת רשותם והיה ע"פ גזירתו יתברך לא נאה כל כך למלך הכבוד למעבד צדקי להפקיע שעבודם אשר הוא ית' גזר עליהם ומעיקרא הכל גלוי לפניו ויודע שעתידין לימול והדבר יצא מפי המלך ת' שנים לז"א רבבה כצמח השדה נתתיך רמז כזה שהם רבים ומשום מצוה דרבים דחינן ועבדום וענו אותם וכדאמרינן פ' שלשה שאכלו דר' אליעזר לא מצא עשרה ושחרר עבדו להשלים עשרה ופריך והכתיב לעולם בהם תעבודו ומשני מצוה דרבים שאני וכי היכי דמשום מצוה דרבים נדחה לעולם בהם תעבודו הכא נמי איכא מצוה דרבים שהיו נטמעים ודחי גזרת ועבדום וענו אותם והיינו דקאמר רבבה כצמח השדה שהם רבים ונדחה ועבדום . אלא דעדין יש לפקפק דלעולם בהם תעבודו קל והוי מדרבנן למאן דאמר משא"כ ועבדום הוא מדאורייתא ואימור דלא דחי ליה מצוה דרבים על כן בא דברו ותרבי שהיו יולדות ששה בכרס א' והיו ה' פעמים ששים רבוא ומתו ד' חלקים בחשך כמשז"ל ובכן לך תעלה החשבון מדוקדק דנשתעבדו פ"ו שנה וחמשה פעמים פ"ו הם ת"ל וסליק חושבנא שפיר דת"ל שני עבודות לששים רבוא עבדוהו ה' פעמים ס' רבוא בפ"ו שנה וזה רמז ותרבי וכי תאמרו סוף סוף התאומים חלשים בטבעם ומה גם ששה משמותם תחת הכר"ס האחד יעבר חלושי"ם ומה דמות יערוך ס' רבוא בריאים וטובים לחלוש"י לבא נלבים על המלאכה דאי ל"ה עבדי חלשי ומלאכתם נעשית למקוטעים קרעים קרעים מעט מעט ורעים לזה אמר ותגדלי שהיו גדולים בכח ועולם כמ"ש השר מהר"י אבארבאניל בפי' ויעצמו במאד מאד שהיו עצומים בכח ולא נדמו לתאומים וזהו ותגדלי ומאחר שכן שלימת עבידתא וא"כ צריך שהקב"ה בחסדו יקיים ואחרי כן יצאו ברכוש גדול וכן הוות להו ותבואי בעדי עדיים . וזה כונת מאמרם פ"ק דסוטה אל תקרי בעדי עדיים אלא בעדרי עדרים כלומר דלא אפשר שיזכו לאחרי כן יצאו וכו' הרומז בעדי עדיים כיון שיצאו כמה שני טובא לפני הזמן אך אז הקר"א בעדרי עדרים הרומז לריבויים המשלים הזמן כאמור ואז קום קרא בעדי עדיים שזכו לרכוש גדול מן הדין . והרי הם מן המוכן שני שדיך משה ואהרן על הגאולה וזהו שדים נכונו כי ושערך זמן גאולה כמשז"ל צמח . ומה שהוצרכתי להני טעמי ולבקש חשבונות רבים הטעם ואת ערום בלי מצות ועריה היא קליפת מצרים ערות הארץ קמה וגם נלבה לבלע ולהשחית זרע ישראל שהיו נטמעי' ח"ו לכן ואעבור עליך לישנא דאקדומי מל' ויעבור אחימעץ וכמ"ש עובר לעשייתן וזהו ואעבור עליך ואקדים הזמן שהרואה אומר וחמושים עלו בני ישראל חומש הוא שנשתעבדו ועד פ"ו באו . אך בעלם ואראך והנה עתך עת דודים שהריבוי שויה עת הגאולה במספר במפקד ת"ל שנה ונמצאו תרתי דסתרן היו לאחדים שתים כהלכתן דהיה קודם שילום הגזרה במספר שנים דהלא מוצער הם והגיע הזמן כאשר נצריך ה' פעמים ששים רבוא כי פ"ו שני עבודות' יעלו ת"ל והוא על דרך שפירש הרב פרשת דרכים בעתה אחישנה ע"ש . ואפרוש כנפי עליך ירמוז לסברת הרא"ש שכתבנו לעיל בההיא דשני שטרות דסבר דשניהם קיימין ולפ"ז

וַיָּרֵעוּ אוֹתָנוּ הַמִּצְרִים וַיְעַנּוּנוּ וַיִּתְּנוּ עָלֵינוּ עֲבוֹדָה קָשָׁה:

וירעו

ולפ"ו גם ישראל חייבין בתנאי שטר מעמד בין הבתרים שהוא הגלות וכבר נתקיים כמ"ש והנה עתך עת דודים וכמו שתרגם יונתן מטא זמן פורקנכון ומעתה לריך לקיים תנאי שטר המילה לקבל אלהותו וז"ש והנה עתך על זמן הגאולה וגם עת דודים כחתן לקראת כלה לקיים עול אלהותו יתברך בתנאי השני ושעתה קיימא ליך מטת לעת הגאולה ועת זיווג ולכך נקט הכל בלשון נקבה כי מעמד הר סיני המשילו רז"ל כענין קדושי חתן לכלה וכמשז"ל לך אל העם וקדשת"ם לשון קדושין. וז"ש ואפרוש כנפי עליך ופרשת כנפיך על אמתך ובהגיע תור הקדושין נמחלו עונותיהם וכמשז"ל שחתן וכלה מתכפרין עונותיהם וזהו ואכסה ערותך וכמו שתרגם יונתן ואדי חוביכון ואבא בברית אתך הוא ברית המילה אשר כרת את אברהם ותהיו לי וכל מקום שנאמר לי הוא לעולם כמשז"ל ובכן מעתה בין שתהיו ב"ח בין שתהיו בגלות אתם לי דשני השטרות קיימין כדעת הרא"ש:

ועתה נחזור לדברי המגיד והנה ראיתי דנסחת מהר"י אברבאניל לעיל היא ויהי שם לגוי מלמד שהיו ישראל מצויינין שם גדול ועצום כמו שנאמר ובני ישראל פרו וגו'. ואפשר דהמגיד רלה לדרוש הפסוק הזה לרמוז טעמי יצ"מ קודם זמנם והוא כמערכה אל הדרוש למאי דכתיב אח"כ ונצעק וכו' וישמע וכו' ולכן דרש ויהי שם לגוי מלמד שהיו ישראל מצויינין שם שהיו פרושים וניכרים הן עם אחד לבלתי היות ערוב ילדי זנונים משאר אומות דזה יסוד מוסד ממנו פנה פנת יקרת לטעם יציאתם מסיבת ריבויים כמשז"ל ואם רוח זנונים בקרבם והיינו רביתייה"ו ילידי פשע זנ"י בישי מהיכא תיתי שהריבוי לעזר ולהועיל ומגרעות נתן ארבע חלוקי שעבודם אי לזאת מראש מקדם כתוב הדר הוא ויהי שם לגוי מצויינין וניכרין ובגוים לא יתחשב כלו זרע אמת זרע קדש ישראל. והראיה לזה גדול כמ"ש ובני ישראל פרו וישרצו שהיו יולדות ששה בכרס אחד כמשז"ל על פסוק זה ומכאן ראיה שאין בם תערובת המינים והם נטעי נעמנים כי האף אמנם הבא על הערוה יוליד בן פריץ דעולם כמנהגו נוהג אך לא עביד ניסא לשקרי ואם היה יולדת בי"ת ישראל כאורח כל ארעא היה מקום לס"ד דשמא נזוני"ן בזרוע ושלטו בנשיהם אבל מאחר דהוי גוי גדול שלא בדרך טבע ששה משמותם כר"ם מלפון בא ודאי קדושים הם דלא עביד ניסא לשקרי. ומאחר שכן דין הוא שריבויים יגרע שני עבודתם ולדקדק בחשבון דלא נגזר ת' שנה אלא על ס' רבוא וה' פעמים ס' רבוא שעבדו פ"ו שנה הם ת"ל וכי תאמרו מאי אהני ריבויים ודקדוק חשבון הלזה מאחר דהיו תאומים ששה בכרס אחד והם חלושים ולא דמו לבנים היו לאחדים בריאים וטובים לכך אמר ועצום כי אמלו בכחן והם רבים ועצומים ובעלי כח למעבד עבידתא שפירתא תאו"ס אל תאו"ס קורא הבה נלבנה לבנים ככל אשר יושת בכח גדול וביד חזקה ודין הוא שיעלה לחשבון ריבויים והמלאכה היתה דיים. ואחר זה המגיד הביא פ' יחזקאל ההוא אמר ורב כמ"ש ואעבור עליך וכו' רבבה וכו' דשם מפורשים טעמי יצ"מ ואביזריהו אשר דברנו:

וירעו וכו' אפשר לפרש בכתוב נושא משך הכתוב הקודם אשר פירשנו ויהי שם לגוי גדול עצום שרמז הכתוב טעם לאתם לפני הזמן מחמת ריבויים כמש"ל. ואמר ורב הכונה טעם אחר שהיו רבים ואתיא מלוה דרבים ודאי גזרת ועבדום כההיא דר' אליעזר כמש"ל והיינו דקאמר ורב שהיו רבים וירעו אותנו מלשון רעים וחטאי' שהשתדלו שנהיה רעים וחטאים זהו וירעו שנעשינו רעי' וחטאים ויכך ירדנו בתחילה לש"ע עד שהיינו נטמעים ובכן

יעלה (א) פירוש הכתוב וירעו כאמור וע"ז אתיא מלוה דרבים שלא נאבד ליטמע בן' ש"ע ומפקא מגזרת ועבדום כמש"ל ודין גרמא להוליאנו לפני הזמן. ויענונו כמ"ש המפרשים בטעם יליאת מלרים מדין לער בעלי חיים וזה כוון באומרו ויענונו כמו לע"ר בנפשנו וימררו את חיינו וזה יספיק לגאלנו כי לער בע"ח דאורייתא. ויתנו עלינו עבודה קשה כמשמעו טעם כעיקר מקושי השעבוד הא גופא קשיא בעבודת פרך וזו הוא שקשה הוא העולה להשלים ת' שנה כמש"ל ובכן ונלעק וכו' וישמע וכו':

ויבא (ב) פירוש הכתוב באופן אחר כמשז"ל בתחיל' בפה רך ולבסוף בפרך הוא הדבר אשר דיבר הכתוב ברשעותן של מלרים וז"ש וירעו מלשון רעים אהובים על דרך שדרשו בזהר חדש ובנביאי אל תרעו מלשון אוהב וריע ע"ש אף אנו נאמר וירעו אותנו המלרים שנעשו רעים אהובים בפה רך א' בפה ושבע ושבעים תועבות בלבם לב האבן וישראל קדושים מטוב טבעם חשבו כי בפיהם נכונה ונתפתו אחרי חלקלקות לשונם ונלכדו שאח"ך שעבדום בפרך על כרחם שלא בטובתם וז"ש בתחילה וירעו אהבה ורעות ובסוף ויענונו ויתנו עלינו עבודה קשה:

ויגיע (ג) לפרש עוד וירעו אותנו המלרים ואם נפשך לומר מה מקום ללו"ן על המלרים וגזרת מלך היא ועבדום וענו אותם. לז"א הט אזנך ושמע דרתנוגא אמר ועבדום וענו אותם כלומר במה שהעבידום

שהעבידום ענו אותם לעבוד עבודתם והקדים העבדות לעינוי להורות דהעבדות בא קודם ומכחו העינוי מסיבת העבדות. אבל הן ברשען לא כן עשו. רק ויענונו ויתנו עלינו עבודה קשה בא ללמד שעשו עינוי נפרד מהעבדות כי הם סברו דועינו אותם דאמר ה' היינו פרישות דרך ארץ דאיקרי עינוי וכמ"ש המגיד וירא את ענינו זו פרישות דרך ארץ ויענונו. ולפי דעתם יוצא דגם כבר נתקיים העינוי בזה ואם כן תו ליכא עינוי מצד העבדות. והם ברב פשעיהם ויתנו עלינו עבודה קשה דיש בה עינוי. לכן אמרתי וירעו אותנו המצרים מדעתם ומעצמם וה' לא ציוה וזה אפשר כונת הכתוב ויפר את עמו מאד ויעצימהו מצריו הכונה ויפר את עמו שהיו פרים ורבים ומחשבת פגול של מצרים משום אפרובי זה דרכם לא הועילה דנשים צדקניות ה' עוזרן לפרות ולרבות כמ"ש פ"ק דסוטה. וזה היה מצריו כלומר מסיבת צריו שהכבידו עבודתם ועינו' בעבודה א"כ ועינו אותם הוא מסיבת העבדות וכפשטיה דקרא דכתיב אחר עבדות לומר שהעינוי מצד העבדות ואינו נפרד וא"כ מאן הרגלים פרישות דרך ארץ ותיסגי בחד לכן ויפר את עמו וכזה פירש הרב דת ודין וכאשר יענו אותו כן ירבה וכן יפרוץ ע"ש:

ובזאת וכזאת יש לפרש וכאשר יענו אותו שנטלו ממונם ונעשו עניים כעלא איוב עול ממוניהון ושלוט על גופיהון בפולחנ' קשיא כמ"ש בזהר הקדוש פ' בא דף ל"ג א"כ כיון שנעשים עניים וסברו וענו אותם לשון עניות א"כ אין מקום לפרש וענו אותם בפרישות דרך ארץ וז"ש וכאשר יענו אותו מלשון עניות כן ירבה וכן יפרוץ דאין מקום עוד לומר ועינו אותם בפרישות דרך ארץ וזה מעין דוגמא שפירש הרב דת ודין וז"ש ויענונו שעשאונו עניים וא"כ הרי נתקיים וענו אותם מלשון עניות ואין לך עינוי גדול מזה שהעניות מר ממות וכמ"ש כי על זה בחרת מעוני וכמו שאז"ל על פסוק זה ולא די להם בעניות אלא ויתנו עלינו עבודה קשה שהוא עינוי אחר וא"כ יפה אמרתי וירעו אותנו המצרים שהם בעלילותם ובתועבות' הרעו לנו מדתם ורצונם:

ויראה (ד) לפרש עוד במשז"ל שהשתדלו לה להחטיאם וללמדם מעשיהם הרעים לעבוד ע"ז וכיוצא ודין גרמ"א שיכלו לשלוט בהם ולענותם והוא על דרך הסט"א שמפתה לחטוא ואחר החטא הוא עצמו קטיגורו בשמים ולא יזוז משם עד דאתער דינא עליה כמ"ש בזהר הקדוש וז"ש הבא להגיד רשעותם ותאות' של מצריים כי היו דוגמת הצר הצורר על הארץ הוא שטן הוא יצה"ר שהוא מכשילו בחטא ואח"כ משתדל להביא הרעה עליו ומבקש להמיתו וז"ש וירעו אותנו המצרים לנו לא נאמר אלא אותנו שעשו אותנו רעים וחטאים והם פתונו לעזוב דרך אבותינו הקדושים דרכה של תורה ולעשות כמעשיהם וכאשר שמענוה ויענונו שלטו בנו ויתנו עלינו עבודה קשה:

ורצה (ה) מהכא שמעינן לפרושי קראין כמ"ש הרב עיר בנימין פ"ק דסוטה במאי דאמר התם א"ר שמואל בר נחמני א"ר יוחנן אשר עבדו בהם בפרך שהיו מחליפין מלאכת האנשים למלאכת נשים ומלאכת נשים לאנשים ולמ"ד בפה רך הכא ודאי בפריכא ופירש הרב הנו' דזו עלת חטאין להכשיל ישראל בזנות כי אלהיהם שונא זימה לכן העמידו האנשים ללמדן מלאכה לנשים והנשי' לאנשים כדי להרגיל' לעבירה ותמן תנינן לא ילמד רווק סופרים ולא תלמד אשה סופרים וכו' וכאן הוצרך האיש ללמד מלאכתו לנשים ואשה יודעת מלאכה מלמדת לאנשים ולמ"ד תחילה היה בפה רך ולבסוף בפירכא הכא ודאי בפרכא כי א"א להיות כאן בפה רך שנתרצו ישראל לזה דישראל קדושים עכ"ד ואז"ל ועוצם עיניו (עיניו) מראות ברע שאינו מסתכל בנשים בשעה שעומדות על הכביסה. ולפי מה שדרש המגיד ורב כמו שנאמר רבבה כצמח השדה פירשנו כדשאים שעשו למיניהם ולא נתערבו וז"ש ורבב' כצמח השדה נפרדים שלא חטאנו. וכמ"ש ויהי שם לגוי גדול דלא התעם רוח זנונים והיו שומרי משמרת הטהרה. אף כי וירעו אותנו שעשו אותנו רעים להסתכל בנשים כדי ללמדם וללמוד מהן שזה גורם לבא לידי עבירה וכמ"ש לא ילמד רווק וכו'. ועוד זאת ויענונו פרישות דרך ארץ והן הכנות לחטוא ובזה לא היה בפה רך כי אם בפירכא כמ"ש בש"ס וזהו ויתנו עלינו עבודה קשה כי בנפשנו היתה זו להתערב בנשים ולראותם ושלא לחטוא. וזה סיבה ונצעק וכו' וישמע וכו' והוא אומרו וירא את ענינו זו פרישות דרך ארץ ואת עמלנו ר"ל מלאכתנו שהחליפה בשל נשים ושל נשים בשלנו להחטיאנו ואת לחצנו כי זה היה בפירכא ודאי:

וישמע (ו) עלי בא"ר הכתוב הלזה במ"ש רבינו בחיי דנשתעבדו במצרים לפי שהיו צר"י ע"ן גימט' ת"ל כי למדו מהמצריים מקור סט"א והדקדוק אשר אין שם נדיבות כלל וגם רע עין ג' ת' כמ"ש ועבדום וענו אותם ת' שנה ומשו"ה נפלו בידם של המצריים על דרך ותמוגגנו ביד עונינו וז"ש וירעו אותנו המצרים שאנחנו בני אברהם אע"ה ראש לנדיבים אשר מילא העולם חסד וירדנו מצרים דייסנא אמצרי כי כשמם כן הם צר"י ע"ן בין המצרים בצר להם ויד עני ואביון לא החזיקו והן בעון חוללנו וגם היינו אנחנו כמוהם רע עין וז"ש וירעו אותנו המצרים כי למדונו רע עין ועי"ז לקונו על ידיהם ויענונו וכו':

וַיָּרֵעוּ אוֹתָנוּ הַמִּצְרִים. כְּמָה שֶׁנֶּאֱמַר הָבָה נִתְחַכְּמָה לוֹ פֶּן־יִרְבֶּה וְהָיָה כִּי תִקְרֶאנָה מִלְחָמָה וְנוֹסַף גַּם הוּא עַל שֹׂנְאֵינוּ וְנִלְחַם־בָּנוּ וְעָלָה מִן־הָאָרֶץ:

וַיְעַנּוּנוּ. כְּמָה שֶׁנֶּאֱמַר. וַיָּשִׂימוּ עָלָיו שָׂרֵי מִסִּים לְמַעַן עַנֹּתוֹ בְּסִבְלֹתָם וַיִּבֶן עָרֵי מִסְכְּנוֹת לְפַרְעֹה אֶת־פִּתֹם וְאֶת־רַעַמְסֵס.

ויתנו

ויפקד (ו) פי הבא"ר כמ"ש בילקוט בשאלתך על פסוק רע בעיני ה' אין רע אלא ע"ז וידוע שישראל עבדו ע"ז מתוך האונס כמו שהשיב הקב"ה לשר מצרים שילא לטעו"ן טעון דישראל עבדו ע"ז דמה שעבדו ישראל ע"ז היה מתוך האונס והטירוף וזה מורה שיש לנו דין ב"נ דקי"ל שאינו מוזהר על קדושת ה' וכפ"ז לא קנה אברהם אע"ה הארץ בהלוך דאין ב"נ קונה בחזקה וארץ ישראל אינה מוחזקת וארץ ישראל שפיר קרינן בה ארץ לא להם וא"כ נבא לחשבון הת' שנה משנולד יצחק שהיו יצחק ויעקב ושבטי יה גרים בארץ כנען וז"ש וירעו אותנו המצרים שעשו אותנו רעים לעבוד ע"ז אך ע"י אונס והוא אומרו ויענונו שאנסונו לעבוד ע"ז ונקיים אנחנו דיש לנו דין ב"נ דאינו מחויב למסור נפשו על קדושת השם ולפ"ז הגרות התחיל מיצחק ובנו נתקיים העבדות וזהו שאמר ויתנו עלינו עבודה קשה מכלל דעל האחרים היה גזרת הגרות ובהכי סלקי ת' שנה. ונצעק אל ה' אלהי אבותינו אברהם יצחק ויעקב שהם היו התחלת הגרות וישמע ה' את קולנו כי בא מועד ונשלמו ארבע מאות שנה. ועתה נבא לדברי המגיד:

וירעו אותנו המצרים כמו שנאמר הבה נתחכמה וכו'. יש לדקדק דהאי קרא דמייתי הוא מחשבתם אשר חשבו פן ירבה וכו' ואין זה פירוש וירעו. ויראה דהמגיד דקדק בכתוב דקאמר וירעו אותנו המצרים דעל עיקר הרעה של שעבוד מצרים אין על המצריים אשם דכך היתה גזרת ה'. אי לזאת מגיד דבריו וירעו כמו שנאמר הבה נתחכמה וכו' הכונה דאם המצרים היו מכוונים לקיים גזרת ה' או אם היו מעשיהם סתומים לא נהיתם הענין להם אבל כפירושא אתמר דאדרבא כונת המצרים נגד ה' וכמשז"ל פ"ק דסוטה הבה נתחכמה לו להם מיבעי ליה אלא נתחכם למושיען של ישראל וכו'. ומכאן מפורש מעשה ארץ מצרים כי לא לקיים גזרת ה' דאדרבא מתוך ומחמס יגאל נפשם כן טמאו מתו"ך שהות"רה הבע"רה באחת יבערו ויכסלו להתחכם על מושיען של ישראל ומעתה שפיר קרינן וירעו אותנו המצרים כי הן ברשען נלבו עליע ולא לקיים גזרתו וזהו שאמר המגיד וירעו כמ"ש הנה נתחכמה לו דמפורש יוצא מן הכתוב הזה דכונתן להרע לא זולת דכתיב נתחכמה לו למושיען של ישראל:

ובאופן אחר אפשר דהמגיד דקדק דהול"ל ויענו אותנו המצרים והאי וירעו למה לי כי כיון דמה שהרעו לנו הוא העינוי. ובאומרו ויענו אותנו המצרים מה חסר המקרא אי לזאת מגיד משנה וירעו כמו שנאמר הבה נתחכמה. והענין דאמרו רז"ל דבעכו"ם מחשבה רעה הקדוש ב"ה מצרפה למעשה ומחשבה טובה אינה מצרפה למעשה ובישראל מחשבה טובה הקדוש ב"ה מצרפה למעשה ומחשבה רעה אין הקב"ה מצרפה למעשה ואפשר שזה כוונת הכתוב פ' בא וילכו ויעשו בני ישראל כאשר צוה ה' את משה ואת אהרן כן עשו ופירש"י אף ההליכ' מנה הכתוב ליתן שכר להליכה ושכר לעשייה. ואפשר דלפי שעד עתה היו עע"ז לא היתה מחשבה טובה של ישראל נחשבת למעשה כדין ישראל אך עתה שנצטוו משכו ידיכם מע"ז וקחו לאן של מצוה ונצטוו וקבלו הכל בשמחה. השמיענו הכתוב כי גברו רחמיו להחשיבם תכף כדין ישראל והמחשבה וגם ההליכה והמעשה הכל נחשב להם כעשיה. וזהו תיבות כן עשו הנראין יתרות. אך אמנם כונת הכתוב לומר דהמחשבה וההליכה כן עשו הכל נחשב עשיה. כל קבל דנא זה רמז הכתוב וירעו אותנו דמחשבתם לרעה נחשבה למעשה וקורא אני וירעו על המחשבה ויענונו הוא המעשה והכל מצטרף לרעה וז"ש המגיד וירעו אותנו כמ"ש הבה נתחכמה לו שהיא מחשבתם הרעה לבד ונתעלה עליהם הכתוב בעבור מחשבתם כאלו הרעו לנו וז"ש וירעו אותנו המצרים על המחשבה ויענונו על מעשה דמחשבה ומעשה מצטרפי בעכו"ם:

ויענונו כמ"ש וישימו עליו וגו' יש להרגיש קצת דזיל קרי בי רב הוא ומאי אתא לאשמועינן ואפשר במ"ש פ"ק דסוטה וישימו עליו עליהם מיבעי לי' תנא משום ר' אלעזר בר' שמעון אמרו מלמד שהביאו מלבן ותלו לו לפרעה בצוארו וכל אחד מישראל שאמר להם אסטנים אני א"ל כלום אתה אסטנים יותר מפרעה למען ענותו ענותם מיבעי ליה למען ענותו לפרעה בסבלותם דישראל. והשתא אפשר דק"ל למגיד דהכתוב הזה דקאמר וירעו אותנו המצרים ויענונו תלה הקלקלה במצרים

וַיִּתְּנוּ עָלֵינוּ עֲבוֹדָה קָשָׁה. כְּמָה שֶׁנֶּאֱמַר וַיַּעֲבִדוּ מִצְרַיִם אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּפָרֶךְ:

וַנִּצְעַק אֶל־יְיָ אֱלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ וַיִּשְׁמַע יְיָ אֶת־קוֹלֵנוּ וַיַּרְא אֶת־עָנְיֵנוּ וְאֶת־עֲמָלֵנוּ וְאֶת לַחֲצֵנוּ:

ונצעק

במצרים ואלו מהכתוב שהביא בסמוך ויאמר אל עמו הבה נתחכמה לו נראה דשם פורה ראש היה פרעה כי הוא אמר הבה נתחכמה והוא הגוזר כל הגזירות והוצ"ל וירע לנו פרעה ויחס הכל לפרעה לא למצרים. לכן בא המגיד גלה סודו דגם המצריים השחיתו התעיבו עד שזלזלו במלך להרע לישראל. וכמש"ה וישימו עליו לפרעה למען ענותו לפרעה בסבלותם דישראל א"כ שפיר קאמר וירעו אותנו המצרים ויענונו וזה דבר המגיד ויענונו כמ"ש וישימו עליו וכו' למען ענותו:

ובאופן אחר אפשר דק"ל למגיד דהוצ"ל וירעו אותנו המצרי' בעינוי ועבודה קשה ולזה דרש ויענונו כי כל ישעם וחפצם לענות את ישראל דוקא ולא שהוצרכו לבנות ערים והיו מוכרחים להשתמש בישראל אלא כל עצמם לענותם ולז"א ויענונו כמ"ש וישימו וכו' למען ענותו וכו' ולפי פשוטו למען ענותו קאי לישראל והכי קאמר וישימו עליו שרי מסים למען ענותו למדנו שתכלית כוונתם היה למען ענותו ושפיר קאמר ויענונו להשמיענו דכוונתם לענות דוקא ובהכי ניחא דהוצ"ל וירעו אותנו המצרי' ויתנו עלינו עבודה קשה וממילא ידענו שהיו מעונים אך הכתוב מודיענו שכל כונתם היה לענותם וז"ש ויענונו. ואחר זמן רב נזדמן לי ספר צפנת פענח למהרימ"ע זלה"ה וראיתי להרב בריש פרש' שמות דברים מסכימים למה שכתבנו ושם דקדק דהגזרה היתה ועבדום וענו אותם כי מסיבת העבדות נולד העינוי אך המצרים ויענונו וכדי לענותנו ויתנו עלינו עבודה קשה שהיו מבקשים כל עבודה קשה ונותנים עליהם וזהו וישימו עליו שרי מסים למען ענותו שיכולין היו לקצוב עליהם תוכן לבנים ודיו אלא ששמו עליהם בריונים קשים לבקש איזה דרך יתענו וזהו ויבן ערי מסכנות פתום ורעמסס שלא היה להם תועלת רק להכאיבן בעינוי נבלי הנאה. זהו תורף דברי הרב זלה"ה. ואפשר לומר דהמגיד ק"ל דהוצ"ל ויתנו עלינו עבודה קשה ויענונו כמ"ש ועבדום וענו אותם ולז"א כמ"ש וישימו עליו וכו' למען ענותו וכו' דתכליתם היה לענותם דוקא וכאמור:

ועוד אפשר לומר בכונת הכתוב במה שראיתי בס' כתנת יוסף הנדפס מחדש להגאון מהר"א ברודא וחתנו זלה"ה פ' בשלח שכתב וז"ל איתא בפוסקים הנותן שום דבר לפועל לתקנו ונאבד הפועל פטור. ופסק בעיר שושן דאין בעל הבית משלם שכר לפועל וישראל נטלו שכר עבודה מפתום ורעמסס ופתום פי [illegible] וכו' לפ"ז אין להם שכר עבודה אך הפוסקים

הקשו דאמרינן אין נשבעין על ההקדש ופריך והתניא נתנו בני העיר שקלים לשליח ונאבדו אם נשתרמה תרומה נשבעין לגזברים. אבל עד שלא נתנו [נתרמה] נשבעין לבני העיר. ומשני נשבעין ליטול שכרן. ופירשו שאני התם דשליח עביד שליחותיה דבע"ה שאין מחויב לתרום עוד דאין [דהא] תורמין על האבוד. ולפ"ז יש להם שכר עבודה. ואי משום שנבלע הא נתקיים מחשבת מצרים שהיה לענותם עכ"ד. ואמרו פ"ק דסוטה ערי מסכנות שממסכנות את בעליהם ופי' רש"י לחד לישנא וינצלו את מצרים וז"ש וישימו עליו על ישראל כפשטיה דקרא למען ענו.. דוקא שכונתם לענותן לבד ולכן הם ערי מסכנות שנטלו שכרן כפירש"י לחד לישנא אף שהם פיתום פי תהום בולעו רעמסס ראשון ראשון מתרוסס אין נגרע שכרן כי כונתם לענותם ונעשית רצונם ובדין הוא שיטלו שכרן ולזה נקראו ערי מסכנות לרמוז שמן הדין חייבין לשלם שכרן וטורח פעולתם משלם:

ויתנו עלינו עבודה קשה כמ"ש ויעבידו וכו'. אפשר דק"ל דהוצ"ל ויענונו בעבודה קשה. לז"א כמ"ש ויעבידו בפרך בתחילה בפה רך ולבסוף בפרך. ונמצא דישראל גרמו לעצמם דאם בתחילה כשאמרו בפה רך לא שמעו אליהם כמו שעשו שבט לוי לא היו נלכדים וז"ש ויתנו עלינו בשבילנו שנתרצנו בתחלה ושפיר קאמר המגיד כמ"ש ויעבידו וכו' בפרך ואז"ל בתחלה בפה רך ואחר כך בפרך וזה רמז תיבת עלינו כלומר מסיבתינו כאמור:

ונצעק וכו'. אפשר לפרש הני קראי וירעו וכו' ונצעק וכו' בהקדים מ"ש במס' עירובין ריש דף ס"ה אמר רב ששת משום ר"א ב"ע יכולני לפטור את כל העולם כלו מן הדין מיום שחרב בית המקדש ועד עכשיו שנאמר לכן שמעי זאת עניה ושכורת וכו'. מיתיבי שכור מקחו מקח וכו' הרי הוא כפקח לכל דבר אלא שפטור מן התפלה מאי יכולני לפטור דקאמר נמי מדין תפלה. וכתב הגאון מהר"ר נפתלי כ"ץ בספר סמיכת חכמים דף נ"ט בשם הגאון זקנו שדקדק דהא יכולני לפטור מן הדין קאמר ואיך משני דיכולני לפטור הוא מדין תפלה. ועוד דקדק דקדוקים אחרים ופירש במ"ש שם בעירובין דף מ"א ת"ר שלשה דברים מעבירין את האדם על דעתו ועל דעת קונו ואלו הן עכו"ם ורוח רעה ודקדוקי עניות.

למאי

למאי נפקא מינה למבעי רחמי עלייהו וא"כ נמצא דהעניות מעביר האדם על דעת קונו ופטור דהוי אנוס רק חייב שלא התפלל על זה וכמו שאמר למבעי רחמי עלייהו. והשתא היינו דקאמר יכולני לפטור את כל העולם כלו מן הדין ר"ל מכל דין שבעולם כפשט ומשמעות סתמות לשונו דהרי הם עניים וכמ"ש שמעו זאת עניה. וכי תימא ס"ס הו"ל למבעי רחמי לכן אמר ושכורת וכו' ושכור פטור מתפלה. וזהו כוונת הש"ס דקאמר מאי יכולני לפטור דקאמר נמי מדין תפלה כלומר וכיון שפטור מדין תפלה פטור מן הכל מסיבת העניות דהוא אנוס אלא דהעני הו"ל למבעי רחמי וכיון שהוא שכור פטור וא"כ פטור בין מדין תפלה בין מדין אחר וזהו תורף דבריו בקצור ע"ש באורך בטוב טעם ודעת. ובזה נבא לביאור הני קראי וירעו אותנו המצרים שעשינו רעים וחטאים שלימדונו מעשיהם אבל פטורים אנו מן הכל בין מדין תפלה בין מאחר דינים דהא ויענונו שעשאונו עניים ודקדוקי עניות מעבירים את האדם מדעת קונו ואנוס הוא ופטור. ואם כה יאמר אכתי חייב דהו"ל למבעי רחמי לז"א ויתנו עלינו עבודה קשה ואנו בגלות ונחשבים לשכורים ושכור פטור מהתפלה ונמצא נקיים אנחנו מן הכל. ובא וראה כי עם היות דאנו פטורים מתפלה עם כל זה ונצעק אל וכו' ויען היינו פטורים גם מתפלה ועם כל זה צעקנו תפלתינו עשתה פירות לעורר הרחמים אף שהיינו גוי מקרב גוי וישמע ה' את קולנו קול תפלה אף אם לא היה צעקה ולא בשביל זכותנו ומעשנו הטובים רק וירא את ענייננו שאנו עניים ועניות מעביר האדם על דעת קונו ואנו אנוסים וכי תימא שהי"ל להתפלל ואת עמלנו ואת לחצנו שהיינו בגלות ואנו שכורים ופטורים מתפלה וק"ו בלחץ גדול אשר מצרים לוחצים ועם כל זה צעקנו מה שלא היינו חייבים על כן בעל הרחמים שמע את קולנו קול תפלה ומה גם צעקה היא העולה לפני כסא כבודו:

ועם הקודם מבואר אצלנו פסוקי שמות ראה ראיתי את עני עמי אשר במצרים ואת צעקתם שמעתי מפני נוגשיו כי ידעתי את מכאוביו וארד להצילו וכו'. הכוונה ראה ראיתי את עני עמי שהם עניים מרודים ודקדוקי עניות מעבירין את האדם מדעת קונו ואנוסים נינהו. וגם אשר במצרים בגלות קשה והם שיכורים ופטורים גם מתפלה ובכל זאת הן עומדין להתפלל ויצעקו בצר להם אי לזאת כדאי הם ואת צעקתם שמעתי מפני נוגשיו שעשו מילתא דלא מחייבי וארד להצילו מיד מצרים:

ועוד אני מדבר בקראין וירא את ענינו וכו' והן קדם אמינא מילתא לפרש פסוק ראה ראיתי את עני עמי וכו' באופן אחר במה שידוע דקושי השעבוד השלים שנות מספר הנותרים מגזירת ת' שנה וכמש"ל. את מצרים נתנו יד לט"עון טע"ן כי כה אמר ה' ועבדום וענו אותם והאי דקאמר וענו אותם היינו קושי השעבוד אשר נעשה בהם ונגזרת עלאה מעת עלייהו ומאין הרגלים דקושי השעבוד השלים מאחר שכך נגזרה גזרה וענו אותם. דבריהם טעו כי הנה הם תפשו השיטה דמאמר וענו אותם היינו למשוייהו עניי כעלת איוב שאמר טול ממוניהון ומאחר כי וענו אותם קיימוהו בנטילת ממון שלהם עד היותם עניים א"כ לדידהו קושי השעבוד מפי העליון לא תצא דאין כאן אלא ועבדום ובכן קושי השעבוד שלא נגזר עליהם השלים החשבון והוא אומרו ראה ראיתי שתי ראיות את עני עמי שהם עניים ובכבר בזה נתקיים לדעתם של המצריים גופם וענו אותם וא"כ קושי השעבוד לא נגזר עליהם ועל כן את צעקתם שמעתי מפני נוגשיו בקושי השעבוד וא"כ דין הוא דקושי השעבוד השלים וארד להצילו:

והיינו קראין וישמע ה' את קולנו ואל תתמה כי שמע ה' קודם הזמן דהעצם הוא וירא את ענינו זו פרישות דרך ארץ וא"כ סברי הנה אלה רשעים המצריי' דוענו אותם היינו ענוי מדרך ארץ דאקרי ענוי. ואף גם זאת ואת עמלנו ממונינו שלקחו וא"כ קא מפרשי וענו אותם לעשותם עניים וזה עינוי אחר. אדהכי והכי נתפרסם דוענו אותם לא קאי על קושי השעבוד וה' לא ציוה. א"כ ואת לחצנו היינו קושי השעבוד זה השלים הת' שנה ועל דבר זה ויוציאנו ה':

ויראה לפרש עוד במ"ש הרב סמיכת חכמים דף ל"ד ע"ד דיש שתי דעות להיות שכר בעולם הזה אחד כששואל כעני בתורת צדקה אז הנה השמים לא זכו מתנת חנם חן וחסד. וזאת שנית דשכר מצות האב על הבן כי הבן אוכל משכר אביו בעה"ז דשכר מצות בהאי עלמא ליכא לבעל המצוה בעה"ז והאריך בזה במסכת סוף מציעא ומ"ש שם בגמרא אמרוה קמיה שבור מלכא ואגר אפריין נמטייה לר"ש ע"ש באורך. ואפשר זהו שאמר ונצעק אל ה' אלהי אבותינו בטענת אבותינו שיתן לנו משכרם בהאי עלמא ויגאלנו. וזהו שרמז ונצעק אל ה' מדת רחמים שירחם עלינו מצד שהוא אלהי אבותינו והם עשו מצותיו ועבדוהו כל ימיהם בלב שלם ונמטיי לן אפריין וחסד ה' מעולם וצדק"תו לבני בנים. האמנם וישמע ה' קולנו וירא את ענינו כלומר דאין זה דהבנים אוכלים בשכר אבותם אלא כשאוחזים מעשה אבותם בידיהם והם צדיקים ואף דשכר מצות דידהו הרי הוא בבל יאכל בעה"ז נזונים בשכר מצות אביהם לא כן אנו שהיינו גוי מקרב גוי לא יאבה להאכילנו שכר מצות אבות רק שהיינו עניים וכמי שנותן צדקה לעני וז"ש וירא את ענינו עניותינו ויחלץ עני בעוניו:

ונצעק

וַנִּצְעַק אֶל יְיָ אֱלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ. כְּמָה שֶׁנֶּאֱמַר וַיְהִי בַיָּמִים הָרַבִּים הָהֵם וַיָּמָת מֶלֶךְ מִצְרַיִם וַיֵּאָנְחוּ בְנֵי־יִשְׂרָאֵל מִן־הָעֲבוֹדָה וַיִּזְעָקוּ וַתַּעַל שַׁוְעָתָם אֶל־הָאֱלֹהִים מִן־הָעֲבוֹדָה:

וישמע

ונצעק אל ה' אלהי אבותינו כמו שנאמר ויהי בימים הרבים ההם וכו' אמרתי להסמיך בדברי המגיד ענין נאה שראיתי בס' לב אריה פ' וארא משם הרב המקובל מהר"ר אלחנן ז"ל דישראל היו ראוים להיות בגלות מצרים ת"ל שנה כנגד חמשה פעמים אלהים שהם גימטרי' ת"ל וצפה והביט שלא יוכלו לסבול ישראל גלות המר ויהיו נשקעים ח"ו שם על כן רחם עליהם ולא היו בשעבוד קשה כי אם פ"ו שנה גימטריא אלהים פעם אחת ונשארו ד' פעמים אלהים גימטריא שמ"ד ובזה פירוש ולא שמעו אל משה מקוצר רוח ומעבודה קשה ר"ל שסברו שיהיו ת"ל גימטריא מקצ"ר אבל הם לא ידעו שהקל מעליהם ולא היו שני גלותם אלא רוח גימטריא רד"ו בין הכל ומקושי השעבוד פ"ו שנה כמנין עבוד"ה עם הכולל שהיא היתה קשה. ובזה פירש ותעל שועתם אל האלהים וכו' וישמע אלהים את נאקתם ויזכור אלהים וכו' וירא אלהים את בני ישראל וידע אלהים שיש כאן חמשה אלהים והראשון כתוב האלהים והכונה ותעל שועתם אל ה' אלהים פירוש אל חמשה אלהים שצריכין לישב כנגדן בגלות ת"ל שנה שאינם יכולים לסבול וזהו אל ה' אלהים ר"ל חמשה פעמים אלהים גימטריא ת"ל וברחמיו נתמתקו ד' אלהים הכתובים אח"ך ויאמר ה' ברחמים ראה ראיתי וכו' לכה ואשלחך וכו' ואז"ל אם אין אתה גואלן אין אחר גואלן כי שני גלותם הנשארים גימטריא שמ"ד ואתה שמך מש"ה מהקדושה בתוספת אחד על שמ"ד ואתה דוקא גואלן וז"ש וזה לך האו"ת כי אנכי שלחתיך ר"ל האות היתר על שמ"ד ובזה פירש משם מהר"ר וואלף שזהו ד' לשונות של גאולה וכנגדן ד' כוסות כנגד ד' פעמים אלהים שהיו צריכין לישב ונצולו כי כו"ס גימטריא אלהים והוא ז"ל סיים דד' אלהים נעשו רחמים ונתהפכו להויות ולכן תקנו ד' כוסות כי כו"ס גימטריא אלהים ונתהפכו לרחמים ד' הויות זהו תורף דבריו ע"ש באורך:

ובראשית מאמר שכתוב בפסוק ולא שמעו אל משה מקצר רוח דמנין מקצ"ר ת"ל נעשה רוח גימ' רד"ו אינו מובן כי רוח גימט' רי"ד. אך יש לקיים דבריו כמ"ש בפרקי ר' אליעזר דת"ל שנה נגזר עליהם והיו רע"ו כי חמשה שנים לפני בא יעקב אע"ה למצרים נולדו מנשה ואפרים והם רע"ו ויען נשתעבדו גם בלילות באו חשבון הלילות בימים והם ת"ל. ובצירוף השתי הקדמות

הללו אפשר נרמוז בכתוב הנז' כסגנון זה כי הנה מתרי טעמי תפרה ישע ישועת ישראל ראשון הוא כי זכות משה רבינו ע"ה אלים לאפקועי שמ"ד שנים הנותרים כי לא היו אלא פ"ו שנים בשעבוד קשה ומשה רבינו ע"ה בעל הש"ס הוא גימטרי' שמ"ה כמנין שמו שהיה לו תוספת חלק אחד בקדושה וביטל שמ"ד שני גלות הנותרים. והשני שהלילות שנשתעבדו נחשבו כימים והם ת"ל. ופירוש הענין שאם יטעון הטוען כי אינו בא למנין רק פ"ו שנה של שעבוד הקשה שנשתעבדו מלידת מרים ונשארו שמ"ד. לא תאמרו לו הנה הגואל נפיש זכותיה ומש"ה על"ה למספר שמ"ה לבטל שמ"ד. ואם כה יאמר האומר דנחשב מלידת מנשה ואפרים וירידת יעקב למצרים והם רע"ו ואכתי פשו רע"ו אף אתה אמור לו הלילות נחשבו ימים ונעשה ת"ל. באופן דממה נפשך הגיעה השעה לגאול ישראל. אך בטעם זה של לילות יש לפקפק דדוקא בעבד עברי אינו עובד בלילה דכתיב לא תעבוד בו עבודת עבד אבל ישראל הם ביד עכו"ם וכל עבודתם היא עבודה קשה דוקא לענותם שהיו בונים פיתום ורעמסס ורואים בעיניהם דלא יצלח בנין זה שפי תהום בולעו וראשון ראשון מתרוסס ועכ"ז תכבד העבודה ולהני רשעי איך נבא בטענה משום לא תעבוד בו עבודת עבד ולהחשיב הלילות והלא הגוים האלה עושין בדמן של ישראל שחוק לבלתי תועלת כלל רק לענותם ועד אשר נראה שעבוד הלילות הניטה וראה שעבוד הימים שלא לבד מעבידים אותם עבודת עבד אלא דעושים משפטים וגזרות חדשות אשר עדיין לא נראה שמן מנהו כעבודת עבד. וז"ש ולא שמעו אל משה ור"ל כדרך לא שמיע לי לא סבירא לי כלומר טענת שם מש"ה גי' אחד יתר להצילם לא שמעו ולא סברי אל מש"ה דמשה רבינו זה שמו מורה על גאולתם. וגם הטענה אחרת דמקצ"ר גימ' ת"ל נעשו רוח וגימטריא רע"ו עם הכולל בעבור הלילות לא קבלו בטענת ומעבודה קשה שהם נתונים נתונים המה ביד עכו"ם המעבידים אותם העבודה קשה יותר מעבודת עבד ומי שם פה לומר דלא הי' ל לשעבד הלילות באופן דגם שניהם רמז מש"ה ולילות לא נכנסו באזניהן:

ולפי העלות דברי הרב הנזכר בפסוק ותעל שועתם וכו' יש מקום להסמיך זה בדברי המגיד שאמר ונצעק וכו' כמו שנאמר ותעל שועתם וכו' רצה בזה לפרש

וַיִּשְׁמַע יְיָ אֶת קֹלֵנוּ. כְּמָה שֶׁנֶּאֱמַר וַיִּשְׁמַע אֱלֹהִים אֶת־נַאֲקָתָם וַיִּזְכֹּר אֱלֹהִים אֶת־בְּרִיתוֹ אֶת־אַבְרָהָם אֶת־יִצְחָק וְאֶת־יַעֲקֹב:

וַיַּרְא אֶת עָנְיֵנוּ. זוֹ פְּרִישׁוּת דֶּרֶךְ אֶרֶץ כְּמָה שֶׁנֶּאֱמַר וַיַּרְא אֱלֹהִים אֶת־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיֵּדַע אֱלֹהִים: וְאֶת עֲמָלֵנוּ אֵלּוּ הַבָּנִים. כְּמָה שֶׁנֶּאֱמַר כָּל הַבֵּן הַיִּלּוֹד הַיְאֹרָה תַּשְׁלִיכֻהוּ וְכָל הַבַּת תְּחַיּוּן. וְאֶת לַחֲצֵנוּ. זֶה הַדְּחַק כְּמָה שֶׁנֶּאֱמַר וְגַם רָאִיתִי אֶת־הַלַּחַץ אֲשֶׁר מִצְרַיִם לֹחֲצִים אוֹתָם:

ויוציאנו

לפרש שטעם צעקתם היא על דבר חמשה פעמים אלהים גימטריא ת"ל וזהו שועתם אל ה' אלהים כמ"ש הרב הנזכר דלא יכלו לסבול עוד וז"ש וישמע ה' את קולנו כמו שנאמר וישמע אלהים וכו' וירא את עניינו כמו שנאמר וירא אלהים וכו' הכונה דבהאי קרא כתובים ד' אלהים גי' שמ"ד שני הגלות הנותרים אשר נהפכו אלהים לרחמים שם הויה וז"ש המגיד וישמע ה' דייקא מדת רחמים. כמ"ש וישמע אלהים וכו' כי אלהים נהפך לרחמים שם הויה ברוך הוא ונאלם:

ודרך ארץ דרש אני אדרוש דאהניא להו לבטל שני הגלות הנותרים גי' ד' אלהים על ארבעה רבעיהם ארבע חלוקי כפרה כתיב בהו בעבור ארבעה דברים עצומים שהיו בישראל שלא שינו שמם שלא שינו לשונם והיו גדורים בעריות ולא היה בהם דלטורין. דשנה אחת קודם נאמר שיצאו ממצרים ולא נודע. והני ארבעה כפרו על ארבעה פעמים פ"ו גימטרי' אלהים שהיו צריכין לישב. וזה רמז הכתוב ונצעק אל ה' אלהי אבותינו וצעקתם על הני שני ד"פ אלהים שאינם יכולים לסבול. וישמע ה' את קולנו דייקא הקול קול יעקב שלא שינו לשונם וירא את ענינו זו פרישות דרך ארץ והיה להם לעינוי לפי שהיו גדורים בעריות דאי לאו אינו ענוי דמלו כריסייהו זנ"י בישי ואת עמלנו ממונינו שם רמז שלא היה בהם דלטורין והוא על שם סוף ביזת מצרים שהיה עמלם וממונם ולא נמצא מי שגילה רז זה. ואת לחצנו תוקף השעבוד דזה מורה דלא שינו שמם שאם ח"ו היה איזה מומרים שנשתנו שמם כשם העכו"ם לא נשתעבדו אך עם בני ישראל כלם היו משועבדים ובעבור ד' עיקרים גדולים ועצומים אשר בישראל נתמתקו ד' אלהים והיו רחמים שמות הויה וד' גאולות:

ואפשר עוד לרמוז בפסוק ותעל שועתם וכו'. דיתכן כי ההמון הישראלי מרוב צרתם לא ידעו ולא יבינו כי עבר עליהם ת"ל שנה עד ה' פעמים אלהים וכיוצא רק יודעים הין כי הגזרה ת"ל שנה כבר עברו פ"ו שנה מקושי השעבוד וז"ש ויאנחו בני ישראל מן העבודה כלומר ה' עבודה ר"ל ה' פעמים פ"ו גי' עבוד"ה עם הכולל ויצעקו כי כשל כח הסבל והוא יתברך שמע צעקתם אף שהם לא ידעו שהם נגד ה' אלהים הוא ברחמיו קבל שועתם וכתיב ותעל שועתם אל ה' אלהים גי' ת"ל מן ה' עבודה שצעקו ישראל על ה"פ עבודה כי לא ידעו מהו הרמז וישמע וכו' שמיתק ד' אלהים והיו לרחמים כו"ס ישועות כאמור:

וישמע ה' את קולנו כמו שנאמר וישמע אלהים את נאקתם וכו' עד סוף הפסוק אפשר דהמגיד קשיא ליה בהאי קרא דהול"ל ונצעק אל ה' ויוציאנו וכו' הוה משמע שפיר דשמע קולנו ותו דהן לו יהי דצימא קרא וישמע ה' את קולנו והו"ל תיכף ויוציאנו ולמה ליה לימר וירא את עניינו וכו' פשיטא. ותו דנראה דאחר דשמע קולנו ראה עניינו וכו' והלא קודם דקודם הכל גלוי לפניו לכן המגיד מפרש הכתוב כמו שנזכר בס"ד ליישב הני דקדוקי. והענין כמ"ש רז"ל על פסוק קטנתי מכל החסדים אין קטנתי אלא מעט ואין מעט אלא צדקה שנאמר טוב מעט בצדקה. וכתב הרב מופת הדור מהר"א אבואלעפיא זלה"ה בספרו הבהיר עץ החיים פרשת ויקהל משם הרב החסיד מהור"ר יהודה אאבילין זלה"ה דרבינו האר"י ז"ל אמר דבשעת הסכנה צריך להזכיר זכיותיו ואיך אומר שנתמעטו זכיותיו על ידי החסדים משום הכי דרשוהו דאדרבא אומר שנתמעט ממונו על ידי הצדקה שעשה ויצילהו ה' עכ"ל ולפי זה כשצעקו ישראל היה להם לומר הטעמים שבעבורם אפשר שיצאו קודם זמנם והם לא אמרו אלא שהיו מעונים וכמ"ש וירעו אותנו המצרים ויענונו ויתנו עלינו עבודה קשה והם לא כיונו אלא לפשטן של דברים. וכפי כונתם נמי זו צעקה והלא גזרה קדומה היא מה' לאברהם אבינו ע"ה ועבדום וענו אותם ומה להם כי יזעקו. אך ברוב רחמיו שמע קולם

וַיּוֹצִאֵנוּ יְיָ מִמִּצְרַיִם בְּיָד חֲזָקָה וּבִזְרֹעַ נְטוּיָה וּבְמוֹרָא גָּדוֹל וּבְאֹתוֹת וּבְמוֹפְתִים:

וַיּוֹצִאֵנוּ יְיָ מִמִּצְרַיִם. לֹא עַל יְדֵי מַלְאָךְ. וְלֹא עַל יְדֵי שָׂרָף. וְלֹא עַל יְדֵי שָׁלִיחַ. אֶלָּא הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא בִּכְבוֹדוֹ וּבְעַצְמוֹ: שֶׁנֶּאֱמַר וְעָבַרְתִּי בְאֶרֶץ־מִצְרַיִם בַּלַּיְלָה הַזֶּה וְהִכֵּיתִי כָל־בְּכוֹר בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם מֵאָדָם וְעַד־בְּהֵמָה וּבְכָל אֱלֹהֵי מִצְרַיִם אֶעֱשֶׂה שְׁפָטִים אֲנִי יְיָ: וְעָבַרְתִּי בְאֶרֶץ מִצְרַיִם. אֲנִי וְלֹא מַלְאָךְ. וְהִכֵּיתִי כָל בְּכוֹר. אֲנִי וְלֹא שָׂרָף. וּבְכָל אֱלֹהֵי מִצְרַיִם אֶעֱשֶׂה שְׁפָטִים. אֲנִי וְלֹא הַשָּׁלִיחַ. אֲנִי יְיָ. אֲנִי הוּא וְלֹא אַחֵר:

ביד

קולם הלשון שאמרו דיש בו טענות להכריע את זכותם ולגאולה. ואף שהם לא כיונו כלל כי אם שהם בצרת העבדות. וז"ש וישמע ה' את קולנו ברוב חסדיו הוא שמע קולנו ולא כונתנו וילפינן מקרא וישמע אלהים את נאקתם ולא היה כדאי שהם לא אמרו שום דבר של זכות לגאולה אך המו רחמיו ויזכור את בריתו וכו'. ומשום הכי נכמרו רחמיו בזכות אבות לפרש בלשונם מה שלא כיונו ומפרש וירא את עניינו זו פרישות דרך ארץ שה' לא צוה ואת עמלנו אלו הבנים נרשעותם. ואת לחצנו זה הדחק קושי השעבוד המופלא שזה הוא טעם כעיקר שהגיע הקץ דמה שהכבידו בפרישות דרך ארץ וגזירת כל הבן הילוד וקושי השעבוד בזה נשלם החשבון וצריכים המצרים ללקות מכות נמרצות על תועבותם ויש לפרש כל זה בלשונם וירעו המצרים מעצמם אשר לא גזר ויענונו בפרישות דרך ארץ וגזרת כל הבן הילוד ויתנו עלינו עבודה קושי השעבוד. וכשנפרש בדבריהם כן הוא כמו הזכרה זכיותיו שכתב רבינו האר"י זצ"ל והיינו כדי שיעמדו מליצי יושר וזכות נגד מדת הדין כי אף שגלוי לפניו יתבר' הכל הוא מלך המשפט וצריך מליץ יושר נגד המקטרג. וכן הני מילי דאמרו ישראל נתפרשו בשמים לטענות זכותם וגברו רחמיו יתברך לפרש לשונם מה שלא כיונו ונתעוררו מליצי יושר וה' ברחמיו רחם ויוציאנו ה' ממצרים וכו':

ויוציאנו ה' ממצרים לא על ידי מלאך וכו'. אפשר לפרש כי הנה כתיב יפקוד ה' על צבא המרום במרום ועל מלכי האדמה באדמה. דהיינו שמפיל שר האומה אשר נתמלאת סאתה על ידי מלאך בשמים ואומה אחרת מתגרית באומה לאבדה. וזהו הפלא העצום שהכאה הכל היה על ידו יתברך בין להפיל שר מצרים במרום בין בארץ להכות כל בכור הוא בכבודו ובעצמו. וזה כוונת המגיד דמאי דכתיב ויוציאנו ה' ממצרים דבר גדול דיבר שהכוונה שהכל היה על ידו יתברך ממש בכבודו ובעצמו וז"ש לא על ידי מלאך להפיל השר ולא על ידי שרף לשרוף האומה כמו שעשה גבריאל במחנה סנחריב דאע"ג דשם היה הכל מן השמים בין הפלת השר של סנחריב בשמים בין הפלת מחנהו על ידי גבריאל מ"מ היה על ידי מלאך אבל הכא הקדוש ב"ה בכבודו ובעצמו ולא על ידי שליח כנהוג דבארץ נעשים שלוחים הרבה להמית הרשעים וגם אומה את נעשית שליח להכות אומה אחרת במלחמה אבל כאן הכל על ידו יתברך ממש ומייתי המגי' על זה קרא ועברתי בארץ מצרים דשם מבואר דהכל על ידו יתב' ועברתי והכיתי בארץ ובכל אלהי מצרים לרבות השר של מעלה אעשה שפטים אני ה' אני ולא אחר דהכל על ידו ית' בשמים ובארץ ואפשר דזה הבטיח לאברהם אבינו עליו השלום וגם את הגוי אשר יעבודו דן אנכי ולכאורה תיבת וגם צריכה ביאור וכבר פירשוה והא אוקמו'. ולדרכנו הכי קאמר דאורח' דמילת' דשר האומה נופל בשמים והאומה נופלת בארץ במלחמת אומה אחרת או מלך תקיף אמנם לכבודך זאת אעשה מילתא דתמיהא דהשר וגם הגוי דן אנכי על ידי דוקא:

עוד אפשר לפרש ונקדים מ"ש בשמות רבה פרשה י"ז ועבר ה' לנגוף את מצרים יש אומרים על ידי מלאך ויש אומרים הקב"ה בעצמו ומהו שאמר לנגוף מלמד שאף המעוברות שהיו ראויות לילד הפילו ומתו האמהות והמבכירות יצא ואבד כל מה שמצא וכו' והקב"ה מאבד כל בכורי מצרים. ופירש הרב ידי משה דיש אומרים קמא סבר אף שהקב"ה היה בעצמו כדכתיב וה' הכה כל בכור היה מלאך שם גם כן ויש אומרים בתרא סבר שלא היה שם אלא הקדוש ב"ה ולזה הקשה מהו לנגוף קאמר קרא ולא אמר להכות כמ"ש וה' הכה וכו' ע"ש:

וראיתי

בְּיָד חֲזָקָה זוֹ הַדֶּבֶר כְּמָה שֶׁנֶּאֱמַר הִנֵּה יַד־יְיָ הוֹיָה בְּמִקְנְךָ אֲשֶׁר בַּשָּׂדֶה בַּסּוּסִים בַּחֲמוֹרִים בַּגְּמַלִּים בַּבָּקָר וּבַצֹּאן דֶּבֶר כָּבֵד מְאוֹד: וּבִזְרוֹעַ נְטוּיָה זוֹ הַחֶרֶב כְּמָה שֶׁנֶּאֱמַר וְחַרְבּוֹ שְׁלוּפָה בְּיָדוֹ נְטוּיָה עַל יְרוּשָׁלָיִם. וּבְמוֹרָא גָּדוֹל זוֹ גִּלּוּי שְׁכִינָה כְּמָה שֶׁנֶּאֱמַר אוֹ הֲנִסָּה אֱלֹהִים לָבֹא לָקַחַת לוֹ גוֹי מִקֶּרֶב גּוֹי בְּמַסּוֹת בְּאוֹתוֹת וּבְמוֹפְתִים וּבְמִלְחָמָה וּבְיָד חֲזָקָה וּבִזְרוֹעַ נְטוּיָה וּבְמוֹרָאִים גְּדוֹלִים כְּכֹל אֲשֶׁר עָשָׂה לָכֶם יְיָ אֱלֹהֵיכֶם בְּמִצְרַיִם לְעֵינֶיךָ:

וראיתי להרב הגדול שארנו מהר"י זאבי זלה"ה בדרשותיו בסוף דרוש לשבת הגדול שהביא משם הרב יפה תואר דיש אומרים קמא סבר דה' לאו דוקא והוא ז"ל ביאר דיש אומרים קמא סבר על ידי מלאך מדכתיב לנגוף ומאי דכתיב ועבר ה' וה' הכה כל בכור לאו דוקא. ותנא בתרא סבר דלנגוף מחבל המעוברות והוא משחית אך ה' עצמו הכה הבכורות עש"ב: (זה כתבתי מהדרשות אללי ואחר זמן נזדמן לי בתורת שאלה ספר הרב הנזכר וראיתי שטעיתי בדמיוני ולא כתב משם הרב היפה אלא דמ"ד מלאך מפיק לה מלנגוף ע"ש). ולי נראה דמחלק' זה אינו אלא בקרא דכתיב ועבר ה' לנגוף מדקדוק שלא אמר הכה. אך בקרא דכתיב והכיתי כל בכור כ"ע מודו דהיה הקב"ה בכבודו ובעצמו. ובזה לא נסתפק שום אדם והכי מוכחי כמה מדרשי רז"ל. והנה אמרו במסכת שמחות בתחילתה ויהי בחצי הלילה וה' הכה כל בכור וכתיב ביום הכותי כל בכור א"ר יוחנן אע"פ שהכה אותם מכת מות מחצי הלילה היתה נפשם מפרפרת בהם עד הבקר משל הדיוט אומר נתת פת לנער הודע את אמו אף הקב"ה אמר אודיע לבני וכו' עכ"ל ופירשו המפרשים דעל ידי שהיו מפרפרים נודע שה' בעצמו הכם ולא אחר דאי הכם אחר היה להם למות תכף אבל מצד שה' כהן לכך היו מפרפרים דכיון דלא מתו לגמרי אין כאן טומאה כמ"ש ביומא עדין הוא מפרפר ולא נטמאת סכין עכ"ד:

ומעתה נבא לדברי המגיד ואפשר דהוא סובר דהכל היה על ידי הקב"ה דוקא כפשטיה דקרא. ומאי דקשיא להו במדרש קרא דכתיב ועבר ה' לנגוף דמשמע כנוגף בעצמא הוא סובר דאתא לגלות דקרא דקאמר והכיתי הוא כמשמעו הכאה דוקא ולא מיתה בחצות רק שהיה מפרפר עד הבקר כמ"ש במס' שמחות וזהו כונת אומרו ועברתי בארץ מצרים אני ולא מלאך והראיה והכיתי אני ולא שרף דכ"ע מודו בקרא וה' הכה כל בכור דהוא בכבודו דוקא ומכאן למד המגיד דגם ועבר ה' לנגוף הוא ה' כפשוטו בעצמו דכאן כתיב ועברתי והכיתי. וכונת אומרו והכיתי אני ולא שרף דלשון והכיתי הוא הכאה בלי מיתה תכף ומשם מוכח דהיה ה' עצמו והטעם לפי שהוא כהן ולכך היה מפרפר דליכא טומאה. אלא דכיון דבאותו רגע לא היה מיתה להכרת שהוא כהן כביכול ונשאר מפרפר נמשך עד הבוקר להודיע לישראל כמו שאמרו בריש מסכת שמחות. וגם זה יש לפתור להודיע גדולתן של ישראל ואיכתן דהוא כהן כביכול ומשו"ה היה הכאה ולא מיתה. ואלו מצרים מלאה גלולים ואיך נכנס כביכול. וכתבנו שהיה להורות שיש להם דין בנים וכהן מטמא לבנו וכפ"ז קושי השעבוד דין הוא שיעלה להשלים ת' שנה. ונודעה יד ה' אל עבדיו דידעו ישראל שהם מפרפרים ולא מתו להיותו כהן ובו בפרק נכנס למקום שנכנס ועבר במקום שעבר להיות ישראל בניו וידעו לבא המרוס ומלכי האדמה והבן יקיר קודש ישראל בפרסום שהוא כהן כביכול ולזה היו מפרפרים ועכ"ז נכנס לשם מקום שאינו נקי כביכול להודיע כי ישראל בניו והוא שאמר המגיד והכיתי ולא שרף דאלו היה שרף כמו רגע היו מתים והלא כתיב והכיתי דמשמע הכאה וכדמפורש קרא ועבר ה' לנגוף כדאמרן. ובכל אלהי מצרים אעשה שפטים אני ה' אני ולא שליח לאפוקי סברת יש אומרים קמא לפי' הרב מהר"י זאבי הנז' שהכל היה שליח. אני ולא אחר לאפוקי פירש הרב ידי משה דהיה שם מלאך גם כן. ולאפוקי יש אומרים בתרא דסבר דלחבל המעוברות היה משחית כפי פירוש הרב מהר"י זאבי ז"ל האמור. כי המגיד סובר שהכל היה על ידי יתברך דוקא:

וממוצא דבר אתה תבא"ר שאר דברי המגיד ביד חזקה זה הדבר דאפשר דהכל מיירי במכת בכורות ונמשך לה"ם ויוליאנו ה' דדריש אני ולא מלאך דהיינו במכת בכורות וז"ש ביד חזקה דבר במכת בכורות ולא מתו אלא בזרוע נטוי"ה זו החרב שהכם והיו מפרפרים לפי שהוא יתברך כהן כביכול וכשמפרפר ליכא

ובאותות

וּבְאֹתוֹת זֶה הַמַּטֶּה כְּמָה שֶׁנֶּאֱמַר וְאֶת הַמַּטֶּה הַזֶּה תִּקַּח בְּיָדֶךָ אֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה בּוֹ אֶת הָאוֹתוֹת: וּבְמוֹפְתִים זֶה הַדָּם כְּמָה שֶׁנֶּאֱמַר וְנָתַתִּי מוֹפְתִים בַּשָּׁמַיִם וּבָאָרֶץ: דָּם וָאֵשׁ וְתִימְרוֹת עָשָׁן:

דבר

ליכא טומאה וזוהי נטיית זרוע לנגוף נגיפה בעלמא: ואחר שידעו דמשום שהוא כהן לא מתו אז תשכיל חיכהן של ישראל וז"ש עם היות שהי' בזרוע נטוי' הכא' ולא מית' לפי שהוא כהן עם כל זהו במורא גדול זו גילוי שכינה בארץ מלאה גלולים לכבוד ישראל שהם בנים ולהודיע שקופי השעבוד משלים כמש"ל. ומייתי מקרא או הנסה אלהים לבא לקחת לו גוי מקרב גוי שהכל עובדי ע"ז המטמאה במסות וכו' וביד חזקה ובזרוע נטויה במכת בכורות שהיו מפרפרים כאמור. ועכ"ז ובמוראים גדולים גלוי שכינה בארץ ההיא והוו תרתי דסתרן אלא להודיע חבתכם שאתם בנים. ככל אשר עשה לכם ה' אלהיכם במצרים לעיניך דהגם דמסורת בידינו דהניצול שלא בזכותו אינו יכול לראות בנס כמו שאמר המלאך ללוט אל תבט אחריך. ופירשו בזה כת הקודמין פ' ישמח צדיק כי חזה נקם דמדראה ענין בענין הנקמה מורה דהוא בזכותו ולכן ישמח צדיק כי חזה נקם פעמיו ירחץ וכו' דזה מורה דניצול בזכותו וז"ש ויאמר אדם אך פרי לצדיק דמדראה הנס בעיניו על כן יאמרו שזה הפרי לצדיק בזכותו עכ"ד ואם גוי מקרב גוי כלם עע"ז ועכ"ז נעשו האותות לעיניכם ואף מכת בכורות נשארו מפרפרים עד הבקר שראו בשונאיכם וזה פלא על פלא והטעם דכיון דנעשה ע"י שם המיוחד ראוים גמורים רשות יש לראות הניצול אף דאינו בזכותו כמ"ש המפרשים וז"ש ככל אשר עשה לכם ה' אלהיכם שם המיוחד במצרים לעיניך כי עין בעין ראית במפלת האויב. ואמר ובמורא גדול זו גילוי שכינה לרמוז דכביכול השכינה היתה עמהם בגלות כמשז"ל אלא דעתה היה במורא גדול גילוי שכינה דוקא כי היתה בהעלם וסתר עליון עד עתה והאידנא במורא גדול גילוי שכינה:

ואפשר לרמוז עוד אשר דיבר בקדשו הרב הגדול מהר"א נונסון זלה"ה דתכלית השראת שכינה בתחתונים הוא לעזר ולהועיל ליראה את ה' כי אע"ג דאיהו לא חזי נשמתיה חזי ויראה לחטוא ומשו"ה כביכול השרה שכינתו בארץ עכ"ד ועל פי זה ניחא מ"ש ובמורא גדול זו גילוי שכינה וידוע מאי דרגילי בש"ס לומר גדול מכלל דאיכא קטן והכא אתי שפיר דהשראת שכינה בהעלם וגורמת ליראה את ה' דנשמתיה חזי והשתא דהיה גילוי שכינה ודאי יש יראה רבה וגדולה היא הנמשכת על האדם דכל כמה דמרחק מן הדבקות בן האדם היה טרוד כוליה יומא באיסו"ר נכסי"ה כן

גדלו מעלתיו הן נגלין והיא נכסה מלחזות בנועם ה'. ולפי העלות קרבת אלהים יגדל נא כח היראה והכא שהיא גילוי שכינה יצדק מאד מ"ש ובמורא גדול זו גילוי שכינה. ובזה נדקדק קצת הכתוב הנזכר ובמוראים גדולים ככל אשר עשה לכם ה' אלהיכם במצרים לעיניך ויש לדקדק דבדיבור אחד נאמרו לשון רבים ולשון יחיד ככל אשר עשה לכם ה' אלהיכם לשון רבים. לעיניך לשון יחיד. ואפשר דרמז הכתוב הזה שאמר במסות באותות ובמופתים וכו'. וכלפי זמן המכות עדיין לא היו חזקים בעבודת ה'. אך לפי שאמר ובמוראים גדולים שרמז לגילוי שכינה להכי שיים לעיניך לשון יחיד דכיון דהיה גלוי שכינה בפרסום לכן גרם יראה בלב ישראל ונעשו כלן לב א' לעבוד ה' ולכן אמר לעיניך כי הגם דבתחילה הייתם נפרדים כשהיה גלוי שכינה היו לאחדים וקרי בישראל כלו לעיניך לשון יחיד:

ולפי פשוטו יש לומר דבזמן המכות עדיין לא הופרשו מע"ז והיו בעלמא דפרודא סט"א ומשו"ה כתיב ככל אשר עשה לכם לשון רבים אך בסוף שפרשו מע"ז ושחטו הפסח ונימולו דינם כאיש אחד באחדות לעבוד לאל אחד ומשו"ה כתיב לעיניך בסוף לרמוז זה. ועוד אפשר לומר דנקט לעיניך משום ובמוראים גדולים שהוא גילוי שכינה ורמז דהגילוי וההארה הזו היה לכל אחד כפי מדרג' נשמתו ומשו"ה נקט לעיניך לומר דהיה חילוק לכל אחד ואחד. וכפי עין השכל למדרגת נשמתו היה רואה:

ובאותות זה המטה כמו שנאמר וכו' אפשר לפרש במשז"ל בילקוט שמות דהמטה היו חקוקים בו עשר מכות דצ"ך עד"ש באח"ב ובתרגו' המיוחס ליונתן פ' בשלח שם נאמר דהיה חקוק בו עוד שמות האבות ושם אמהות ושבטים ושם בילקוט ובתרגום הנזכר אמרו דהיה חקוק בו שם המפורש ע"ש וכתבו בהגהות מיימוניות סוף הלכות חמץ כי דצ"ך עד"ש באח"ב גימטריא תק"א וזהו כל המחלה אש"ר שמתי במצרים אש"ר גימטריא תק"א עכ"ד. ובזה מבוארים דברי המגיד שמפרש ובאותות על המטה שהמטה היה חקוק בו עשר מכות וכוון לפרש ובאותות על המטה כי הוא חיבור כללות המכות דשם חקוקים. ואמר המגיד כמו שנאמר ואת המטה תקח בידך אש"ר דבכתוב הזה רמז בתיבת אש"ר העשר מכות שהוא גימטר' דצ"ך עד"ש באח"ב. ומה טוב ומה נעים לרמוז המכות

בתיבות

דָּבָר אַחֵר בְּיָד חֲזָקָה שְׁתַּיִם. וּבִזְרֹעַ נְטוּיָה שְׁתַּיִם. וּבְמוֹרָא גָּדוֹל שְׁתַּיִם. וּבְאוֹתוֹת שְׁתַּיִם. וּבְמוֹפְתִים שְׁתַּיִם:

אלו

בתיבת אשר הרומז לאם הבנים דבה איירו דכלא ומשם נגאלו מסטרא דיובלא ומשו"ה הוזכר נ' פעמים בתורה ליצ"מ כמ"ש בזוהר. ולהכי היו חקוקים על המטה דצ"ך עד"ש באח"ב לרמוז שהם גימטריא אשר וז"ש אנכי ה' אלהיך אשר הוצאתיך. ואת אותותי אשר שמתי בם. וכן רבים. וזה כונת רבי יהודה דהיה נותן בהם סימנים דצ"ך עד"ש באח"ב שהם גימטריא אשר לרמוז כל האמור כי כן היה דרכם להסתיר סתרי תורה בהעלם נמרץ כידוע. וכבר הראשונים ז"ל פירשו ובאותות זה המטה שהיו חקוקי' בו המכות: ואפשר להרחיב עוד במשז"ל בפסיקתא דמופת הוא לאלתר אבל אות הוא לזמן וא"כ שפיר קאמר ובאותות זה המטה שהיו חקוקות בו המכות שהיו עתידות לבא לאחר זמן זמנים טובא. וכתבו בשם מהר"י אברבנאל דפירש דכונת המגיד באומרו ובאותות זה המטה לרמוז על האותות שנעשו במטה שהם דצ"ך ברד ארבה אשר בכלם הוזכרה נטיית המטה והם ה' מכות ועם יד חזקה דבר וזרוע חרב שהוא מכות בכורות הם ז' מכות ואמר ובמופתים זה הדם לכלול ג' אחרות ערוב שחין חשך כי הערוב מתיחם לדם כי חיות הנה טורפות אדם ונגר דמו לארץ והשחין הוא מעפוש הדם והחשך שאור השמש נתאדם ונחשך וכ"ה דם על ערוב והשחין לאש ותמרות עשן לחשך כדכתיב בתריה השמש יהפך לחשך והירח לדם. והרי העשר מכות עכ"ד: ואפשר עוד לרמוז בפ' ואת המטה הזה תקח בידך שרמז לו להשען על זכות אבות ואמהות ושבטים כי בזכותם ה' יעשה האותות אף שישראל אינם כדאים וזהו ואת המטה הזה אשר חקוקים בו אבות אמהות שבטים שם המפורש אשר תעשה בו את האותות בכח השם בזכות אבות וכו' ור"ת הזה תקח בידך אשר גי' אבות עם הכולל:

דבר אחר ביד חזקה שתים וכו' אפשר לפרש דהמגיד רצה לדרוש שמכות דם לצפרדע תרמוז יד חזקה. יד רמז לדם תחילתם של מכות שנאמר קח מטך ונטה ידך וזה יצא ראשונה בנטיית היד. חזקה על מכת הצפרדעים שהיתה מכה חזקה מאוד בכל המקומות ואפילו בחדרי חדרים מבית ומחוץ ונכנסים במעיהם ומקרקרין והיתה חזקה שיש עמה מיתה וצער הגוף מאוד וז"ש ביד חזקה שתים כי שתים הנה ראשונות שבמכות דם לצפרדע רמוזות בתיבות יד חזקה. ובזרוע נטויה שתים הם כנים ערוב כסדר שבאו על המצרים ונוכל ליחסם בתיבות בזרוע נטויה. זרוע על כנים דעל כרחן של החרטומים הודו אצבע אלהים היא ונשברה חכמתם וכתב רבינו בחיי ז"ל דבמכת כנים כתוב חרטומם חסר יו"ד דעשרה קבין כשוף אשר רובם ככולם היו במצרים וחסרי להו במכה זו. ואפשר שלכך כתיב כנם חסר יו"ד לרמוז חסרון כל בי עשרה קבין של כשוף. וא"כ יצדק מאד ליחס מכת כנים לתיבת זרוע כי במכה זו נגלתה זרוע ה' ואמרו אצבע אלהים היא וגם זרוע אותיות עוזר דידעו מהכנים שיש עוזר ישראל ה' עוזרם ומגינם. נטויה רמז למכת הערוב שאמרו רז"ל שהיתה ראויה לבא על ישראל ולקו המצרים תמורתם וזה רמז נטויה שכבר היתה נטויה מאז ומקדם לבא על ישראל ובא עליהם. ולפי מש"ל בפסקא הא לחמא דהיו צרי עין ונסתלק הצלם ושולטים בהם החיות א"כ מעולם היתה נטויה על מצרים להיותם צרי עין ומדה זו צלמם תבזה ושולטים החיות. ובמורא גדול שתים רמז לדבר שחין כי דבר הנה נכון לרומזו בתיבת מורא כי מכת הדבר מרגזת ומחרדת ואימות מות ומורא יעלה בראשו ונפשו נהייתה עליו מעדו קרסוליו שהכל נהי"ה בדבר"ו ולא יאמין בחיין. והשחין רמוז בתיבת גדול כי היה נס גדול שהחזיק מלא קומצו של משה מלא חפניו שלו ושל אהרן ועוד שהלך האבק על כל ארץ מצרים כמו שפירש רש"י וכתיב ולא יכלו החרטומים וכו' ומסיבות אלו ראוי לרומזו בתיבת גדול. ובאותות שתים רמז למכת הברד ומכת הארבה שהיו לאות בעולם. הברד שבתפלת משה רבינו ע"ה לא ניתך ארצה ונשאר יתר הברד באויר. והארבה שנסתלק בתפלת משה רבינו ע"ה ממצרים מאז ועד היום הזה שלא בא עוד ארבה בכל מצרים כל ימי עולם וכמ"ש בס' מנחה בלולה פ' בא שאין ארבה נכנס בגבול מצרים ובארץ ישראל ובאי שיפר"י הסמוכים למצרים רגילים לבא ובלכתם לדרכם בבואם לגבול מצרים יהפכו לצד אחר ע"ש. ונמצא שהברד והארבה היו לאותות גדולות. ובמופתים שתים רמז למכת חושך ומכת בכורות שהיו בין בשמים ובין בארץ ומוכח מקרא דונתתי מופתים בשמים ובארץ דמופתים ניכרים בשמים ובארץ וכן היה בחושך ובכורות כי הנה החושך יכסה ארץ שחשכו המאורות ונמשך החושך וגם שהוכה שר מצרים שהיה בכור למזלות והוכו הבכורות למטה:

אלו

אֵלּוּ עֶשֶׂר מַכּוֹת שֶׁהֵבִיא הַקָּדוֹשׁ
בָּרוּךְ הוּא עַל הַמִּצְרִים בְּמִצְרַיִם
וְאֵלּוּ הֵן:
דָּם. צְפַרְדֵּעַ. כִּנִּים. עָרוֹב. דֶּבֶר.
שְׁחִין. בָּרָד. אַרְבֶּה. חוֹשֶׁךְ.
מַכַּת בְּכוֹרוֹת:
רַבִּי יְהוּדָה הָיָה נוֹתֵן בָּהֶם סִימָנִים.
דְּצַ"ךְ עֲדַ"שׁ בְּאַחַ"ב:
רבי

אלו עשר מכות שהביא הקב"ה על המצרים במצרים. תיבת במצרים לכאורה יותרת היא ואפשר לרמוז כי המכות האלו שרשם היו שהוכה שר מצרים והסט"א למעלה בשמים וכמו שביארו גורי האר"י ז"ל מפלאות תמים דעים מהיכן נמשכו המכות ובאיזה מקום הכו. ורז"ל אמרו על פסוק והנה מצרים נוסע אחריהם שמצרים הוא השר של מצרים וז"ש אלו עשר מכות שהביא הקב"ה על המצריים הם אומות מצריים בארץ. במצרים לרמוז על השר שלהם וסיעתו. וכתב מהר"ד אבודרהם דמ"ש אלו עשר מכות נמשך למ"ש ביד חזקה שתים וכו' ולא כמו שטועין ועושין תחלת פסקה אלו עשר וכו' והדין עמו:

דם צפרדע וכו' כתבו הגהות מיימוניות סוף הלכות חמץ יש מפרשים טעם הסימנים דם צפרדע על ידי התראה תחילה על שלא הוכו. כנים בלא התראה. וכן ערוב דבר בהתראה ושחין בלא התראה ברד ארבה בהתראה וחושך בלא התראה. ורמב"ן פירש דצ"ך על ידי אהרן במטה עד"ש על ידי משה שלא במטה באח"ב על ידי משה במטה ריב"א פירש דאות ג' שלישי של הסימן כנים חושך שחין כל אחד היה משמש עם חבירו כשהיו הכנים היו עמו חשך ושחין אלא כנים עיקר ותדע כי המכות הללו כנים חשך שחין הם משולבות ומעורות שלשתן ח ש ך זהו תורף דברי הגהות מיימוניות. ובס' ארחות ש ח ן חיים דף פ"ג כתב דצ"ך הם מכות הארץ עד"ש כ נ ם מכות מקריות באח"ב מכות האויר ושתף בכורות שאין לה זוג והרב יוסף בדוס פירש שבשלישית לא התרה כמ"ש לקה ושנה אין מתרין בו זהו תורף דבריו:

ובאשר ירדוף הקור"א בדברי הגהות מיימוניות וארחות חיים ירגיש אדם במה שכתבו דשתי מכות בהתראה ושלישית בלי התראה דטעם זה יצדק בשלשה מכות ראשונות דדם צפרדע התרה בו ומאחר שלקה ושנה עמדו כני"ם בלי התראה כי כך היא המדה דמי שלקה ושנה אין מתרין בו. ואולם בעבור זאת אכן מה נענה ביום שידבור הערו"ב בא אצלם חזר והתרה וכן לפניו ילך דבר בהתראה ואחרי כן לפום גמלא שחנ"א בלי התראה ואחרי כן ברד ארבה בהתראה. ומן הראוי היה דכיון דלקה ושנה בדם צפרדע שוב לא יתרה בהם עוד כלל באיזה מכה בדין ערובא ה"א בדבר"א ברדא שרי והרבה ארב"ס מתן ארבע גם הנה יהיו בלי התראה ויראה כי ההתראה נצרכת שיזהרו על המיתה והמלקות בפירושא אתמר אי נמי לזאת יען המכות היו חלוקות תלתא בארעא ותלתא באוירא ותלתא מקריו' כמו שכתב בארחות חיים אמטו להכין הנס בהא ונהייתה ההתראה בפירוש לכל מין מכה והיינו דבמכות הארץ היתה ההתראה בשתים זו דם צפרדע אבל בשלישית ממין זה לא הוצרך התראה כיון דלקה ושנה אין מתרין בו ומיהו על השנות המכות ערוב דבר הלא המה מכות מקריו' מין מחודש ע"כ ממהר להעידם ולהתרות בהם תרי זימני והשלישית ממין זה איננה טעונה התראה ואחריהן החלו עולין מכות האויר ופנים חדשות כ"א יבא ההתרא' ואל השלישית מהאי מינא לא בעי התראה והיו לאחדים שני הטעמים ושפיר:

ואחשבה לדעת דרך זו אלך במה שנמנעה ההתראה במכות חש"ך דהם חשך שחין כנים לאו מטעם לקה ושנה אין מתרין בו דזו איננה (משלנו) (משלקה ושנה) דכל מכה היא חלוקה מיתה משונ' היא לבדה מחברותיה על כן כל מכה התראה בעיא כי הוא דבר חדש מופלא לע"ר בנגע והיה טעמו טעם מיתה. ועוד זאת נחקור לדעת האי דלמדנו ריב"א כי חשך שחין כנים במותב תלתא כחדא שריין ובכל א' מהן רעותיה מובאות ומשמשות שלשתן כי ודאי צריכא טעמא על שינוי זה במכות אלו טפי מאחריני. ודרך רמז אפשר לרמוז בצירוף הכתוב לעיל מג' מכות אלו אשר בצירוף זה יוצא משם תיבות שכח נחש כנס. וכן המכות עצמם חשך אותיות שכח שחן אותיות נחש כנס כקריאתו. והענין דמלבד אשר השחיתו התעיבו עלילה פרעה ומצרים לעשות שחוק בדמן של ישראל באכזריות גדול אשר לא היה לעולמים: עוד בה כי הלא יוסף הצדיק ע"ה החיה אותם בחכמתו והרבה לתקן וליסד מלכות וכל קבל דנא שלמו רעה תחת טובה וזה רמז שכח כי שכח כל עניני יוסף המטיב למצרים בכל מיני טובה. ולא עוד אלא שמעבודת ישראל לא נהנו דפיתום פי תהום בולעו ורעמסס ראשון ראשון מתרוסס ועם כל זה על מגן שעבדום בקושי שעבוד מר והרי זה כמו נחש שאין לו הנאה כלום ונושך וממית על מגן ולזה רמז בצירוף הנז' תיבת נחש כי לא שני אשר שכח את כל
הוקף

רַבִּי יוֹסֵי הַגְּלִילִי אוֹמֵר מִנַּיִן אַתָּה אוֹמֵר שֶׁלָּקוּ הַמִּצְרִים בְּמִצְרַיִם עֶשֶׂר מַכּוֹת וְעַל הַיָּם לָקוּ חֲמִשִּׁים מַכּוֹת. בְּמִצְרַיִם מַה הוּא אוֹמֵר

ויאמרו

וקף טובות יוסף הצדיק ע"ה אליהם אלא נחש דמו
יות כמו נחש אשר הוא נושך וממית בחנם וגם הם לא נהנו
עבודתם כלום. ויען אשר המדבר לשון הרע אמרו
ז"ל שראוי הוא להכישו נחש וכתבו ז"ל דהמדבר לשון
רע אמת לוקה בצרעת
מו שלקתה מרים הנביאה
ל אשר דברה על משה
בינו ע"ה במה שפירש
האשה והיה אמת והמדבר
שון הרע שקר ראוי להכישו
ש. לזה השתא דפרעה
תנין הגדול והוא נח"ש
זם כמעשהו ממנו
סוך ולהמית לישראל בלי הנאה יפול ספק דשמא
ראל הם המדברים לשון הרע שקר העתידין עורר
חש להכישם ובא התנין פרעה והכישם. לזה התיבה
ראשית מהצרוף הוא כנם מלשון כנים אנחנו דישראל
ושים נאמנו מאד שלא היה בהם דלטורין ולכן הני
תלתא רוח אחת לבן ומשמשות כאחת כי שיח וכי שיג
ן על רשעת פרעה התנין הגדול כי פרוע הוא כן
פרע"ו יוצר הכל הרואה בעלבון העלובים:

ירך: דרש אפשר לומר כי בכנים נסרחה חכמתן
של החרטומים וכל חכמתם תתבלע הא
ילי בקצא רבא עשרה קבין של כשוף על ידי הכנים
גרמ"א דעשיראה עשרה שערי טומאה כישופם בזה
לעגה להם ריחם נודף סר"ח העודף ועל כרחם הם
רו אצבע אלהים היא זאת היתה להם ללקות במכת
ם בכל שלשה חלקי המכות דהיינו במכות הארץ ומכות
קריות ומכות האויר. ובשלשתן לקו בכנים לעוררם
האמת ואל הצדק כי שלש של שלש יחד כלם אצבע
הים ורוח אחת לבן והחרטומים העושים באיזה מכות
סיף על המכה הלא הוא מעשה קוף ריש וקלון
ם וטעם השחין אשר היה משמש גם הוא בכל
' חלקי מכות הנז' היינו כי ישנו בנותן טעם על
' לפני הזמן כי השחין קשה לתשמיש וצריך פרישות
ארץ שם רמז כי ה' גזר ועבדום וענו אותם והאי
אותם אפשר לפרשו בשני פנים או המורה על
השעבוד והיינו ועבדו' ועינו אותם אחר העבדו'
להכביד שעבוד עליהם והוא קושי השעבוד. או
יום הוא ועבדום עבדות בינוני כעבדים העובדים
את עבודת עבד. ועינו אותם הוא רמז לעינוי אחר
מה הנקרא עינוי וכפי זה קושי השעבוד לא נגזר
עבודה בינונית. והנה אלה רשעים הגד לו רעתם
עינוים בפרישות דרך ארץ וזו היתה עלתם ורעתם
שבתם פן ירבה והיו עושים כל עלדקי משום
שי את כל היקום אשר בהשכמ' עלו בשעת שכיבה
קום ללון חוץ מביתם למהר עבודתם. ואף גם

זאת מעכבין הנשים מלטבול וליטהר וגם גזרו כל הבן
הילוד ולזה פורשים עצמם וכיולא הפליאו לענות נפש
בפרישות דרך ארץ וא"כ ועינו אותם יתפרש על עינוי
זה אשר על זה בא השחין להפרישם מדה כנגד מדה
ומאחר שכן דועינו אותם
הוא עינוי פרישות דרך
ארץ אם כן ועבדום הוא
עבדות פשוט בלי שום
קושי והם התעיבו השחיתו
קושי השעבוד בתכלית וא"כ
דין הוא שקושי השעבוד
יעלה למספר שני הגלות
הנותרים:

ועוד טעם כעיקר שהיו משעבדין אותם בלילות
וה' לא ליוה והוא חשבון לילות כימים
להשלים שני עבודתם בחצי הזמן כמשז"ל וזה טעם
מכת חשך אשר הלכו חשכים לשעבדם בלילות ולכן עלו
זה יום ולילה ובני ישראל יוצאים בחצי זמנם. ועל כן
מכות השחין והחשך היו משמשות בכל חלקי המכות
במכות הארץ והמקריות והאויר להורות טעם המכות
וכי הגיע עת גאולתם ובהגיע תור דין הוא שיתקיים
מאמר ה' וגם את הגוי אשר יעבודו דן אנכי ואחרי
כן יצאו ברכוש גדול ונמצא כי שחין חשך עיקר גדול
להורות עם אשר הוכו וטעם יציאתן בו בפרק וטעם
רכוש גדול והכל אצבע אלהים כרמוז במכות כנים ולכן
שלשה המה נפלאו בלי התראה כי הם היו נצרכות
מאד ומוכרחות על כל פנים להגיד שהכל מן השמים
ונדונין בגזרת דן אנכי ובא מועד זמן גאולת ישראל
והגיע זמן יציאתם ברכוש גדול וכזה נתבאר הכל בס"ד.
ונקט מכת בכורות ודקדק להזכיר מכה מה שלא זכר
בט' הקודמות לרמוז דה' לא רצה להמיתם והיו
מפרפרים עד הבקר והטעם לפי שכביכול הוא כהן
וכמו שכתבנו לעיל באורך ולכן כתיב וה' הכה כל בכור
הכה דייקא ולכן נקט המגיד מכת בכורות. ועוד לנו
בעניותנו איזה גרגירים מילי קטנ"י צלים ופרחים יש
בהן בנותן טעם לעשר מכות והמה בכתובים בספרי
הקטן ראש דוד פ' וארא בס"ד לך נא ראה הלא
מרא"ש בסד"ר דברתי:

רבי יוסי הגלילי וכו' אפשר לתת פני"ם הנראין
להני תנאי אשר באו חשבון אשר הכה ה'
במצרים וחכמת סופרי"ם דבר שבמנין דברים על בוריין
ונקדים מה שפירש הרב מהר"ש פרימו נ"ל ברמזיו
סדר שמות בטעם ד' גאולות דישראל יש להם דין עבד
עברי והם חבלו בהם דהיו בעלי מומין וחגרים ופסחים
וסומין וכיולא מחמת שנתאכזרו עליהם לשעבדם
שעבוד קשה מר ממות כמ"ש בש"ר פ' בחודש השלישי
וא"כ השתא שחבלו בע"ע דינא הוא דחייבים בד'
דברים

וַיֹּאמְרוּ הַחַרְטֻמִּים אֶל פַּרְעֹה אֶצְבַּע אֱלֹהִים הוּא וְעַל הַיָּם מַה הוּא אוֹמֵר וַיַּרְא יִשְׂרָאֵל אֶת הַיָּד הַגְּדֹלָה אֲשֶׁר עָשָׂה יְיָ בְּמִצְרַיִם וַיִּירְאוּ הָעָם אֶת־יְיָ וַיַּאֲמִינוּ בַּייָ וּבְמֹשֶׁה עַבְדּוֹ:

כַּמָּה לָקוּ בְּאֶצְבַּע עֶשֶׂר מַכּוֹת אֱמוֹר מֵעַתָּה בְּמִצְרַיִם לָקוּ עֶשֶׂר מַכּוֹת וְעַל הַיָּם לָקוּ חֲמִשִּׁים מַכּוֹת:

רַבִּי אֱלִיעֶזֶר אוֹמֵר מִנַּיִן שֶׁכָּל מַכָּה וּמַכָּה שֶׁהֵבִיא הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא עַל הַמִּצְרִים בְּמִצְרַיִם הָיְתָה שֶׁל אַרְבַּע מַכּוֹת שֶׁנֶּאֱמַר יְשַׁלַּח בָּם חֲרוֹן אַפּוֹ עֶבְרָה וָזַעַם וְצָרָה מִשְׁלַחַת מַלְאֲכֵי רָעִים. עֶבְרָה אַחַת. וָזַעַם שְׁתַּיִם. וְצָרָה שָׁלֹשׁ מִשְׁלַחַת מַלְאֲכֵי רָעִים אַרְבַּע. אֱמוֹר מֵעַתָּה בְּמִצְרַיִם לָקוּ אַרְבָּעִים מַכּוֹת וְעַל הַיָּם לָקוּ מָאתַיִם מַכּוֹת:

רַבִּי עֲקִיבָא אוֹמֵר מִנַּיִן שֶׁכָּל מַכָּה וּמַכָּה שֶׁהֵבִיא הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ

הוא

דכרים כשת לער ריפוי נזק ואינן חייבין על שבת ולכן הם ד' נאולות זהו תורף דבריו ועל פי זה יש לפרש פסוק ויאמר ה' אל משה ואל אהרן בארץ מלרים לאמר החדש הזה לכם ראש חדשים. ויש לחקור מה טעם זו המלוה של קדוש החדש היתה לראש פנה והיא מלוה ראשונה בזמן שנשתעבדו ישראל לעבוד את ה'. ואפשר דזה לורך גדול שיהיו משה ואהרן סמוכים לקנוס המלריים במה שחבלו בישראל. וחייבין בשת לער וריפוי ונזק דבעינן סמוכים. אלא דקי"ל אין ממנים זקנים בח"ל. אמנם הרי אמרו דעד שלא נבחרה ארץ ישראל הוכשרו כל הארלות והראיה מהנבואה שזכו משה ואהרן ואין נבואה בח"ל אלא מוכרח דהטעם דעדיין לא נבחרה ארץ ישראל וכמ"ש כל זה הרב מהר"ש פרימו שם למה שלרד דישראל דינם כעבד כנעני ויולאין בשן ועין ע"ש וזהו כוונת הפסוק ויאמר ה' אל משה ואל אהרן בארץ מלרים וזכו לנבואה בחוץ לארץ ומוכרח שהטעם דעד שלא הוכשרה ארץ ישראל כל הארלות הוכשרו ומטעם זה עלמו נסמכו בח"ל מפי עליון וז"ש החדש הזה לכם ראש חדשים לכם שאתם סמוכים תקדשו החדש דכשם שזכיתם לנבוא' זכיתם לסמיכה וזה עיקר גדול הוא יסוד המעלה להסמיך למשה ואהרן שיוכלו לדון דיני קנסות משום חיוב המלריים אשר חבלו בישראל שדינם כעבד עברי וחייבין בשת ולער ריפוי ונזק ובעי סמוכים.

ועוד נתבאר אללנו בנוסן טעם על אשר מלוה ראשונה היתה מלות קדוש החדש כי ישראל

במלרים היו גוי מקרב גוי עובדי עכו"ם ובפרק המוליא לריך להפרישם מעכו"ם כמ"ש משכו ידיכם מעכו"ם וקחו לכם לאן של מלוה ולריך שימולו לקבל אלהותו יתברך. והעכו"ם טוענים כי מעשה שמים עדיף ואם אין רלונו בעכו"ם למה אינו מבטלה. ומסברא זו הכוזבת פתאת היא יש לטעון על המילה דאם רלונו במילה למה לא ברא הקדוש ב"ה האדם נימול. ולכן נלטוו במלות החדש הזה לכם ראש חדשים בראשית מאמר שהקב"ה נתן רשות לב"ד לקדש חדשים ומועדות ואפי' אטעין תועי' מוזדין מה שעשוי עשוי. וכמ"ש אשר תקראו אתם ר"ת אטעין תועין מוזדין וכבר אמרו בירושלמי דמלאכי עליון שאול ישאלו למלך הכבוד אימתי ר"ה ומרוב ענותנותו משיב אני ואתם נלך לב"ד באופן דהכל תלוי ביד ב"ד חזה מופת חותך דמעשה אדם עדיף וכן רלונו יתברך לזכות ברואיו ומעתה תנתק ותמיס סברת העכו"ם דמעשה שמים עדיף כי אין זה אמת אלא מעשה אדם עדיף. וא"כ לריך לשרש אחר עכו"ם ולמול עלמו דמעשה אדם עדיף וזה טעם נכון למלות קדוש החדש אשר היא תחילה וראש לקיום וליווי המלות כי ממנה יתד ממנה פונה לעיקרי הדת לשרש אחר עכו"ם ולמול:

ועלה מן הארי"ש ש"ש שני פירושים וטעמים לקדימת מלות החדש הזה לכם. ונפקא מינה דאם נאמר כפירוש הראשון במאמר ה' החדש הזה לכם קדים וסליק להסמיך למשה ואהרן לרון למלריים על שחבלו וכו' א"כ מזה מוכח דבמכות אשר הוכו -

הוּא עַל הַמִּצְרִים בְּמִצְרַיִם הָיְתָה שֶׁל חָמֵשׁ מַכּוֹת. שֶׁנֶּאֱמַר יְשַׁלַּח בָּם חֲרוֹן אַפּוֹ עֶבְרָה וָזַעַם וְצָרָה מִשְׁלַחַת מַלְאֲכֵי רָעִים. חֲרוֹן אַפּוֹ אַחַת. עֶבְרָה שְׁתַּיִם. וָזַעַם שָׁלֹשׁ וְצָרָה אַרְבַּע. מִשְׁלַחַת מַלְאֲכֵי רָעִים חָמֵשׁ: אֱמוֹר מֵעַתָּה בְּמִצְרַיִם לָקוּ חֲמִשִּׁים מַכּוֹת. וְעַל הַיָּם לָקוּ חֲמִשִּׁים וּמָאתַיִם מַכּוֹת:

כמה

הוכו המצריים בארצם לא היה סרך בהם מדין זה שחבלו בישראל דהרי עתה אחר שכבר הוכו כמעט כל המכות רובם ככלם היה דבר ה' אל משה ואהרן להסמיכם ונראין הדברים דריש דין זה דחבלה לא עדת בהו במכות שבמצרים דבסוף הסמיכם בר"ח ניסן. ומוכח דזה יסוד למכות אשר על הים. אך אם נאמר דפירוש וטעם מצות החדש לאפוקי סברת המינים דמעשה שמים עדיף א"כ לא נגע ולא פגע בענין זה ויכולים אנו לומר דבמכות מצרים גם זה נתגלגל עליהם מה שחבלו בישראל ואפשר דהשלמים האלה כה מבטם בפירוש וטעם מצות החדש הזה שהיתה ראשונה ולפי אשר פירש כל אחד משם נולד מחלקת הזה במספר במפקד המכות ור' יוסי הגלילי סבר דבר כדבר הראשון דפירוש הכתוב שחדש הזה היינו כדי להסמיך למשה ואהרן לדון במה שחבלו בישראל שחייבים בשת צער ריפוי ונזק ומדחזינן דמשה ואהרן סמכי"ם בלאתם אחר רובא דרובא של המכות שמעינן דהקב"ה חפים חבלה לדונם בים וכן סבר דבמצרים לקו עשר מכות כפשטן עשר ולא אחד עשר. ובים לקו חמשים מכות העשר מכות שרשיות וארבעה פעמים עשר על אשר חבלו בישראל ונתחייבו ד' דברים בשת צער ריפוי נזק ומשה ואהרן הסמוכים דנום וחייבום ולכך לקו חמשים מכות דהיינו העשר שרשיות שהוכו במצרים ונוסף עליהם עוד עשר ד' פעמים אשר שבו לבצרו"ן בושת צער ריפוי ונזק וכדאמרן:

ושכנגדו חלוק עליו ר' אליעזר סבר דפירוש וטעם החדש הזה לפתוח ראשון היינו כפירושינו השני לאפוקי סברא כוזבת של העכו"ם דמעשה שמים עדיף וכדאמרן ומשה ואהרן המוכים לעד לעולם מקדם קדמתה מכי נחה עליהם הרוח נבואה ועוד דעל כל פרט ופרט נצטוו מפי עליון ולכן סבר ר' אליעזר דבמצרים לקו עשר מכות כל אחת כלולה מארבע מכות על ארבעה דברים בשת צער ריפוי ונזק. ועוד נתחייבו כי יוסף הצדיק המציל ממות נפשם להחיותם ברעב רזה והתקין מטעם המלך וגדוליו וישם אותה יוסף לחק כי ארבע ידות בתבואה יהיה לכם והחמישית לפרעה וזו תקנה אשר פשטה בעבדי פרעה אשר במצרים וא"כ ישראל היה להם לעבוד לפרעה חמישית היום וד' חומשין יהיה להם לכל צרכם וכמו שהזכיר ענין זה הרב מהר"ש פרימו ז"ל שם לדרכו ולכן הם חייבים על זה ובכן באפי מארא דארעא יוסף הצדיק ע"ה ההולך עם ישראל בארונו על הים לקו על זה ויען כי לא די להם אשר שעבדו בישראל כל הימים לרבות הלילות אלא שהתעיבו ונתאכזרו לשעבדם שעבוד קשה ומר בד' חומשי' לכן לקו מלקות ארבעים על כל חומש מד' חומשים ארבעים מכות ונתעוררו הארבעים מכות אשר הוכו במצרים דלא עשו רושם בהם וחזרו לרדוף אחר ישראל ולכן לקו ה' פעמים ארבעים מכות שהם מאתים מכות:

ורבי עקיבא סבר כרבי אליעזר דמצות החדש הזה לכם לא לענין חבלה אך סובר דחייבים גם על השבת דאם המצריים היתה כונתם לשמים לשעבד לישראל לקיים גזרתו יתברך ניחא דעל השבת פטורין אבל ראינו דמחשבתם נגד ה' ואמרו הבה נתחכמה למושיען של ישראל וכיון שכן חייבין בשת צער ריפוי שבת ונזק ועל כן במצרים לקו חמשים מכות כל מכה של ה' מכות על ה' דברים שנתחייבו במה שחבלו בישראל ועל הים לקו מלקות מ' על ה' חומשין אשר נשתעבדו בישראל כי תקנת יוסף היתה שהמצריים יעבדו לפרעה חומש לא לישראל כי כל מצרים קנאם והחיים וכלם עבדים ליוסף ולזרעו וזרע אחיו השבטים ולכן לקו ה' פעמים מ' מכות ועוד הן' שהוכו במצרים ולא חזרו למוטב והם ר"ן מכות והכל לפני יוסף אדוני הארץ. ואפשר לרמוז במספר במפקד המכות לפי דעת השלמים האלה דלדעת ר"י הגלילי לקו במצרים עשר מכות נגד עשר זני מסאבותא כאשר פירשו גורי האר"י ז"ל. ועל הים נ' במספר י"ם ולהכות בן' ש"ע. ולדעת ר' אליעזר במצרים מ' כנגד מלקות דכתיב במספר מ' יכנו. ומאתים על הים כמספר אלהים בריבוע. ולדעת ר"ע במצרים נ' להכות בן' ש"ע. ור"ן על הים להחשיך נ"ר נפש הבהמית כמ"ש נ"ר רשעים ידעך. ועוד לאלוה מילין פשר דבר במאי פליגי הני תנאי הלא הוא כמוס בקונטרס דברים אחדים דרוש ד' בס"ד:

כמה

כַּמָּה מַעֲלוֹת טוֹבוֹת לַמָּקוֹם עָלֵינוּ:

אִלּוּ הוֹצִיאָנוּ מִמִּצְרַיִם וְלֹא עָשָׂה בָהֶם שְׁפָטִים דַּיֵּנוּ: אִלּוּ עָשָׂה בָהֶם שְׁפָטִים וְלֹא עָשָׂה בֵאלֹהֵיהֶם דַּיֵּנוּ: אִלּוּ עָשָׂה בֵאלֹהֵיהֶם וְלֹא הָרַג בְּכוֹרֵיהֶם דַּיֵּנוּ: אִלּוּ הָרַג בְּכוֹרֵיהֶם וְלֹא נָתַן לָנוּ אֶת מָמוֹנָם דַּיֵּנוּ: אִלּוּ נָתַן לָנוּ אֶת מָמוֹנָם וְלֹא קָרַע לָנוּ אֶת הַיָּם דַּיֵּנוּ: אִלּוּ קָרַע לָנוּ אֶת הַיָּם וְלֹא הֶעֱבִירָנוּ בְתוֹכוֹ בֶּחָרָבָה דַּיֵּנוּ: אִלּוּ הֶעֱבִירָנוּ בְתוֹכוֹ בֶּחָרָבָה וְלֹא שִׁקַּע צָרֵינוּ בְּתוֹכוֹ דַּיֵּנוּ: אִלּוּ שִׁקַּע צָרֵינוּ בְּתוֹכוֹ וְלֹא סִפֵּק צָרְכֵּנוּ בַּמִּדְבָּר אַרְבָּעִים שָׁנָה דַּיֵּנוּ: אִלּוּ סִפֵּק צָרְכֵּנוּ בַּמִּדְבָּר אַרְבָּעִים שָׁנָה וְלֹא הֶאֱכִילָנוּ אֶת הַמָּן דַּיֵּנוּ: אִלּוּ הֶאֱכִילָנוּ אֶת הַמָּן וְלֹא נָתַן לָנוּ אֶת הַשַּׁבָּת דַּיֵּנוּ: אִלּוּ נָתַן לָנוּ אֶת הַשַּׁבָּת וְלֹא קֵרְבָנוּ לִפְנֵי הַר סִינַי דַּיֵּנוּ:

אלו

כמה מעלות טובות למקום עלינו . אפשר לרמוז כמ"ש המפרשים דד' אלפים נהפכו לשמות הויות מדת רחמים וע"י זה יצאנו ממצרים . וזה רמז באומרו כמה מעלות טובות כי תיבת כמה אותיות מכה שם רמז כי מדת הדין אשר היתה עלינו חלה על המצרים והנה דינא נימ' מכה שהוכו מכה רעה . ולנו נהפכה מכה לרחמי' כמה מעלות טובות . ויש מי שפירש למקום עלינו כלומר דאנו חייבין על כל הטובות האלו כאומר כמה חובות יש עלינו ולכך צריכים אנו להודות ולברך שמו ית' :

אלו הוציאנו ממצרים וכו' . אפשר לפרש במה שכתבתי לעיל דהמצרים חבלו בישראל והיו סימן ותגרים וכמה מומין בעלילותם ותועבותם ואכזריותם אשר לא לשעבדם נתכונו רק לקעקע בילתן ולא יזכר שם ישראל עוד ח"ו ודין ישראל כדין עבד עברי ותייבים בשת צער ריפוי ונזק כאשר כתבנו לעיל מיסודו של הרב מהר"ש פרימו ז"ל והן עתה אוסיף נופך דיש לומר דזה גם כן הטעם יצוה שישנו בנוחן טעם בצאת ישראל ממצרים טרם גמר שני שעבודם כי הגזר' ת"ל שנה ואמרו רז"ל דקושי השעבוד היה פ"ו שנה לבד כשני מרים ונמצא שישבנו חומש מת"ל ואפשר כי הד' חומשין נגרעו מעבודתם נגד ד' דברים אשר נתחייבו בנזקי חבלות על כמה וכמה מישראל שחבלו בהם ונתחייבו על זה בשת צער ריפוי ונזק ועל כן לא שהו בגלות כ"א חומש מת"ל והד' חומשים אזדו להו הולכים על ארבע דברים אשר נתחייבו והיה בהני"ח מונח זה בהנח"ה סובר"ת נגה לכאר כפי קצורנו כסף נבחר לשון המגיד על גב

מעלה מעלו"ת השחר שוחרי אל חי על אשר הגדיל לעשות ובאחת ועלתה לו אית ליה דיו היתה דיים לצדיקי' וכבר ביארנו לעיל דעת רבי אליעזר שכל מכה היתה של ד' מכות בעבור ד' דברים בשת צער ריפוי ונזק אשר נתחייבו על שחבלו בישראל . והמגיד אית ליה מסיכה דרבנן נמשך לזה פתח בשיר המעלות אלו הוציאנו ממצרים ולא עשה בהם שפטים דיינו כלומר אלו הוציאנו ממצרים ונגרעו ד' חומשין מת"ל בעבור ד' דברים בצרו"ן שנתחייבו . ולא עשה בהם שפטים שכל מכה היתה של ד' מכות כדעת ר"א בעבור ד' דברים בצרו"ן דיינו דכיון דעיקר יציאתנו לפני הזמן וד' חומשים שנגרעו היו היה על ידי שבשביל שרעות וצרות שסבונו ולדידן קיי"ל נזקין וחבלות על כל פלטים אשכת סימ"א שמו"י מן העי"ן ורגל מועדת תמטר אשוריו חגר"ה בעז תקף אכזריותן וכואת וכואת דוכתא דלדידן הוי מומחא ונתחייבו בד' דברים בצרו"ן ולזה ניכו ד' חומשי ת"ל . הא תו למה לי דיעשה בהם שפטים וכל מכה ד' מכות שוכו לבצרו"ן ועל כן אלו הוציאנו ממצרים ולא עשה בהם שפטים דיינו :

ואם נפשך לומר דיל"מ בטרס תכא שנת שילומים במספר ת"ל שנה לא כמו שעלתה על דעתך דנגרעו ד' חומשים בעבור ד' דברים לא כי הרבה תשובות בדבר דנמנו מלידת יצחק או קושי השעבוד או הריבוי השלים וכהנה רבות וא"כ מה שעשה בהם שפטים שכל מכה ד' מכות זה לבד היה כנגד ד' דברים שנתחייבו בושת צער ריפוי ונזק על שחבלו בישראל וא"כ השפטים הללו נתחייבו מן הדין לזה אמר אלו עשה

אִלּוּ קֵרְבָנוּ לִפְנֵי הַר סִינַי וְלֹא נָתַן לָנוּ אֶת הַתּוֹרָה דַּיֵּנוּ: אִלּוּ נָתַן לָנוּ אֶת הַתּוֹרָה וְלֹא הִכְנִיסָנוּ לְאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל דַּיֵּנוּ: אִלּוּ הִכְנִיסָנוּ לְאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל וְלֹא בָנָה לָנוּ אֶת בֵּית הַבְּחִירָה דַּיֵּנוּ:

עַל אַחַת כַּמָּה וְכַמָּה טוֹבָה כְּפוּלָה וּמְכוּפֶּלֶת לַמָּקוֹם עָלֵינוּ שֶׁהוֹצִיאָנוּ מִמִּצְרַיִם וְעָשָׂה בָהֶם שְׁפָטִים וְעָשָׂה בֵּאלֹהֵיהֶם וְהָרַג בְּכוֹרֵיהֶם וְנָתַן לָנוּ אֶת מָמוֹנָם וְקָרַע לָנוּ אֶת הַיָּם וְהֶעֱבִירָנוּ בְתוֹכוֹ בֶּחָרָבָה וְשִׁקַּע צָרֵינוּ בְּתוֹכוֹ. וְסִפֵּק צָרְכֵּנוּ בַּמִּדְבָּר אַרְבָּעִים שָׁנָה. וְהֶאֱכִילָנוּ אֶת הַמָּן וְנָתַן לָנוּ אֶת הַשַּׁבָּת וְקֵרְבָנוּ לִפְנֵי הַר סִינַי וְנָתַן לָנוּ אֶת הַתּוֹרָה וְהִכְנִיסָנוּ לְאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל. וּבָנָה לָנוּ אֶת בֵּית הַבְּחִירָה לְכַפֵּר עַל כָּל עֲוֹנוֹתֵינוּ:

רבן

עשה בהם שפטים ולא עשה באלהיהם דיינו. שכוונה מאחר שהסכמת דזה שכל מכה היתה של ד' מכות היינו משום הני ארבע מילי שנתחייבו על החבלה בשת צער ריפוי ונזק א"כ הם יסורין של עראי ולא לכלותם לגמרי. כי הם תמורת ד' דברים בושת צער ריפוי ונזק ותיסגי להו בד' מכות שלקו בכל מכה מעשר מכות ומאחר שכן אמאי צריך לעשות שפטים באלהיהם כי הני מכות הם לשעתן ולא לכלותם לגמרי וא"כ אלו עשה בהם שפטים ולא עשה באלהיהם דיינו:

ואם כה יאמר האומר ראה דבריך טובים ונכוחים דהני מכות לשעתן ולא לכליון חרוץ ואינו מן הדין לעשות שפטים באלהיהם אמנם אלה המשפטים שעשה כביכול באלהיה' אינו מצד עצם הדבר רק שאם לא נעשה באלהיהם משפט כתוב המצריים יאמרו דהמכות אלהיהם הביאום עליהם על עונם וחטאתם שעברו על דתם וקצרו בעבודתם ולאו משום ישראל ניהו ולכן להסיר עקשות. פה פי רשעים יכסה האמת עשה שפטים באלהיהם. אם כן אני אומר אלו עשה באלהיהם ולא הרג בכוריהם דיינו. הכוונה דאמרו רז"ל מפני מה לקו בכור השבי ובכור הספחה שלא יאמרו יראתם תבעה עלבונם. ומאחר דמה שעשה שפטים באלהיהם לא מצד עצמם רק שלא יאמרו כי הם המכים אותם על עונם א"כ תו לא מצו למימר על בכור השבי יראתם תבעה עלבונם שהרי נעשה שפטים באלהיהם כולם להורות דהמכות דוקא בשביל ישראל לכן אמרתי אלו עשה באלהיהם ולא הרג בכוריהם דיינו:

ואם יקשה לך לומר דהריגת בכור השבי ובכור הספחה לאו משום שלא יאמרו יראתם תבעה עלבונם והריגת בכורות אינו משום שאלהיהם מזל טלה ראש למזלות והבכורות דומים אליו תחת ממשלתו ולהראות כי הבל הוא ואין בו מועיל ואין בו כח להציל הבכורות היושבים ראשונה במלכות ודומים אליו לזה איתרע בהו מילתא בבכורות מעשה הורג כי על פי זה אמרת דכבר עשה שפטים באלהיהם ולא היה צריך להרוג בכוריהם. לא כי אלא טעם הריגת הבכורות היינו משום דאכתי לא שלימ' עבידת"א עבדות ת' שנה וקושי השעבוד השלים אך כאשר דבר השלמה בקושי השעבוד תלוי אם ישראל יש להם דין בנים או עבדים דאי עבדים ניהו כל יראה קושי השעבוד להשלים כי איה שוקל איה סופר המקניט לעבד שכעס עליו רבו סיבה לחשבון שני עבדות שאני אומר כל הנקם נקמת האדון לפקוד עון ולא ישחית והרבה לפלוט לעבד הקל המורד ומכעיס לרבו הרי זה משובח ועושה נחת רוח לרבו. אך אם כבנים ישראל חשובים לפני המקום הא ודאי כל הנוגע בהם וכו' ואם גזר עליהם שעבוד אין לנו עסק בנסתרות והיו לטוטפות כי הם בני אל חי והמקל בשעבודם ומטיב אליהם הלא אב אחד המרבה לשלם לו גמולו הטוב. והכי עז"י דמסגן בעלילותא ואשתפוך חמימי יום יום יוסיף מכאוב דין הוא כי כל היתר על עבודת עבד יעלה ברא"ש החשבון ואמטו להכי להודיע שישראל הם בנים כלם גם המקולקלין והפחותי' שבהם לכן נהרגו הבכורות לומר שישראל הם בכור הקב"ה וכמו שאמר הכתוב בני בכורי ישראל ונלוו גוים רבים בכור השבי ובכור הספחה וכל בכור בהמה להודיע כי הכל נקראי'

בכורות

בכורות וכן כל ישראל גדולים והפושעים ועמי הארץ גם הם נקראו בכורות ובכן יעלה לנו השמימה קושי השעבוד לתשלום ת' שנה. ואת כל זה יקחך לבך בדברים המתישבי' על הלב. מ"מ עדין אני אומר אלו הרג בכוריהם ולא נתן לנו את ממונם דיינו והענין הוא שסובר המגיד בפירוש הכתוב וגם את הגוי אשר יעבודו דן אנכי ואחרי כן יצאו ברכוש גדול שהכונ' הוא דהקב"ה אמר לאברהם אע"ה שגלוי לפניו שיעבידום בקושי גדול ובמרירות יאנחו. וגם את הגוי דן אנכי לראות מה פעל בהכביד עולו אם הקושי יש בו כדי להשלים ת' שנה וכשיהיה בו שיעור דן אנכי בדין גמור להעלותו בחשבון לנכות שני עבודתם ואחרי כן יצאו ברכוש גדול להראות כי אותו הגוי עבדים וישראל בנים ולכך הקושי שעבוד יעלה לחשבון ולזה יצאו זרעך ברכוש גדול כי אדוניהם אשר היו למראה עינים הם עבדיהם כי ישראל הם בני ומה שקנה עבד קנה רבו. ואי אמרת דהריגת הבכורות בכלל ופרט הוא להראות שהם בנים א"כ אין צריך ליתן לנו ממונם להראות דמה שקנה עבד קנה רבו ואנו בנים דכבר נודע ונתפרסם בהריגת הבכורות אם כן אפוא אני אומר אלו הרג בכוריהם ולא נתן לנו את ממונם דיינו ·

ואם יעלה על לב לומר לג"ם כדקא אמינא שהריגת בכוריהם בכלל ובפרט עיקר הטעם להראות שאנחנו בנים ודקא קשיא לך א"כ אין צורך ליתן ממונם להודיע שאנו בנים. שמענה ואתה דע לך שאין פירוש הכתוב וגם את הגוי אשר יעבודו דן אנכי כאשר פירשת רק הכונה דן אנכי שלא היתה כונתם לקיים גזרתי רק לעשות נקמה דוקא וכמו שהיה דאף דרואים כי אשר בונים ארבות למו פי תהום בולעו וראשון ראשון מתרוסס עם כל זה מאויי רשע לענותם ומאחר דלא כיונו לקיים גזרתי הנני נשפט אותם כאשר נענש יהוא בן נמשי על הריגת [בית] אחאב בהיות שקלקל מעשיו והקדיח תבשילו גם הוא כמוהו. ומאחר שכן חייבין בשכר עבודתם ואחרי כן יצאו בר"ג שכר עבודתם וכל הני מילי דברים שבלב. עדיין אומר אלו נתן לנו את ממונם ולא קרע לנו את הים דיינו דעד השתא הייתי סובר דואחרי כן יצאו ברכוש גדול להורות שהמצריים עבדים ואנחנו בנים ומה שקנה עבד קנה רבו וקושי השעבוד יעלה וכל ענין קריעת ים סוף הוא כדי שירשו ממונם לשכר עבודתם אשר עבדום. אמנם השתא דחדית לן דאחרי כן יצאו ברכוש גדול אינו אלא לשכר עבודה למה אצטריך קריעת ים סוף משום הביזה לשלול שלל צבעים רקמה לשכר עבודה הרי מה שיצאו ברכוש גדול היה בפרו"ט פרעו"ת בישראל את כל עבודתם ולכן אני אומר אלו נתן לנו את ממונם ולא קרע לנו את הים דיינו:

ואם תשב לנתוס נגדי באמור אלי מה לך כי נזעקת מאין אמריך דאימרייא ומי שתי ישו"ל הנה לומר דקריעת הים עיקרה משום לבא לקחת שכר עבודה ולהכי פריך נהפכת לי כקשת רמיה לומר דכבר נתן ממונם ואמאי קרע הים הלא ידעת אם לא שמעת שמעו עמים ירגזון חיל אחז יושבי פלשת א"כ קריעת ים סוף להראות עוזו ונפלאותיו למען דעת כל עמי הארץ כי ה' הוא האלהים וכבר יתרו רישא דרישא דידהו קריעת ים סוף שמע והנה מהרס שם אל המדבר פניו ונתגייר. וביזת הים משום הענקה דאכן עבד עברי וכתיב הענק תעניק לו וכמשז"ל. וכל כי האי ריתחא דאוריתא מרתח קרתחת. רוץ מלא את המלים אשר אני מורה שאני אומר אלו קרע לנו את הים ולא העבירנו בתוכו בחרבה דיינו ואם להראות תוקפו ועוזו נגד כל הגוים לא ופרנס לי דהיה די שיעבירנו ליבשה כמשז"ל שהוגבהו ישראל מהים ליבשה דהים היה מקיפם ולא היה כירדן כמ"ש הרב מהרח"א בעץ החיים וא"כ תיסגי במה שקרע הים להראות כי הוא האלהים וכל יושבי תבל ושוכני ארץ יאחזמו רעד אבל מה צורך להעבירנו בתוכו בחרבה זאת היתה לי לומר אלו קרע לנו את הים ולא העבירנו בתוכו בחרבה דיינו :

ואם רוח המושל יעלה עליך וכה תדבר אליך כלים נקש נחשבו אותה ימה עזרת ללא כח הט אזנך ושמע כי רז"ל משו"ל ימשלו בנו ענין יל"מ למלך גדול על כל הארץ שלח עבדו נאמן ביתו לקראת מלך אחד ממלכי האדמה אשר בידו בן אחד מרעה המלך הגדול שבוי שם וכה אמר המלך הגדול שלח נא ביד תשלח בן אהובי ולא תוסיף לענותו ושלחתו לנפשו חפשי מעמך. והמלך הקל ההוא בשמעו שליחות המלך הגדול לא די שלא קיים דברו אלא שהתרים נגדו ומפיו לפידים יהלוכו לבוזיי ולאלטויי למלך הגדול והנורא. וכשמוע המלך האדיר פתגם אשר נעשה ואשר המלך הקל בגאותו שחקי"ס שק ושחק ויבז בעיניו מלותו עליו חובה. נתמלא חימה והנה מהרה שלח מגבוריו ומבחר שלישיו פתאום באו אל היכל המלך הקל ודברו אתו משפט ועשו בו ובעמו ובארצו נפלאות גדולות והרידו לארץ נלחם ולקחו את השבוי מתוך ההפכה ויצאו. ויהי כשמוע כל מלכי הארץ פרשת העבו"ר הנה המלכים נועדו חקור דבר אם כל הטורח אשר טרח המלך האדיר לבא בחזקת היד ברכב ופרשים יעברו חלוצים ופו"ר גדול יתר מאד לצרכי מלחמה כבדה וחזקה הזו הכל עשה לחיבת בן אוהבו להצילו מיד צר. או דילמא דמעיקרא לא עלה על לבו כזאת ואם המלך הקל הרבה להשיב טענותיו בכבוד ומורא גדול לבלתי שלח את השבוי נתגלה לו ולא יעלה

על

על כן עוד ענין השבוי ההוא אמנם לאשר המלך הקל דמה היות יהיה כמוהו והשיב קשות בזה לו לענה לו ציווי לכן כה הראהו דמלכותו כאין נגדו ועשה בו שפטים . והמכריעים נגד מלכים אמרו ענין זה בזאת יבחן שאם אחרי צאת השבוי לדרכו היה מהלך והמלך האדיר יניחנו לנפשו ולא יפנה אליו הענין מוכיח כי כל מה שעשה היה לכבודו דוקא . אך אם אחרי צאת השבוי המלך האדיר יטה אליו חסד ועל שלחן המלך הוא אוכל כא' מהשרי' הראשונים וכל יש לו נתן בידו ויקרא לפניו אברך מורה ובא דגם אם המלך הקל לא היה מדבר קשות כה יעשה המלך האדיר לכבוד בן אהובו . והנמשל כי כל העולם היו נדונין אם כל מעשה ה' ועזוזו ונפלאותיו אשר הראם הוא לכבוד ישראל זרע אברהם יצחק ויעקב או הכל על אשר פרעה אמר מי ה' אשר אשמע בקולו ולמה לא שלח לו דורון וכיוצא כמשז"ל ועל כן חרה אף ה' בו ובעמו . והענין מוכיח מאשר יעשה בצאת ישראל ממצרים ולכן העבירנו בתוכו בחרבה להודיע כי לכבוד הבן יקיר ישראל מסדר המערכות והכל לנגדם אינו כלום ואין על עפר ישראל ממשלותיו בים ביבשה בשמים ובארץ . וכל זה ים ויש אתך להשיבני . דע כי עדיין אני אומר אלו העבירנו בתוכו בחרבה ולא שקע צרינו בתוכו דיינו דמידי הוא טעמא להודיע לבני אדם שישראל בן יקיר חביב וידיד ומשלו בכל ויורד מים עד יש תשגי להעבירנו בתוכו בחרבה ומה צורך לשקוע צרינו לתוכו למ"ד חזיו יבשה לישראל וחזיו ים למצרים וזה הפלא לכך אני אמר אלו העבירנו בתוכו בחרבה ולא שקע צרינו לתוכו דיינו :

ואם גם על זה פקחת עיניך ותשיבני דבר דמה שקע צרינו לתוכו הוא בדבר אשר זדו בעצה נבערה הבה נתחכמה לו למושיען של ישראל ובדונם במים שנשבע שלא יביא מבול לעולם ולכן הם באים ונופלים לתוכו כמשז"ל עדין לא תעזוב נפשי לשאו"ל דמזה נודע ונתפרסם חיבת ישראל דהאלהים עשה דישראל ביבשה והם בים ביחד להורות דלא נטבע שום ילד מישראל דמשה רבינו ע"ה היה בים וניצול כמשז"ל ונודע זה שבשקיעה לא היה נזק לישראל כלל ולא פלג נזקא והם ביבשה וכל זה מראה ומפרסים חיבת ישראל ולא אצטריך הו ליטפל עמנו ולהספיק צרכנו במדבר מ' שנה להודיע חיבתנו כמשל הנו' דהלא מתוקף ניסי ים סוף ובני ישראל הלכו ביבשה בתוך הים ניכר כי גדלה חיבתנו לפניו יתברך אם כן אפוא אנא דאמרי אלו שקע צרינו לתוכו ולא ספק צרכנו במדבר מ' שנה דיינו :

ואם תאמר בלבבך הקפתנו תבילות שאלות שאין בהם ממש כי אז יאמרו בגוים כי כל ענין ניסוי ים סוף הוא על אשר רצו להתחכם נגדו יתברך לדונם במים והוא נשבע על המבול ועל זה נענשו נפלו לתוכו והיה צריך להציל ישראל להראות הנקמה דוקא במצרים ועל הכל אשר מרו להתחכם נגדו באופן שהצלת ישראל עדיין יתעקש המתעקש לומר שאינו מופת חותך מאהבה אשר אהבם הוא יתברך דכיון דהמצרים על עולם עונש שרצו בסכלותם להתחכם נגדו הוצרכו לבא בעצמם וליפול בים א"כ ממילא צריך שישראל ינצלו להראות כי כל הרעה היה עליהם דוקא על רוב פשעם בדבר אשר זדו וא"כ לזה הוצרך לספק צרכנו במדבר מ' שנה להודיע באמת לכל העמים כי כל אשר עשה הוא לחיבת ישראל וכמשל הנו' ועל כל זה אשר בלבך להשיב עוד אדרוך קשתי ולשוני אהגה כי דיו לעולם לראות חיבתנו בהספיק צרכנו במדבר מ' שנה ומה צורך למן לחם מן השמים לחם אבירים על כן אמרתי אלו ספק צרכנו במדבר מ' שנה ולא האכילנו את המן דיינו :

ואם תחזק ממני וכה תאמר קשתך הוסג אחור דהמן הוצרך שיהיו פנויים ללמוד תורה בלי שום טרדה כלל על כן ישראל במדבר שלוים ושקטים בלי שום מחשבה לא על הלחם ולא על הבגדים ושאר טרדות כי היו נזונים במן ובגדיהם מגוהצים וגדלים עם הילדים וכל זה להיות לבם פתוח אלי מים התורה וכמשז"ל לא נתנה תורה [אלא] לאוכלי המן . הבט ימין וראה כי לא כהתה עיני עין השכל לדעת אשר בלבבך אמנם יש לי לטעון דאמרו רז"ל לא נתנו שבתות אלא לעסוק בתורה והשתא דאיכא מן למה נתנה שבת במדבר על כן אדברה וירוח לי אלו האכילנו את המן ולא נתן לנו את השבת דיינו :

ואם תרד להציל מגן אם יראה לקבל גירא ואתה תדבר שמענה בן אחיטו"ב שמירת שבת במדבר טעם גדול ונורא יש בו כי בכל שבת נמשך שפע רב מנשמה דאצילות וכמו שהאריך הרב החסיד בס' דעת חכמה ומאחר עלות טעם כעיקר הזה אסוף נתתיך אליך כי אין כאן שאלה למה נתנה שבת במדבר כל זה ראתה עיני ויש לי להשיב שאם בשבת נמשך משך חכמ"ה מנשמה דאצילות אם כן אפוא למה הוצרך קרבת אלהים בקרוב אים ישראל לפני הר סיני לפסוק הזוהמא וכמ"ש ישראל שעמדה לפני הר סיני פסקה זוהמתן . מכדי אשר בשבת יאציל עליו הרוח מאצילות יש אתו זוהמא דצריך מעמד הר סיני להפסיקה על כן יצאתי לקראתך אשאלך והודיעני אלו נתן לנו את השבת ולא קרבנו לפני הר סיני דיינו :

ואם השב תשיב לנו כל תקירותך להלאות אנשים מה זה מהרת למצוא ע"כ פרק תקיעה לתקוע עצמך ראה אתה אומר אלי ישראל שומרי שבת במדבר

יוצאי'

יוצאי בשיר ובמשכים מנשמה דאצילות ואחר כל השבח הזה מה צורך לפסוק הזוהמא בקריבת הר סיני הנה נא לי אם לא שנית דכל נשמות העתידות ונשמות הגרים קמו עמדו במעמד הר סיני אם כן מאי קושיא לעולם דשומרי שבת במדבר עד שלא עשו העגל נמשך להם שפע גדול עצום ורב באמצעות משה רבינו ע"ה אך זה מועיל בדור ההוא ובזמן ההוא ואינו מועיל לנשמות העתידות לבא ולנשמות הגרים ולהם עצמם אחר העגל ולכן הוצרך מעמד הר סיני אל יחר אפך כי הגם שלא נעלם ממני תשובה זו . וזהו שקשה אמאי הוצרך הקב"ה כביכול הוא בעצמו לירד על הר סיני ליתן לנו התורה . הלא שמירת שבת וקריבת ה"ס שתים כהלכתן לנקותנו ולקדשנו ושני ומשני לשלוח משה רבינו ע"ה ליתן לנו התורה ולא ירד כביכול לתת לנו התורה בעצמו ודבריהי בלשוני אלו קרבנו לפני הר סיני ולא נתן לנו את התורה דיינו :

ואם יש את נפשך להשיב במה שנודע כי על ידי שנצטוינו המצות על ידי שליח משה רבינו ע"ה זוהי סיבת דשכר מצות בהאי עלמא ליכא דעל ידי שליח ליכא איסור בל תלין ומה שאנו אוכלים בעה"ז הוא שכר הדברו' שתים אשר זכינו לשמוע מפיו ולכן הוא יתברך לפי רוב הענוה ירד על הר סיני והשמיענו דברות קדשו מלהבות אש לחיותינו בעה"ז למען אשר נאכל בעה"ז משכרן וכמו שעיקר ההקדמה נאמרת באמת בספרן של צדיקים . הן כל אלה שיערתי בעצמי דאם כדברך השתא דיש לנו שכר מצות שתים זו ששמענו מפיו יתברך ושכר האמנה אמאי אצטריך לתת לנו ארץ ישראל וכמה מלחמות וכמה ענינים עבר עלינו הלא בכל מקום אשר תדרוך כף רגלנו הנה שכרנו ופרנסתנו מעוספת לנו בשכר הדברות והאמנה ולמה אצטריכא ארץ ישראל לאכול מפריה ועל כן אני אומר אלו נתן לנו את התורה ולא הכניסנו לא"י דיינו :

ואם בכל זאת האר"ש תענה דארץ ישראל הוא מזבח כפרה לאיש ישראל הן בעודנו חי ואף כי אחרי מותו וכפר אדמתו על כן הכניסנו לא"י שתהא מכפרת את חטאתנו . גם לי לבב להשיב דאם כל תוקף ארץ ישראל לכפרה אמאי אצטריך בה"מ לכפרה הלא כל הארץ לכפרה הויא . ועל זה אני אומר אלו נתן לנו א"י ולא בנה לנו בית המקדש דיינו אלא דמטוביה אוטיב לעשות לנו את כל הגדולות והנוראות הללו ועאכ"ו טובה (כפולה) ומכופלת למקום עלינו וכו' וכתבנו הדברים אמורי' דרך ויכוח משא ומתן איש אל רעהו להמתיק הענין ויסוד בנין דברים על בוריין לשבח לאדון הכל ודין הניין :

והנני יוסיף ואומר עם קנ"י איזה גרגירים בפסקא זו בס"ד . והנה ראיתי להרב שבלי הלקט כ"י שפירש בראשית מאמר פסקא זו בשם יש מפרשים לפי דהני תנאי ר' יוסי הגלילי ור' אליעזר ור' עקיבא היו מעלין כל אחד ואחד בחשבון על זה אמר כמה מעלות וכו' סמוך לדבריהם דרבנן קדישי איתני עולם כלומר עדין נוכל לספר ולהרבות בשבח המגיע במעלות טובות ונסים שעשה לנו המקום כמה וכמה באהבתו ובחמלתו ומפרש והולך עכ"ד ויש להוסיף קצת דאחרי אשר המגיד לימדנו דבדבר שגור בפי הכל דעשר מכות הביא על המצריים ואחר זה טובעו בים סוף מצאו השלמים האלה לדרוש מקראי תוספת מרובה כן הוא בכל נס וחסד אשר יעשה ה' לכי תדוק תשכח כמה סעיפים בכל דבר ואין אנו מרגישים כי אם בכללות הדבר . ואחרי שכן מתחייב מדברי הני תנאי הוא היה מונה כמה מעלות וכללות נאמרו אבל בכל אחת ואחת רבו שריגיה וענפיה ארזי אל ואפשר זה כוונת הכתוב לעושה נפלאות גדולות לבדו כי לעולם חסדו כלומר כל דבר אשר הוא עושה אנו יודעים בכלל אך יש בו פרטים רבים שאין בעל הנס מכירן וזהו לעושה נפלאות גדולות לבדו כי בכל דבר יש נפלאות רבות אבל אין מי שיכיר רק הכללות וז"ש לעוש' נפלאות לבדו כי בכל דבר תרבנה שרעפותיו אך הוא לבדו מכירן כי לעולם נראה חסדו חסד אחת אבל בקושטא חסד זה הוא נפלאות רבות ולא אתנו יודע עד מה :

ואמר אלו הוציאנו ממצרים ולא עשה בהם שפטים דיינו אפשר לפרש דודאי נצח ישראל לא ישקר ח"ו שאמר לאברהם אבינו ע"ה וגם את הגוי אשר יעבודו דן אנכי ובודאי היה צריך לדונם אבל הוסיף כמה מכות וכל מכה כלולה מארבע או מחמש וזה היה על שכיונו לענותם ולא לקיים גזרתו יתברך וז"ש אלו הוציאנו ממצרים לקיים הבטחתו ולא עשה בהם שפטים תרתי משמע תרי סדרי שפטים משפט אחד יהיה להם לקיים גזרת דן אנכי והשני על אשר כונתם לרעו"ת ביעקב עמו להרע דוקא למען ענותו בסבלותם ולא לקיים גזרתו יתב' דיינו . דודאי סגי ומסגי לקיים גזרת בין הבתרים . ואמר עוד אלו עשה בהם שפטים ולא עשה באלהיהם דיינו אפשר דהכי קאמר דכתיב יפקוד ה' על צבא המרום במרום ועל מלכי האדמה באדמה וכך היא המדה שהשר נדון בשמים על ידי שרפי קדש והאומה רבים לוחמים עליה עד עת תמוט רגלם אבל הכא הכל היה על ידו יתברך וז"ש אלו עשה בהם שפטים הוא בכבודו כביכול לקיים מאמר דן אנכי ולא עשה באלהיהם רק שיושפל השר ממדרגתו לבד דיינו . ואמר אלו עשה באלהיהם ולא הרג בכוריהם דיינו וראיתי להרב שבלי הלקט כ"י שכתב הזכיר עשה באלהיהם אצל בכוריהם לפי שבלילה אחת היו שתי המכות והיתה מכתם שוה כדכתיב ובכל אלהי מצרים אעשה שפטים של עץ נרקבת מתכת נימסת וניתכת של אבן נופלת ונשברת ובן הבכורו' לפי שהיה מנהג המצריים כשמת בכורו של אחד מהם היה צר צורתו על הכתל ועל הטבלא ובו בליל' נמחקו ונטשטשו כולם

רַבָּן גַּמְלִיאֵל הָיָה אוֹמֵר כָּל שֶׁלֹּא אָמַר שְׁלֹשָׁה דְּבָרִים אֵלּוּ בְּפֶסַח לֹא יָצָא יְדֵי חוֹבָתוֹ וְאֵלּוּ הֵן. פֶּסַח. מַצָּה. וּמָרוֹר: פֶּסַח שֶׁהָיוּ אֲבוֹתֵינוּ אוֹכְלִים בִּזְמַן שֶׁבֵּית הַמִּקְדָּשׁ קַיָּם עַל שׁוּם מָה עַל שׁוּם שֶׁפָּסַח הקדוש

כולם והיה קשה עליהם כאילו בו ביום קברום וכו' ואחרי שכפל הנס להרוג בכוריהם ונתן לנו את ממונם להעמידנו במקומם לנחלה ונתן לנו שכר עבודה שנשתעבדו בנו כמו שהבטיחנו ואחרי כן יצאו ברכוש גדול אם נתן לנו את ממונם ולא קרע לנו את הים היה נס גדול ודי לנו. עכ"ל הרב שבלי הלקט כ"ו:

הראת לדעת שהרב ז"ל מפרש נתן לנו את ממונם של הבכורות והעמידנו במקומ' לנחלה. ואפשר ליישב בזה חקירה אחת דאמאי הוצרך ה' לצוות לישראל שאלו ממצרים כלי כסף וכלי זהב ואמאי יעשו בתורת שאלה ואח"כ יקחום לגמרי וזה לכאורה אינו מתישב. וכאשר עמדו בזה המפרשים וגם אנו בעניותנו כתבנו בזה במקום אחר. אך עתה על פי האמור הנה נכון דקי"ל הרוגי מלכות נכסיהם למלך. ודרך דרש נאמר דמלבד כי הוא יתברך אדון עולם והכל שלו גם על פי הדין אפי' בדין מלך בשר ודם הרוגי מלכות נכסיהם למלך והכא כביכול הוא הרג בכוריהם ומעתה נכסיהם למלכות וממ"ה הקב"ה נתנם לישראל. ומשום הכי יען כי ביום ט"ו בעת נאתם יוצאים ביד רמה ומצרים מקברים הוצרכו לשאול מקודם אחר מכת החושך כלי מצרים בתורת שאלה כי עדיין לא זכו בהם וכאשר ה' הכה כל בכור והרוגי מלכות נכסיהם למלך קמו תחתם של הבכורות לנחלה והחזיקו במה שהיה בידם מן הדין ובזה אפשר כונת הכתוב וגם את הגוי אשר יעבודו דן אנכי ארז"ל זו מכת בכורות וממילא נכסיהם למלך ואחרי כן שהיה מכת בכורות יצאו ברכוש גדול כי קמו תחתם לנחלה מטע"ם המלך ודוק היטב כי קצרתי ואתה תבא"ר בזה כמה כתובים ומאמרי רז"ל:

רבן גמליאל היה אומר וכו'. אפשר לפרש במה ששמעתי מגדול אחד טעם שהצריכו שאלה ותשובה בליל הפסח במאי דאתמר בירושלמי פרק ג' דבכורים אהא דתנן שמקרין פ' בכורים דיליף לה מדכתיב וענית ואמרת אין עניה אלא מפי אחר. וכ"כ רבינו עובדיה שם בפירושו והכא כתיב לחם עוני שעונים עליו דברים הרבה והיינו מפי אחרים ולכך צריך שישאל וישיבו ע"כ שמעתי מהגדול הנזכר. ועל פי זה אפשר לפרש מ"ש המגיד לעיל ושאינו יודע לשאול את פתח לו שנאמר והגדת לבנך וכו' הכונה דסד"א דכיון שצריך שישאל כדי שיענה כדמוכח מלחם עוני שעונים עליו דברים אין עניה אלא מפי אחר והבן הלזה שאינו יודע לשאול לא יתפל בו כלל כאלו לא היה. לז"א את פתח לו בלי שאלה דאין דנין אפשר משאי אפשר דנהי דביודעים מצוה לספר דרך שואל ומשיב אבל הכא דלא אפשר את פתח לו דכתיב והגדת לבנך ולא כתיב שאלה בתורה כדכתיב בדוכתי אחריני שמעינן דאי לאו בר הכי לשאול את תדבר בלי שאלה:

ואפשר לדקדק על פי דרך האמור דבשלשה בנים חכם רשע תם המגיד נקט חכם מה הוא אומר רשע מהו אומר ותם. והכא קאמר ושאינו יודע לשאול בוי"ו יתירה והול"ל שאינו יודע לשאול את וכו' כאינך אלא בא לרמוז דאף אם יש לו בן אחר דשואל ומקיים ביה מצות עניה עם כל זה ידבר גם עם שאינו יודע לשאול ולז"א ושאינו בוי"ו מוסיף ומייתי מקרא והגדת לבנך דלית לן לאוקמיה קרא במי שלא יש לו כי אם בן זה ובזה נבא אל הביאור דר"ג היה אומר כל מי שלא אמר ג' דברים אלו וכו' וכונתו דאף שלא ישאלוהו אמר יאמר מעצמו. ואם לא אמר אפי' דרך אמירה בלי שישאלוהו לא יצא ידי חובתו אבל אם אמר אף שלא נשאל מאחר יצא י"ח דסבר ר"ג דזה סמך בעלמא שעונים דברים הרבה עליו אבל לפי האמת אפילו אמר שלא מפי אחר יצא י"ח וצריך שיאמר הני תלת מילי:

פסח שהיו אבותינו וכו' אפשר לפרש דטעם מצות הפסח שנצטוינו היינו כמ"ש משכו ידיכם מע"ז וקחו צאן של מצוה שהוא הטלה ע"ז של מצרים ונצטוינו לשוחטו ולצלותו ולזרוק העצמות לבזות הע"ז בחוצות ישליכו דרך ביזוי בפרסום גדול אבל בזמן שבית המקדש קיים לא שייך טעם זה כלל ועיקר לא מינה ולא מקצתה ועל שום מה היו אוכלים פסח. והשיב על שום שפסח וכו' ולזכר זה שפסח ייתי ויפסח בזמן שבה"מ קיים:

וראיתי להרשב"ץ בסוף מאמר חמץ בפירושו שכתב וז"ל רבן גמליאל שאמר ג' דברים אלו אינו רבן גמליאל הזקן שהיה בזמן הבית וכו' וזה היה בן בנו והיה אחר החרבן וכו' ובזמן ר"ג זה חרב הבית וריב"ז שאל מאספסינוס שלא יפסיק הנשיאות משלשלא זה של רבן גמליאל כמ"ש פ' הניזקין ובודאי כי זה רבן גמליאל ראה הבית בבניגו ובימיו היו עושין פסח כמ"ש בראשו

בראשון מסנהדרין וכן א"ר צדוק פ' כיצד צולין שאמר לטבי עבדו צא וצלה לנו את הפסח וכו' אבל משנה זו נשנית אחר החרבן על כן אמר פסח שהיו אבותינו אוכלין בזמן שבית המקדש קיים עכ"ל וקשה דנשנית המשנ' פ' ערבי פסחים היא פסח על שום שפסח על בתי אבותינו במצרים ותו לא ואינו נזכר שהיו אבותינו אוכלים בזמן שבית המקדש קיים . ובלשון המשנה כתב הרמב"ם פ"ז דחמץ והמגיד הוא שהרחיב הדברים וא"כ אין צורך לומר דמשנת ע"פ דעלה קאי כמו שהזכיר ד"ה רבן גמליאל נשנית אחר החרבן . גם מ"ש דריב"ז שאל מאספסינוס שלא יפסיק הנשיאות משלשלת זה של ר"ג . ק"ק דמ"ש שם פ' הניזקין הוא תן לי יבנה וחכמיה ושושילתא דרבן גמליאל וכו' ופירש"י משפחת הנשיא שלא תהרגם ע"ש ויותר נכון לומר שלא שאל לו שיהיו של בית ר"ג נשיאים אלא שאל שלא יהרגם ובהכי ניחא שריב"ז היה נשיא לפי שהיו יראים שיהיה נשיא ר"ג:

שוב ראיתי להרב עצמו בתשב"ץ ח"א סימ' קל"ו ובס' מגן אבות פ"א דף י"ב ע"ב שכ' דר"ג היה קטן בעת החרבן ולכך נתמנה ריב"ז אך ק' דמסוף יבמות דקאמר ר"ג שנזכר שר"ג הזקן התיר נשים ע"פ עד אחד נראה דר"ג בעת החרבן היה יותר מבן ד' דר"ג הזקן מת ח"י שנים קודם החרבן ועמ"ש הרמ"ע מא"ד ח"ב פי"ט ומ"ש המפרש יד יהודה ודוק היטב כי קצרתי ואין להאריך כאן:

הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא עַל בָּתֵּי אֲבוֹתֵינוּ בְּמִצְרַיִם שֶׁנֶּאֱמַר וַאֲמַרְתֶּם זֶבַח פֶּסַח הוּא לַיְיָ אֲשֶׁר פָּסַח עַל בָּתֵּי בְנֵי יִשְׂרָאֵל בְּמִצְרַיִם בְּנָגְפּוֹ אֶת מִצְרַיִם וְאֶת בָּתֵּינוּ הִצִּיל וַיִּקֹּד הָעָם וַיִּשְׁתַּחֲווּ:

כשאומר מצה זו יקחנה ולעיני כל יראנה

מַצָּה זוֹ שֶׁאָנוּ אוֹכְלִים עַל שׁוּם מָה עַל שׁוּם שֶׁלֹּא הִסְפִּיק בְּצֵקָם שֶׁל אֲבוֹתֵינוּ לְהַחֲמִיץ עַד שֶׁנִּגְלָה עֲלֵיהֶם מֶלֶךְ מַלְכֵי הַמְּלָכִים הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא וּגְאָלָם שֶׁנֶּאֱמַר וַיֹּאפוּ אֶת הַבָּצֵק אֲשֶׁר הוֹצִיאוּ מִמִּצְרַיִם עֻגֹת מַצּוֹת כִּי לֹא חָמֵץ כִּי גֹרְשׁוּ מִמִּצְרַיִם וְלֹא יָכְלוּ לְהִתְמַהְמֵהַּ וְגַם צֵדָה לֹא עָשׂוּ לָהֶם:

מרור

נוקבא בלי דכורא וזה היה כשיצאנו מרשות הסט"א ניתן לנו בתחילה מצה . ואח"ך זכינו למצוה דאתחבר דכורא בנוקבא א"כ איפה חקר חקירה גדולה שאנו שזכינו לתורה שבכתב ותורה שבע"פ תורה ומצוה לא יצדק לנו לאכול מצה דהוא בחינת נוקבא בלי דכורא וז"ש מצה ז"ו שאנו אוכלין על שום מה והשיב שאינו אלא זכר בעלמא על שום שלא הספיק וכו' . וראיתי בדרשות מהרח"ו זצ"ל כ"י שכתב על פסוק ויאפו את הבצק דצריך להבין דמהאי קרא משמע דמה שלא חימצו הבצק היה כי גורשו וכן מוכח ממ"ש בהגדה מצה זו שאנו אוכלים על שום מה על שום שלא הספיק וכו' וקשה דהרי נצטוו על החמץ וראה במ"ש פ' כל שעה ופ' מי שהיה דפסח מצרים אין חימוצו אלא יום אחד וכן תמצא פ' קדש לי כל בכור כי שם נצטוו בפסח דורות כל שבעה והשבתתו וכל יראה ולפ"ז היו יכולים לאפות בצקם חמץ ויניחוהו עד היום הב' דאז היה מותר להם אך מסיבה כי גורשו לא הספיק בצקם להחמיץ ולהורות זה נתוסף איסור חמץ והשבתתו כל ז' זהו תורף דברי הרב מהרח"ו זצה"ה:

ונעלם מהרב ז"ל דעל מבוכה זו ישבו בה הקודמין והרמב"ן כתב שהיו מוזהרים אף בפסח מצרים בבל יראה יום ראשון ופירש הפ' לפי דרכו . אך הרא"ש כתב בדברי הרב הנז' והביא משם רבינו ישעיה שטעם אומרו מצה זו וכו' על שום שלא הספיק וכו' היינו שהקב"ה צפה והביט שיגורשו ולכן צוה ז' ימים שלא לאכול חמץ ובל יראה עש"ב וכן פירש הרב דוד אבודרהם בשם הרב יוסף קמחי ע"ש ובהר"ן והרב תוספות י"ט:

מצה זו שאנו אוכלים וכו' אפשר במ"ש בזהר הקדוש דכד הוו ישראל במצרים הוו ברשותא אחרא כד קריב לון יהב להו אתר דאיקרי לחם עוני מצה נוקבא בלי דכורא וכד קריבו יתיר עייל לון קב"ה בדרגין אחרנין ואתחבר דכורא בנוקבא וכדין מצה אתקרי מצוה ונמצא לפי זה דבחינת מצה הוא

והרב הגדול שארינו מהר"י זאבי פירש דהנה כתבו דטעם מצה לזכור דהא לחמא עניא אכלו אבהתנא בעבודות שנתנו להם לחם מצה לענותם ולפ"ז

ולפ"ז היה יוצא במצה של דוחן אורז ועדשים כמאכל יתוי אל וז"ש מצה זו ממין דגן הבא לידי חימוץ ע"ש מה כי ליזור עינוי אבותינו גם באורז ודוחן סגי ותירץ ע"ש שלא הספיק וכו' ורצה שיהא זכר לגאולה נמי עכ"ד ושפתים ישק:

ואלו לא הוציא הקב"ה את אבותינו ממצרים עדיין אנו ובנינו ובני בנינו וכו' ותרגמוס רבנן דאם אשתהוי אשתהו ישראל עוד מעט היו ח"ו נכנסים בנ' ש"ע ולא יזכר שם ישראל עוד והוא הטעם שחייב להראות עצמו כאלו הוא יצא ממצרים

מרור זה וכו' אפשר דשואל על החזרת דמצוה בחזרת ואמאי לא נקח דבר דמריר טפי ועוד שצריך שיהיה חי ולא כבוש ולא מבושל וז"ש מרור זה חזרת וגם יעמד חי ולא כבוש ולא מבושל. והשיב על שום שמררו ובכבוש ומבושל אזדא לטעמים וכתיב בפרך דהיינו תחילתו בפה רך ולבסוף בפרך ולכך מצוה בחזרת דתחילתו רך וסופו קשה:

ואפשר לומר עוד דשאל דכבר יש סימני עבדות מצה וחרוסת זכר לטיט וירקו' זכר לקש ותבן ואמאי אצטריכא תו למרור והשיב ע"ש וימררו את חייהם וכו' דהיינו קושי השעבוד וזה עיקר גדול כי בעבור זה יצאנו ממצרים לפני הזמן דקושי השעבוד השלים וראוי לעשות סימן מיוחד לזה. או כונת המשיב היינו דמהר"ש אלשיך פירש וימררו את חייהם היינו נשמתם שהעבידום ע"ז. וכפ"ז כששחטו הפסח וקבלו אלהותו ית' כל הפשעים והזדונות והשגגו' נעשו כזכיות והי"ל ריוח גדול שברגע תשובתם נעשו מלאים מצות להפליא ולהזכיר לדקתם אנו אוכלים מרור. ועוד להודיע שהיה באונס מה שעבדו והיו מצטערים ונפשם מרה עליהם וזהו וימררו את חייהם שהי"ל צער גדול ומרירות על זה וזה זכות להם ולכן אנו אוכלים מרור ע"ש שמררו וכו' וצדקה הוא להם:

גם המרור יראנה לבניו ולכל אוכלי שולחנו

מָרוֹר זֶה שֶׁאָנוּ אוֹכְלִין עַל שׁוּם מָה עַל שׁוּם שֶׁמָּרְרוּ הַמִּצְרִים אֶת חַיֵּי אֲבוֹתֵינוּ בְּמִצְרַיִם שֶׁנֶּאֱמַר וַיְמָרְרוּ אֶת חַיֵּיהֶם בַּעֲבוֹדָה קָשָׁה בְּחוֹמֶר וּבִלְבֵנִים וּבְכָל עֲבוֹדָה בַּשָּׂדֶה אֶת כָּל עֲבוֹדָתָם אֲשֶׁר עָבְדוּ בָהֶם בְּפָרֶךְ:

בְּכָל דּוֹר וָדוֹר חַיָּב אָדָם לִרְאוֹת אֶת עַצְמוֹ כְּאִלּוּ הוּא יָצָא מִמִּצְרַיִם שֶׁנֶּאֱמַר וְהִגַּדְתָּ לְבִנְךָ בַּיּוֹם הַהוּא לֵאמֹר בַּעֲבוּר זֶה עָשָׂה יְיָ לִי בְּצֵאתִי מִמִּצְרָיִם. לֹא אֶת אֲבוֹתֵינוּ בִּלְבַד גָּאַל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא אֶלָּא אַף אוֹתָנוּ גָּאַל עִמָּהֶם שֶׁנֶּאֱמַר וְאוֹתָנוּ הוֹצִיא מִשָּׁם לְמַעַן הָבִיא אוֹתָנוּ לָתֶת לָנוּ אֶת הָאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁבַּע לַאֲבוֹתֵינוּ:

לפיכך

ולבך את שם כבודו אשר הגדיל לעשות ביצ"מ דאלמלא הוציאנו בו בפרק לא היינו יוצאים עוד ח"ו והנה נכון להודות כאלו הוא יצא ממצרים ובכן אף שאנחנו עתה בגלות חיובא רמיא כאלו הלילה הזו אנו ב"ח ונראה בעצמנו סימני חירות כי יציאתנו ממצרים מאז דין גרמ"א שגלא לחירו' גם עתה ויש מקוה לישראל על זה אבל אם ח"ו לא יצאנו מאז הייתו נטמעי' ח"ו ולא יזכר שם ישראל עוד וז"ש בכל דור ודור בין בדורו של שמד בין בגלות פשוט לא יעלה על לב לומר אין הרגלים לנטמעי בעמק הבכה בגלות ושמד לשמות ולהראות עצמם בני חורין. לא כי חובה מוטלת להראו' כאלו הוא עצמו יצא ממצרי' וכזה יצפה לישוע' ויתבונן כי כשהיינו במצרים גוי בקרב גוי תחת רשות שרי מצרים השרים הראשונים בצבא המרום המקום רחם עלינו ויוציאנו וק"ו כי הוא יוציאנו מהגלות הזה וכמ"ש מר זקנינו הרב חסד לאברהם זלה"ה כי יצ"מ מרשות שרי מעלה הראשונים אות הוא לצאת משעבוד מלכיות. ועפ"ז פירשו המפ' חסדי ה' אזכיר תהלות ה' וצריך לחשוב כאלו אני יצאתי ממצרים וזהו כעל אשר גמלנו ה' אף כי האמת ורב טוב לבית ישראל אשר גמלם עכ"ז צריך לכוין כעל כל אשר גמלנו:

בכל דור ודור וכו' כבר לעיל הגיד המגיד מרשא מקדמי' ארש בפסקת עבדים היינו

ודרך רמז אפשר דחיוב זה להראות עצמו כאלו הוא יצא ממצרים הוא לעורר לב האבן אשר קופה של שרצים תלויה לו מאחריו ולפניו לו היה כן הרבה מחטאות האדם דש בעקביו וירא"ה

הכוס בידך תשא. להודות לאל רם ונשא. והמצה תחפה. ביפת מפה. ולפיכך יתחיל למלל עד גאל ישראל:

לְפִיכָךְ אֲנַחְנוּ חַיָּבִים לְהוֹדוֹת לְהַלֵּל לְשַׁבֵּחַ לְפָאֵר לְרוֹמֵם לְהַדֵּר לְבָרֵךְ לְעַלֵּה וּלְקַלֵּס לְמִי שֶׁעָשָׂה לַאֲבוֹתֵינוּ וְלָנוּ אֶת כָּל הַנִּסִּים הָאֵלּוּ הוֹצִיאָנוּ מֵעַבְדוּת לְחֵירוּת מִיָּגוֹן לְשִׂמְחָה וּמֵאֵבֶל לְיוֹם טוֹב וּמֵאֲפֵלָה לְאוֹר גָּדוֹל וּמִשִּׁעְבּוּד לִגְאוּלָּה וְנֹאמַר לְפָנָיו שִׁירָה חֲדָשָׁה הַלְלוּיָהּ:

הַלְלוּיָהּ הַלְלוּ עַבְדֵי יְיָ הַלְלוּ אֶת שֵׁם יְיָ: יְהִי שֵׁם יְיָ מְבוֹרָךְ מֵעַתָּה וְעַד עוֹלָם: מִמִּזְרַח שֶׁמֶשׁ עַד מְבוֹאוֹ מְהוּלָּל שֵׁם יְיָ: רָם עַל כָּל גּוֹיִם יְיָ עַל הַשָּׁמַיִם כְּבוֹדוֹ: מִי כַּייָ אֱלֹהֵינוּ הַמַּגְבִּיהִי לָשָׁבֶת: הַמַּשְׁפִּילִי לִרְאוֹת בַּשָּׁמַיִם וּבָאָרֶץ: מְקִימִי מֵעָפָר דָּל מֵאַשְׁפּוֹת יָרִים אביון

ויראה עצמו כאלו יצא ממצרים לפרוש מן החטא כמו שפירשנו במצרים ולמול ערלת לבנו כמו שמלנו בשרינו בצאתנו ממצרים ולקבל עלינו עול תורתו ומצותיו כמו שקבלנו בצאתנו ממצרים ולכן חובה הוא להראות עצמנו כאלו יצאנו ממצרים לתקן מעוותנו ולתשו"ת בנועם ה' לקבל עול מלכות שמים באהבה ולשמור מצותיו כהלכתן ואם כה נעשה אלהינו מרחם וינאלנו גאולת עולם. ומה שאמר מעבדות לחירות רומז על הגוף ומשעבוד לגאולה על הנפש כי נפשנו היתה בגלות נפש כי החטא בגלולי מצרים וכנגד הנפש דסליק מיניה אמר מיגון רמז לס"מ לשמחה רמז לשכינה שנקראת שמחה שהיינו משועבדים לסט"א ובאנו לחסות תחת כנפי השכינה כמ"ש בזהר שניתן להם במצרים מלה נוקבא וכו' וכנגד הגוף אמר מאבל לי"ט. וכנגד מתן תורה אמר מאפלה מאמונות רעות שהי"ל במצרים לאור גדול. או ירצה הכפל מעבדות לחירות כמשז"ל דמר"ה נתבטלה העבודה ובכל מה הי"ל חירות מעבודת עבד. ומיהו עדיין היו משועבדים שהוא למעלה מעבדים ואח"ך הוציאנו משעבוד קצת לגאול' שנגאלו גאולה שלימה:

והנה יש ז' לשונות של שבח במטבע זה להודות להלל וכו' כנגד ששת ימים וביום השביעי להודות לי"ו ולברך בשמ"ו. והם יציאות מעבדות לחירות וכו' ואפשר שהם כנגד ה' אלהים אשר הם גי' ת"ל שהיינו צריכים לישב בגלות ונגברו רחמיו כי לא ישבנו אלא פ"ו שנה בגלות גימט' אלהים והד' אלהים נהפכו לרחמים כמשז"ל ולעומת זה תקנו ה' יציאות כי לא כלו רחמיו:

הללויה הללו עבדי ה' וכו' אפשר לפרש במ"ש הרב הלכות קטנות ח"א סימן רס"א מרבה בשבח המקום נעקר מן העולם וכי דוד הע"ה תמם כל השבחים ולא שביק חיי והשיב הרב ז"ל דלנכח אין לומר כי אם שבחי הכתובים שהם השיגו השבחים הכוללים אבל אנו הדיוטות ואין בנו כח לדבר בפני המלך אבל שלא לנכח מותר עכ"ד ואפשר שז"ש הללויה ולא כל הרוצה יהלל אלא הללו עבדי ה' הבקיאים לשבח לו יתברך אבל אין זה אלא לנכח אבל שלא לנכח מותר וז"ש הללו את שם ה' והיינו שלא לנכח דהא את שם ה' קאמר ומשמ' שלא לנכח דכשאינו לנכח לא הצריך עבדי ה' אלא סתמא קאמר הללו את שם ה' וכמו שכתב הרב הנז'. וקאמר דוד הע"ה יהי שם ה' מבורך מעתה ועד עולם ר"ל עתה אשר תקנתי זה ספר תהלים הכל יכולים לשבחו אפי' לנכח כי יכולים לומר מזמורי תהלים כל העם וז"ש יהי שם ה' מבורך מעתה ועד עולם דייקא גם בדורות אחרונים יוצאים בשיר תהלות ה' אשר בספר תהלים אשר אנכי תקנתי. ובודאי דעבדי ה' שהם בקיאים להשיג השבחי' כוללים להם הרשות נתונה דהרי ממזרח שמש עד מבואו מהולל שם ה' הכונה דהשמש כל מהלכו הוא ע"י שהוא משורר תמיד וכשרצה יהושע להעמיד השמש א"ל שמש בגבעון דום כמשז"ל וא"כ הרי השמש משבח תמיד וכן עבדי ה' השרידים אשר ה' קורא יכולים לשבחו. ומיהו דוקא עבדי ה' הבקיאים משום דהרי רם על כל הגוים ה' על השמים כבודו ושם ניכר יותר ואיך אשר בעפר יסודו ישלח דברו לשבחו וכתיב כי האלהים בשמים ואתה

על

אֶבְיוֹן: לְהוֹשִׁיבִי עִם נְדִיבִים עִם נְדִיבֵי עַמּוֹ: מוֹשִׁיבִי עֲקֶרֶת הַבַּיִת אֵם הַבָּנִים שְׂמֵחָה הַלְלוּיָהּ:

בְּצֵאת יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרָיִם בֵּית יַעֲקֹב מֵעַם לֹעֵז הָיְתָה יְהוּדָה לְקָדְשׁוֹ יִשְׂרָאֵל מַמְשְׁלוֹתָיו הַיָּם רָאָה וַיָּנֹס הַיַּרְדֵּן יִסֹּב לְאָחוֹר הֶהָרִים רָקְדוּ כְאֵילִים גְּבָעוֹת כִּבְנֵי צֹאן מַה לְּךָ הַיָּם כִּי תָנוּס הַיַּרְדֵּן תִּסֹּב לְאָחוֹר הֶהָרִים תִּרְקְדוּ כְאֵילִים גְּבָעוֹת כִּבְנֵי צֹאן מִלִּפְנֵי אָדוֹן חוּלִי אָרֶץ מִלִּפְנֵי אֱלוֹהַּ יַעֲקֹב הַהֹפְכִי הַצּוּר אֲגַם מָיִם חַלָּמִישׁ לְמַעְיְנוֹ מָיִם:

מכסין המצות ונוטלים הכוס בידם

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר גְּאָלָנוּ וְגָאַל אֶת אֲבוֹתֵינוּ מִמִּצְרַיִם וְהִגִּיעָנוּ הַלַּיְלָה הזה

על הארץ על כן יהיו דבריך מעטים ומי ימלל גבורות ה' לכן לריך עבדי ה' שהם הם בקיאים בשבחים הכוללים. והשתא קאמר דבמקום שמלינו גדולתו שם אתה מולא ענותנותו כביכול וז"ש המגביהי לשבת המשפילי לראות בשמים ובארץ הכונה שהוא כביכול רואה הנשמה והגוף כמ"ש רז"ל יקרא אל השמים זו הנשמה ואל הארץ זה הגוף. והדר מפרש מקימי מעפר דל רומז על הנשמה שהיא נתונה בעמקי הקליפות וכביכול הוא מקימה ושולחה לעה"ז ואמר דל כי הנשמה דלה דאין לה מעשים טובים עד שלא באת לארץ ובבואה בעה"ז מאשפות ירים אביון התאב ליראה ולחכמה להושיבי עם נדיבים הם בעלי יראה על דרך שאמרו פ"ק דחגיגה בת נדיב בתו של אברהם אע"ה שהיה הוא תחילה לגרים והיינו שנדבה רוחו לעבוד ה' והכי נמי עם נדיבים אשר נשא לבן ליראה את ה' ומאשפות ירים אביון. שמעורר לב הנשמה הקדושה הדלה בלי מעשים אשר הקימה מעפר הוא סט"א וגחש עפר לחמו. והיה כי תבא אל הארץ הלזו הנשמה העה"ז לכלוכית שמה הנאה לה מטינופת ולואת חלאת זוהמת רשעת דור ודור וזו הנשמה הקדושה אביון התאב לדעת לעות דרך ה'. הוא ברחמיו ית' מאשפות העה"ז ירים אביון התאב ליראה וחכמה דכיון שהוא התאוה תאוה ליראה וחכמה הבא ליטהר מסייעין אותו להושיבי עם נדיבים אשר נדבה רוחם לעבוד ה' וישב שם עד עולם. וכיון שיראת חטאו קודמת אז ישכיל עם נדיבי עמו הם רבנן דמתיבתא ע"ד שדרשו רז"ל בפסוק ואל עמו תביאנו על יהודה דליעול למתיבתא. ואחר שלמד תורה עם נדיבי עמו רבנן דמתיבתא. עת הזמיר הגיע והנה עתו עת דודים ליסא אשה וכמ"ש פ"ק דקדושין למ"ד ילמוד תורה ואח"ך ישא אשה. וז"ש מושיבי עקרת הבית עיקרה של בית זיווגו האמיתי ואין אשה אלא לבנים ב' זכרים למ"ד או בן ובת וכן ההלכה וזהו אם הבנים שמחה ר"ת אשה דאין אשה אלא לבנים. והוא שמחה בבנ"י עליה סלת נקיה שמחשבתה הטהורה וקדושתה היא הגורמת כמ"ש הראשונים וגם שע"י הבנים זרע קדש נתפרסם שהזיווג נאה ויאה כמו שהאריך הר' פרשת דרכים שהזרע יורה יורה על הזיווג השלם מכלל יופי מנוקה ומשופה מכל דופי ויסודתו בהררי קדש אבני חפץ מדרשי רז"ל ואי לזאת אם הבנים שמחה. וכיון שהוא זיווג נאה אשר זכו י"ה ביניהם. ועל ידי בן ובת הרומזים לבחינת ז"ה נתיחד השם המיוחד וזהו הללויה הלל ני' אדני שהיא ה' אחרונה ו' ושם י"ה: וזה אפשר שכיונו רז"ל לומר הללויה שבח גדול אחד שכולל שם ושבח והוא הרב' אשר דברנו הל"ל גי' אדני מתרפקת על דודה אות ו' ושם ינוחו מוחין דאו"י שם י"ה והכל ביחוד גמור הללויה:

בצאת ישראל הזכרי' ממלרים בית יעקב הנקבות מעם לועז המלריים אשר לועזים אם בגופן שלטו בנשותיהן לא כ"ש. אבל כל הפוסל פגום יולא הבל יפלה. היתה יהודה לקדשו לשעבר נדורים בעריות דכל מקום שאתה מולא קדושה יש גדר לערוה והראיה ישראל ממשלותיו שזכו ישראל בו מלכים ימלוכו ושרים ישורו כרכא דכלא ביה. ורמז היתה יהודה שמדור הפלגה נשמות הקדושה הם באולר מיוחד בפני עלמו כמ"ש במקומות אחרים משם מז"ה זלה"ה והתוס' פ"ק דע"ז וזהו היתה יהודה רק היא יחידה לתורה ולתעודה לעבוד עבודה אולר כלי חמדה. וגם בכלל רמז על יהודה עלמו היתה לשעבר בענין תמר הכל לש"ש ומאת ה' היתה זאת היתה יהודה לקדש"ו בקדושה רבה והראיה ישראל ממשלותיו

הַזֶּה לֶאֱכוֹל בּוֹ מַצָּה וּמָרוֹר כֵּן יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ יַגִּיעֵנוּ לְמוֹעֲדִים וְלִרְגָלִים אֲחֵרִים הַבָּאִים לִקְרָאתֵנוּ לְשָׁלוֹם שְׂמֵחִים בְּבִנְיַן עִירֶךָ וְשָׂשִׂים בַּעֲבוֹדָתֶךָ וְנֹאכַל שָׁם מִן הַזְּבָחִים וּמִן הַפְּסָחִים אֲשֶׁר יַגִּיעַ דָּמָם עַל קִיר מִזְבַּחֲךָ לְרָצוֹן וְנוֹדֶה לְּךָ שִׁיר חָדָשׁ עַל גְּאֻלָּתֵנוּ וְעַל פְּדוּת נַפְשֵׁנוּ: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ גָּאַל יִשְׂרָאֵל:

ממשלותיו שהמלכות מיהודה והמלכות אות לטובה לגודל פרץ הערוה כמ"ש רו"ל בתנחומא ובזהר סוף פ' לך לך וכך היא המדה יסוד ומלכות בהדי הדדי יוסף בצדקו ויגש אליו יהודה צדק ושלום נשקו. והראיה הים ראה וינוס שראה ארונו של יוסף ששמר אות ברית וזכה למלוכה כמשז"ל ובזכותו היתה קריעת ים סוף כמשז"ל הים ראה וינוס ראה מי שכתוב בו וינס ויצא החוצה דבעבורו נקרע הים לפי שבא דבר עבירה לידו ונסיון גדול ומופלא וניצול אבל גם ישראל גדורים מערוות ושומרי ברית אשר הוא סגולה להשקיע הים כידוע וכן זכו בירדן הירדן יסוב לאחור כי כלם צדיקים שומרי אות ברית ההרים תרקדו כאילים במעמד הר סיני כשרצה הקב"ה לתת התורה לישראל וזה לך האות שהיו מיוחסין וכמש"ל שזכו לתור' בשביל יחוסם כלה זרע אמת ומעתה ניכר מאד כי שקר ענו הנהו לעוו"י המוציאים לעז על בית יעקב. מה לך הים כי תנוס לעתיד לבא בגאולה העתידה כמ"ש רז"ל על פסוק והחרים ה' את לשון ים מצרים הירדן תסוב לאחור לעתיד כמו שפרשה מהמפרשים בפ' נהר יעברו ברגל שם נשמחה בו. מלפני ה' חולי ארץ לעתיד חולי דייקא ור"ל הארץ וכל אשר בה ים וירדן וגבעות כמ"ש רד"ק. ההופכי הצור אגם מים ס"ת מרים רמז שהבאר בזכותה חלמיש למעינו מים ס"ת משה עם הכולל שכשמת' מרים חזר בזכו' משה כמשז"ל:

ובאופן אחר נראה לפרש הללויה הללו עבדי ה' כמשז"ל דעל הים שרו ישראל שירה והמלאכים והנשים ואמרו ז"ל דהנשים קדמו למלאכים מפני שהאדם אפשר לו למות לא כן המלאך. ואפשר ז"ש הללויה נגד ישראל לשיר על הגאולה הללו עבדי ה' הם המלאכים הללו את שם ר"ת אשה כנגד הנשים. ולא תימא דהנשים באחרונה לא כי אלא קודם המלאכים והטעם דהמלאכים חיים וקיימים ויכולים להלל תמיד וז"ש יהי שם ה' מבורך מעתה ועד עולם דהמלאכים שהם חיים יכולים להלל תמיד. ולא הנשים דאפשר למות ולא המתים יהללו יה לכן גם הנשים קודמים למלאכים כמשז"ל. ולא ח"ו שהוא צריך להלולנו כי הלא ממזרח שמש עד מבואו מהולל שם ה' ע"י השמש שתמיד הוא מהולל כמ"ש לעיל מרז"ל. ונם רם על וכו' ואין צריך להלולנו ומטעם זה כי רם על כל גוים ה' תבין דיכולים להתגייר גרים אף דבדור הפלגה חילק כל העולם לע' שרי' על פי הגורל וכל שר קנה אומה שלו ויקשה דאם כן איך יכול העכו"ם להתגייר הלא זה העכו"ם היא מהאומה אשר קנה אותו השר בגורל והוא גזל ח"ו אך כתבו ז"ל הטעם דכל האמור בפרשת מלך מלך מותר בו וא"כ יכול העכו"ם להתגייר ולבא תחת כנפיו כי הוא ממ"ה הקב"ה גם יש לחקור דכל נשמות הגרים היו הר סיני וא"כ כשבאו בזמנם באו ועבדו ע"ז והו"ל נרא' ונדח' ואינו חוזר ונר' ותירצו המפרשים דכיון שהוא בידו אף דנראה חוזר ונראה כמ"ש התו' כידוע. ובזה נבא אל הביאור רם על כל גוים ה' ואין צריך ח"ו לשבח שלנו. ומזה תבין טעם מקימי מעפר הסע"א דל נשמת הגר ונראה בשעת מ"ת לפי שהוא מלך על הכל ואף שהוא תחת השר מקימי מעפר הסע"א דל. והגם שנראה ונדחה דכשבא לעה"ז עבד ע"ז עם כל זה מאשפות ירים אביון אף שחזרו לאשפה מקום נמאס בעה"ז יותר מעפר שהיתה נפשם כו בעה"ז עבדו ע"ז בפועל עם כל זה מאשפות עלמא דפהודא הן רבים עתה עם הארץ ירים אביון משום שהוא בידו להושיבי עם נדיבים הגרים שנתגיירו ולא עוד אלא עם נדיבי עמו צדיקי ישראל כי הגרים מדקדקים במצות כפירוש הרב אברהם הגר שכתבו התוספות בקדושין דף ע'. וראוים לכך כי כל מה שעבדו ע"ז נתכפר וגר שנתגייר כקטן שנולד דמי. ומזה תבין מושיבי עקרת הבית רחל אמנו כמשז"ל אף שכבר נשא את לאה דב"נ בביאה תליא מילתא והם שתי אחיות אלא דהיה לאבות דין ישראל וגיירן וגר שנתגייר כקטן שנולד דמי. והראיה שהזיווג הזה קדש הוא שילאו ממנו יוסף ובנימן הם צדיקי עולם וז"ש אם הבנים שמחה על הבנים והוראת הזיווג הקדוש הללויה שפרסם זכות יעקב ורחל ומזה שהי"ל דין ישראל שמכח זה הוא דאמרינן גר שנתגייר כקס"ד תשביל דהשעבוד היה במצרים ולא בארץ כנען דארץ לא להם כתיב ואברהם אע"ה היה

הנני

לו

לו דין ישראל וקנה בחזקה ארץ כנען וז"ש בצאת ישראל דייקא דלפני צאתם היה להם דין ישראל משנימול אברהם אע"ה וז"ש בצאת ישראל ממצרים שלכך היו במצרים כחמור ובצאתם זכו שהיו כביכול בחינת אשה לה' וזהו בית יעקב אין בית אלא אשה בית ה' מעם לועז שהיו לועגים עליהם על שאומרים נלכה נזבחה לה'. אבל האמת שהיה להם דין ישראל מזמן האבות. וזה טעם היתה יהודה לקדשו שקפץ נחשון לים ומסר עצמו על קדוש ה' דישראל מצווין על קדוש ה' משא"כ בן נח אבל להיות פשוט אצלם שדינם כישראל היתה יהודה לקדשו שנחשון קדש ש"ש כמשז"ל ומשו"ה זכה למלכות וז"ש ישראל ממשלותיו. וכיון דיש להם דין ישראל א"כ מה שעבדו ע"ז בשוגג במצרים אינם חייבים מיתה ולא זכה עוזא בטענתו על הים כמשז"ל וביאר הענין הרב פרשת דרכים עש"ב ונצולו ישראל ונבקע הים וז"ש הים ראה וינוס דלא היו חייבים בב"נ שהיה להם דין ישראל ומשו"ה זכו הים ראה וינוס ועוזא לא דיבר נכונה לחייב ישראל. וכן זכו הירדן יסוב לאחור. ההרים רקדו וכו' במתן תורה ושם נעשו בית יעקב כביכול בית ה'. מה לך הים כי תנוס מעט מעט שנעשה יבשה מעט מעט ולא בפעם אחת. וכי סימא דהוא מצווה להיות במקומו בגזרת

מלך ומשו"ה אף כי השתא הוא צוה לבקוע הים מ"מ כל כמה דמצי מקיים זה וזה. א"ה קשיא הירדן יסוב לאחור בפעם אחת שנעשה יבשה כלו והושג אחור כמ"ש הרב עץ החיים פ' בשלח על פסוק בנהר יעברו ברגל שעברו מהירדן ליבשה לא כן הים שנשגר מד' רוחות והגביהן ה' להעבירם ליבשה. ועוד קשה ההרים תרקדו וכו' ובזה נפסלו דכל ההרים שע"ז עליהם ובמחובר שרי ובתלוש נאסרו ואיך נתלשו ורקדו דבזה נאסרו לז"א למאי דסליק על ההרים מלפני אדון חולי ארץ ועל כרחם מיראה נרתעו. והים טעמא דלא נעשה יבשה היינו שלא היו רצוים ופסל מיכה עמהם אלא לקיים גזרת אלוה יעקב ונקט יעקב המורה על עוקבה ולא אמר ישראל המורה על היושר ומחמת שלא היו רצוים ועשה באונס לקיים גזרתו יתברך היה נעשה מעט מעט יבשה ומזה הטעם שלא היו רצוים כל כך ישראל הוא ההפכי הצור אגם מים. ואחר זה נעשה חלמיש כי לא היו רצוים ואח"כ בזכות משה חזר למעינו שהיה תחילה ואין צורך לומר וי"ו למעינו יתירה כמ"ש רש"י רק למעינו שהיה תחילה חזר בזכות משה שהוא ס"ת חלמיש למעינו מים גימטריא משה עם הכולל כי בזכות משה רבינו ע"ה חזר למקומו באר מים **חיים**

הנני מוכן ומזומן לקיים מצות כוס שני מארבע כוסות ליקב"ה ושכינתיה על ידי ההוא טמיר ונעלם בשם כל ישראל:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם בּוֹרֵא פְּרִי הַגָּפֶן: (ושותין בהסבת שמאל)

רחצה יטול ידיו לסעודה ויזהר ליטול כל היד כמ"ש הפוסקים וזהו רחצה כלומר רחצה לכל יד הגדולה וראיתי מי שפירש מגיד רחצה כי הנה רחצנו ידינו לצורך טבול ראשון והיינו יכולים לברך על נטילת ידים והיה עולה גם לאכילה אבל מסיבת הפסק ההגדה צריך ליטול פעם אחרת וזהו הרמז מגיד רחצה כלומר מסיבת מגיד שהפסקנו בהגדה על כן אנו צריכים רחצה פעם אחרת לאכילה:

נוטל ידיו לצורך האכילה ומברך

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְצִוָּנוּ עַל נְטִילַת יָדָיִם:

מוציא יברך המוציא ויפריד התיבות כדי שלא יתערבו האותיות כדרך ברכת הרעבתנין והזוללין כאמרם ליכתב בס' דרך חיים להרמ"ל ז"ל ומאד מאד יזהר בזה כי מזון הגוף הוא הלחם ומזון הנשמה הוא מרוחניות הברכה כי עי"ז נזונת מנצוצי קדושה אשר במאכל כידוע:

יקח המצה כסדר שהניח הפרוסה בין שתי השלימות ויאחז בידו כל שלשתן שיהיה לחם משנה ופרוסה משום לחם עוני:

ויאמר הנני מוכן ומזומן לקיים מצות אכילת מצה ליקב"ה ושכינתיה על ידי ההוא טמיר ונעלם בשם כל ישראל:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם הַמּוֹצִיא לֶחֶם מִן הָאָרֶץ:

מצה יכוין לקיים מ"ע דאכילת מצה ויהיה לתאבון ויסיח אל לבו דברי הזהר הקדוש דהוא מיכלא דאסוותא ובפרט כי הכל רמוז בכתר עליון . ויברך המוציא ועל אכילת מצה על ג' מצות וישמיט השלישית ויבצע מהראשונה והפרוסה שני זתים . ויש לרמז מוציא דהוציאנו ה' מהסט"א והכניסנו תחת השכינה מצה כמש"ל בזוהר :

יניח מצה התחתונה מידו ויברך על העליונה והפרוסה ואפילו בשבת ויברך ברכה זו

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְצִוָּנוּ עַל אֲכִילַת מַצָּה:

ויבצע כזית מכל אחת ויטבל במלח ויאכלם בהסבת שמאל ויבלעם כאחת ואם אינו יכול לאכול שתיהם בבת אחת יאכל תחלה כזית מהעליונה ואחר כך יאכל כזית מהפרוסה :

משבירך על אכילת מצה לא ישיח שום דבר שאינו מענין סעודה עד שיאכל הכריכה כדי שתעלה ברכת אכילת מצה וברכת אכילת מרור גם לכריכה :

מרור יברך על אכילת מרור ויזהר לאכול כזית ולא שני בדבר מועט כי יש מחלוק' בשיעור כזית וצריך לצאת י"ח כל הפוסקים בכל אכילת חובה של זה הלילה דהיינו כזית וימעך חלל הירקות לבער היטב . ויזהיר לבני ביתו מקודם לנקות הירקות מהתולעים היטב הדק . כי הנה בא לקיים מצוה ובמקום מצוה לא יעבור על כמה לאוין באכילת תולעת אחת . והחי יתן אל לבו :

יקח כזית מרור וישקענו בחרוסת ולא ישהנו שלא יתבטל טעם מרירתו וינער החרוסת מעליו ויתן לכולם גם כן לכל אחד כזית ויאמר

הנני מוכן ומזומן לקיים מצות אכילת מרור לשם יחוד קודשא בריך הוא ושכינתיה על ידי ההוא טמיר ונעלם בשם כל ישראל :

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְצִוָּנוּ עַל אֲכִילַת מָרוֹר: (ואוכל בלא הסיבה)

כורך יאמר זכר למקדש כהלל הזקן שהיה כורכן ואוכלן בבת אחת לקיים מה שנאמר על מצות ומרורים יאכלוהו :

יקח כזית מהמצה השלישית וכזית חזרת עמה ויאמר זה

זֵכֶר לְמִקְדָּשׁ כְּהִלֵּל כֵּן עָשָׂה הִלֵּל בִּזְמַן שֶׁבֵּית הַמִּקְדָּשׁ הָיָה קַיָּם הָיָה כּוֹרֵךְ מַצָּה וּמָרוֹר וְאוֹכֵל בְּיַחַד לְקַיֵּם מַה שֶּׁנֶּאֱמַר עַל מַצּוֹת וּמְרוֹרִים יֹאכְלֻהוּ:

שלחן עורך יאכל סעודתו בקדושה ויזהר שלא יהיה קץ במזונו כדי שיאכל האפיקומן אכילה על השובע וטוב לו . ובכל סעודתו יהיה שמח על פדות נפשנו להודות לה' כי הכל חסדי ה' כי לא תמנו בסט"א . וגילה ברעדה לשרת לשם ה' כי זה כל האדם ועל מנת כן הוציאנו ממצרים לקבל תורתו ועבודתו . וחביבה מצוה בשעתה להתעורר מאוד באהבת ה' ויראתו לעובדו בלבב שלם :

צפון יאכל כזית אפיקומן ויכוין שהוא זכר לקרבן פסח ויכוין דעתו כי חיובא רמיא לשוב בתשובה למהר ישועת ישראל ונאכל שם מן הזבחים ומן הפסחים לעבוד עבודת ה' :

לאחר גמר סעודתו יקח חצי המצה השמורה תחת המפה לאפיקומן ואוכל בהסיבה לא פחות מכזית (ונכון לאכול ב' זתים) זכר לפסח הנאכל על השובע ולא יאכילנו בשני מקומות (ואין לאכול ואין לשתות שום דבר אחריו) ויאמר :

הנני מוכן ומזומן לקיים מצות אכילת אפיקומן לשם יחוד קודשא בריך הוא ושכינתיה על ידי ההוא טמיר ונעלם בשם כל ישראל :

ברך יזהר ליטול מים אחרונים קודם ברכת המזון. וצריך שיהיו מים מועטים על ראשי אצבעותיו שלא יהיה יניקה לסט"א הרבה ושמעתי כי הרב החסיד מהר"ר יהודה חאביליו זלה"ה אירע לו מעשה נפלא בזה:

ועוד יזהר שיהיה תיכף לנטילה ברכה ולא יפסיק אפילו בלימוד כי אם ד' פסוקים אברכה את ה' בכל עת תמיד תהלתו בפי. סוף דבר הכל נשמע את האלהים ירא ואת מצותיו שמור כי זה כל האדם. תהלת ה' ידבר פי ויברך כל בשר שם קדשו לעולם ועד ואנחנו נברך יה מעתה ועד עולם הללויה. וידבר אלי זה השלחן אשר לפני ה'. ויאמר מזמור אלהים יחננו:

ויזהר לכוין לקיים מ"ע מדאורייתא ואכלת ושבעת וברכת. ואם יש ג' יאמר זימון:

יטול ידיו למים אחרונים ונוטל כוס שלישי בידו ומברך ברכת המזון:

מצוה לחזור אחר זימון והטעם כדי לומר הודו. ובאשתו ובניו שהגיעו לחינוך סגי. ואף אם הוא ביחיד יוכל לקרותו וכמ"ש האחרונים בסימן תע"ט. ושמעתי שרב אחד בליל פסח אמר זימון עם אשתו ובניו אמנם הדבר ברור שאין לנהוג כך דלצרף אשתו לג' אפי' רבינו שמחה שהביא המרדכי פ' ג' שאכלו לא אמרה אלא לצרפה לעשרה משום הזכרת השם כמפורש במרדכי ודלא כהאגור סימן רמ"ע שכתב בשם רבינו שמחה והמרדכי להיפך וכ"כ הרב ב"ח סי' קצ"ט אלא דמ"ש שכן דעת רבינו יהודה הכהן לא זכר סי' זכ"ר מתשובות מהר"ם ד"פ וגם הט"ז ומר קציעה נעלם מהם שרש דברי רבי' יהודה ומהר"ם המבוארים בתשובה הנז' וכדכתיבנא בעניותין בחוכן בקונטרים מחזיק ברכה שם בא"ח סימן קצ"ט בס"ד ועמ"ש אליה רבה שם באופן שאין לסמוך על סברא יחידים ועוד דמ"ש בליל פסח דהיא מצוה טפי היינו משום הודו ולענין הודו סגי באשתו ובניו כמפורש בהרא"ש:

הערה לברכת המזון וקצת ביאור

נפש כי תשב"ע לבטא בשפתים ברכות שמים הערוכות לה מגדולי עולם אר"ש רחבת ידים אזי יתן אל לבו מה יצדק אנוש לקבו' ברכו"ת בחשבון למלכות שמים אשר מלאכי עליון לבא המרום יאחזמו רעד לומר ברוך כבוד ה' ממקומו עונים באימה ואומרים ביראה ואם ככה יעשה לקדושי עליונים כלם טהורים שרפי קדש. אכן מה נענה אשר בעפר יסודנו ובשל כחנו אנשים אשר היו טמאים מבית ומחוץ תלפנו וכתמי חטאתנו רשומן ניכר וכאבנו נעכר ומה הלשון אומרת והוא מגו"אלנו לגלוכית שמה ועם כל זה גבר' חסדיו וקדשנו במצותיו לשרתו ולברך בשמו כי עם ה' החסד והרבה עמו לזכות את ישראל. ויהי אחר הדברים האלה וכהנה רבות כל שבערכין נדון לפי כבודו ית' ולפי קצורנו ושפלותנו. על אחת כו"כ יגדל אשמה השולח אמרתו אר"ש לא מטהורה או ידלג כאיל קרי חדא ופרי תלת בו ירוץ כך כלבי אין זה מברך הברכות כתקנן ריש מילין אמר מוציא לו בלע כבלע את הקדש ולא זו בלבד אלא לשון מדברת ולא ידע מאי קאמר אשר לבו הלך חשכים פגוס יוצא בשוק"י האיש ירצה מטייל בשוק בין הרחובות שפתותיו דובבות ולבו לא נכון עמו הלך בדרך מרחוק והוא לא ידע תיב"ה היכא סגיא שברכה אחת היא או שנא לספיר' דברים הוא דאתא

ברוך הוא וברוך שמו

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם. הַזָּן אֶת הָעוֹלָם כֻּלּוֹ. בְּטוּבוֹ בְּחֵן וּבְחֶסֶד וּבְרַחֲמִים הוּא

כמהר סיפו"ר או לחש בעלמא. על זה ידוו כל הדווים דלא סגי שאינו ראוי ולא הגון לדבר לפני המלך וכל שכן להודות לו ולברכו אלא שאין פיו ולבו שוין סורר ומורה אינו שומע מה שמוציא מפיו אוי לה לאותה בושה ומה יעשה כי יקום אל וכי יפקוד מה ישיבנו. הלא אם ידבר איש אל רעהו וק"ו לפני שר יכלכל דבריו והלב מבין שיהיה זכאי באמירתו ומכוין לשונו בנועם שיח ואיך לא יחרד וילפת בבואו לברך לשם ה' אל עולם:

לכן אשר נגע אלהים בלבו ישים מעייניו לבא אל המלך ביראה ואהבה ובשמחה ויברך בשפה ברורה דברים כתקנן בלב שלם להלל לשבח שם קדשו אשר בחסדיו ורחמים גדולים לא פנה למעשיו אשר קצר קצר בעבודתו ויט אליו חסד לזונו ולפרנסו והלא כנגד עינינו מספ"ק דבתרא אשר רבי פתח אוצרותיו בשני בצורת ולא רצה שיזונו עמי הארץ והוא ברחמיו זן ומפרנס לכל החכם יהיה או סכל יהיה והיה כצדיק כרשע ושלחנו ערוך לכל כדכתיב נותן לחם לכל בשר לכל דייקא בכל אופן שיהיה. ונתן טעם כי לעולם חסדו והענין יובן במ"ש הריטב"א בחידושיו דטעם רבי שלא רצה שיזונו עמי הארץ היינו שלא יחסר לתלמידי חכמים אבל אם די לת"ח והותר אז ודאי היה זן גם לעמי הארץ וז"ש נותן לחם לכל בשר בין חכם בין עם הארץ בין צדיק

בין רשע והטעם כי לעולם חסדו הן לא קצרה יד ה' לפרנס לכל וז"ש הזן את העולם כלו דייקא צדיקי ורשיעי והוא נותן לחם לכל בשר ויהיב טעמא כי אין חסרון לטובים וישרים באשר נזונים הרעים וחטאים כי לעולם חסדו והשפי"ע בנלאות שפע על אורות לתת לאיש ואיש די מחסורו לרעים ולטובים כי אין מחסור ליראיו. ואמור בכפיל"א הזן את העולם וכו' נותן וכו' כי בתחילה כללא כייל גם לכל צבא השמים אשר ברא ויצר ועשה לאין חקר והכל נזונים בשפע קדוש רוחני כמ"ש דוד המלך ע"ה אתה עשית את השמים שמי השמים וכל צבאם הארץ וכל אשר עליה הימים וכל אשר בהם ואת' מחיה את כלם כי בלתי שפעו אין לשום דבר בשמים ובארץ ובים קיום והרמז ישא ברכה מאת ה' וצדקה מאלהי ישעו ישא ר"ת ים שמים ארץ וז"ש הזן את העולם כלו לתת לאי"ש כדרכיו אי"ש ר"ת ארץ ים שמים. ויען הכל נברא בעבור איש צדיק כי זה כל האדם וכל העולם כלו לא נברא אלא לצוות לזה לכן איש ר"ת ארץ ים שמים כי איש צדיק הכל נברא בשבילו וז"ש הזן את העולם כלו בכלל ופרט אשר בשמים ובארץ ובים בטובו בחן ובחסד וברחמים לכל אחד שפע חיות שיהא ניזון לפי מהותו ומדרגתו והדר מפרט נותן לחם לכל בשר לחם גשמי לבני אדם אשר בעפר יסודם בש"ר להם ככה יאכלו את לחמב לרצון להם לפי טבעם וגשמותם היה להם לחומ"ר אוכלי לחם וגם אם יחטא איש והרבה להשחית וחדל ממנו השפע הרב הנגזר לבא עליו כמ"ש המקובלים כי מלך הכבוד ברחמיו הוא נדרש לכל שואל וכל אשר ישאל תכף השפע יוצא רחובות הנהר אשר מן השפע ההוא ישתלשל וירד למטה מדרגה אחר מדרגה עד כי בבא השפע לארץ יגיע הנה בא"ה ונהיית שאלה אשר שאול שאל האיש. אמנם מדת הדין מצפון תפתח ושם יש בית דין הגדול שבבא השפע הרב לשואל והיה בעבור לפני ב"ד אשר בצד צפון מעייני בדיניה דהאי גברא ואם ראוי לפי מעשיו לכל השפע ההוא או מקצתו עובר השפע הראוי לו ומשתלשל ויורד בעה"ז לאיש ההוא וכל אשר אינו ראוי לו מעכבין אותו שם באופן שמצדו יתברך לא יבצר לתת לכל שואל ככל אשר שאל אך מעשיו היו בעוכריו לעכב השפע וכל זה שמור ליראי ה' וזהו רמז הכתוב מה רב טובך אשר צפנ"ת ליראיך כלומר הטוב הרב אשר בצד צפון המתעכב שם על ידי ב"ד עד כאן דבריהם ז"ל. וז"ש כי הוא יתברך נותן לחם וכו' כפי כח הנותן נותן תדיר. אבל חטאות הצבור והיחיד הן הן היו בעוכרי כלל ופרט לעכב שפע הרב הנשפע. ועם כל זה בטובו הגדול לא חסר לנו. כי גם דעונותינו השו השפע וב"ד אשר מצד צפון עיניהם ישיתו בשמרם עכ"ב רב. על כל פנים בטובו הגדול לא חסר ואל יחסר מזון ליזון אם רב ואם מעט:

הוּא נוֹתֵן לֶחֶם לְכָל בָּשָׂר. כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: וּבְטוּבוֹ הַגָּדוֹל תָּמִיד לֹא חָסַר לָנוּ. וְאַל יֶחְסַר לָנוּ מָזוֹן לְעוֹלָם וָעֶד: בַּעֲבוּר שְׁמוֹ הַגָּדוֹל. כִּי הוּא אֵל זָן וּמְפַרְנֵס לַכֹּל. וּמֵטִיב לַכֹּל וּמֵכִין מָזוֹן לְכָל בְּרִיּוֹתָיו אֲשֶׁר בָּרָא. בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ הַזָּן אֶת הַכֹּל:

נודה

נותן לחם לכל בשר כי לעולם חסדו. אפשר לפרש בחקירת כת הקודמין כי הנה נמצא עוף אחד הניזון מהרוח ואינו צריך שום מזון רק באות נפשה שאפה רוח. ובהכי ניזון וא"כ מדוע לא עשה כך לבני אדם רוח אחד להם והכל ברוח או לפחות לעם סגולתו ואז היו פנויים לעבודתו כי על אחת כמה וכמה על פת לחם יפשע גבר ואלו הן חטאות הצבור והיחיד וניחא להו כי ע"י חטא אדה"ר נטמטו ניצוצות הקדושה בדומם צומח חי וע"י הזריעה והקצירה וכיוצא נעשה בירור ונגמר ע"י האכילה ומשם יפרד הפסולת ומרוחניות אשר במאכל נזונת הנשמה ומהטוב הנשאר נעשה גוף האדם. ובזה פירשו המפרשים תקנו כלאן מאכל ובגוים זריתנו דאתמוהי מתמה קרא דהלא האכילה היא לברר והגלות לברר ואמאי תרתי וז"ש תקנו כלאן מאכל שאנו אוכלים כלאן והכל לברר וא"כ מה צורך בגוים זריתנו לברר הלא טוב שיבואו כל ניצוצות הקדושה במאכל ולא נצטרך לגלות עכ"ד ובזה נתבאר אצלנו איזה גרגירים כמבואר בספרי הקטן ראש דוד סוף פ' וילך עש"ב. וז"ש נותן לחם לכל בשר שהאלהים עשה שיזונו בלחם ולא תימא שזה היה להטריח לבני אדם לטובם לא כי אלא כי לעול"ם חסדו זה חסד ה' לעולם בכללו לברר ניצוצות הקדושה מדומם צומח חי ולתקן העולם בכללו:

וזה חזיתי לאחד קדוש שנתן טעם נכון למה שהמן היה נבלע באברים כי הנה בלחם יש פסולת וניצוצות הקדושה מעורבין ובאכילה נעשה הברור ונפרד הפסולת והשאר נעשה חלק מהגוף. אמנם המן היה יורד מן השמים ואמרו רז"ל פ' אד"מ אין דבר טמא יורד מן השמים וא"כ הכל קדושה ולכן אין בו פסולת וכלו היה נבלע באברים:

ואגב

נוֹדֶה לְךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ . עַל שֶׁהִנְחַלְתָּ לַאֲבוֹתֵינוּ אֶרֶץ חֶמְדָּה טוֹבָה וּרְחָבָה . וְעַל שֶׁהוֹצֵאתָנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם . וּפְדִיתָנוּ מִבֵּית עֲבָדִים וְעַל בְּרִיתְךָ שֶׁחָתַמְתָּ בִּבְשָׂרֵנוּ . וְעַל תּוֹרָתְךָ שֶׁלִּמַּדְתָּנוּ . וְעַל חֻקֶּיךָ שֶׁהוֹדַעְתָּנוּ . וְעַל חַיִּים חֵן וָחֶסֶד שֶׁחוֹנַנְתָּנוּ . וְעַל אֲכִילַת מָזוֹן שָׁאַתָּה זָן וּמְפַרְנֵס אוֹתָנוּ תָּמִיד . בְּכָל יוֹם וּבְכָל עֵת וּבְכָל שָׁעָה :

וְעַל הַכֹּל יְיָ אֱלֹהֵינוּ אֲנַחְנוּ מוֹדִים לָךְ . וּמְבָרְכִים אוֹתָךְ . יִתְבָּרַךְ שִׁמְךָ בְּפִי כָּל חַי תָּמִיד לְעוֹלָם וָעֶד : כַּכָּתוּב וְאָכַלְתָּ וְשָׂבָעְתָּ . וּבֵרַכְתָּ אֶת יְיָ אֱלֹהֶיךָ עַל הָאָרֶץ הַטּוֹבָה אֲשֶׁר נָתַן לָךְ : בָּ"א יְיָ עַל הָאָרֶץ וְעַל הַמָּזוֹן :

רחם

ואגב אמרתי אעלה זכרון לדיק הוא הרב המובהק כמהר"ר יעקב ששון זלה"ה הרב המחבר ס' בני יעקב שפירש בזה כונת הפ' פ' בלק ותקראן לעם לזבחי אלהיהן ויאכל העם וישתחוו לאלהיהן וילמד ישראל לבעל פעור דהנה ידוע דעבודת פעור לאחריז בפני הע"ז כמוהם יהיו עושיהם וישראל היו אוכלי המן והיה נבלע באברים ולא אפשר לעשות כמעשיהם דמעלנא אית להו ומפקנא לית להו ואם כן לא מצו לעבוד לפעור כדרך עבודתו לכן הנה אלה רשעים הפקירו בנותיהם וילמדום בת בתחילה פיתה אותו אוכל לאיש ישראל לאכול עמה זבח רשעים תועבה . וכשאכל מזבחי מתים הרי הוא מוכן לכלבים לעבוד עבודת פעור וש"ה ותקראן לעם וכו' ויאכל וכו' וילמד לבעל פעור . כי מתוך אכילתם הן בעון עבדו לפעור כפי עבודתו והרי הוא כמבוא"ר :

ויראה לרמוז בפסוק נותן לחם לכל בשר שאותיות שניות הוא שם חת"ך הממונה על הפרנסה . ובזה נתבאר אמרנו מ"ש פ"ק דברכות על האומר תהלה לדוד אילימא דאית ביה פותח את ידיך נימא הלל הגדול דכתיב נותן לחם לכל בשר וכו' ככתוב בקונטרים פתח עינים . ובפ' פותח את ידיך יש לכוין ולדקדק תיבת פות"ח שם רמז מורה דבמזלא תליא והמשכיל יבין דקדוק תיבת פותח ויגעם מתוק לחיכו :

והתקין מחיה ומזון וכו' אפשר לפרש על פי מאמרם ז"ל הובא בס' שתי ידות להרמד"ל ז"ל דף כ"ז ר' ברכיה אמר חמינא חד ב"נ דהוה אתי נפקנא לגביה בדיקנה ליה במקרא וכו' ולא אשכחנא ביה אמינא הוא וכלבא ייכלון כחדא וכו' אמר לי ודאי מארחוי דמארך אתרחקת דאיהו תקן פתורא

עד לא ייתי אדם ועד לא יפקד ליה ועד לא יבדוק ליה וכו' ע"ש וז"ש והתקין מחיה ומזון לכל בריותיו אשר ברא נשמותיהם מקודם וכשיבראם בגוף ונפש הכל מתוקן לסעודה לפני ליווי ובדיקה . וחתימה מעין פתיחה ומשביע לכל חי רצון לכל דיקא בין הגון בין שאינו הגון וזהו הזן את הכ"ל :

ארץ חמדה טובה ורחבה ברית ותורה וכו' . בבר נתבאר אצלנו במה שחקרו המפרש' דיעקב ועשו אחים שחלקו העולמות והעה"ז נטל עשו והעה"ב נטל יעקב וא"כ איך מלאנו ידינו ורגלינו לעשות חיל ולאכול את חלב הארץ ואף השמלה שרים ישורו לבוש מכלול בגדי חמודות וכסותיה' יותר עשר ידות ואפילו עני שבישראל בשבת וי"ט ערוך השלחן בשר ודגים ושאר מעדנים ויאמר האומר כי הוא גזל בידינו כי העה"ז כלו לעשו ואין לנו אלא כדי חיותנו . ורוח חכמים נוחה דאלמלא קבלו ישראל התורה מוט התמוטטה הארץ נמוגים הארץ וכל יושביה ובמלא דהעולם היה אבד ובאו ישראל וקבלו התורה וקיימו העולם ומלואו והו"ל כדין המציל מזוטו של ים ומשלוליתו של נהר הרי אלו שלו גם כתיב אם לא בריתי יומם ולילה חקות שמים וארץ לא שמתי . ובני עשו שלא רצו התורה והנם ככל הגוים ערלים הפסידו העה"ז וזכו בו ישראל מקבלי התורה ומקיימי ברית מילה להם לבדם נתנה הארץ טובה ורחבה לאכול לשבעה ולהתענג יחד עשירים שאננו מלי כריסייהו מעדני מלך משופרי שופרי :

ועוד תירצו בזה דקי"ל האחין שחלקו וילא שט"ח בטלה מחלוקת והכא נהי דיעקב ועשו חלקו העולמות אבל יצא שט"ח של שעבוד מצרים ופרעו אותו

רַחֵם נָא יְיָ אֱלֹהֵינוּ עַל יִשְׂרָאֵל עַמֶּךָ וְעַל יְרוּשָׁלַיִם עִירֶךָ. וְעַל צִיּוֹן מִשְׁכַּן כְּבוֹדֶךָ. וְעַל מַלְכוּת בֵּית דָּוִד מְשִׁיחֶךָ. וְעַל הַבַּיִת הַגָּדוֹל וְהַקָּדוֹשׁ שֶׁנִּקְרָא שִׁמְךָ עָלָיו: אֱלֹהֵינוּ. אָבִינוּ רְעֵנוּ. זוּנֵנוּ. פַּרְנְסֵנוּ. וְכַלְכְּלֵנוּ. וְהַרְוִיחֵנוּ. וְהַרְוַח לָנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ. מְהֵרָה מִכָּל צָרוֹתֵינוּ. וְנָא אַל תַּצְרִיכֵנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ. לֹא לִידֵי מַתְּנַת בָּשָׂר וָדָם וְלֹא לִידֵי הַלְוָאָתָם. כִּי אִם לְיָדְךָ. הַמְּלֵאָה. הַפְּתוּחָה. הַקְּדוֹשָׁה. וְהָרְחָבָה. שֶׁלֹּא נֵבוֹשׁ. וְלֹא נִכָּלֵם לְעוֹלָם וָעֶד:

רצה

אותו זרע יעקב אי לזאת בטלה מחלוקת וזכו ישראל גם בעוה"ז. ועוד תירצנו במ"ש רבי לוי רמי כתיב לה' הארץ ומלואה וכתיב והארץ נתן לבני אדם ל"ק כאן קודם ברכה כאן לאחר ברכה ונמצא דקודם ברכה לה' הארץ ומלואה ובני עשו אין להם חלק כלל בקדשי שמים כי הכל שלו יתברך ואני שאנו מברכים לשמו זכינו בו והוא שלנו כדכתיב והארץ נתן לבני אדם. והשתא על השלחן דמשתמש יותר מכדי אותם העשירים גם הבינונים ובפרט בשבתו' וימים טובים וגם זכינו בארץ ישראל נחלת צבי לצבאות עכו"ם לזה תקנו בברכת הארץ הלזו דרך שבח להקב"ה וממילא לעקר ולשרש את כל טענות זרע עשו וז"ש נודה לך על שהנחלת לאבותינו ארץ חמדה טובה ורחבה. וכי תאמרו הרי יעקב אע"ה קדש וסילק מזרעו זכות העוה"ז לז"א ברית ותורה הן הן הדברים שבעבורם נתקיים העולם שהיה אבד ואנן בדידן שומרי ברית ומקבלי תורה אשרנוהי וקיימנוהי ואתקיים וזכינו בו כדין המציל מזוטו של ים ושלילותו של נהר דהרי אלו שלו זאת היתה לנו לבא לרש' גוים גדולים ועצומי' ובתי' מלאים כל טוב וכל שלחנות מלאו דשן. ועל שהוצאתנו מארץ מצרים וכו' רמז התירוץ האחר דאחר החלוקה יצא שט"א ופרעוהו ולכן בטלה מחלוקת וזכינו גם בעוה"ז. ועל הכל אנחנו מודים לך ומברכין את שמך רמז התירוץ אחר דקודם ברכה לה' הארץ ומלואה והמברך קונה ע"י הברכה וזרע עשו לא חפץ בברכ' ותרחק ממנו טוב העוה"ז:

ובאופן אחר יראה במש"ל בפסקא ורב כמו שנאמר דבמעמד בין הבתרים נתן הארץ על מנת שעבוד ת' שנה ובברית מילה של אברהם אע"ה נתן לו הארץ על מנת לקבל אלהותו ולא נזכר שם גלות. וכראות ישראל במצרים שאם היו מקיימין שטר בין הבתרים היו נטמעים ח"ו לזה על פי ה' תפסו השטר השני של המילה דליכא גלות אלא קבלת אלהותו וכשיט' רש"י והרי"ף בההיא דכתובות דף מ"ד עיין לעיל באורך וז"ש על שהנחלת לאבותינו ארץ טובה ורחבה ברית ותורה כלומר שהארץ נתנה לישראל על מנת שיקבלו אלהותו בברית ותורה לעובדו וכ"א הרי במעמד בין הבתרים לא נזכר במתנ' הארץ ברית ותורה לז"א על שהוצאתנו מארץ מצרים כלומר דיצ"מ לא היתה אלא לקיים השטר השני של המילה ושפיר קאמר שהנחלת ארץ טובה ברית ותורה. ובהכי ניחא דאיחר יציאת מצרים וקדמה קודם הכל אמנם עיקר הברכה על שהנחיל ארץ ברית ותורה. וכדי שלא יקשה דבמעמד בין הבתרים ליכא אלא גלות לז"א על שהוצאתנו מארץ מצרים לפני הזמן ופדיתנו מבית עבדים השט"א ערות הארץ כי כפשע ביני ובין המות ולכן תפסנו שטר המילה וז"ש על בריתך וכו' ועל חקי רצונך וכו'. ויען כי אחר שעשינו העגל תפס הוא יתברך השיטה כדעת הרא"ש דשתי השטרות קיימין ונתחייבנו קבלת אלהותו ותורתו ושעבוד מלכיות. לז"א ועל הכל אנחנו מודים לך ומברכין את שמך כי כל מעשיו יתברך בצדק ואמת ורחמים גדולים תלי תלים:

ועל ציון משכן כבודך רמז למאי דכתיב כי בחר ה' בציון או"ה למושב לו. ופירשו הראשונים כ"ן דבמלחמת עמלק כי יד על כס יה דאין השם שלם ואין הכסא שלם כביכול וזהו או"ה למושב דכאשר ימחה זכר עמלק במהרה בימינו יהיה כסא שלם והשם שלם וזהו אותיות או"ה. וזהו שאמר על ציון משכן כבודך על שם או"ה למושב לו ואתיא זכירה שימחה זכר עמלק ואז יהיה השם שלם וכסאו שלם:

ועל הבית הגדול והקדוש שנקרא שמך עליו דקי"ל מקריבין אפי' שאין בית ואז"ל אף כשהוא שמם בקדושתו עומד ואמרו בהגדה דאליהו זכור לטוב מקריב שני תמידין בכל יום בבית המקדש וא"כ שפיר קאמר שנקרא שמך עליו. ובזה נתבאר אצלנו כונת הכתוב ויתרון ארץ בכל הוא מלך לשדה נעבד הכוונה ויתרון ארץ ישראל כי כן ארץ

סוף

הוא א"י כמש"ל על פ' הנותן מטר על פני ארץ בכל היא כלומר בכל זמן בין בבנינה בין בחרבנה יש יתרון ישראל ולא תימא שקדושתה ועליונתה הוא בבנינה ובניה לא כי אלא יש לה יתרון בכל אפילו שוממה. תדע כי מלך הכבוד לשדה גם בהיות הבית המקדש שדה בחרבנו נעבד דאליהו זכור לטוב מקריב בכל יום לפי שקדושת הבית במקומה דמקריבין אע"פ שאין בית. וכן כל ארץ ישראל אף בחרבנה יש לה יתרון. ומלות עשה אחת מתרי"ג מלות לדעת הרמב"ן לדור בארץ ישראל גם בחרבנה וכן מוכח בהדיא בספרי ועיין מ"ש הרשב"ץ בתשוב' ח"ג סימן רפ"ח ע"ש:

רצה והחליצנו וכו' כתב מהריק"ש בהגהותיו סימן קפ"ח ולא דמי לתפלה שמזכיר שניהם שבת ויום טוב בברכה אמלעית. והטעם שמעתי מפי מורי רבינו ז"ל דבשבת וי"ט מתפלל שבע לבד ואי אפשר להתפלל שמנה לפיכך מתפלל של יום טוב דחביבא דאתיא מזמן לזמן ומזכיר בה שבת. אבל בהזכרת ברכת מזון אין לריך ברכה כי אם הזכרה לבד לפיכך מזכיר שניהם כל אחד בפני עלמו וזה נכון:

הוא מטיב לנו הוא הטיב וכו'. יש גורסים כן שיהיה הוה עבר עתיד. אבל מר"ן בש"ע סי' קפ"ע כתב עבר הוה עתיד ע"ש. ואפשר לפרש תחלת הברכה שתקנו לומר אבינו מלכנו אדירנו בוראנו גואלנו ויש לדקדק דהול"ל בוראינו בריסא דטרם כל נברא האדם כי ילד יולד ויעל כיונק וכשיגדל קלא יודע רבונו ואח"ך משגיח בחסדיו בתשובה והוא קדושנו קדוש יעקב מתיקם אלינו רועינו רועה ישראל:

בשבת רְצֵה וְהַחֲלִיצֵנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ בְּמִצְוֹתֶיךָ וּבְמִצְוַת יוֹם הַשְּׁבִיעִי הַשַּׁבָּת הַגָּדוֹל וְהַקָּדוֹשׁ הַזֶּה כִּי יוֹם זֶה גָּדוֹל וְקָדוֹשׁ הוּא לְפָנֶיךָ לִשְׁבּוֹת בּוֹ וְלָנוּחַ בּוֹ בְּאַהֲבָה כְּמִצְוַת רְצוֹנֶךָ וּבִרְצוֹנְךָ הָנִיחַ לָנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ שֶׁלֹּא תְהֵא צָרָה וְיָגוֹן בְּיוֹם מְנוּחָתֵנוּ וְהַרְאֵנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ בְּנֶחָמוֹת צִיּוֹן עִירֶךָ וּבְבִנְיַן יְרוּשָׁלַיִם עִיר קָדְשֶׁךָ כִּי אַתָּה הוּא בַּעַל הַיְשׁוּעוֹת וּבַעַל הַנֶּחָמוֹת:

אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ. יַעֲלֶה וְיָבֹא וְיַגִּיעַ וְיֵרָאֶה וְיֵרָצֶה וְיִשָּׁמַע וְיִפָּקֵד וְיִזָּכֵר זִכְרוֹנֵנוּ וּפִקְדוֹנֵנוּ וְזִכְרוֹן אֲבוֹתֵינוּ וְזִכְרוֹן מָשִׁיחַ בֶּן דָּוִד עַבְדֶּךָ. וְזִכְרוֹן יְרוּשָׁלַיִם עִיר קָדְשֶׁךָ. וְזִכְרוֹן כָּל עַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל לְפָנֶיךָ. לִפְלֵיטָה לְטוֹבָה לְחֵן וּלְחֶסֶד וּלְרַחֲמִים לְחַיִּים וּלְשָׁלוֹם בְּיוֹם חַג הַמַּצּוֹת הַזֶּה: זָכְרֵנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ בּוֹ לְטוֹבָה. וּפָקְדֵנוּ בוֹ לִבְרָכָה. וְהוֹשִׁיעֵנוּ בוֹ לְחַיִּים: וּבִדְבַר יְשׁוּעָה וְרַחֲמִים חוּס וְחָנֵּנוּ וְרַחֵם עָלֵינוּ וְהוֹשִׁיעֵנוּ כִּי אֵלֶיךָ עֵינֵינוּ כִּי אֵל מֶלֶךְ חַנּוּן וְרַחוּם אָתָּה:

וּבְנֵה יְרוּשָׁלַיִם עִיר הַקֹּדֶשׁ בִּמְהֵרָה בְיָמֵינוּ. בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ בּוֹנֵה בְרַחֲמָיו יְרוּשָׁלָיִם אָמֵן:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם. הָאֵל אָבִינוּ מַלְכֵּנוּ. אַדִּירֵנוּ בּוֹרְאֵנוּ גֹּאֲלֵנוּ. יוֹצְרֵנוּ קְדוֹשֵׁנוּ קְדוֹשׁ יַעֲקֹב. רוֹעֵנוּ רוֹעֵה יִשְׂרָאֵל: הַמֶּלֶךְ הַטּוֹב וְהַמֵּטִיב לַכֹּל. שֶׁבְּכָל יוֹם וָיוֹם. הוּא הֵטִיב הוּא

מטיב

הרבים ועזוז ונפלאותיו וא"כ הול"ל בוראנו אבינו מלכנו אדירנו גואלנו ואפשר דרמז כאן סוד הגלגול וז"ש אבינו מלכנו ומסיבה שהוא מלכנו מלך המשפט לזה הוא אדירנו חוזקנו ה' אלהים בחזק יבא לחשבון מכל חטאות האדם ועל כן בוראנו פעם אחרת ומביאנו בגלגול לכלה הפשע ועל ידי זה גואלנו גאולת נפשנו מהשט"א כי טרם התקון אין לבא אל שער המלך בלבוש שק העונות כי הוא קדוש ולריך שכל עמו יתקדשו וז"ש קדושנו קדוש יעקב. וזאת נחמתינו כי הוא רועינו רועה ישראל וכמו שפירשו הראשונים ה' רועי לא אחסר כלומר בהיות ה' רועי אין לי לחשוב בשום דבר כי ודאי לא אחסר:

ובאופן אחר אפשר כמ"ש בזוהר הקדוש דבשלמא האומות שייך בהם כליה כי האומות תחת השרים וכשיפול השר גם אומתו אשר תחתיו כלה ונחרבה. לא כאלה חלק יעקב כי יולר הכל הוא שר שלנו כביכול וכשם שהוא קיים כך כביכול ישראל קיימין. ואמרו ז"ל בישועת ישראל שהקדוש ב"ה עושה אותם בריה חדשה כמ"ש ביליאת מלרים ובלרת המן וז"ש אבינו מלכנו שאנו תחת עול מלכותו דוקא וא"כ הוא אדירנו וחוזקנו שבל נמוט לעולם. ואם גרמו חטאתינו לימסר ביד מלך קשה כהמן. בוראנו עושה אותנו בריה חדשה כמשו"ל על פסוק ועם נברא יהלל יה ועי"ז גואלנו ואז נחזור

מֵטִיב . הוּא יֵיטִיב לָנוּ . הוּא
גְמָלָנוּ . הוּא גוֹמְלֵנוּ . הוּא
יִגְמְלֵנוּ לָעַד לְחֵן וּלְחֶסֶד וּלְרַחֲמִים ,
וּלְרֶוַח הַצָּלָה וְהַצְלָחָה בְּרָכָה
וִישׁוּעָה נֶחָמָה פַּרְנָסָה וְכַלְכָּלָה .
וְרַחֲמִים וְחַיִּים וְשָׁלוֹם וְכָל טוֹב .
וּמִכָּל־טוּב אַל יְחַסְּרֵנוּ : הָרַחֲמָן
הוּא יִמְלוֹךְ עָלֵינוּ לְעוֹלָם וָעֶד :
הָרַחֲמָן הוּא יִתְבָּרֵךְ בַּשָּׁמַיִם
וּבָאָרֶץ : הָרַחֲמָן . הוּא יִשְׁתַּבַּח
לְדוֹר דּוֹרִים . וְיִתְפָּאַר בָּנוּ לָנֵצַח
נְצָחִים . וְיִתְהַדַּר בָּנוּ לָעַד
וּלְעוֹלְמֵי עוֹלָמִים : הָרַחֲמָן . הוּא
יְפַרְנְסֵנוּ בְּכָבוֹד : הָרַחֲמָן . הוּא
יִשְׁבּוֹר עֻלֵּנוּ מֵעַל צַוָּארֵנוּ וְהוּא
יוֹלִיכֵנוּ קוֹמְמִיּוּת לְאַרְצֵנוּ : הָרַחֲמָן
הוּא יִשְׁלַח לָנוּ בְּרָכָה מְרוּבָּה
בְּבַיִת זֶה וְעַל שֻׁלְחָן זֶה שֶׁאָכַלְנוּ
עָלָיו : הָרַחֲמָן הוּא יִשְׁלַח לָנוּ
אֶת אֵלִיָּהוּ הַנָּבִיא זָכוּר לַטּוֹב .
וִיבַשֶּׂר לָנוּ בְּשׂוֹרוֹת טוֹבוֹת
יְשׁוּעוֹת וְנֶחָמוֹת : הָרַחֲמָן הוּא

יְבָרֵךְ אֶת־אָבִי מוֹרִי . בַּעַל הַבַּיִת
הַזֶּה. וְאֶת אִמִּי מוֹרָתִי . בַּעֲלַת
הַבַּיִת הַזֶּה . אוֹתָם וְאֶת־בֵּיתָם
וְאֶת־זַרְעָם . וְאֶת כָּל־אֲשֶׁר לָהֶם.
אוֹתָנוּ וְאֶת כָּל אֲשֶׁר לָנוּ . כְּמוֹ
שֶׁנִּתְבָּרְכוּ אֲבוֹתֵינוּ . אַבְרָהָם
יִצְחָק וְיַעֲקֹב בַּכֹּל מִכֹּל כֹּל . כֵּן
יְבָרֵךְ אוֹתָנוּ . כֻּלָּנוּ יַחַד בִּבְרָכָה
שְׁלֵמָה . וְנֹאמַר אָמֵן : בַּמָּרוֹם
יְלַמְּדוּ עֲלֵיהֶם וְעָלֵינוּ זְכוּת שֶׁתְּהֵא
לְמִשְׁמֶרֶת שָׁלוֹם . וְנִשָּׂא בְרָכָה
מֵאֵת יְיָ . וּצְדָקָה מֵאֱלֹהֵי יִשְׁעֵנוּ :
וְנִמְצָא־חֵן וְשֵׂכֶל טוֹב בְּעֵינֵי
אֱלֹהִים וְאָדָם :

(לשבת) הרחמן הוא ינחילנו ליום שכלו שבת
ומנוחה לחיי העולמים :

הָרַחֲמָן הוּא יַנְחִילֵנוּ לְיוֹם שֶׁכֻּלּוֹ טוֹב : הָרַחֲמָן הוּא
יְזַכֵּנוּ לִימוֹת הַמָּשִׁיחַ וּלְחַיֵּי הָעוֹלָם הַבָּא :
מִגְדּוֹל יְשׁוּעוֹת מַלְכּוֹ וְעוֹשֶׂה חֶסֶד לִמְשִׁיחוֹ לְדָוִד
וּלְזַרְעוֹ עַד עוֹלָם : עוֹשֶׂה שָׁלוֹם בִּמְרוֹמָיו הוּא יַעֲשֶׂה
שָׁלוֹם עָלֵינוּ וְעַל כָּל יִשְׂרָאֵל וְאִמְרוּ אָמֵן :

יראו את יי קדושיו כי אין מחסור ליראיו : כפירים
רשו ורעבו ודורשי יי לא יחסרו כל טוב : הודו ליי
כי טוב כי לעולם חסדו : פותח את ידיך ומשביע לכל
חי רצון : ברוך הגבר אשר יבטח ביי והיה יי מבטחו :

הנני מוכן ומזומן לקיים מצות כוס שלישי מארבע כוסות לשם יחוד קוב"ה ושכינתיה ע"י
ההוא טמיר ונעלם בשם כל ישראל :

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם בּוֹרֵא פְּרִי הַגָּפֶן :

הלל נרצה יפעילו שפתי תהלל יה נשמת כל חי. בנעימה קדושה אספרה שמך לאחי . וערכה לה'
מנחת האומ"ר כריח ניחוחי :

ופותחין הדלת לזכור כי ליל שמורים היא ואומרים שפוך חמתך :

שפוך חמתך אל הגוים אפשר לפרש במ"ש פ"ק דע"ז על פסוק רק אתכם ידעתי מכל משפחות האדמה על כן אפקוד וכו' מאן דאית ליה שישיא ברחמיה מסיק וא"ר אבהו משל לאדם שנושה בשני בני אדם אחד אוהבו ואחד שונאו אוהבו נפרע ממנו מעט מעט שונאו נפרע ממנו בבת אחת. וכתיב כי הנה אויביך יהמיון וכו' על עמך יערימו סוד ואמרו רז"ל כי אויבי ה' הם אויבי ישראל ולמדוהו מהאי קרא. וז"ש שפוך חמתך אל הגוים בבת אחת כי הם שונאיך ולשונא יפרע בבת אחת והראיה שהם שונאיך כי אכל את יעקב וכו' ושונאי ישראל הם שונאי ה' ולכן שפוך חמתך בבת אחת. וכתב רבינו בחיי פרשת וארא תקנו רז"ל להתחיל בכוס רביעי שפוך חמתך לפי שעתיד הקב"ה להשקות לאו"ה ד' כוסות של פורענות וכו' ע"ש וכ"כ הרב אבודרהם והרשב"ץ בסוף מאמר חמץ לא רצה בזה דאין טעם זה מחייב לומר כן בכוס רביעי ולא בשאר כוסות. לכן פירש דבד' כוסות יש קפידא דזוגות אלא דליל שמורים הוא וכו' ולכן בכוס רביעי אמרינן שאין אנו דואגים מהפורענות דאיכא בזוגות והשם ישפוך חמתו על הגוים לא עלינו וזהו לא לנו דסמיך ע"ש:

ולי ההדיוט נראין דברי רבי בחיי ודעמיה ול"ק מה שהק' דאמאי בד' אומרים שפוך די"ל דבכוף ד' כוסות אמרינן ליה דכנגד ד' כוסות של גאולה ישפוך חמתו ד' כוסות תרעלה על הגוים וא"ש בכוס ד' שהוא סיומם. אך מ"ש הוא משום זוגות לא נהירא דתקנו לומר שפוך חמתך משום היזק דזוגות דא"כ כשישתו זוגות יזוקו ואם לאו לא יזוקו ועוד אינו נראה ליחס זה כלפי מעלה ח"ו ועוד דכתיב כי אכל את יעקב וכו' ודוק:

לא לנו ב' לא לנו להבין הכפל אפשר דשאלתנו היא בעבור השכינה להקימה מנפילתה ותחזור עטרה ליושנה אבל ס"ד כי מה שאנו שואלין על השכינה יש דברים בגו שידענו דעמה יפקון ובעבור זה נבקש להקים סוכת דוד כדי שנגלה עמה מהגלות לז"א לא לנו דבין נפוק עמה והן לא אנו שואלין על השכינה וז"ש כי לשמך תן כבוד שהיא השכינה כידוע:

למה יאמרו הגוים איה נא אלהיהם וכו' כלומר היעודים וכולי נחמתא לופים אמרום הם לעתים רחוקות והרולה לשקר וכו' ח"ו וז"ש למה יאמרו הגוים איה נא אלהיהם נא דייקא הכונה למה אינו מראה אלהים עתה כמו רגע כל ההבטחות וכליון חרוץ לא"ה וזהו איה נא עכשיו. ואלהינו בשמים וכו' כלומר מלך ב"ו ימהר יחיש לנקום נקמתו טרם יקראהו אסון וימות הוא או השונא אבל מלך הכבוד ממ"ש חי וקיים ה' ילעג למו כי הוא יכול ליפרע בכל זמן בחיים או במות וז"ש ואלהינו בשמים כל אשר חפץ עשה ואין מידי מליל וכל קבל דנא עצביהם כסף וזהב אלילים אלמים. ומה שאמר ידיהם ולא ימישון רגליהם ולא יהלכו והו"ל לומר יד להם וכו' כי היכי דנקט פה להם עינים להם וכו' פירש הגאון מהר"ר יצחק אב"ד מקראקא זלה"ה דקי"ל דשברי ע"ז שרי אבל תבנית יד ורגל אסור שביולא בהם נעבד ולכן בכל שאר אברים פה עינים אזנים אף נאמר להם פה להם וכו' דלריך שיהא האבר מחובר לע"ז. אמנם ביד ורגל כתיב ידיהם ולא ימישון רגליהם וכו' לרמוז דיד ורגל אף כשהן נפרדים אסורין מפני שביולא בהן נעבד עד כאן ודפח"ח:

לא יהגו בגרונם איכא למידק דהול"ל גרון להם ולא יהגו ותו דכבר אמר פה להם ולא ידברו וכד הויני' עלי' פירשתי במשז"ל דנבוכדנצר נתן שם קדוש בפי הע"ז והיתה מדברת ודניאל הוציא את שם הקדוש מפיו

שְׁפֹךְ חֲמָתְךָ אֶל הַגּוֹיִם אֲשֶׁר לֹא יְדָעוּךָ. וְעַל מַמְלָכוֹת אֲשֶׁר בְּשִׁמְךָ לֹא קָרָאוּ. כִּי אָכַל אֶת יַעֲקֹב וְאֶת נָוֵהוּ הֵשַׁמּוּ. שְׁפָךְ עֲלֵיהֶם זַעְמֶךָ וַחֲרוֹן אַפְּךָ יַשִּׂיגֵם. תִּרְדֹּף בְּאַף וְתַשְׁמִידֵם מִתַּחַת שְׁמֵי יְיָ:

לֹא לָנוּ יְיָ לֹא לָנוּ כִּי לְשִׁמְךָ תֵּן כָּבוֹד עַל חַסְדְּךָ עַל אֲמִתֶּךָ: לָמָּה יֹאמְרוּ הַגּוֹיִם אַיֵּה נָא אֱלֹהֵיהֶם: וֵאלֹהֵינוּ בַשָּׁמָיִם כֹּל אֲשֶׁר חָפֵץ עָשָׂה: עֲצַבֵּיהֶם כֶּסֶף וְזָהָב מַעֲשֵׂה יְדֵי אָדָם: פֶּה לָהֶם וְלֹא יְדַבֵּרוּ עֵינַיִם לָהֶם וְלֹא יִרְאוּ: אָזְנַיִם לָהֶם וְלֹא יִשְׁמָעוּ אַף לָהֶם וְלֹא יְרִיחוּן: יְדֵיהֶם וְלֹא יְמִישׁוּן רַגְלֵיהֶם וְלֹא יְהַלֵּכוּ לֹא יֶהְגּוּ בִּגְרוֹנָם

בְּגְרוֹנָם: כְּמוֹהֶם יִהְיוּ עֹשֵׂיהֶם כֹּל אֲשֶׁר־בֹּטֵחַ בָּהֶם: יִשְׂרָאֵל בְּטַח בַּיְיָ עֶזְרָם וּמָגִנָּם הוּא: בֵּית אַהֲרֹן בִּטְחוּ בַיְיָ עֶזְרָם וּמָגִנָּם הוּא: יִרְאֵי יְיָ בִּטְחוּ בַיְיָ עֶזְרָם וּמָגִנָּם הוּא:

יי

מפיו וזש"ה ופקדתי על בל בבבל והוצאתי את בלעו מפיו וזה רמז הכתוב לא יהגו בגרונם כלומר אם ראה תראה איזה ע"ז מדברת ח"ו אין הע"ז מדברת רק דבר אחר הוא הגורם כמו שנותנים שם קדוש לתוך פיה וגרונה ואז השם קדוש מדבר. וכן להבדיל איזה שד נכנס שם ומדבר כאשר סופר וזה אמר ולא יהגו בגרונם כלומר שאם אזניך תשמענה דבר אין זה מהע"ז והיינו לא יהגו בגרונם רק מהגין ומצפצפים מכח דבר אחר כאמור:

ישראל בטח בה' וכו' יראה במה שאמרו בזהר הקדוש דאומות העולם הם תחת ע' שרים וכשמתמלא סאת' מעביר השר באשמתם ואח"ך נופלת האומה שתחתיו כמש"ה יפקוד ה' על צבא המרום במרו' ועל מלכי האדמה על האדמה אבל ישראל אשר אנו תחת ממשלתו יתברך דוקא והוא השר שלנו כביכול לכך אנו קיימין לעד זהת"ד וז"ש ישראל בטח בה' עזרם ומגינם הוא דכיון דהוא עזרם דהוא השר שלהם כביכול א"כ הוא מגינם שלא יכלו ויהיו קיימין ולזה ישראל בטח בה' כי הבוטח בו הוא עזרו ומגינו דאנחנו עמו ולאן מרעיתו ואנו קיימין וגם ישראל יכון לעד כשם שהוא קיים ואמר בית אהרן בטחו בה' יען כי הם ראשי בני ישראל וכתיב בהו יורו משפטיך ליעקב וכו' וכתיב ובאת אל הכהן וכו' ומסורה בידינו אי רישא דעמא זכאה כולי עמא זכאה לכן אמר בית אהרן בטחו בה' אתם הכהנים הלויים שלא יש לכם חלק בארץ לא תלכו אחרי הבצע ותניחו עסק התורה אלא בטחו בה' כי הוא יפרנס אתכם והוא עזרם ומגינם כי אם אתם אל תבטחו בה' ותשתדלו בהבלי העה"ז יצא לפע לחטאת ישראל דאי רישא דעמ' לאו זכאה כולי עמ' לאו זכאין וכמו שנתבאר אצלנו סמיכות הכתוב פרשת ויקרא חטאת הקהל הוא אשר נשיא יחטא שם רמז אם ראה תראה חטאות הצבור כי הן בעון שבית ישראל בקהל עונות וחטאים שמענה ואתה דע לך אשר נשיא יחטא דרישא דעמא לא אתקן וקופה של שרצים תלויה לו לפניו לו היה כן הרב"ה כמוהו ואחריו לו יהיה כן וזהו הסמיכות חטאת הקהל הוא והגורם לזה אשר נשיא יחטא ועל כן אמר בפרטות בית אהרן בטחו בה' כי אתם לעד בבני ישראל וזכות הרבים תלוי בכם או אשמם בראשכם. ויען אמר ישראל בטח בה' כי אנחנו עמו ותחת ממשלתו חבל נחלתו בהנחל עליון גוים בדור הפלגה לקחנו לחלקו ואין רשות לשום שר עלינו. לזה אמר יראי ה' בטחו בה' עזרם ומגינם הוא ואמרו רז"ל יראי ה' אלו הגרים וכן פירש"י כי הוה ס"ד כי הגרים מתחילה היו תחת ממשלת השר של אומה ההיא אשר באו ממנה וא"כ בכלות השר ההוא והאומה אשר תחתיו גם הגרים שהיו מהאומה ההיא המה יאבדו באבדן מולדתם לזה אמר יראי ה' בטחו בה' אלו הגרים אתם גם אתם כגר כאזרח בטחו בה' כי כאשר זכיתם לחסות תחת כנפיו אין לכם עוד שייכות עם אותה אומה והשר שלה דגר שנתגייר כקטן שנולד דמי ויהי מאז אשר ישראל עמדו על הר סיני גם נשמות הגרים שם עמדו וזה אגלי דקדוק לשון רז"ל שאמרו גר שנתגייר כקטן שנולד דמי והול"ל עכו"ם שנתגייר דקודם שנתגייר לא היה גר ומה הלשון אומרת גר שנתגייר אמנם רז"ל בנותק לשונם רמזו דזה כבר היה לעולם גר דנשמתו עמדה ונשא"ת והוא מרומים במעמד הנורא מעמד הר סיני ועד אשר הגיע זמנו נתגייר בפועל. ועוד הוא הגר הזה ניצוץ קדוש אשר היה באומה ההיא אשר מעולם היה ראוי לבא ולהסתפח על נחל' ה' אלא דאשתהויי אשתהי עד היום הזה ולכן קורא אני עליו גר שנתגייר ולא עכו"ם שנתגייר דמיום היותו בקרבו קדוש ומעותד להתגייר. הוא הדבר אשר דברו יראי ה' אלו הגרים בטחו בה' כי כבר אינכם תחת השר וקדוש ישראל מלככם בטחו בו והוא יגן עליכם:

ולפי פשוטו אפשר לומר במה שפירש רד"ק בפסוק לא לנו ה' לא לנו וז"ל אמר כמו שעשית חסד עם אבותינו והוצאתם ממצרים כן תעשה עמנו בכל דור ודור ואעפ"י שאין אנו ראוים אל תעשה לנו כי אם לשמך כי גם הם לא היו ראוים לולי כבוד שמך וברית האבות עכ"ל וכפי זה אפשר דרוח הקדש מסיבה לישראל שאלו דיעשה להם נסים כמו שעשה ביציאת מצרים ישראל בטח בה' וכו' כלומר שאלתך כהוגן וכה יהיה כימי צאתך ממצרים רק בטח על ד' בכל לבך. וכלפי דביציאת מצרים היו שלשה חלקים ישראל והלוים והגרים ישראל היו בשעבוד מר וקשה והלוים לא שתו בכוס זה רק לא היו יכולים לצאת' ממצרי' וכמשז"ל דשבט לוי לא נשתעבדו. וערב רב ריח שעבוד לא עדת בהו והיו בני חורין לגמרי וכנגדן נקט שלשתן שעתה הקב"ה יעשה כיל"מ

ולזה

יְהוָה זְכָרָנוּ יְבָרֵךְ יְבָרֵךְ אֶת בֵּית יִשְׂרָאֵל יְבָרֵךְ אֶת בֵּית אַהֲרֹן: יְבָרֵךְ יִרְאֵי יְהוָה הַקְּטַנִּים עִם הַגְּדוֹלִים: יֹסֵף יְהוָה עֲלֵיכֶם עֲלֵיכֶם וְעַל בְּנֵיכֶם: בְּרוּכִים אַתֶּם לַיהוָה עֹשֵׂה שָׁמַיִם וָאָרֶץ: הַשָּׁמַיִם שָׁמַיִם לַיהוָה וְהָאָרֶץ נָתַן לִבְנֵי־אָדָם: לֹא הַמֵּתִים יְהַלְלוּ־יָהּ וְלֹא כָּל־יֹרְדֵי דוּמָה: וַאֲנַחְנוּ נְבָרֵךְ יָהּ מֵעַתָּה וְעַד עוֹלָם הַלְלוּיָהּ:

אהבתי

ולזה נקט ישראל ובית אהרן הכולל כל שבט לוי כמו שפירש רד"ק ויראי ה' הם הגרים כי הם השלשה חלקים שהיו ביציאת מצרים וכיוה לגרי' בשם יראי ה' לאפוקי הערב רב שיצאו ממצרים שלא יראו את ה' והם היו בגרם המחלות נחל"ס לישראל נזיקין וחבלות אבל הני גרים הם יראי ה' ומדקדקים במצות כפירוש ה"ר אברהם הגר שכתבו התו' בקדושין דף ע' כנודע :

ה' זכרנו יברך וכו'. אמרו בזוהר הקדוש ח"א דף רל"ג זכרנו יברך אלין גוברין. יברך את בית ישראל אלין נשין וע"ש מה שהאריך. וממנו נקח פירוש זכרנו גוברין בית ישראל נשין. ונפרש לדרכנו בס"ד. ויראה במ"ש פ' הבא על יבמתו כל השרוי בלא אשה שרוי בלא ברכה שנא' להניח ברכה אל ביתך ובזה פי' הרב מהרא"ח זלה"ה כתוב הדר הוא פ' תולדות ויקר' יצחק אל יעקב ויברך אותו ויצוהו ויאמר לו לא תקח אשה מבנות כנען קום לך פדנה ארם וכו' ואל שדי יברך אותך וכו' דבתחילה כיון שהיה שרוי בלא אשה ושרוי בלא ברכה לכך ויברך אותו אמנם כשצוהו קום לך פדנה ארם וקח לך משם אשה מעתה אינך צריך לברכתי דכאשר ישא אשה ישא ברכה מאת ה' וז"ש ואל שדי יברך אותך. כי כך היא המדה להניח ברכה אל ביתך עכ"ד. ורבי ישמעאל סבר בחולין דף מ"ט דכהנים מברכי' ישראל והקב"ה מברך לכהנים דכתיב ואני אברכם ור"ל לכהנים ע"ש וז"ש ה' זכרנו יברך אלין גוברין וכשהקב"ה מברך לאנשי' ודאי הם נשואים דאי לאו הכי שרוי בלא אשה שרוי בלא ברכה וכיון שכן יברך את בית ישראל אלין נשין וראויות להתברך כי הן הגורמות להתברך הזכרים. אמנם זהו לישראל אך הכהנים יש להם מעלה אחרת דעד שלא נשאו כיון שהם מברכין ישראל הקב"ה מברכם דכתיב ואני אברכם וא"כ כשנושאים אינו חידוש שיתברכו מפי עליין כי בכל יום יתברכו מן השמים ועם כל זה יברך את בית אהרן אלו נשי הכהנים הגם כי בעליהן בעיניהן עד שלא נשאו הם מבורכים אף עפ"כ ראויות נשי הכהנים להתברך כי אין ספק יהיה לבעליהן תוספת ברכה בנשואין וכיון שהם גורמות יברך את בית אהרן ראויות הן להתברך ואמר יוסף ה' עליכם ועל בניכם והנה הם שלשה כי בתחילה אמר יברך ישראל וכהנים וגרים ואח"ך יוסף ה' עליכם זאת שנית ועוד בה שלישיה עליכם ועל בניכם ובתלתא ודאי הויא חזקה כי טוב בעיני ה' לברך את ישראל תדיר ולא פסיק :

ברוכים אתם לה' עושה שמים וארץ וכו'. אפשר במשז"ל בראשית ברא אלהים בתחילה עלה במחשבה לברא העולם במדת הדין וראה שאין העולם מתקיים שתף מדת רחמים עם מדת הדין הה"ד ביום עשות ה' אלהים ארץ ושמים ולמדנו דגבי עשות שמים וארץ שם השמיענו דשתף מדת רחמים לקיום העולם וז"ש ברוכים אתם וכו' כלומר אל תתמה דמה ילדק אנוש עם אל להתברך מפי עליון ושוליו מלאים כמה טמאים כי אין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא לז"א ברוכים אתם לה' שם הרחמים עושה שמים וארץ דשתף מדת רחמים כרמוז בפסוק ביום עשות ה' אלהים ארץ ושמים וז"ש לה' עושה שמים וארץ דשתף רחמיו ואי לזאת ברוכים אתם לה' מדת הרחמים. וברוב רחמיו השמים שמים לה' והארץ נתן לבני אדם זהו לאחר ברכה וכדאמר ר' לוי ובזה תבין שישראל יתברכו מן השמים ברוב עושר וכבוד כי ישראל מברכים ועל ידי הברכה הארץ נתן לבני אדם אך העכו"ם ועשו בכלל רשעים שבחייהם קרויים מתים לא המתים יהללויה ולא כל יורדי דומה אף שלא הגיע זמנם והמה רוצים עם דומה עד יבא זמנם כמ"ש פ"ק דחגיגה וזהו לא המתים העכו"ם בחייהם ולא כל יורדי דומ' שפרחה נשמת' ולא הגיע זמנם והם יורדי דומה אפי' מישראל וכיון דעשו וכל העכו"ם אינם מברכים לשם ה' א"כ לא אפשר להם לזכות בעה"ז אף שיעקב אע"ה נתן העה"ז לעשו כל שלא בירך לא קנה וקודם ברכה לה' הארץ ומלואה. ואנחנו נברך יה מעתה ועד עולם הללויה ואחר ברכה כתיב והארץ נתן לבני אדם אהנו לן ברכות שמים לזכות בעה"ז ברב עושר וכבוד משא"כ עשו וסיעתו :

אהבתי

אָהַבְתִּי כִּי יִשְׁמַע יְיָ אֶת־קוֹלִי תַּחֲנוּנָי: כִּי הִטָּה אָזְנוֹ לִי וּבְיָמַי אֶקְרָא: אֲפָפוּנִי חֶבְלֵי מָוֶת וּמְצָרֵי שְׁאוֹל מְצָאוּנִי צָרָה וְיָגוֹן אֶמְצָא: וּבְשֵׁם יְיָ אֶקְרָא אָנָּה יְיָ מַלְּטָה נַפְשִׁי: חַנּוּן יְיָ וְצַדִּיק וֵאלֹהֵינוּ מְרַחֵם: שֹׁמֵר פְּתָאִים יְיָ דַּלּוֹתִי וְלִי יְהוֹשִׁיעַ: שׁוּבִי נַפְשִׁי לִמְנוּחָיְכִי כִּי יְיָ גָּמַל עָלָיְכִי: כִּי חִלַּצְתָּ נַפְשִׁי מִמָּוֶת אֶת־עֵינִי מִן־

דמעה

אהבתי כי ישמע ה' את קולי תחנוני וכו' רז"ל אמרו בפסחים דף קי"ח דרש רב' מאי דכתיב אהבתי כי ישמע ה' את קולי תחנוני אמרה כנסת ישראל לפני הקב"ה רבש"ע אימתי אני אהובה לפניך בזמן שאתה שומע קול תחנוני ואפשר לפרש במ"ש בזהר הקדוש דלא לשתמע קליה בצלותא. ודייקי רבנן דמדקאמר קליה ולא קאמר קלא היינו דאפילו הוא בעצמו לא ישמע קולו וזו צריכה רבה להוציא הדברים מפיו בחיתוך אותיות ותיבות כתקנן ויהיה בלחש עד שהוא בעצמו לא ישמע קולו וצריך ליזהר בזה זהירות יתר מאד וז"ש אימתי. אני אהובה לפניך בזמן שאתה שומע קול תחנוני אתה דוקא ולא המתפלל עצמו ולזאת יקרא תפלה בכונה שלימה:

א"נ אפשר במ"ש פ"ג דתעניות דשמואל גזר תעניתא ותכף בלילה בא מטר ואמר שהוא כאומר תנו לו ואל יראה פני. ואמרו זכה תאות לבו נתת לו ומ"ש וארשת שפתיו היינו כשלא זכו וז"ש אימתי אני אהובה בזמן שאתה שומע קול תחנוני לאפוקי תנו לו ואל יראה פני ותיסגי כי הטה אזנו לי אבל מכיר אני בעצמי שאיני ראוי להיות בסוג תאות לבו נתת לו ולכן בימי אקרא כלומר בכל ימי אקרא ואתפלל לפניו ולא יעלה על לב שאני מסוג תאות לבו נתת לו אלא שם אנכי על ששמע קולי:

ועוד אפשר לפרש במה שנתבאר אצלנו בקונטרים דברים אחדים דרוש ד' מיסוד רז"ל והרב הארי"י זצ"ל כי האדם בעת צרה צריך להזכיר זכיותיו אבל צריך להתבונן ולומר לשון דמשתמע לתרי אנפי שהקב"ה מכיר מחשבות יודע מה שבלבו כי הוא רוצה להזכיר זכיותיו וירא כי לא יכול מחמ' המקטריגי' שלא יקטרגו גם על זכיותיו שאינם כהוגן וכיוצא ויתרבה הקטרוג ח"ו ולכן נקט לשון דמשמע נמי שמתחנן לאל להצילו והמקטריגים לא יבינו דברים שבלבו. ופירשנו בזה פ' אמרי האזינה ה' בינה הגיגי הקשיבה לקול שועי מלכי ואלהי כי אליך אתפלל. וקלא מהקדמה אזהזכרנו לעיל בפסקת וישמע ה' את קולנו. גם ידוע מ"ש בזהר הקדוש על פסוק ויקרבו ימי ישראל ויקרבו ימי דוד דהצדיקים מתקנים כל יום ויום ובעת פטירתם קרבו ויאתיון ימים שלמים ומתוקנים ע"ש באורך וברוחב וכזה אפשר שו"ש אהבתי כי ישמע ה' את קולי תחנוני דהול"ל קול תחנוני אבל כיון כי ישמע קולו אשר בלבו מכוין להזכיר זכיותיו וגם ישמע תחנוניו כפשטן של דברים. כי הטה אזנו לי לצרכי להביט ברחמיו אל זכיותיו. ובימי אקרא כלומר אני עשיתי המצאה להזכיר ימי בתחינתי ואני מכוין שהוא ברחמיו יראה ימי דרובם ככולם שלמים הם מתוקנים ומסוגלים בתורה ומצות:

אפפוני חבלי וכו'. אפשר במ"ש פרק חלק דף צ"ה וישבי בנוב אמר רב יהודה אמר רב איש שבא על עסקי נוב אמר הקדוש ב"ה לדוד עד מתי עון זה טמון בידך על ידך נהרג נוב עיר הכהנים ועל ידך נטרד דואג האדומי ועל ידך נהרג שאול ושלשת בניו רצונך יכלה זרעך או תמסר ביד אויב אמר לפניו רבש"ע מוטב אמסר ביד אויב ולא יכלה זרעו יומא חד וכו' א"ל אבישי איפוך צלותך א"ל אי הכי סייע בהדן היינו דכתיב ויעזור לו אבישי וכו' ע"ש באורך. ואפשר לרמוז כי ה' ברחמיו זימן לאבישי לזה כי שם הקדוש של אבישי יש בו אותיות ישבי וא' יותר ואלף הוא אותיות פל"א שמשם הרחמים ובכח זה יוכל נגד ישבי וז"ש אפפוני חבלי מות כלומר סבבוני מכאובי מות הוא מיתת שאול ואנשי נוב שנהרגו וזהו חבלי מות מכאובי מות בהריגת הצדיקים ומצרי שאול צרות גיהנם של דואג שבכל זה הייתי אני סיבה מצאוני שהמקטרג היה רודף ומצאוני שאני נתרציתי להמסר ביד אויב ועל כן צרה ויגון אמצא להמסר ביד ישבי. ובשם ה' אקרא להפוך דברי שיכלה זרעי ויצילני כמ"ש לי אבישי איפך צלותך ובשם ה' אקרא וי"ו מוסיף על תפלת אבישי. אנה ה' מלטה נפשי כי אני חוזר ממה שקבלתי להמסר ביד אויב. חנון ה' וצדיק ואלהינו מרחם. כלומר צדיק הוא וצדיק דינו אבל הוא ברחמים. שומר פתאים ה' וגם אני הייתי פתי כשקבלתי להמסר ביד אויב. דלותי שבא לידי סכנת מות ולי יהושיע הושיעני מהצרה שלא יהרגני ישבי ושלא לנגדי אבישי שילמדני להפך דברי ועל כן שובי נפשי למנוחיכי דמעתה אין אויב קם נגדי כי ה' גמל עליכי

עליפי לקבל תפלתי להפוך הענין. כי חלצת נפשי ממות ע"י ישבי. את עיני מדמעה שהייתי סיבה להיות נהרג ולבטל עבודת ה' את רגלי מדחי שהייתי מוכרח לילך מדחי אל דחי עם דומה כיון שלא נשלמו שנותי כמ"ש פ"ק דחגיגה. אבל עתה

ליבא. כל האדם כוזב כלומר שהכל יהיה להאדם כווב שהוא ליבא ואלו נתקיים זה אוי מה היה. מה אשיב כל תגמולוהי שנתן בלבי לחזור ולחלק ביניהם:
ואפשר לרמוז דכוונת מה אשיב לה' כל תגמולוהי

דִּמְעָה אֶת רַגְלִי מִדֶּחִי: אֶתְהַלֵּךְ לִפְנֵי יְיָ בְּאַרְצוֹת הַחַיִּים: הֶאֱמַנְתִּי כִּי אֲדַבֵּר אֲנִי עָנִיתִי מְאֹד: אֲנִי אָמַרְתִּי בְחָפְזִי כָּל־הָאָדָם כֹּזֵב: מָה אָשִׁיב לַיהוָה כָּל־תַּגְמוּלוֹהִי עָלָי: כּוֹס יְשׁוּעוֹת אֶשָּׂא וּבְשֵׁם יְהוָה אֶקְרָא: נְדָרַי לַיהוָה אֲשַׁלֵּם נֶגְדָה נָּא לְכָל עַמּוֹ: יָקָר בְּעֵינֵי יְהוָה הַמָּוְתָה לַחֲסִידָיו: אָנָּה יְהוָה כִּי אֲנִי עַבְדֶּךָ אֲנִי עַבְדְּךָ בֶּן אֲמָתֶךָ פִּתַּחְתָּ לְמוֹסֵרָי: לְךָ אֶזְבַּח זֶבַח תּוֹדָה וּבְשֵׁם יְהוָה אֶקְרָא: נְדָרַי לַיהוָה אֲשַׁלֵּם נֶגְדָה נָּא לְכָל עַמּוֹ: בְּחַצְרוֹת בֵּית יְהוָה בְּתוֹכֵכִי יְרוּשָׁלָיִם הַלְלוּיָהּ:

הללו

כשאמות אתהלך לפני ה' בארצות החיים בגן עדן תיכף ומיד. האמנתי כי אדבר זה הדיבור הקשה שיכלה זרעי אני עניתי מאוד היה לי עינוי גדול שכמעט נתחרטתי על הסיבת הענין שהיה בחזיון בצרת גדולה ולא נתישבתי וסברתי כל האדם כווב לשון פוסק כמו שפירש"י ע"פ והיה בכזיב כלומר שיכלה כל זרעו. וכשראה ברוח הקודש שישאר יואש וממנו ישתלשל מלכות בית דוד אמר מה אשיב לה' כל תגמולוהי עלי כוס ישועות תרתי שהצלתנו מן המות וקבלת דברי להפוך העונש שיכלה זרעי וגם זרעי לא כלה. נדרי לה' שנדרתי בצרתי אשלם וכו' ומזה תבחין יקר בעיני ה' המותה לחסידיו שאמר שאני נתרציתי להמסר ביד אויב הצילני אנה ה' וכו' פתחת למוסרי תרתי האמורים ועל זה לך אזבח וכו':

עלי היינו על החסדים שעשית עם רות כשבאה אגל בועז בחצות שלא קללה כמשז"ל ע"פ חצות לילה וכך תיבות תגמולוהי עלי גימ' תר"י כמספר רות עם ג' אותיות והכולל. ור"ת מה אשיב לה' כל הוא כאלם הכונה דעשית לבועז כאלם שלא יקללנה ועל זה היה מודה ומשבח וכמו שלימדונו רז"ל שזה היה משבח דוד המלך ע"ה להקב"ה חצות לילה כלומר על מה שעשית עם זקנתי רות בחצות לילה שלא קללה בועז אקום להודות לך ע"ש:

אנה ה' כי אני עבדך אני עבדך בן אמתך פתחת למוסרי וכו' אפשר לפרש במה שאמרו רז"ל הובא בספר תורת המנחה כ"י לחכם קדמון מאוד הרב מהור"ר יעקב סקלי זלה"ה פרשת בשלח דישי פירש מאשתו ותבע שפחתו והיתה נאמנת והגידה לאשתו ונכנסה במקומה ותהר מדוד ויהי כמשלש חדשים שהוכר עוברה בניה סברו שהיא הרה לזנונים וחשבו להרגה וא"ל ישי אביהם שלא יהרגוה והולד יהיה עבד לאחיו כאסופי וכשנולד לא היה אוכל עמהם והיה נמאס ובזוי ונתנוהו בצאן וכן אמרו לשמואל כשאמר התמו הנערים עוד שאר בצאן זהו תורף דבריו: וכבר הרמ"ע ז"ל במאמרות כתב דישי קדוש לאלהיו מארבעה שמתו בעטיו של נחש היה סובר דאיסור עמון ומואב הוא בין לזכרים בין לנקבות והוא בא מאיסור מואבית והיה רוצה לטהר זרעו על ידי שפחה ע"ש באורך וז"ש אנה ה' כי אני עבדך וכו' ונתחיל מפסוק:

האמנתי כי אדבר אני עניתי מאד. שמעתי אומרים דהכונה על שהאמין לציבא שדיבר לה"ר על מפיבושת ואמר אתה וציבא תחלקו השדה ויצאת ב"ק ואמרה ירבעם ורחבעם יחלקו המלכות וז"ש האמנתי לציבא בלה"ר ועי"ז נמשך כי אדבר דיבור קשה אתה וציבא וכו' ועי"ז אני עניתי מאד שנחלקה המלכות ע"כ שמעתי. ויראה לפרש בדרך הזה אני עניתי מאד שלקיתי בכפלים שמלבד כי מלך ירבעם לא היה החלי בשוה כי ירבעם מלך על עשרה שבטים ולא נחלק המלכות לחלאין בשוה כמו שעשיתי למפיבושת. וזו רעה כפולה שבתחילה אמרתי שהכל יהיה לציבא ואם זה היה מתקיים היה הולך כל המלכות וגברו רחמיו שנתן בלבי לחזור שיחלקו יחדיו ועי"ז נשאר קצת מלכות לרחבעם וז"ש אני אמרתי בחפזי בתחילה בבא

מה אשיב לה' כל תגמולוהי עלי כלומר דאעיקרא דדינא הורתו ולידתו היתה מסוכנת ואחיו היו רוצים להרוג אמו היא ועוברה כי

הם ואביהם סברו שאמו של דוד הרה לזנונים והיא חסידה מאד שלא גילתה נמעשה השפחה ואשר היא באת במקומה שלא לבייש לבעלה ושלא לגלות מסתורין לבייש נם לשפחה אשר היא גלתה סוד אדוניה. וכשנולד היה בזוי מאוד כממזר ח"ו ושוב אתא שמואל ומשחו למלך והיה מסוכן עם שאול כמה זמן וכמה הרפתקי ושינו"י דחיקי עדו עליה ועל זה אמר מה אשיב לה' כל תגמולוהי עלי ועל איזה מהם אפטיר שפה לקבל אלפא מה אשיבנו רק אין דבר כי אם כוס ישועות לשון רבים כי באמת הם ישועות רבות ונפלאות ועל כן כוס ישועות אשא ובשם ה' אקרא מדת רחמים כי בהמון רחמיו עשה את כל התיל הזה נדרי לה' אשלם וכו' אשר נדרתי בעת לרתי אשלם. יקר בעיני ה' המותה לחסידיו כי אחיו בחרון אפם חשבו להרוג אמם בעודנה מעוברת והיא ועוברה דוד הע"ה ימחו מספר חיים רק יקר בעיני ה' המותה לחסידיו ויצל אלהים אמי ואותי מן המות. אנא ה' יהמו נא רחמיך כי אני עבדך בן אמתך אמי היא היתה אם למקרא אמתך דייקא ולא אמה שמש כאשר חשב אבי. פתחת למוסרי שהיו סוברים שאני בא דרך זנות מאמני ואני אסור בזיקים. ואתה בגודל חסדיך פתחת למוסרי. ועל כן לך אזבח זבח תודה על כל הטובה. ואפשר לפרש בזה שאר פסוקים דלקמן:

יסור יסרני יה ולמות לא

הַלְלוּ אֶת־יְיָ כָּל־גּוֹיִם שַׁבְּחוּהוּ כָּל־הָאֻמִּים: כִּי גָבַר עָלֵינוּ חַסְדּוֹ וֶאֱמֶת יְיָ לְעוֹלָם הַלְלוּיָהּ: הוֹדוּ לַייָ כִּי טוֹב כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: יֹאמַר נָא יִשְׂרָאֵל כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: יֹאמְרוּ נָא בֵית אַהֲרֹן כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ: יֹאמְרוּ נָא יִרְאֵי יְיָ כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:

מִן הַמֵּצַר קָרָאתִי יָּהּ עָנָנִי בַמֶּרְחָב יָהּ: יְיָ לִי לֹא אִירָא מַה יַּעֲשֶׂה לִי אָדָם: יְיָ לִי בְּעֹזְרָי וַאֲנִי אֶרְאֶה בְשֹׂנְאָי: טוֹב לַחֲסוֹת בַּייָ מִבְּטֹחַ בָּאָדָם: טוֹב לַחֲסוֹת בַּייָ מִבְּטֹחַ בִּנְדִיבִים: כָּל גּוֹיִם סְבָבוּנִי בְּשֵׁם יְיָ כִּי אֲמִילַם: סַבּוּנִי גַם סְבָבוּנִי בְּשֵׁם יְיָ כִּי אֲמִילַם: סַבּוּנִי כִדְבֹרִים דֹּעֲכוּ כְּאֵשׁ קוֹצִים בְּשֵׁם יְיָ כִּי אֲמִילַם: דַּחֹה דְחִיתַנִי לִנְפֹּל וַייָ עֲזָרָנִי: עָזִּי וְזִמְרָת יָהּ וַיְהִי לִי לִישׁוּעָה: קוֹל רִנָּה וִישׁוּעָה בְּאָהֳלֵי צַדִּיקִים יְמִין יְיָ עֹשָׂה חָיִל: יְמִין יְיָ רוֹמֵמָה יְמִין יְיָ עֹשָׂה חָיִל: לֹא אָמוּת כִּי אֶחְיֶה וַאֲסַפֵּר מַעֲשֵׂי יָהּ: יַסֹּר יִסְּרַנִּי יָּהּ וְלַמָּוֶת לֹא נְתָנָנִי: פִּתְחוּ לִי שַׁעֲרֵי צֶדֶק אָבֹא בָם אוֹדֶה יָהּ: זֶה הַשַּׁעַר לַייָ צַדִּיקִים

נתנני וכו' הכונה יסור יסרני עד שלא יצאתי לאויר העולם שהייתי בסכנה אני ואמי ואחר כך יסרני בלדתי שהייתי נמאס ונבזה לעיני אבי ואחי וכשבא שמואל הנביא ומשחני שנתגלה הדבר מלדקת אמי ניצולתי מזה ופגעתי ביסורי שאול הצודה את נפשי לקחתה ולמות לא נתנני ועל כן חיובא רמיא להודות לה' וז"ש פתחו לי שערי לדק אבא בם אודה יה זה השער לה' לדיקים יבואו בו וגם אני לדקה נפשי. אודך כי עניתני לבא כל עניני בסתר ותהי לי לישועה שהושעתני מהכל. אבן מאסו הבונים קרי ביה הבנים וקאי על אשת ישי שחשדוה ונתבזית בעיני בעלה ובניה. היתה לראש פינה שנתגלה שהיא אבן בחן פנת יקרת. ור"ת אבן מאסו הבונים אמ"ה לרמוז שעל ידי ענין אמה נמאסה. מאת ה' היתה זאת היא נפלאת בעינינו מה עמקו מחשבותיו בהדי כבשי דרחמנא לא אתנו יודע היא נפלאת במופלא ובמכוסה. נענו כלם ואמרו זה היום עשה ה' נגילה ונשמחה בו כי נודע דישי ואשתו לא חטאו ודוד זרעו בו למינהו ומלך מלך והשכיל והיא שמחה שלימה לכלם:

ובאופן אחר אפשר לפרש כל הני קראי דאתאן עלייהו במ"ש בס' ילקוט דוד משם הרב שפתי כהן על התורה דגם נקבות מואביו' היו אסורות עד דוד הע"ה ומשום הכי אברהם וילחק לא קרבו אל בנות לוט לזיווג בניהם ע"ש ולריך לומר דהגם דכתיב בתורה

בתורה לא יבא עמוני ומוכח דלא גזר אלא על הזכרים ומוכרת דכו׳ הכתוב לא יבא עמוני דוקא עמוני לאפוקי עמונית דאי אמרת דגם נקבותיהן אסורו׳ ולא ז״כר ס״ר לכד הול״ל לא יבא עמון. מ״מ ה׳ חפץ שיהיה נעלם מחכמי ישראל שנות דור ודור התר זה עד בועז כי כך רלה הקב״ה שיהיו אסורות עד דוד ר״ל עד רות שנשאת לבועז. ויומתק לפי זה מש״ל גבי בעז נתחדשה הלכה עמוני ולא עמונית נתחדשה דייקא כי עד האידנא לא הותרו וגרלות ה׳ נסתרה והיא נעלמה הלכה זו וז״ש אנא ה׳ כי אני עבדך ועיני ראו רוב רחמיך אלי כי הלא אני עבדך בן אמתך רות פתחת למוסרי דייקא שבאמת עד עתה היו אסורות גם נקבות מואב כי לא ידעו פי׳ הכתוב לא יבא עמוני דהפירוש ולא עמונית ובהגיע תור שלשלת יחוסי פתחת למוסרי ופקחת עיני סנהדרין להתיר הנקבות ורמזת בזה כי ההתר אינו כי אם ללורכי ומכאן ואילך בעבור כבודי מתקיים ההתר והוא פלא על כן לך אזבח זבח תודה על כל החסדים והטובות. וזהו שאמר הכתוב במזמור פ״ט כי לה׳ מגיננו ולקדוש ישראל מלכנו אז דברת בחזון לחסידך ותאמר שויתי עזר על גבור הרימותי בחור מעם מלאתי דוד עבדי בשמן קדשי משחתיו אשר ידי תכון עמו אף זרועי תאמלנו לא ישיא אויב בו ובן עולה לא יעננו וכתותו מפניו לריו ומשנאיו אגוף ואמונתי וחסדי עמו ובשמי תרום קרנו ויש להעיר כמה דקדוקים במקראי קדש הללו. וזה דרכנו על הרוב לבלתי היות ביום משא במדב״ר. להאריך בהלעות והערות ודקדוקים על כן אמרתי בדרכנו זה כל היד המרבה לבדוק באנשי׳ אינו משובחת וגם עתה חדלתי מהיו׳ לאיש מוסך בקס״ת לא זז משם עד אשר ד״ק דקדוקים והרגשות ומתוך ביאורנו יובנו. אך אמרתי הני קראי דאתו לידן יתבארו אם על פי דרכנו ואם חוץ מדרכנו:

ודרך הקדי״ש אפשר לבארם באופן זה דהנה נודע דאיכא למאן דאמר דלמלך אין שוה שיהיה אביו או אמו מישראל לחוד רק בעינן אביו ואמו מישראל מכל לדדיו ואם אחד ממשפחת גרים לא סגי כדמשמע מדברי הרב הנמקי פ׳ מלות חלילה וכן לדיני נפשות. והרשב״ן בס׳ מגן אבות במסכת שמעיה ואבטליון הקשה דאיך מינוס לנשיא ואב ב״ד כיון שהיו גרים ותירץ דלא היה בישראל כמותם ובכי האי גונא שרי ע״ש. והרב המאירי בפסקי הוריות כ״י פ״ג ישנו בנותן טעם למאי דאמרו פ״ב דיומא שאול באחת ועלתה לו שנסתלק מהמלכות דוד בשתים ולא עלתה לו ונשאר במלכותו כי המלכות גזרה חכמתו שיהיה משבט יהודה וכששאלו ישראל מלך עדין לא היה ראוי דוד והושם שאול כמו פקיד עד שיהיה ראוי דוד דאתי מיהודה וכיון דשאול לא היה בעלם מלך אלא פקיד בדבר קל נדחה כי ק״ב הזמן להיות מלך מיהודה והוא ראוי אכן דוד המלך ע״ה כי הוא המלך האמיתי אף דשתים זו אירעו לו דין הוא שישאר במלכותו וזהו תורף דבריו ע״ש באורך. ובפ׳ הערל אמרו כתיב מלאתי דוד עבדי וכתיב שתי בנותיך הנמלאות וכו׳ ע״ש וז״ש כי לה׳ מגיננו ולקדוש ישראל מלכנו כלומר דדוד הע״ה הוא דבק עם ה׳ קדוש ישראל וכל מעייניו בו כמו שפירש רד״ק. אז דברת בחזון לחסידך הוא שמואל הנביא השקול כמשה ואהרן ומשו״ה נקט דבר׳ בחזון חזות קשה כי קשה דבר זה לשמואל הנבי׳ יען חייו תלוים במלכות שאול ור״ת אז דברת בחזון לחסידך ותאמר שויתי עזר הוא בגימטריא אבדל משאול עם הכולל וזאת חזות קשה שויתי עזר שמלכות על גבור הוא דוד הע״ה. וכי תימא הלא במלך בעינן שיהיה ישראל מכל לדדיו ודוד הע״ה מלד א׳ אתי מרות המואביה לז״א הרימותי בחור מעם שדוד הע״ה הוא מובחר ומבורר מכל העם ואין כמוהו בישראל ולכן שרי איכא דכ״ע כמ״ש הרב הרשב״ן ולא אכפת אי אתי מרות המואביה וז״ש הרימותי בחור מעם מלאתי דוד עבדי כלומר להיותו בחור מעם מובחר מישראל כלם לכן מלאתי דוד עבדי שאין כמוהו כמ״ש רד״ק ורמז דאתי ממואב דכתיב שתי בנותיך הנמלאות. ולדעת רד״ק והרב כלי יקר וסיעתם דשאול נמשח באפרסמא דכיא ז״ש מלאתי דוד עבדי שאין כמוהו והוא המלך האמיתי ולכן בשמן קדשי משחתיו שמן משחת קדש לאפוקי שאול דלהיותו כמו פקיד ואינו מלך בעלם לא נמשח בשמן המשחה רק באפרסמון. וזה טעם דדוד בשתים לא עלתה לו ואל זה רמז אף ידי תכון עמו על האחת וזרועי תאמלנו על השנית יען הוא המלך האמיתי כמ״ש הרב המאירי ז״ל. לא ישיא אויב בו כלומר לא יהיה לו האויב כנושה כמו שפירש רד״ק ולפי דרכנו רמז על האויב העיקרי דומה שילא לטעון ולקטרג על דוד הע״ה כמ״ש בהקדמת הזהר הקדוש וה׳ ברחמיו למד זכו׳ על דוד הע״ה והלילו. ובן עולה הוא האויב שילון למראית העין לא יעננו כמו דואג וסיעתו וכתותי מפני״ו לריו שהוא יראה בשונאיו ומשנאיו אגוף כי היה הגון וראוי לזה. והטעם ואמונתי וחסדי עמו כי הוא קם בכל חלות לילה והשכינה עמו וחוט של חסד משוך עליו ביום וזה ואמונתי כינוי לשכינה כידוע וחסדי חוט של חסד עמו בקומו בחלות. ובשמ״י שאמרתי וה׳ עמו תרום קרנו שידעו שלא חטא על כן יאמר שכינה עמו והוא בא לידי חטא והוא אומרו ובשמי דייקא רמז על וה׳ עמו:

ובאופן אחר יראה לפרש כי הנה ישראל השואלים מלך לשמואל הנביא לא יפה עשו וכמש״ה לא אותך מאסו וכו׳ וז״ש קדוש ישראל מלכנו ומשום הכי כאשר שאלו ישראל מלך לשמואל אז דברת בחזון דיבור קשה וחזות קשה לחסידך שמואל על ששאלו מלך וכמ״ש לא אותך מאסו וכו׳. ותאמר שויתי

שויתי עזר כלומר אינו מלכות בעלם אלא עזר על גבור והוא שאול הרימותי בחור מעם הוא שאול המלך אשר בחר בו משכמו ומעלה גבוה מכל העם וכתיב שאול בחיר ה' אך לא היה מיהודה וזהו בחור מעם מתוך העם כי בעת ההיא לא היה ראוי משבט יהודה. אדהכי והכי למאי דכיני ביני מצאתי דוד עבדי כי לו נאה המלכות ולכן בשמן קדשי משחתיו לאפוקי שאול דנמשח באפרסמון למ"ד כמש"ל אשר ידי תכון עמו בחיי שאול אף זרועי תאמצנו כשמלך אחר כך:

יָבֹאוּ בוֹ: אוֹדְךָ כִּי עֲנִיתָנִי וַתְּהִי לִי לִישׁוּעָה: אודך אֶבֶן מָאֲסוּ הַבּוֹנִים הָיְתָה לְרֹאשׁ פִּנָּה: אבן מֵאֵת יְיָ הָיְתָה זֹּאת הִיא נִפְלָאת בְּעֵינֵינוּ:

מאת

תכון עמו לעוזרו אף זרועי תאמצנו אחר שחטא. ומזה הטעם לא ישיא אויב הנפש המקטרג עלי' ובן עולה כגון ישבי בנוב לא יעננו. וכתותי מפניו צריו צרי הנפש המקטרגים אדיקם ואכניעם ומשנאיו הנראים אגוף.

ואמונתי וחסדי עמו שהשכינה עמו שהוא עניו והוא מרכבה לשכינה וכאלו הקריב כל הקרבנות אי לזאת אמונתי השכינה וחסדי עמו ובשמי שהוא כינוי לשכינה כמש"ה ויעש דוד שם והוא בחינתו תרום קרנו שזכה למלכות:

ועל פי זה נבאר הכתובים הנז' אודך כי עניתני והבאת אותי מרות המואביה ותהי לי לישועה דאין ממנין פרנס על הצבור אא"כ קופה של שרצים וכו' אבן מאסו הבונים קאי על רות המואביה ודכותה בנות מואב דעד האידנא היו אסורות גם נקבות מואב. היתה לראש פינה כי כתיב בתורה הנמצאות וכתיב מצאתי דוד עבדי כלומר דאלמלא דוד גם הבנות נאסרו. וכי תימא מאחר דכתיב עמוני איך היו אוסרים הנקבות ואיך סנהדרין שבכל דור לא דקדקו דעמוני ולא עמונית מואבי ולא מואבית לז"א מאת ה' היתה זאת היא נפלאת בעינינו כלומר כך רצה ה' שיהיה דבר זה מופלא ומכוס' מעינינו עד עת בא רות ועוד פירשתי בפסוקים אלו הלא היא כמוס בדרשותי פ' האזינו בס"ד:

ועוד ירא׳ם בהקדמה ראשונה שכתבנו והכי פירושן של דברים כי לה' מגיננו ולקדוש ישראל מלכנו כמש"ל דדוד הע"ה תמיד דבק בה' וכל מעייניו בו וזהו כי לה' מגיננו ירמוז על דוד בחיי שאול שהיה מגן ומושיע לישראל הוא לה' קדוש לאלהיו וגם בהיותו מלך לקדוש ישראל מלכנו תמיד ישעה המלך דוד אל קדוש ישראל: אז דברת בחזון לחסידיך שמואל וישי כי מה שחשבו ישי ובניו דאם דוד הרה לזנונים אינו אמת וגלית מסתורין ותאמר ממני יצאו כבושים שויתי עזר על גבור אנכי העירותי שאשת ישי תלך במקום השפחה וזהו שויתי עזר אשה מלשון אעשה לו עזר על גבור בתורה ישי דהיה נכנס באוכלוסא ויוצא באוכלוסא וזה פריה הרימותי שהיה דוד שפל ובזוי והרימותי בחור מעם וישי לא ידע כי מצאתי דוד עבדי מבנות לוט דכתיב שתי בנותיך הנמצאות בשמן קדשי וכו' כמדובר:

ולפי דרכנו יראה לפרש בסגנון זה אז דברת בחזון לחסידיך ותאמר כי כתוב בתורה לא יבא עמוני והיה הדבר סתום והיו הנקבות גם כן אסורות עד בעז וזהו שויתי עזר על גבור היא רות שבעז לקחה לאשה ואז נגלה לסנהדרין דמואביות מותרות ועד הנה היו אסורות אכן עתה ראיתי להתיר רות והטעם הרימותי בחור נשמ' דוד המלך אשר היתה טמונה בקליפות וזהו מעם והנה באה ונהיתה על ידי רות והן הן מפלאות תמים דעים וזהו מצאתי דוד עבדי מבנות לוט ובהגיע תור בשמן קדשי משחתיו אשר ידי תכון עמו לעזרו ולסומכו כי נשמתו היתה בעמקי הקליפות כמ"ש רבינו האר"י זצ"ל באורך ומטעם זה לא יחשוב ה' לו עון כי הוא היודע ועד דנשמתו היתה בעמקי הסט"א וזו היתה תחילת ביאתה ולכן יצרו מתגבר עליו מאד כי עדין ח"ו נאחז בסבך וטרחו גדול ולזה אינו נחשב לו העון כשאר בני אדם וזהו תורף דברי רבינו האר"י זצ"ל בקיצור ומשו"ה אמר אשר ידי

אבן מאסו הבונים וכו' שמעתי משם הרב המובהק מהר"ר משה חיון זלה"ה שפי' במ"ש פ"ק דמגילה דף ט"ו ת"ר ד' נשים יפיפיות היו בעולם שרה ואביגיל רחב ואסתר וכתבו התוספות קשה אמאי לא חשיב חוה דהא אמרינן פ' חזקת הבתים שרה לפני חוה כקוף בפני אדם וי"ל דלא חשיב אלא אותן הנולדות מאשה עכ"ל וז"ש אבן מאסו הבונים הם רבנן כלומר כשמנו ד' יפיפיות מאסו למנות חוה אבן הראשה דאבן כינוי לאשה. והוא דבר קשה שחוה היתה לראש פינה אלפא לסלת נקיה יפיפיה שהרי שרה ראש לד' יפיפיות לפני חוה כקוף וכו' ותירץ התו' דלא חשיב אלא אותן הנולדות מאשה וז"ש מאת ה' היתה זאת היא נפלאת בעינינו כלומר חוה מאת ה' היתה מעשה ידי יוצ"ר ולכך לא נמנית ולא מאסו בה רק דשאני חוה דהוית מעשה שמים ממש בעלם ולא על ידי אשה ע"כ שמעתי:

ויראה לפרש בסגנון אחר וניישב קושי' התוס' הנז' והוא שראיתי בס' דרוש שמואל פ' וירא שכתב שמעתי דאיתא במדרש יופי שרה יותר מחוה ולכאורה קשה דלא היה בעולם כחוה ותירצו דיופי

אדם

אדם יותר מחוה ולפ"ז הפי' כך בימי שרה דלא היתה יפה ממנה חשיב יפיה הרבה דאלו שרה בדורה אין כמוה אבל חוה אדם פוגמה ובערך זה. אמרו יופי שרה יותר מחוה דיופי שרה בזמנה חשיב טובא משא"כ חוה דלא נחשב יפיה מאחר דאיכא אדם עכ"ד ומעתה ל"ק קושית התוס' אמאי לא חשיב חוה דלא חשיב אלא שרה ודכוותא דבדור כל אחת מהן אין למעלה הימנה אבל חוה לא חשיבא בדורה כיון דאיכא אדם דיפה יותר ויותר. ובכן יש לפרש בקראין גם תירוץ זה הכונה אבן מאסו הבונים חוה דלא מנאוה בכלל היפפיות וקשה דהיתה לראש פינה ראשונה במלכות. אבל יש לתרץ שני תירוצים א' מאת ה' היתה זאת ולא נולדה מאשה וזאת שנית היא נפלאת בעינינו כלומר מאי דחשיב הוא אותה שאין בדורה כמוה וז"ש היא דייקא ולא אחרת נפלאת בעינינו אז תבא לחשבון אבל חוה אצל אדם לא חשיבא:

והיו ישראל חוץ ממשלתו בספרד ובאפריקא כמ"ש מהרימ"ט בדרשותיו וא"כ ישראל שבספרד ואפריקא שלא נגזרה גזרה עליהם לא נתחייבו בפורים ועין רואה ואזן שומעת דכל ישראל עושים פורים ותירצנו בזה כמה תירוצים על פי הדין והסברא והסוד ככתוב אצלנו במקומו. ומה שתירצנו על פי הסוד כללות הדבר הוא כי בשמים ממעל בפורים יש אור גדול יתר מאד המתיח' למרדכי ואסתר ומאיר בכל שנה ביום הפורים ומאחר אשר בשמים ממעל האיר וזרח אור המופלא הזה כ"ל שישנו באסת"ר חיובא רמיא על כל ישראל לשמוח בפורים כל קבל האור המאיר בשמים וז"ש זה היום עשה ה' ראה והתקין להאיר המאור הגדול בעבור הנס שנעשה לישראל שניצולו מהגזרה. א"כ נגילה ונשמחה בו אף שלא נגזרה עלינו אותה גזרה לכבוד האור המתגלה בשמים ממעל כדבר האמור אנא ה' הושיעה נא אנא ה' הצליחה נא ויצליח ישראל ובאורך נראה אור:

מאת זֶה הַיּוֹם עָשָׂה יְיָ נָגִילָה וְנִשְׂמְחָה בוֹ: זה

אָנָּא יְיָ הוֹשִׁיעָה נָּא:
אָנָּא יְיָ הוֹשִׁיעָה נָּא:
אָנָּא יְיָ הַצְלִיחָה נָא:
אָנָּא יְיָ הַצְלִיחָה נָא:

בָּרוּךְ הַבָּא בְּשֵׁם יְיָ בֵּרַכְנוּכֶם מִבֵּית יְיָ: ברוך אֵל יְיָ וַיָּאֶר לָנוּ אִסְרוּ חַג בַּעֲבֹתִים עַד קַרְנוֹת הַמִּזְבֵּחַ: אל אֵלִי אַתָּה וְאוֹדֶךָּ אֱלֹהַי אֲרוֹמְמֶךָּ: אלי הוֹדוּ לַייָ כִּי טוֹב כִּלְ"חַ: הודו

יְהַלְלוּךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ עַל כָּל מַעֲשֶׂיךָ. וַחֲסִידֶיךָ צַדִּיקִים עוֹשֵׂי רְצוֹנֶךָ וְכָל עַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל בְּרִנָּה יוֹדוּ וִיבָרְכוּ וִישַׁבְּחוּ וִיפָאֲרוּ וִירוֹמְמוּ וְיַעֲרִיצוּ וְיַקְדִּישׁוּ וְיַמְלִיכוּ אֶת שִׁמְךָ מַלְכֵּנוּ כִּי לְךָ טוֹב לְהוֹדוֹת וּלְשִׁמְךָ נָאֶה לְזַמֵּר כִּי מֵעוֹלָם וְעַד עוֹלָם אַתָּה אֵל:

הוֹדוּ לַייָ כִּי טוֹב כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:
הוֹדוּ לֵאלֹהֵי הָאֱלֹהִים כִּלְ"חַ:

הודו

זה היום עשה ה' נגילה ונשמח' בו אפשר שהכונה זה היו' של שמחה לא בזכותנו רק עשה ה' ברחמיו כמו שמורה שם המיוחד שם של רחמים ולכן אין ראוי לשמוח בשמחה הנוגעת לנו כי לא היינו ראוים רק מצד רחמיו וא"כ נגילה ונשמחה בו דוקא. א"נ אפשר דכשיש למעלה עת רצון מתרבה השפע ונמשכת השמחה למטה וז"ש זה היום של שמחה עשה ה' מדת רחמים כי בשמים גברו הרחמים לכן נגילה ונשמחה שיש שמחה למעלה ואין לנו לשמוח בשלנו:

ועוד אפשר לומ' בחקירה שחקרתי דלמ"ד דאחשורוש מלך על קכ"ז מדינה והעול' דנ"ב אפרכיות

הודו לה' כי טוב כי לעולם חסדו. אפשר לפרש במה שפירשו ז"ל על פסוק כי חמת אדם תודך שאחרית חמות תתגור כי כשאדם מודה על הנס הנעשה לו בשכר זאת יהמו רחמיו להושיעו להבא וז"ש כי חמת אדם תודך כאשר הניצול מחמת אדם יודה אליו יתברך זה שכרו שאחרית חמות תתגור מלשון. תגירת הצפורן שהוא עיכוב שתעכב חמות אחרות שלא יבואו עליו ובזה פירשו זובח תודה יכבדנני. ובזה שהוא מודה ושם דרך עושה לו דרך הללה להבא אראנו בישע אלהים עד כאן דבריהם. וז"ש הודו לה' כי טוב כשעושה

לכם

לכם טובה תהיו מודים לו. כי ע"י זה יהי מושך חסד להבא וז"ש כי לעולם חסדו שהוא מטה אליו חסדו בעבור שהודה לו. ואחר זמן מצאתי כתוב שכן פירש הרב החסיד מהר"י מולכו זלה"ה:

עת לחננה כי בא מועד לאתנו ממצרים ובעוונו קיים הבטחתו לאברהם אע"ה וגם את הגוי אשר יעבודו דן אנכי והמשפט שנעשה על ידו יתברך הוא חזק וכמ"ש הראב"ד פ"ק דתעניות והביאו הרב פרשת דרכים בריש

הודו לַאֲדֹנֵי הָאֲדֹנִים כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:

לְעֹשֵׂה נִפְלָאוֹת גְּדֹלוֹת לְבַדּוֹ כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:

לְעֹשֵׂה הַשָּׁמַיִם בִּתְבוּנָה כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:

לְרוֹקַע הָאָרֶץ עַל הַמָּיִם כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:

לְעוֹשֵׂה אוֹרִים גְּדֹלִים כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:

אֶת הַשֶּׁמֶשׁ לְמֶמְשֶׁלֶת בַּיּוֹם כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:

אֶת הַיָּרֵחַ וְכוֹכָבִים לְמֶמְשְׁלוֹת בַּלָּיְלָה כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:

לְמַכֵּה מִצְרַיִם בִּבְכוֹרֵיהֶם כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:

וַיּוֹצֵא יִשְׂרָאֵל מִתּוֹכָם כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:

בְּיָד חֲזָקָה וּבִזְרוֹעַ נְטוּיָה כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:

לְגֹזֵר יַם סוּף לִגְזָרִים כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:

וְהֶעֱבִיר יִשְׂרָאֵל בְּתוֹכוֹ כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:

וְנִעֵר פַּרְעֹה וְחֵילוֹ בְיַם סוּף כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:

לְמוֹלִיךְ עַמּוֹ בַּמִּדְבָּר כִּי לְעוֹלָם חַסְדּוֹ:

למכה

למכה מצרים בבכוריהם. ויוצא ישראל מתוכם: ביד חזקה ובזרוע נטויה. אפשר לפרש במה שכתבנו לעיל בפירוש ההגד' דישראל יצאו לפני זמנם מסיבת קושי השעבוד דישראל הם בני אל חי ולהודיע זה הכה כל בכור עד בכור השבי ובכור השפחה ובכור בהמה ופטר חמור להורו' כי אף עמי הארץ ורשעים נקראים בנים וא"כ דין הוא שיעלה קושי השעבוד לחשבון השנים הבאו' וז"ש למכה מצרים בבכוריהם שרומזים לשר שלהם שהוא ראש השרים של מעלה וכן עלה אלהיהם ראש למזלות והיה בתוקפו זה אות לטובה כי לעולם חסדו שהוא יטה אלינו חסד ויצילנו מגליות שהרי הצילנו מתחת ראש השרים וכמ"ש מור זקנינו הרב חס"ל ז"ל והבאתיו לעיל וא"כ נמצא דמודים אנחנו למכה מצרים בבכוריהם שזה סימן כי לעולם חסדו ותמיד יעמיד חסדיו עמנו. ומזה שהכה הבכורות נמשך ויוצא ישראל מתוכם דייקא שהיו בתוך טומאתם של מצרים מה אלו אף אלו וכמעט היו נטמעים בנ"ט אבל מסיבת קושי שעבוד ושאנו בנים כמו שהראה במופת להרוג בכוריהם אף בכור השבי ושפחה ובכור בהמה וחמור לומר דהכל הם בכורות וגם ישראל אף הרשעים ועמי הארץ הנחשבים כבהמה וחמורים בנים הם וקושי השעבוד יעלה לחשבון ובכן הוציאנו מתוכם ממש וזה אות כי לעולם חסדו דאם בהיותנו עע"ז ונטמעים בתוכם גאלנו ק"ו שיגאלנו מד' מלכיות שכן יש בנו תורה ומצות ונמצא דמזה ידעינן כי לעולם חסדו יהי מושך חסד אל חופף עלינו כל היום. ומזה נמשך ביד חזקה ובזרוע נטויה דכיון דקושי שעבוד הגלות הזמן א"כ

דרך עלב ומזה ידענו כי לעולם חסדו דכה יהיה בגאולה אחרונה ויותר ויותר דבמצרים לא היה על ידו אלא מכת בכורות אבל לעתיד לבא הכל ע"י יתברך וכמ"ש בספרי לי נקם ושלם אמר הקב"ה אל תהיו סבורים שאפרע מכם על ידי שליח כשם שנפרעתי מפרעה על ידי משה ומשנחרב ע"י מלאך אבל לעתיד אני נפרע מכם שנאמר לי נקם ושלם עכ"ל וכתב מהרימ"ט פ' בא דבמצרים כתיב עושה פלא דאינו נקרא פלא כי אם מה שהוא ע"י הקב"ה עצמו ובמצרים לא נעשה על ידו יתברך אלא מכת בכורות אבל לעת"ל הכל על ידו יתברך דכתיב אראנו נפלאות. וא"כ ז"ש ע"י שהוציאנו ממצרים וקושי השעבוד השלים דאנו בנים עי"ז הגיע תור מ"ש דן אנכי והיה ביד חזקה ובזרוע נטויה כי המשפט לאלהים הוא חזק כלה ונחרצה כמ"ש הראב"ד. וזה סימן כי לעולם חסדו לעת"ל שיעשה הכל על ידו יתברך כדכתיב אראנו נפלאות. וכיון שיש לנו דין בנים א"כ אנחנו יש לנו דין ישראל ומזה נמשך לגוזר ים סוף לגזרים כי עוזא קטרג בשעת קריעת י"ס שישראל עבדו ע"ז ואף שהיה בשוגג דינם כב"נ וחייבים מיתה והקב"ה הצילם דדין ישראל יש להם ועע"ז בשוגג פטור כמ"ש הרב פרשת דרכים דף ג' ע"ש באורך וא"כ אם לא היה להם דין ישראל היו נטבעים לפי שעע"ז בשוגג אך לפי שהיה להם דין ישראל ניצולו והיה ק"ס וא"כ ממאי דאמרינן דיש להם דין בנים ממילא יש להם דין ישראל ואם כן מזה נמשך לגוזר ים סוף לגזרים. ומענין ק"ס נודעה יד ה' אל עבדיו דאע"ג דהנצלים והים עושים

רצון

רצון [נ]קונם ומה שגזר עליהם ביצירה עכ"ז לצורך וכדאמר רב פפא עמון ומואב טהרו בסיחון עכ"ד :
ישראל כביכול נתבטלה גזרתו ונבקע הים וכמו שהאריך הרב מהר"י ואני ז"ל פי' בשלח ופי' בזה היתה יהודה לקדשו ישראל ממשלותיו כביכול דצדיק מושל יראת אלהים ולכן הים ראה וינוס ע"ש באורך. וז"ש מאשר גזר ים סוף לגזרים מזה נמשך כי לעולם חסדו דנבקע הירדן ע"י יהושע ואליהו ואלישע וגינאי נהרא לר' פנחס בן יאיר ולעת"ל כדכתיב והחרים ה' את לשון ים מצרים והשתא אתי שפיר לגוזר ים סוף לגזרים כי לעולם חסדו :

והרב מהר"ר גבריאל איספיראנסה ז"ל פירש במשז"ל בשכר ויבקע עצי עולה נבקע הים וז"ש לגוזר ים סוף בעבור הגזרים גזרי עצים אשר בקע אברהם אע"ה עצי עולה וזהו לגזרים ודפח"ח :

למכה מלכים גדולים וכו' יש לדקדק מאן נינהו מלכים גדולים מלכים אדירים אי הם סיחון ועוג הרי בפירושא אתמרו. ואי הם ל"א מלכים הו"ל לאקדומי סיחון ועוג. ופירש הר"ב מהר"ש פרימו ז"ל במ"ש בחולין דף ס' ליתו סיחון וליפוק ממואב וליתו ישראל ולפקו מסיחון והיינו דאמר רב פפא עמון ומואב טיהרו בסיחון וז"ש למכה מלכים גדולים ויהרוג מלכים אדירים שהם מלכי עמון ומואב לסיחון ולעוג ר"ל הרגם לסיחון ולעוג ונתן ארצם לנחלה לסיחון ולעוג שזכו בארץ סיחון ועוג כל זה כדי שיהיה נחלה לישראל עמו

לְמַכֵּה מְלָכִים גְּדוֹלִים כְּלְ"חַ :
וַיַּהֲרוֹג מְלָכִים אַדִּירִים כְּלְ"חַ :
לְסִיחוֹן מֶלֶךְ הָאֱמוֹרִי כְּלְ"חַ :
וּלְעוֹג מֶלֶךְ הַבָּשָׁן כְּלְ"חַ :
וְנָתַן אַרְצָם לְנַחֲלָה כְּלְ"חַ :
נַחֲלָה לְיִשְׂרָאֵל עַבְדּוֹ כְּלְ"חַ :
שֶׁבְּשִׁפְלֵנוּ זָכַר לָנוּ כְּלְ"חַ :
וַיִּפְרְקֵנוּ מִצָּרֵינוּ כְּלְ"חַ :
נוֹתֵן לֶחֶם לְכָל בָּשָׂר כְּלְ"חַ :
הוֹדוּ לְאֵל הַשָּׁמָיִם כְּלְ"חַ :

נִשְׁמַת כָּל־חַי תְּבָרֵךְ אֶת־שִׁמְךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ. וְרוּחַ כָּל בָּשָׂר תְּפָאֵר וּתְרוֹמֵם זִכְרְךָ מַלְכֵּנוּ תָּמִיד מִן הָעוֹלָם וְעַד הָעוֹלָם אַתָּה אֵל. וּמִבַּלְעָדֶיךָ אֵין לָנוּ מֶלֶךְ גּוֹאֵל וּמוֹשִׁיעַ פּוֹדֶה וּמַצִּיל וּמְפַרְנֵס וּמְרַחֵם בְּכָל עֵת צָרָה וְצוּקָה אֵין לָנוּ מֶלֶךְ אֶלָּא אָתָּה : אֱלֹהֵי הָרִאשׁוֹנִים וְהָאַחֲרוֹנִים. אֱלֹהֵי כָּל בְּרִיּוֹת אֲדוֹן כָּל תּוֹלָדוֹת הַמְהֻלָּל בְּרוֹב הַתִּשְׁבָּחוֹת הַמְנַהֵג עוֹלָמוֹ בְּחֶסֶד וּבְרִיּוֹתָיו בְּרַחֲמִים. וַיְיָ לֹא יָנוּם וְלֹא יִישָׁן. הַמְעוֹרֵר יְשֵׁנִים וְהַמֵּקִיץ נִרְדָּמִים וְהַמֵּשִׂיחַ אִלְּמִים. וְהַמַּתִּיר אֲסוּרִים וְהַסּוֹמֵךְ נוֹפְלִים.

נשמת כל חי תברך את שמך ה' אלהינו אפשר לפרש במה שאמרו חכמי המדע דהנשמה לעולם אינה חוטאת כי אשר יש בו נשמה אם בא לחטוא האדם הזה הנשמה מסתלקת ממנו ; וז"ש נשמת כל חי תברך את שמך ודאי מברכת לבעל"ה ואינה חוטאת כלל וכשהיא באדם תברך את שמך. ולהיותה נשמה שהוא מדרג' עליונה תברך את שמך וגם אשר זכה לנשמה נקרא חי שהוא צדיק אך זה דוקא בזוכה לנשמה משא"כ ברוח אמר ורוח כל בשר איש כינהו בשר ולא חי וגם תפאר ותרומם זכרך ולא כמי שיש בו נשמה שאמר תברך את שמך אבל ברוח אמר תפאר זכרך שהם מדרגות למטה מנשמה. ולא הזכיר נפש כי הנפש אם בעל נפש עבר על כרת הכרת תכרת הנפש אבל הרוח והנשמה אינן נכרתין כמו שביאר באורך מו"ה זלה"ה הנה זה בא בדרשותי פרשת תשא ע"ש באורך :

מלך גואל ומושיע פודה ומציל וכו' רמז בזה כי לישראל טרם מכה לן רפואה פרח משא"כ אומות העולם דכתיב נגוף ורפוא כמשז"ל וז"ש גואל ומושיע דכבר נבראת הגאולה וישועה מקדם קדמתה ואח"כ פודה ומציל ועונה ומרחם בכל עת צרה כי כבר הגאולה ישנה קודם המכה וכדבר האמור :

מחיה מתים ורופא חולים וכו' אפשר במשז"ל

והזוקף

וְהַזּוֹקֵף כְּפוּפִים. לְךָ לְבַדְּךָ אֲנַחְנוּ מוֹדִים. אִלּוּ פִינוּ מָלֵא שִׁירָה כַּיָּם וּלְשׁוֹנֵנוּ רִנָּה כַּהֲמוֹן גַּלָּיו וְשִׂפְתוֹתֵינוּ שֶׁבַח כְּמֶרְחֲבֵי רָקִיעַ. וְעֵינֵינוּ מְאִירוֹת כַּשֶּׁמֶשׁ וְכַיָּרֵחַ: וְיָדֵינוּ פְרוּשׂוֹת כְּנִשְׁרֵי שָׁמָיִם. וְרַגְלֵנוּ קַלּוֹת כָּאַיָּלוֹת: אֵין אָנוּ מַסְפִּיקִים לְהוֹדוֹת לְךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ. וּלְבָרֵךְ אֶת שְׁמֶךָ. עַל אַחַת מֵאָלֶף אֶלֶף אַלְפֵי אֲלָפִים וְרִבֵּי רְבָבוֹת פְּעָמִים הַטּוֹבוֹת שֶׁעָשִׂיתָ עִם־אֲבוֹתֵינוּ וְעִמָּנוּ: מִמִּצְרַיִם גְּאַלְתָּנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וּמִבֵּית עֲבָדִים פְּדִיתָנוּ. בְּרָעָב זַנְתָּנוּ. וּבְשָׂבָע כִּלְכַּלְתָּנוּ מֵחֶרֶב הִצַּלְתָּנוּ וּמִדֶּבֶר מִלַּטְתָּנוּ וּמֵחֳלָיִם רָעִים וְנֶאֱמָנִים דִּלִּיתָנוּ: עַד הֵנָּה עֲזָרוּנוּ רַחֲמֶיךָ. וְלֹא עֲזָבוּנוּ חֲסָדֶיךָ. וְאַל תִּטְּשֵׁנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ לָנֶצַח: עַל כֵּן אֵבָרִים שֶׁפִּלַּגְתָּ בָּנוּ וְרוּחַ וּנְשָׁמָה שֶׁנָּפַחְתָּ בְּאַפֵּינוּ וְלָשׁוֹן אֲשֶׁר שַׂמְתָּ בְּפִינוּ: הֵן הֵם יוֹדוּ וִיבָרְכוּ וִישַׁבְּחוּ וִיפָאֲרוּ וִירוֹמְמוּ וְיַעֲרִיצוּ וְיַקְדִּישׁוּ וְיַמְלִיכוּ אֶת שִׁמְךָ מַלְכֵּנוּ: כִּי כָל־פֶּה לְךָ יוֹדֶה. וְכָל לָשׁוֹן לְךָ תִשָּׁבַע וְכָל בֶּרֶךְ לְךָ תִכְרַע. וְכָל קוֹמָה לְפָנֶיךָ תִשְׁתַּחֲוֶה. וְכָל לְבָבוֹת יִירָאוּךָ. וְכָל קֶרֶב וּכְלָיוֹת יְזַמְּרוּ לִשְׁמֶךָ. כַּדָּבָר שֶׁכָּתוּב כָּל עַצְמוֹתַי תֹּאמַרְנָה יְיָ מִי כָמוֹךָ. מַצִּיל עָנִי מֵחָזָק מִמֶּנּוּ. וְעָנִי וְאֶבְיוֹן מִגֹּזְלוֹ. מִי יִדְמֶה לָךְ וּמִי יִשְׁוֶה לָךְ וּמִי יַעֲרָךְ לָךְ. הָאֵל הַגָּדוֹל הַגִּבּוֹר וְהַנּוֹרָא אֵל עֶלְיוֹן קוֹנֵה שָׁמַיִם וָאָרֶץ נְהַלֶּלְךָ וּנְשַׁבֵּחֲךָ וּנְפָאֶרְךָ וּנְבָרֵךְ אֶת שֵׁם קָדְשֶׁךָ. כָּאָמוּר לְדָוִד בָּרְכִי נַפְשִׁי אֶת יְיָ וְכָל קְרָבַי אֶת שֵׁם קָדְשׁוֹ:

במש"ז דבתחיית המתים קמים כמו שנקברו הלך חגר בא חגר וכו' כדי שיכירום יודעיהם ואנשי ביתם ואח"ך הקב"ה מרפא כל המומין אז ידלג כאיל פסח וכו' וזה רמז באומרו מחיה מתים ורופא חולים דאחר תחיית המתים הוא רופא תחלואיהם אבל כשקמים קמים בדרך שהלכו . ואמרו המשיח אלמים והמפענח נעלמים אפשר במ"ש בס' הישר דכאשר אשת פוטיפר הגידה לבעלה דיוסף היה רוצה לאונסה וחמתו בערה בו להרגו אז היה ילד קטן מאיזה חדשים מוטל בעריסה ויפתח ה' את פיו ויספר כל המעשה שאדרבא היא האשה הכריחתו ואנסתו והוא לא רצה אז נבהלו פוטיפר וכל אנשי הבית ועי"ז ניצול יוסף הצדיק אלא ששמוהו במשמר מפני מראית העין . גם שמענו שאירע לימים ראשונים בתוככי ירושלם עה"ק ת"ו בימי רבינו קלונימוס הקבור שם זלה"ה שהישמעאלים הרגו נער אחד ישמעאל ובלילה השליכוהו בחצר בית הכנסת והיו רוצים לעשות כליה בשונאי ישראל ורבינו קלונימוס עשה מה שעשה והתפלל לה' והנער ההרוג פתח פיו ואמר כל המעשה ומי הרגו ומי השליכו ושמעו כל הגוים והמושלים וניצולו ישראל וכך קורין לו רבינו קלונימוס בעל הנס. וז"ש המשיח אלמים והמפענח נעלמים יגלה דברו לאלם כמו ילד קטן מאד או הרוג לפענח נעלמים לגלות מסתורין להציל ישראל :

האל

הָאֵל בְּתַעֲצוּמוֹת עֻזֶּךָ. הַגָּדוֹל בִּכְבוֹד שְׁמֶךָ. הַגִּבּוֹר לָנֶצַח וְהַנּוֹרָא בְּנוֹרְאוֹתֶיךָ. הַמֶּלֶךְ הַיּוֹשֵׁב עַל כִּסֵּא רָם וְנִשָּׂא: שׁוֹכֵן עַד מָרוֹם וְקָדוֹשׁ שְׁמוֹ וְכָתוּב רַנְּנוּ צַדִּיקִים בַּייָ. לַיְשָׁרִים נָאוָה תְהִלָּה בְּפִי יְשָׁרִים תִּתְהַלָּל וּבְדִבְרֵי צַדִּיקִים תִּתְבָּרַךְ. וּבִלְשׁוֹן חֲסִידִים תִּתְרוֹמָם. וּבְקֶרֶב קְדוֹשִׁים תִּתְקַדָּשׁ:

וּבְמַקְהֲלוֹת רִבְבוֹת עַמְּךָ בֵּית יִשְׂרָאֵל בְּרִנָּה יִתְפָּאַר שִׁמְךָ מַלְכֵּנוּ בְּכָל דּוֹר וָדוֹר. שֶׁכֵּן חוֹבַת כָּל הַיְצוּרִים לְפָנֶיךָ יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ. לְהוֹדוֹת לְהַלֵּל לְשַׁבֵּחַ לְפָאֵר לְרוֹמֵם לְהַדֵּר לְבָרֵךְ לְעַלֵּה וּלְקַלֵּס. עַל כָּל דִּבְרֵי שִׁירוֹת וְתִשְׁבְּחוֹת דָּוִד בֶּן יִשַׁי עַבְדְּךָ מְשִׁיחֶךָ:

ישתבח

בפי ישרים וכו' רמז בכאן מוסר גדול כי המטמא פיו ולשונו במאכלות אסורות ודיבור אסור לה"ר ושקר וכיוצא נבלות ולילנות וכו' וגם אשר בקרבו ישים ארבו ולבו הלך חשכים במחשבות רעות ונאוף ושנאה ודומיהן אינו ראוי לברך ולשבח לה' כי פיו ולשונו וקרבו כליו רעים ומשוקצים אשר היו טמאים ואיך ישרתו בקדש להלל ה' וכדי בזיון לשון מדברת כל נאלות יקרב לשרת לה' בשיר ושבח וכל פה דובר נבלה איך ידבר דברי קדשים ושפתים דולקים באש סט"א יפטירו בשפה למלך הכבוד וכל קרב וכליות המלאות זוהמא לסטרו"ן במחשבות פגול איך קרבו"ת יתפלו קרבת אלהים לזה אמר בפי ישרים פה מתוק ורך כי ישרים הם ענוים כמ"ש ה' כיסוי הדם יכול יגיס דעתו ת"ל משרים וכו' והיינו בפי ישרים הענוים שכל דבריהם טובים ורכים תתרומם ופיהם יכון לרומם לשמו יתברך. ובשפתי צדיקים אשר שפתי צדיק ידעון רצון שבורא יתברך אלו הן כדאים שבשפתותיהם תתברך ובלשון חסידים שהם קדושים ומרגילים לשונם לדבר שבקדושה והלשון טהור קדש ויאתה להם להקריב לשונם הקדוש לקדש שמו יתברך בשירות ותשבחות. ובקרב קדושים אשר קדוש שרוי בתוך מעיהם וקרבם פנוי מסכלי העולם וכיעוריו וגם בקרב פירושו בעדת קדושים תתהלל בינן של קדושים והאי יתן אל לבו דהני מילי קורעין הלב לשנים עשר קרעים כי יתחמץ לב האיש הנלבב וכליותיו ישתונן כי הלא הלשון הוא כלי שרת בין האדם ובין ה' כביכול כי בלשונו יתפלל וילמוד ויברך לה' ונמלא רוב עבודת האיש ישראלי בגלות הזה הוא בלשון איך כל היום ולילה עד חלות יטנפהו ברחובות קריה לדבר דברים האסורים כדברי אחת הנבלות וחשקו ותאותו לדבר לשון הרע ולגלות מומי חביריו וביותר ישלח רסן לשונו על חכמי הדור ויראי ה' ויבדוק אחריהם עד"פ נתן לירואיו ע' טרפיות וכיני ביני לשונו תמהר לדבר לילנות ושקר וימלא פיו שחוק וכשיעסוק במשא ומתן מלא שקרים ומרמות ותחבולות לצודד נפשים והוא ירה החלי להעבירו לקונה על דעתו ולרמותו ולא ידע כי כלתיו באופן שבסוף היום ישכיל אנוש אשר טמא לשונו בכל מיני טומאה עד שבמקום לשון נעשה גופא דאיסורא חתיכה נעשית נבלה כי נבל הוא טמא ומשוקץ ומתועב. ואיך ישרת לה' בכלי מגואל הלז לברך ולהתפלל ודאי תפלתו קטרת תועבה בכלי שהוא כליין שקן הוא וכאשר כבר האריך בזה רבינו מהר"ס אלשיך ז"ל בדרשותיו. לכן ימהר לשוב ולהתודות על מה שעבר ויקבל עליו ליזהר מכאן ואילך וירחן לשונו בחרטה וכאב אנוש ובהכנעה גדולה יתרפא בתורה כדכתיב מרפא לשון עץ חיים ואז יגש להקריב ולעבוד ה' בכלי טהור כסף נבחר לשון צדיק:

עוד ירמוז תוכחת מוסר לשלוחי צבור כאשר שמענו שיש באיזה כפרים בערי פולוניא וכבר רבני פולין ובכלל הרב תבואות שור במס' תענית דף ק"ו וכס' קב הישר האריכו בזה ומכללן של דברים הנתנים למעלה ישכיל אנוש כי אם כל האמור הוא על יחיד הקל אנן מה נענה על מי שהוא שליח צבור איך יגש להיות סרסור בין ה' ובין ישראל וכלי זיינו תולין תולה לו לסט"א ויזנב בו הנחשלים אחריו המון עם ישראל התלויים בו אוי לו אוי לנפשו כי נשב"ע ונוטל מתרומת הלשכה ומלשכת חטאים בא בשכרו על

שהוא

שהוא שליח לבור. ובמקום לזכות את קהלו נחלים הוא חוטא על ראשם כי תפלותיו פורחות באויר טמא של הסט"א ונמלאו הקהל ערומים מבית ומחוץ וגוזל נפשם וממונם אשר לו מלא כפו סלען דינרין מכללות הק"ק ומהיחידים לשרתם ויהתל בהם כי תפלתו וקריאתו בלכתם ילכו רוח אחת להם רוח טועים לסט"א כי עוד טומאתו בו ולשונו נבזה ונמאס כלי שבור מנוטל ומטונף כלי שאינו מחזיק ברכה ונמלא גוזל ממונם וגם הנפש לא תמלא נפשם יבשה אין קול ואין קשב. וזהו רמז מה שאמר בפי ישרים וכו' הן השלוחי לבור אשר ישרתו במקהלות רבבות עמך בית ישראל והן ישרים לדיקים חסידים וקדושים אשר מפיהם יתפאר המלך ממ"ה הקב"ה שכן חובת כל היצורים להודות וכו' אבל לא כל הרוצה ליטול את השם יטול לכן קמים מתוך העדה האנשים האלה שלמים ישרים וכו' ובעד כל עם הקהל יהללו וישבחו לה'. ויש רמז בנוסח בפי ישרים יצחק רבקה כאשר מסומן בתפלו' להיות לטוטפות אל הראש בבין העינים הפלות יצחק רבקה אשר שפכו הפלות בעוסר והיו משתטחים בהכנעה ולב נשבר כלפי מעלה וכמשז"ל ואם יצחק ורבקה בתפלתם שהקב"ה התאוה תאוה לתפלתן הפליגו בסדר תפלה והשתחואה ודבקות אכן מה נענה וראוי ליקח מוסר השכל נשא לבבנו אל כפים אל אל בשמים וכמו שענה ליצחק ורבקה ישמע אלי ויענם ותפלתם העושה פירות:

יִשְׁתַּבַּח שִׁמְךָ לָעַד מַלְכֵּנוּ הָאֵל הַמֶּלֶךְ הַגָּדוֹל וְהַקָּדוֹשׁ בַּשָּׁמַיִם וּבָאָרֶץ כִּי לְךָ נָאֶה יְיָ אֱלֹהֵינוּ וֵאלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ שִׁיר וּשְׁבָחָה הַלֵּל וְזִמְרָה עֹז וּמֶמְשָׁלָה נֶצַח גְּדוּלָּה וּגְבוּרָה תְּהִלָּה וְתִפְאֶרֶת קְדֻשָּׁה וּמַלְכוּת בְּרָכוֹת וְהוֹדָאוֹת מֵעַתָּה וְעַד עוֹלָם: בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֵל מֶלֶךְ גָּדוֹל בַּתִּשְׁבָּחוֹת אֵל הַהוֹדָאוֹת. אֲדוֹן הַנִּפְלָאוֹת. הַבּוֹהֵר בְּשִׁירֵי זִמְרָה מֶלֶךְ אֵל חֵי הָעוֹלָמִים:

בלילה ראשונה אומרים זה

וּבְכֵן וַיְהִי בַּחֲצִי הַלַּיְלָה:

אָז רוֹב נִסִּים הִפְלֵאתָ בַּלַּיְלָה:
בְּרֹאשׁ אַשְׁמוּרוֹת זֶה הַלַּיְלָה:
גֵּר צֶדֶק נִצַּחְתּוֹ כְּנֶחֱלַק לוֹ לַיְלָה:
וַיְהִי בַּחֲצִי הַלַּיְלָה: דַּנְתָּ מֶלֶךְ גְּרָר בַּחֲלוֹם הַלַּיְלָה: הִפְחַדְתָּ אֲרַמִּי בְּאֶמֶשׁ לַיְלָה: וַיִּשְׂרָאֵל יָשַׂר לָאֵל וַיּוּכַל לוֹ לַיְלָה: וַיְהִי בַּחֲצִי הַלַּיְלָה: זֶרַע בְּכוֹרֵי פַתְרוֹס מָחַצְתָּ בַּחֲצִי הַלַּיְלָה: חֵילָם לֹא מָצְאוּ בְּקוּמָם בַּלַּיְלָה: טִיסַת נְגִיד חֲרוֹשֶׁת סִלִּיתָ בְּכוֹכְבֵי לַיְלָה:

ויהי

ישתבח שמך לעד מלכנו האל ר"ת ד' היבות חון מישתבח הוא שלמה ויש אומרים שהוא תקנו ואפשר כי ר"ת ישתבח שמך לעד מלכנו הוא ישלם רמז שהקב"ה מרוב חסדיו ישלם גם למשבחים לשמו אף כי אין בפיה' מענה וקלר שכלנו לשבחו עם כל זה הוא יתב' ישלם במיטבא שמדת הטוב להטיב וזוכר כי עפר אנחנו ואין בנו כח ושכל להלל ולשבח לשמו ית' ומעט אשר נשבח חשוב ומקובל לפניו ית' ולא עוד אלא שקובע לו שכר כיד המלך: **שיר** ושבחה וכו' יזהר שלא להפסיק ח"ו בין השבחים הללו כי הם י"ג כנגד תליסר מכילן דרחמי כמו שהאריכו בזהר וגורי האר"י ז"ל ואין למהר אמירת' רק יאמרם בנעימ' קדושה ובנחת רוח פיו ולבו שוים: **יהללוך** ה' כל מעשיך וכו' כי כל לבא השמים ואשר בארץ הכל כאשר לכל משוררים ומשבחים כמפורש בפרק שירה ואמרו שהאומרו בכל יום זוכה לעה"ב לפי שאומר כל השבחי' שנשבחו לשמו מכל הברואים שהם שינים למיניהם והוא משבח לה' בכל ועל ידו יתפאר המלך שבח"י שלמי"ם ויבן כמו רמים: **יודו** ויברכו וישבחו ויפארו והרמז בשפה ברורה בשפה ר"ת ברכה שבח פאר הודא' הית ברחמיו יזכנו לעובדו בלב שלם ולשון קדוש וטהור ובשפ"ה ברורה נשבח לאדון הכל אלהים **חיים:**

בריך רחמנא דסייען. מריש ועד כען. התהלה והתפארת לחיי העולמים:

וַיְהִי בַּחֲצִי הַלַּיְלָה: יָעַץ מְחָרֵף
לְנוֹפֵף אִוּוּי הוֹבַשְׁתָּ פְּגָרָיו בַּלַּיְלָה:
כָּרַע בֵּל וּמַצָּבוֹ בְּאִישׁוֹן לַיְלָה:
לְאִישׁ חֲמוּדוֹת נִגְלָה רָז חֲזוֹת
לַיְלָה: וַיְהִי בַּחֲצִי הַלַּיְלָה:
מִשְׁתַּכֵּר בִּכְלֵי קוֹדֶשׁ נֶהֱרַג בּוֹ
בַּלַּיְלָה: נוֹשַׁע מִבּוֹר אֲרָיוֹת פּוֹתֵר
בִּעֲתוּתֵי לַיְלָה. שִׂנְאָה נָטַר
אֲגָגִי וְכָתַב סְפָרִים בַּלַּיְלָה: וַיְהִי
בַּחֲצִי הַלַּיְלָה: עוֹרַרְתָּ נִצְחֲךָ
עָלָיו בְּנֶדֶד שְׁנַת לַיְלָה: פּוּרָה
תִדְרוֹךְ לְשׁוֹמֵר מַה מִלַּיְלָה: צָרַח
כַּשּׁוֹמֵר וְשָׂח אָתָא בוֹקֶר וְגַם
לַיְלָה: וַיְהִי בַּחֲצִי הַלַּיְלָה: קָרֵב
יוֹם אֲשֶׁר הוּא לֹא יוֹם וְלֹא לַיְלָה:
רָם הוֹדַע כִּי לְךָ יוֹם אַף לְךָ הַלַּיְלָה:
שׁוֹמְרִים הַפְקֵד לְעִירְךָ כָּל הַיּוֹם
וְכָל הַלַּיְלָה: תָּאִיר כְּאוֹר יוֹם חֶשְׁכַּת
לַיְלָה: וַיְהִי בַּחֲצִי הַלַּיְלָה:

בליל שניה אומרים זה

וּבְכֵן וַאֲמַרְתֶּם זֶבַח פֶּסַח:

אוֹמֶץ גְּבוּרוֹתֶיךָ הִפְלֵאתָ בַּפֶּסַח:
בְּרֹאשׁ כָּל מוֹעֲדוֹת נִשֵּׂאתָ
פֶּסַח: גִּלִּיתָ לְאֶזְרָחִי חֲצוֹת לֵיל
פֶּסַח: וַאֲמַרְתֶּם זֶבַח פֶּסַח: דְּלָתָיו
דָּפַקְתָּ כְּחוֹם הַיּוֹם בַּפֶּסַח: הִסְעִיד
נוֹצְצִים עֻגוֹת מַצּוֹת בַּפֶּסַח: וְאֶל
הַבָּקָר רָץ זֵכֶר לְשׁוֹר עֵרֶךְ פֶּסַח:
וַאֲמַרְתֶּם זֶבַח פֶּסַח: זוֹעֲמוּ סְדוֹמִים
וְלוֹהֲטוּ בָּאֵשׁ בַּפֶּסַח: חֻלַּץ לוֹט
מֵהֶם וּמַצּוֹת אָפָה בְּקֵץ פֶּסַח:
טִאטֵאתָ אַדְמַת מוֹף וְנוֹף בְּעָבְרְךָ
בַּפֶּסַח: וַאֲמַרְתֶּם זֶבַח פֶּסַח: יָהּ
רֹאשׁ כָּל אוֹן מָחַצְתָּ בְּלֵיל שִׁמּוּר
פֶּסַח: כַּבִּיר עַל בֵּן בְּכוֹר פָּסַחְתָּ
בְּדַם פֶּסַח: לְבִלְתִּי תֵּת מַשְׁחִית
לָבֹא בִּפְתָחַי בַּפֶּסַח: וַאֲמַרְתֶּם
זֶבַח פֶּסַח: מְסֻגֶּרֶת סֻגָּרָה בְּעִתּוֹתֵי
פֶּסַח: נִשְׁמְדָה מִדְיָן בִּצְלִיל שְׂעוֹרֵי
עֹמֶר פֶּסַח: שׂוֹרְפוּ מִשְׁמַנֵּי פּוּל
וְלוּד בִּיקַד יְקוֹד פֶּסַח: וַאֲמַרְתֶּם
זֶבַח פֶּסַח: עוֹד הַיּוֹם בְּנֹב לַעֲמוֹד
עַד גָּעָה עוֹנַת פֶּסַח: פַּס יַד כָּתְבָה
לְקַעֲקֵעַ צוּל בַּפֶּסַח: צָפֹה הַצָּפִית
עָרוֹךְ הַשֻּׁלְחָן בַּפֶּסַח: וַאֲמַרְתֶּם
זֶבַח פֶּסַח: קָהָל כִּנְּסָה הֲדַסָּה
לְשַׁלֵּשׁ צוֹם בַּפֶּסַח. רֹאשׁ מִבֵּית
רָשָׁע מָחַצְתָּ בְּעֵץ חֲמִשִּׁים בַּפֶּסַח:
שְׁתֵּי אֵלֶּה רֶגַע תָּבִיא לְעוּצִית
בַּפֶּסַח: תָּעֹז יָדְךָ תָּרוּם יְמִינְךָ
כְּלֵיל הִתְקַדֵּשׁ חַג פֶּסַח: וַאֲמַרְתֶּם
זֶבַח פֶּסַח:

כִּי לוֹ נָאֶה. כִּי לוֹ יָאֶה: אַדִּיר
בִּמְלוּכָה: בָּחוּר כַּהֲלָכָה:
גְּדוּדָיו יֹאמְרוּ לוֹ. לְךָ וּלְךָ. לְךָ כִּי
לְךָ. לְךָ אַף לְךָ. לְךָ יְיָ הַמַּמְלָכָה
כִּי לוֹ נָאֶה. כִּי לוֹ יָאֶה: דָּגוּל

בְּמְלוּכָה. הָדוּר כַּהֲלָכָה. וָתִיקָיו יֹאמְרוּ לוֹ. לְךָ וּלְךָ. לְךָ כִּי לְךָ. לְךָ אַף לְךָ. לְךָ יְיָ הַמַּמְלָכָה: כִּי לוֹ נָאֶה. כִּי לוֹ יָאֶה: זַכַּאי בִּמְלוּכָה. חָסִין כַּהֲלָכָה. טַפְסְרָיו יֹאמְרוּ לוֹ. לְךָ וּלְךָ. לְךָ כִּי לְךָ. לְךָ אַף לְךָ. לְךָ יְיָ הַמַּמְלָכָה: כִּי לוֹ נָאֶה. כִּי לוֹ יָאֶה: יָחִיד בִּמְלוּכָה. כַּבִּיר כַּהֲלָכָה. לִמּוּדָיו יֹאמְרוּ לוֹ. לְךָ וּלְךָ. לְךָ כִּי לְךָ. לְךָ אַף לְךָ. לְךָ יְיָ הַמַּמְלָכָה: כִּי לוֹ נָאֶה. כִּי לוֹ יָאֶה: מָרוֹם בִּמְלוּכָה. נוֹרָא כַּהֲלָכָה. סְבִיבָיו יֹאמְרוּ לוֹ. לְךָ וּלְךָ. לְךָ כִּי לְךָ. לְךָ אַף לְךָ. לְךָ יְיָ הַמַּמְלָכָה: כִּי לוֹ נָאֶה. כִּי לוֹ יָאֶה: עָנָיו בִּמְלוּכָה. פּוֹדֶה כַּהֲלָכָה. צַדִּיקָיו יֹאמְרוּ לוֹ. לְךָ וּלְךָ. לְךָ כִּי לְךָ. לְךָ אַף לְךָ. לְךָ יְיָ הַמַּמְלָכָה: כִּי לוֹ נָאֶה. כִּי לוֹ יָאֶה: קָדוֹשׁ בִּמְלוּכָה. רַחוּם כַּהֲלָכָה. שִׁנְאַנָּיו יֹאמְרוּ לוֹ. לְךָ וּלְךָ. לְךָ כִּי לְךָ. לְךָ אַף לְךָ. לְךָ יְיָ הַמַּמְלָכָה. כִּי לוֹ נָאֶה. כִּי לוֹ יָאֶה: תַּקִּיף בִּמְלוּכָה. תּוֹמֵךְ כַּהֲלָכָה. תְּמִימָיו יֹאמְרוּ לוֹ. לְךָ וּלְךָ. לְךָ כִּי לְךָ. לְךָ אַף לְךָ. לְךָ יְיָ הַמַּמְלָכָה: כִּי לוֹ נָאֶה. כִּי לוֹ יָאֶה:

לְשָׁנָה הַבָּאָה בִּירוּשָׁלָיִם: ג"פ

הריני מוכן ומזומן לקיים מצות כוס רביעי מארבע כוסות לש"יקב"ה ושכינתיה ע"י ההוא טמיר ונעלם בשם כל ישראל:

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם בּוֹרֵא פְּרִי הַגָּפֶן:

ברכה אחרונה על היין

ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם על הגפן ועל פרי הגפן ועל תנובת השדה ועל ארץ חמדה טובה ורחבה שרצית והנחלת לאבותינו לאכול מפריה ולשבוע מטובה רחם יי אלהינו על ישראל עמך ועל ירושלים עירך ועל ציון משכן כבודך ועל מזבחך ועל היכלך. ובנה ירושלים עיר הקודש במהרה בימינו והעלנו לתוכה ושמחנו בה ונאכל מפריה ונשבע מטוב' ונברך עליה בקדושה ובטהרה (לשבת רצה והחליצנו ביום השבת הזה) ושמחנו ביום חג המצות הזה כי אתה יי טוב ומטיב לכל. ונודה לך על הארץ ועל פרי הגפן. ברוך אתה יי על הארץ ועל פרי הגפן:

נרצה גמר הסדר נראה לו. כאלו הקריב קרבן פסח במועדו:

חֲסַל סִדּוּר פֶּסַח כְּהִלְכָתוֹ. כְּכָל מִשְׁפָּטוֹ וְחֻקָּתוֹ. כַּאֲשֶׁר זָכִינוּ לְסַדֵּר אוֹתוֹ. כֵּן נִזְכֶּה לַעֲשׂוֹתוֹ: זָךְ שׁוֹכֵן מְעוֹנָה. קוֹמֵם קְהַל עֲדַת מִי מָנָה. קָרֵב נַהֵל נִטְעֵי כַנָּה פְּדוּיִם לְצִיּוֹן בְּרִנָּה:

אַדִּיר הוּא. יִבְנֶה בֵיתוֹ בְּקָרוֹב. בִּמְהֵרָה. בִּמְהֵרָה. בְּיָמֵינוּ בְּקָרוֹב. אֵל בְּנֵה. אֵל בְּנֵה. בְּנֵה בֵיתְךָ בְּקָרוֹב: בָּחוּר הוּא. יִבְנֶה בֵיתוֹ בְּקָרוֹב. בִּמְהֵרָה. בִּמְהֵרָה. בְּיָמֵינוּ בְּקָרוֹב. אֵל בְּנֵה. אֵל בְּנֵה. בְּנֵה בֵיתְךָ בְּקָרוֹב: גָּדוֹל הוּא. דָּגוּל הוּא. יִבְנֶה בֵיתוֹ בְּקָרוֹב. בִּמְהֵרָה. בִּמְהֵרָה. בְּיָמֵינוּ בְּקָרוֹב. אֵל בְּנֵה. אֵל בְּנֵה. בְּנֵה בֵיתְךָ בְּקָרוֹב: הָדוּר הוּא. וָתִיק הוּא. זַכַּאי הוּא. חָסִיד הוּא. יִבְנֶה בֵיתוֹ בְּקָרוֹב. בִּמְהֵרָה. בִּמְהֵרָה. בְּיָמֵינוּ בְּקָרוֹב. אֵל בְּנֵה. אֵל בְּנֵה. בְּנֵה בֵיתְךָ בְּקָרוֹב: טָהוֹר הוּא. יָחִיד הוּא. כַּבִּיר הוּא. לָמוּד הוּא. מֶלֶךְ הוּא. נָאוֹר הוּא. סַגִּיב הוּא. עִזּוּז הוּא. פּוֹדֶה הוּא. צַדִּיק הוּא. יִבְנֶה בֵיתוֹ בְּקָרוֹב. בִּמְהֵרָה. בִּמְהֵרָה. בְּיָמֵינוּ בְּקָרוֹב. אֵל בְּנֵה. אֵל בְּנֵה. בְּנֵה בֵיתְךָ בְּקָרוֹב: קָדוֹשׁ הוּא. רַחוּם הוּא. שַׁדַּי הוּא. תַּקִּיף הוּא. יִבְנֶה בֵיתוֹ בְּקָרוֹב. בִּמְהֵרָה. בִּמְהֵרָה. בְּיָמֵינוּ בְּקָרוֹב. אֵל בְּנֵה. אֵל בְּנֵה. בְּנֵה בֵיתְךָ בְּקָרוֹב:

בליל שניה מתחילין לספור ספירת העומר

אֶחָד מִי יוֹדֵעַ. אֶחָד אֲנִי יוֹדֵעַ. אֶחָד
אֱלֹהֵינוּ שֶׁבַּשָּׁמַיִם וּבָאָרֶץ:
שְׁנַיִם מִי יוֹדֵעַ. שְׁנַיִם אֲנִי יוֹדֵעַ. שְׁנֵי
לוּחוֹת הַבְּרִית. אֶחָד אֱלֹהֵינוּ
שֶׁבַּשָּׁמַיִם וּבָאָרֶץ:
שְׁלֹשָׁה מִי יוֹדֵעַ. שְׁלֹשָׁה אֲנִי יוֹדֵעַ.
שְׁלֹשָׁה אָבוֹת שְׁנֵי לוּחוֹת
הַבְּרִית. אֶחָד אֱלֹהֵינוּ שֶׁבַּשָּׁמַיִם
וּבָאָרֶץ:
אַרְבַּע מִי יוֹדֵעַ. אַרְבַּע אֲנִי יוֹדֵעַ.
אַרְבַּע אִמָּהוֹת. שְׁלֹשָׁה
אָבוֹת. שְׁנֵי לוּחוֹת הַבְּרִית. אֶחָד
אֱלֹהֵינוּ שֶׁבַּשָּׁמַיִם וּבָאָרֶץ:
חֲמִשָּׁה מִי יוֹדֵעַ. חֲמִשָּׁה אֲנִי יוֹדֵעַ.
חֲמִשָּׁה חוּמְשֵׁי תוֹרָה. אַרְבַּע
אִמָּהוֹת. שְׁלֹשָׁה אָבוֹת. שְׁנֵי לוּחוֹת
הַבְּרִית. אֶחָד אֱלֹהֵינוּ שֶׁבַּשָּׁמַיִם
וּבָאָרֶץ:
שִׁשָּׁה מִי יוֹדֵעַ. שִׁשָּׁה אֲנִי יוֹדֵעַ.
שִׁשָּׁה סִדְרֵי מִשְׁנָה. חֲמִשָּׁה
חוּמְשֵׁי תוֹרָה. אַרְבַּע אִמָּהוֹת.
שְׁלֹשָׁה אָבוֹת. שְׁנֵי לוּחוֹת הַבְּרִית.
אֶחָד אֱלֹהֵינוּ שֶׁבַּשָּׁמַיִם וּבָאָרֶץ:
שִׁבְעָה מִי יוֹדֵעַ. שִׁבְעָה אֲנִי יוֹדֵעַ.
שִׁבְעָה יְמֵי שַׁבַּתָּא. שִׁשָּׁה
סִדְרֵי מִשְׁנָה. חֲמִשָּׁה חוּמְשֵׁי תוֹרָה.
אַרְבַּע אִמָּהוֹת. שְׁלֹשָׁה אָבוֹת.
שְׁנֵי לוּחוֹת הַבְּרִית. אֶחָד אֱלֹהֵינוּ
שֶׁבַּשָּׁמַיִם וּבָאָרֶץ:
שְׁמוֹנָה מִי יוֹדֵעַ. שְׁמוֹנָה אֲנִי יוֹדֵעַ.
שְׁמוֹנָה יְמֵי מִילָה. שִׁבְעָה
יְמֵי שַׁבַּתָּא. שִׁשָּׁה סִדְרֵי מִשְׁנָה.
חֲמִשָּׁה חוּמְשֵׁי תוֹרָה. אַרְבַּע
אִמָּהוֹת. שְׁלֹשָׁה אָבוֹת. שְׁנֵי לוּחוֹת
הַבְּרִית. אֶחָד אֱלֹהֵינוּ שֶׁבַּשָּׁמַיִם
וּבָאָרֶץ:
תִּשְׁעָה מִי יוֹדֵעַ. תִּשְׁעָה אֲנִי יוֹדֵעַ.
תִּשְׁעָה יַרְחֵי לֵדָה. שְׁמוֹנָה
יְמֵי מִילָה. שִׁבְעָה יְמֵי שַׁבַּתָּא.
שִׁשָּׁה סִדְרֵי מִשְׁנָה. חֲמִשָּׁה חוּמְשֵׁי
תוֹרָה. אַרְבַּע אִמָּהוֹת. שְׁלֹשָׁה
אָבוֹת. שְׁנֵי לוּחוֹת הַבְּרִית. אֶחָד
אֱלֹהֵינוּ שֶׁבַּשָּׁמַיִם וּבָאָרֶץ:
עֲשָׂרָה מִי יוֹדֵעַ. עֲשָׂרָה אֲנִי יוֹדֵעַ.
עֲשָׂרָה דִבְּרַיָּא. תִּשְׁעָה יַרְחֵי
לֵדָה. שְׁמוֹנָה יְמֵי מִילָה. שִׁבְעָה יְמֵי
שַׁבַּתָּא. שִׁשָּׁה סִדְרֵי מִשְׁנָה. חֲמִשָּׁה
חוּמְשֵׁי תוֹרָה. אַרְבַּע אִמָּהוֹת.
שְׁלֹשָׁה אָבוֹת. שְׁנֵי לוּחוֹת הַבְּרִית.
אֶחָד אֱלֹהֵינוּ שֶׁבַּשָּׁמַיִם וּבָאָרֶץ:
אַחַד עָשָׂר מִי יוֹדֵעַ. אַחַד עָשָׂר
אֲנִי יוֹדֵעַ. אַחַד עָשָׂר כּוֹכְבַיָּא.
עֲשָׂרָה דִבְּרַיָּא. תִּשְׁעָה יַרְחֵי לֵדָה.
שְׁמוֹנָה יְמֵי מִילָה. שִׁבְעָה יְמֵי
שַׁבַּתָּא. שִׁשָּׁה סִדְרֵי מִשְׁנָה. חֲמִשָּׁה
חוּמְשֵׁי תוֹרָה. אַרְבַּע אִמָּהוֹת.
שְׁלֹשָׁה אָבוֹת. שְׁנֵי לוּחוֹת הַבְּרִית.
אֶחָד אֱלֹהֵינוּ שֶׁבַּשָּׁמַיִם וּבָאָרֶץ:
שְׁנַיִם עָשָׂר מִי יוֹדֵעַ. שְׁנַיִם עָשָׂר
אֲנִי יוֹדֵעַ. שְׁנַיִם עָשָׂר שִׁבְטַיָּא.
אַחַד עָשָׂר כּוֹכְבַיָּא. עֲשָׂרָה דִבְּרַיָּא.
תִּשְׁעָה יַרְחֵי לֵדָה. שְׁמוֹנָה יְמֵי
מִילָה. שִׁבְעָה יְמֵי שַׁבַּתָּא. שִׁשָּׁה

סִדְרֵי מִשְׁנָה. חֲמִשָּׁה חוּמְשֵׁי תוֹרָה.
אַרְבַּע אִמָּהוֹת. שְׁלֹשָׁה אָבוֹת.
שְׁנֵי לוּחוֹת הַבְּרִית. אֶחָד אֱלֹהֵינוּ
שֶׁבַּשָּׁמַיִם וּבָאָרֶץ:
שְׁלֹשָׁה עָשָׂר מִי יוֹדֵעַ. שְׁלֹשָׁה
עָשָׂר אֲנִי יוֹדֵעַ. שְׁלֹשָׁה
עָשָׂר מִדַּיָּא. שְׁנֵים עָשָׂר שִׁבְטַיָּא.
אַחַד עָשָׂר כּוֹכְבַיָּא. עֲשָׂרָה דִבְּרַיָּא.
תִּשְׁעָה יַרְחֵי לֵדָה. שְׁמוֹנָה יְמֵי
מִילָה. שִׁבְעָה יְמֵי שַׁבַּתָּא. שִׁשָּׁה
סִדְרֵי מִשְׁנָה. חֲמִשָּׁה חוּמְשֵׁי תוֹרָה.
אַרְבַּע אִמָּהוֹת. שְׁלֹשָׁה אָבוֹת.
שְׁנֵי לוּחוֹת הַבְּרִית. אֶחָד אֱלֹהֵינוּ
שֶׁבַּשָּׁמַיִם וּבָאָרֶץ:

חַד גַּדְיָא. חַד גַּדְיָא. דְּזַבִּין אַבָּא
בִּתְרֵי זוּזֵי. חַד גַּדְיָא. חַד
גַּדְיָא:

וְאָתָא שׁוּנְרָא. וְאָכְלָה לְגַדְיָא. דְּזַבִּין
אַבָּא בִּתְרֵי זוּזֵי. חַד גַּדְיָא.
חַד גַּדְיָא:

וְאָתָא כַלְבָּא. וְנָשַׁךְ לְשׁוּנְרָא.
דְּאָכְלָה לְגַדְיָא. דְּזַבִּין אַבָּא
בִּתְרֵי זוּזֵי. חַד גַּדְיָא. חַד גַּדְיָא:

וְאָתָא חוּטְרָא. וְהִכָּה לְכַלְבָּא.
דְּנָשַׁךְ לְשׁוּנְרָא. דְּאָכְלָה
לְגַדְיָא. דְּזַבִּין אַבָּא בִּתְרֵי זוּזֵי. חַד
גַּדְיָא. חַד גַּדְיָא:

וְאָתָא נוּרָא. וְשָׂרַף לְחוּטְרָא. דְּהִכָּה
לְכַלְבָּא. דְּנָשַׁךְ לְשׁוּנְרָא.
דְּאָכְלָה לְגַדְיָא. דְּזַבִּין אַבָּא בִּתְרֵי
זוּזֵי. חַד גַּדְיָא. חַד גַּדְיָא:

וְאָתָא מַיָּא. וְכָבָה לְנוּרָא. דְּשָׂרַף
לְחוּטְרָא. דְּהִכָּה לְכַלְבָּא.
דְּנָשַׁךְ לְשׁוּנְרָא. דְּאָכְלָה לְגַדְיָא.
דְּזַבִּין אַבָּא בִּתְרֵי זוּזֵי. חַד גַּדְיָא.
חַד גַּדְיָא:

וְאָתָא תוֹרָא. וְשָׁתָה לְמַיָּא. דְּכָבָה
לְנוּרָא. דְּשָׂרַף לְחוּטְרָא.
דְּהִכָּה לְכַלְבָּא. דְּנָשַׁךְ לְשׁוּנְרָא.
דְּאָכְלָה לְגַדְיָא. דְּזַבִּין אַבָּא בִּתְרֵי
זוּזֵי. חַד גַּדְיָא. חַד גַּדְיָא:

וְאָתָא הַשּׁוֹחֵט. וְשָׁחַט לְתוֹרָא.
דְּשָׁתָה לְמַיָּא. דְּכָבָה לְנוּרָא.
דְּשָׂרַף לְחוּטְרָא. דְּהִכָּה לְכַלְבָּא.
דְּנָשַׁךְ לְשׁוּנְרָא. דְּאָכְלָה לְגַדְיָא.
דְּזַבִּין אַבָּא בִּתְרֵי זוּזֵי. חַד גַּדְיָא.
חַד גַּדְיָא:

וְאָתָא מַלְאַךְ הַמָּוֶת. וְשָׁחַט לְשׁוֹחֵט.
דְּשָׁחַט לְתוֹרָא. דְּשָׁתָה לְמַיָּא.
דְּכָבָה לְנוּרָא. דְּשָׂרַף לְחוּטְרָא,
דְּהִכָּה לְכַלְבָּא. דְּנָשַׁךְ לְשׁוּנְרָא.
דְּאָכְלָה לְגַדְיָא. דְּזַבִּין אַבָּא בִּתְרֵי
זוּזֵי. חַד גַּדְיָא. חַד גַּדְיָא:

וְאָתָא הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא. וְשָׁחַט
לְמַלְאַךְ הַמָּוֶת. דְּשָׁחַט לְשׁוֹחֵט.
דְּשָׁחַט לְתוֹרָא. דְּשָׁתָה לְמַיָּא.
דְּכָבָה לְנוּרָא. דְּשָׂרַף לְחוּטְרָא.
דְּהִכָּה לְכַלְבָּא. דְּנָשַׁךְ לְשׁוּנְרָא.
דְּאָכְלָה לְגַדְיָא. דְּזַבִּין אַבָּא בִּתְרֵי
זוּזֵי. חַד גַּדְיָא. חַד גַּדְיָא:

תם ונשלם


UNIVERSITY OF TORONTO DUPL
3 1761 00583989 9